SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KAR

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
MODERNKOR PROGRAM

PALOTÁS ZSOLT

BEJEK, KORZÁRÓK ÉS DIPLOMATÁK

A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁG KAPCSOLATAI A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOKKAL ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKKAL, 1605–1830

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Témavezető:
Dr. Kökény Andrea, PhD
egyetemi adjunktus

SZEGED

2016

Szüleimnek

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Soli Deo gratia!

Először is köszönetet szeretnék mondani témavezetőmnek, Kökény Andrea egyetemi adjunktusnak munkám során megfogalmazott hasznos észrevételeiért. Ott volt tudományos kutatásaim kezdetekor és mindig segített, amikor szükségem volt rá. Szintén köszönetet szeretnék mondani J. Nagy László egyetemi tanárnak doktori tanulmányaim során nyújtott segítségével. Ő volt az, aki felkeltette érdeklődésemet a Magreb történelme iránt. Nagylelkű támogatásának köszönhetően 2012-ben, első alkalommal kutathattam Tunéziában.

A munka elkészítését segítették a pénzügyi támogatások. Köszönhetően az ERASMUS ösztöndíjnak lehetőségem volt Máltán tanulni félévet (2011–2012-es tanév 2. félév). A *Máltai Egyetemen* megismertem a Szent János Lovagrend történetét és a máltai *korzó* jellegzetességeit. Külön köszönetet szeretnék mondani Victor Mallia-Milanesnek, az Ispotályos Tanulmányok mester képzés vezetőjének Máltán való tartózkodtam során nyújtott segítségével.

2013-ban Berlinben a *John F. Kennedy-Institut für Nordamerikastudien* (JFKI) végeztem kutatómunkát a *Campus Hungary ösztöndíj* keretén belül. Ezen intézmény mellett lehetőségem volt forrásgyűjtésre a *Staatsbibliothek zu Berlin*ben, a *Bibliothek des Instituts für Islamwissenschaft*-ben és az *Universitätsbibliothek*ben. Köszönhetően a programnak szintén kutathattam Tunéziában 2014-ben. Ezen időszak alatt elsődleges- és másodlagos forrásokat gyűjtöttem a *Bibliothèque de Université de Sousse*-ban, az *Archives Nationales de Tunisie*-ban, a *Bibliothèque Nationale de Tunisie*-ben és a *Le Centre d'Etudes Maghrébines à Tunis*ban (CEMAT). Emellett, köszönhetően Mehdi Jerad egyetemi adjunktusnak két előadást is tartottam az *Université de Sousse-on*.

Itt szeretném kifejezni nagyrabecsülésemet Mehdi Jeradnak, aki mellettem volt első kutatásaim során Tuniszbán (2012) és Angelika Kriesernek, a JFKI vezető könyvtárosának, aki segített Berlinben és az egyetemen is. Továbbá köszönöm Mehdi Jerad hatékony segítségét és folyamatos támogatását. Segítségével jelent meg első alkalommal külföldön két tanulmányom és egy forrásközlésem az *Archives Nationales de Tunisie*-ben és az *Arab Historical Review for Ottoman Studies*ben 2014-ben.

Barátaim és kollégáim közül köszönetet mondanék Baracs Róbertnek, aki lehetővé tette számomra, hogy meglátogassam őt ERASMUS tanulmányai alatt Angersben, ahol több hasznos anyagot szereztem be a *Bibliothèque Universitaire Belle Beille*-ből. Szintén köszönettel tartozom Hegedűs Róbertnek és Farkas Rita Krisztinának, hogy átolvasták dolgozatomat és felhívták figyelmem az abban található nyelvi hibákra. Szintén köszönetet mondok a következő kutatóknak: Ferwágner Péter Ákosnak, Kövér Lajosnak, Emmanuel Buttigiegnek, Stephen C. Spiterinek, Joseph Grimának, Sadok Boubakernek és Mabrouk Jebahinek.

Végül, de nem utolsósorban szívből jövő hála és elismerés jár családom tagjainak, akik éveken keresztül támogatták tudományos céljaim elérését. Támogatásuk nélkül ez a disszertáció nem készülhetett volna el.

Szeged, 2016. szeptember

ACKNOWLEDGEMENTS

Soli Deo gratia!

First of all, I would like to thank my supervisor, Andrea Kökény, senior assistant professor, for her useful remarks during my work. From the very beginning of my academic research she has been there and always helped me when I needed. I also would like to thank László J. Nagy, full professor, for all his help during my doctoral studies. He was the one who aroused my interest in the history of the Maghreb. Thanks to his generous assistance I could do my first research abroad in Tunisia in 2012.

Financial support made the completion of this project easier. An ERASMUS *Scholarship* gave me the opportunity to study in Malta for a semester (spring semester, 2011-2012). At the *L-Università ta' Malta* I got to know the history of the Order of Saint John and the characteristics of Maltese *corsairing*. I would like to say special thanks to Victor Mallia-Milanes, Head of the Hospitaller Studies (M.A.) program for his help during my stay in Malta.

I did my research in Berlin at the *John F. Kennedy-Institut für Nordamerikastudien* (JFKI) in 2013 with the help of a *Campus Hungary Scholarship*. Besides this institute, I also had the opportunity to collect source materials at the *Staatsbibliothek zu Berlin*, the *Bibliothek des Instituts für Islamwissenschaft* and the *Universitätsbibliothek*. I also visited Tunisia thanks to this scholarship in 2014. During this period I collected primary and secondary sources at the *Bibliothèque de Université de Sousse*, the *Archives Nationales de Tunisie*, the *Bibliothèque Nationale de Tunisie* and the *Le Centre d'Etudes Maghrébines à Tunis* (CEMAT). In addition, I also held two lectures at the *Université de Sousse* thanks to Mehdi Jerad, senior assistant professor.

I would like to express my great gratitude to Mehdi Jerad who accompanied my first steps of research in Tunis (2012) and for Angelika Krieser, Acting Head Librarian at JFKI who helped me in Berlin and in the University Campus. In addition, I also thank for the effective help and sustained support of Mr Jerad. Thanks to his help, two of my academic papers and an edited source presentation have been published abroad for the first time in the *Archives Nationales de Tunisie* and in the *Arab Historical Review for Ottoman Studies* for the first time in 2014.

From my friends and colleagues I would like to thank Róbert Baracs who allowed me to visit him in Angers during his ERASMUS studies where I gathered useful material at the *Bibliothèque Universitaire Belle Beille*. I also thank Róbert Hegedűs and Rita Krisztina Farkas for proof reading my thesis and drawing my attention to some linguistic errors within it. In addition, I also appreciate the guidance of the following researchers: Ákos Péter Ferwágner, Lajos Kövér, Emmanuel Buttigieg, Stephen C. Spiteri, Joseph Grima, Sadok Boubaker and Mabrouk Jebahi.

Last but not least, my hearty gratitude and recognition go to my family who provided support to my academic pursuits for decades. Without their support this dissertation would not have been completed.

Szeged, September 2016

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Ajánlás</i>	ii
<i>Köszönetnyilvánítás</i>	iii
<i>Acknowledgements</i>	iv
<i>Tartalomjegyzék</i>	v
<i>Táblázatok listája</i>	viii
<i>Ábrák és térképek listája</i>	ix

BEVEZETÉS

I. A DISSZERTÁCIÓ ÉS JELENTŐSÉGE	1
---	---

ELSŐ RÉSZ: MÓDSZER- ÉS FORRÁSTAN

II. A FEJEZETEK ÁTTEKINTÉSE	5
--	---

III. HISTORIOGRÁFIA: A MEDITERRÁN KALÓZKODÁS, ÉSZAK-AFRIKA ÉS A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁG A KORABELI FORRÁSOKBAN ÉS A TÖRTÉNETÍRÁSBAN	10
---	----

3.1. A kora újkori Földközi-tenger és Észak-Afrika történetének elsődleges forrásai	11
3.2. A földközi-tengeri kalózkodás a nyugat-európai történetírásban	17
3.3. Oszmán Észak-Afrika a modern történetírásban	20
3.4. A Tuniszi Kormányzóság a francia és az angol nyelvű történetírásban	23
3.5. Észak-Afrika és a barbár háborúk az észak-amerikai történetírásban	26
3.6. A kora újkori Földközi-tenger és Észak-Afrika a hazai szakirodalomban	30

MÁSODIK RÉSZ: A MAGREB A NEMZETKÖZI POLITIKÁBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁGRA, 16–19. SZÁZAD

IV. A MAGREB TÖRTÉNETE AZ ARAB HÓDÍTÁSTÓL AZ OSMÁN URALOMIG, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁGRA	34
--	----

4.1. <i>Ifrikíja</i> birodalmi és államai, 7–15. század	35
4.1.1. <i>Muszlim birodalmak és államok a Földközi-tenger térségében a 7–13. században</i>	35
4.1.2. <i>Tunézia a Hafszi-dinasztia uralma alatt, 1229–1534</i>	37
4.2. Habsburg–Oszmán rivalizálás Észak-Afrikában, 16. század	41
4.2.1. <i>A Spanyol Királyság és Észak-Afrika, 1492–1516</i>	41
4.2.2. <i>Arudzs és Hizir Barbarossa: Az Algíri szandzsák létrejötte, 1504–1529</i>	44
4.2.3. <i>Tunézia helye a Habsburg–Oszmán rivalizálás történetében, 1534–1574</i>	47
4.3. Az Oszmán Birodalom „nyugati odzsakjai”	52
4.3.1. <i>Autonómia vagy alávetettség? Kapcsolat az Oszmán Birodalom és észak-afrikai tartományai között, 16–18. század</i>	52
4.3.2. <i>A Tuniszi Kormányzóság: pasák, dejek és bejek uralma, 1574–1705</i>	57
4.3.3. <i>A Huszainida-dinasztia és Hammúda pasa bej uralkodása Tunéziában, 1705–1814</i> . 62	

V. A FÖLDKÖZI-TENGERI KALÓZKODÁS JOGI KRITÉRIUMAI ÉS RÉSZTVEVŐI	71
5.1. Fogalmak és értelmezések a Magreb térségről, annak lakóiról és az „igazságos háborúról”	72
5.1.1. <i>Barbárok és Barbária</i>	72
5.1.2. <i>Az „igazságos háború” vallási, ideológiai és történeti értelmezése: keresztes háború kontra dzsihad</i>	76
5.2. Fogalmak és értelmezések a kora újkori kalózkodásról	82
5.2.1. <i>Kalózkodás a Mediterráneumban az ókortól a kora újkorig</i>	82
5.2.2. <i>Piráta vs priváter és korzáró: különbségek a tengeri bandita és az állami kalóz között</i>	85
5.2.3. <i>A zsákmány fajtái: rabszolgaság kontra rabság</i>	89
5.3. Keresztény és muszlim korzárók a Földközi-tengeren	92
5.3.1. <i>Keresztény kalózok a Mediterráneumban: a Szent János Lovagrend kalóztevékenysége, 1530–1798</i>	92
5.3.2. <i>A Barbár Államok: Algír, Tunisz és Tripoli kalóztevékenysége, 16–18. század</i>	96
VI. DIPLOMÁCIA ÉS KONFLIKTUS A MAGREB ÉS EURÓPA KÖZÖTT	102
6.1. A diplomáciai kapcsolat alapelvei a Magreb és a nyugat-európai államok között..	103
6.1.1. <i>Kapitulációk az Oszmán Birodalom és a nyugat-európai államok között</i>	103
6.1.2. <i>Szuverén állam, nemzetközi szerződések és konzulok</i>	107
6.2. A korzáró diplomácia fénykora, 17. század	109
6.2.1. <i>Szerződések a 17. század első felében</i>	109
6.2.2. <i>Nyugat-európai diplomata admirálisok a Magrebben a 17. század végén</i>	114
6.3. A korzáró diplomácia alkonya, 18–19. század	117
6.3.1. <i>Szerződések a 18. században</i>	117
6.3.2. <i>Visszaesés és kései virágzás: a francia forradalom és a napóleoni háborúk kora, 1789–1815</i>	121
 HARMADIK RÉSZ: A MAGREB KAPCSOLATAI AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKKAL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁGRA, 18–19. SZÁZAD 	
VII. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK POLITIKAI, KATONAI ÉS KULTURÁLIS TAPASZTALATAI OSMÁN ÉSZAK-AFRIKA ÁLLAMAIRÓL	130
7.1. Politikai és diplomáciai kapcsolatok a Magreb és az Egyesült Államok között	131
7.1.1. <i>Hivatalos kalózkodás és mediterrán korzó</i>	131
7.1.2. <i>Rabság/rabszolgaság Barbáriában és Észak-Amerikában</i>	134
7.1.3. <i>Nemzetépítés és nacionalizmus az Egyesült Államok bel- és külpolitikájában</i>	135
7.1.4. <i>Az Egyesült Államok diplomáciája a Barbár Államokkal, 1786–1799</i>	140
7.2. Konfliktus a Barbár Államok és az Egyesült Államok között	151
7.2.1. <i>Az Egyesült Államok haditengerészetének születése, 1794</i>	151
7.2.2. <i>Háború az Egyesült Államok és a Tripoliszi Kormányzóság (1801–1805) és az Algíri Kormányzóság (1815–1816) között</i>	154
7.3. A Barbár Államok hatása az Egyesült Államok kultúrájára	159
7.3.1. <i>A kereszténység és az iszlám</i>	159
7.3.2. <i>A Barbár Államok és a muszlim korzárók a kortárs amerikai irodalomban</i>	160

VIII. KONFLIKTUS ÉS DIPLOMÁCIA A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁG ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖZÖTT, 1805–1824..... 167

8.1. Konfliktus Tunézia és az Egyesült Államok között, 1805..... 168

8.1.1. *Hammúda pasa bej és az Egyesült Államok*..... 168

8.1.2. *A tunéziai „xebec-ügy”, 1805. április 24. – augusztus 2.*..... 169

8.1.3. *Rodgers ultimátuma és a tunéziai követküldés, 1805. augusztus 2. – szeptember 5.*..... 172

8.2. Szidi Szulejmán Mellimelli tevékenysége az Egyesült Államokban, 1805–1806 177

8.2.1. *Mellimelli Norfolkban és Washingtonban, 1805. november 4. – 1806. május 25.* 177

8.2.2. *Tárgyalások Mellimellivel* 184

8.2.3. *Mellimelli körútja a keleti parton és a „Franklin-probléma”, 1806. május 25. – szeptember 17.*..... 186

8.2.4. *Mellimelli visszatérése Tuniszba, 1806. december 17.*..... 189

8.3. A Magreb és az Egyesült Államok 1816-ot követően..... 191

8.3.1. *Konvenció a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között, 1824. február 24.* 191

KONKLÚZIÓ

IX. A DISSZERTÁCIÓ FEJEZETEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA ÉS A TOVÁBBI KUTATÁS LEHETSÉGES IRÁNYAI 197

Mellékletek 200

1. MELLÉKLET: Fegyverszünet a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között, 1796. június 15 200

2. MELLÉKLET: Béke- és barátsági szerződés a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között, 1797. augusztus 28. 201

3. MELLÉKLET: Kivonat a Richard O’Briennek, William Eatonnak és James Leander Cathcartnak adott utasításokból, 1798. december 18. 206

4. MELLÉKLET: Béke- és barátsági szerződés a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között, 1799. március 26..... 209

5. MELLÉKLET: Hammúda pasa bej levele Thomas Jeffersonnak, 1805. július 17. 211

6. MELLÉKLET: John Rodgers levele Hammúda pasa bejnek, 1805. augusztus 2. 212

7. MELLÉKLET: Hammúda pasa bej levele Tobias Learnek, 1805. augusztus 9..... 213

8. MELLÉKLET: Szidi Szulejmán Mellimelli levele James Madisonnak, 1806. március 11... 213

9. MELLÉKLET: Hammúda pasa bej levele Thomas Jeffersonnak, 1807. február 27. 215

10. MELLÉKLET: Amerikai mediterrán menlevél, 1807. szeptember 24. 216

11. MELLÉKLET: S. D. Heap, az Egyesült Államok tuniszi konzuljaként eljáró diplomata külügyminiszternek írt levelének kivonata, 1824. január 24..... 216

12. MELLÉKLET: Konvenció a Tuniszi Kormányzóság és Egyesült Államok között, 1824. február 24..... 217

Szójegyzék..... 220

Kronológia 224

Bibliográfia 228

Absztrakt..... 264

Abstract 265

TÁBLÁZATOK LISTÁJA

1. táblázat: A Muradida- és a Huszainida-dinasztia Tunéziában, 1613–1824.....	65
2. táblázat: Keresztény rabszolgák/rabok a Tuniszi Kormányzóságban, 1574–1815	99
3. táblázat: Szerződések a Tuniszi Kormányzóság és a keresztény államok között, 1605–1830	110
4. táblázat: Az Egyesült Államok külügyi képviselete 1790–1860 között, és 1865-ben	145
5. táblázat: Hammúda pasa bej feltételei az Egyesült Államokkal való béke megkötésére, 1797. május 23.	148
6. táblázat: Az Egyesült Államok Tuniszi Kormányzóságba küldött konzuljainak és diplomatainak listája, 1795–1842	192

ÁBRÁK ÉS TÉRKÉPEK LISTÁJA

1. ábra: Pierre Dan <i>Histoire de la Barbarie</i> című munkájának borítólapja (DAN: <i>Histoire de la Barbarie</i> , borító).....	4
2. ábra: Tunisz és La Goletta a 17. században (Gallica – <i>Illustrations de Historie van Barbaryen</i>)	33
3. ábra: Algír látképe a 18. században (LANE-POOLE: <i>Barbary Corsairs</i> , borító; EARL: <i>Corsairs of Malta and Barbary</i> , 29.).....	46
4. ábra: V. Károly német-római császár bevonul Tuniszba, 1535 (SANDOVAL: <i>Historia</i> , 206. oldalt követően).....	50
5. ábra: La Goletta erődjének 1574-es oszmán ostroma (SEBAG: <i>Tunis</i> , 4. ábra)	59
6. ábra: II. Hammúda tunéziai pasa bej (Wikipedia: The Free Encyclopedia – <i>Hammuda ibn Ali</i>)	66
7. ábra: Hugo Grotius németalföldi államférfi és jogász (National Portrait Gallery – <i>Huigh De Groot</i>)	77
8. ábra: Keresztény rabszolgapiac Algírban (Gallica – <i>Illustrations de Historie van Barbaryen</i>)	91
9. ábra: Alof de Wignacourt nagymester (NICHOLSON: <i>Knights Hospitaller</i> , Plate VI.; Wikimedia Commons – <i>Alof Louvre</i>)	93
10. ábra: Keresztény rabok érkezése Algírba (Gallica – <i>Illustrations de Historie van Barbaryen</i>)	97
11. ábra: Jean Le Vacher francia konzul kivégzése 1683-ban (Wikimedia Commons – <i>LUYKEN: Tijdens het bombardement van Algiers</i>).....	116
12. ábra: Az 1751-es tunéziai–angol szerződés záró része (ANT, <i>Série Historique</i> , Cart. 224., Doss. 405.).....	119
13. ábra: Lord Exmouth brit admirális (Wikipedia: The Free Encyclopedia – <i>Edward Pellew, Lord Exmouth</i>).....	123
14. ábra: Lord Exmouth flottája az éjszaka folyamán Algírt bombázza (LEINER: <i>End of Barbary Terror</i> , 166.).....	125
15. ábra: A <i>Philadelphia</i> fregatt felgyújtása (PANZAC: <i>Barbary Corsairs</i> , 78.)	129
16. ábra: James Leander Cathcart az Egyesült Államok tuniszi és tripoliszi konzulja (Erenow – <i>Thomas Jefferson and the Tripoli Pirates</i>).....	136

17. ábra: Thomas Jefferson az Egyesült Államok harmadik elnöke (Wikipedia: The Free Encyclopedia – <i>Portrait of Thomas Jefferson</i>)	138
18. ábra: William Eaton az Egyesült Államok tuniszi konzulja (PRENTISS: <i>Life of the Late Gen. William Eaton</i> , borító)	150
19. ábra: Az amerikai <i>Constitution</i> fregatt (HICKEY: <i>Federalist Defense Policy</i> , 65.)	152
20. ábra: William Bainbridge az Egyesült Államok Haditengerészetének tisztje (Naval Historical Center – <i>Commodore William Bainbridge</i>).....	155
21. ábra: Az amerikai flotta a <i>Constitution</i> fregatt vezetésével megkezdte Tripoli ágyúzását 1804. július 25-én (Remember the Intrepid – <i>Richard Somers</i>)	158
22. ábra: Peter Markoe munkájának, az <i>Algerine Spy in Pennsylvaniának</i> borítója.....	163
23. ábra: Spanyol xebec latin vitorlával (Bibliore – BAUGÉAN: <i>Collection de toutes les espèces de bâtimens</i>)	169
24. ábra: John Rodgers az Egyesült Államok Haditengerészetének tisztje (NavSource Naval History – <i>USS John Rodgers</i>).....	170
25. ábra: Szidi Szulejmán Mellimelli tunéziai amerikai követ (Granger Historical Picture Archive – <i>Suliman Mellimelni</i>)	175
26. ábra: Washington DC látképe 1838-ban (The Center and Heart of America: Political and Cultural Influence of the Capitol – ANDERSON; LANE: <i>View of the City of Washington</i>).....	182
27. ábra: James Madison az Egyesült Államok negyedik elnöke (Bio – <i>James Madison</i>)....	185
1. térkép: Barbária a 18. században (szerk. PZs) (Geographicus Fine Antique Maps – BONNE: <i>Cartes des Cotes de Barbarie</i>)	42
2. térkép: Mellimelli Washington DC-ben 1805. november 29 és 1806. január 2 között (szerk. PZs) (Washington, DC, Historical Maps – BENT: <i>Plan of the city of Washington</i>).....	179
3. térkép: Mellimelli az Egyesült Államokban 1805. szeptember 4 és 1806. szeptember 17 között (szerk. PZs) (1790 to 1794 Pennsylvania Maps – WILKINSON: <i>Map of the United States</i>)	187
Borítókép: az 1799. március 26-án megkötött tunéziai–amerikai szerződés záró része John Adams, az Egyesült Államok második elnöke (1797–1801) és Timothy Pickering, az Egyesült Államok külügyminisztere (1795–1800) aláírásával, valamint az Egyesült Államok pecsétjével. JERAD, Mehdi szerk.: <i>Cahiers des Archives : Traités et accords conclus entre la Tunisie et les puissances occidentales (1626–1955)</i> . Archives Nationales de Tunisie, Tunis, 2011. 103. Külön köszönet a színes változatért Mehdi Jeradnak, az <i>Université de Sousse</i> adjunktusának.	

BEVEZETÉS

I. A DISSZERTÁCIÓ ÉS JELENTŐSÉGE

A Magreb-térség kora újkori történetének vizsgálata nem tartozik a magyar történetírás által részletesen kutatott területek közé.¹ Ennek magyarázata kettős. Először is igen komoly problémát jelent, hogy a témában rendelkezésre álló források és másodlagos szakirodalom többsége nehezen érhető el Magyarországon. Másodszor a térbeli távolság miatt nagyon kevés közvetlen kapcsolódási pontot lehet találni a Magyar Királyság és a Magreb államai között a 16–18. században és a 19. század első felében. A doktori disszertáció a magyar kutatásban meglévő hiányt igyekszik pótolni, elsősorban a nyomtatásban megjelent keresztény források (állami dokumentumok, naplók, levelezések, útleírások stb.) és a nemzetközi, döntően az angol és a francia nyelvű kutatásban napvilágot látott monográfiák és tanulmányok felhasználásával.

Az értekezés az Oszmán Birodalom észak-afrikai tartományainak, Algírnak, Tripolinak és elsősorban Tunisznak a nyugat-európai államokkal folytatott diplomáciai és katonai kapcsolatainak, illetve háborúinak bemutatására vállalkozik a 16. és a 19. század közötti időszakban. Tágabb kronológiai határunkat 1605, az első szerződés megkötésének dátuma a Tuniszi Kormányzóság és egy nyugat-európai állam között a kora újkorban és 1830, az Algíri Kormányzóság franciák általi annexiója jelenti. Emellett, mivel önálló magyar nyelvű feldolgozás nem létezik Tunézia középkori és kora újkori történetéről és a térséggel kapcsolatos fogalmakról azokat részletesen vizsgáljuk az értekezés második részében. A dolgozat általánosságban a muszlim kalózkodás és az emiatt kialakult konfliktusok kibontásán keresztül tekinti át az oszmán kormányzóságok és a térség kora újkori történetét.

A disszertáció szűkebb témája a Tuniszi Kormányzóság (1574–1881) és az Amerikai Egyesült Államok közötti kapcsolatok (1783–1824) bemutatása. Az előbbi évszám a párizsi béke megkötését jelöli, melynek nyomán létrejött a szuverén és független Amerikai Egyesült

¹ A Szegedi Tudományegyetemen nagy hagyományokra tekint vissza Észak-Afrika államainak (Marokkó, Algéria, Tunézia és Líbia) tudományos igényű és történeti szempontú vizsgálata. Az eddigi kutatások homlokterében azonban elsősorban a legújabb kor eseményei, illetve ezen államok Magyarországgal kialakult kapcsolatait álltak.

Államok. A fiatal köztársaság hivatalos formában ezután vette fel a diplomáciai kapcsolatot a Magreb államaival.² Az 1824-es esztendő a tunéziai–amerikai konvenció megkötésének dátumát jelöli, mely szerződés a két állam között 1797 óta fennálló vitás kérdéseket rendezte. A dolgozatnak ez a gondolati egysége három nagyobb esemény mentén ismerteti a tunéziai–amerikai kapcsolatokat: az 1797-es tunéziai–amerikai szerződés megkötése és annak megújítása 1799-ben, a Tripoli elleni amerikai háború időszaka (1801–1805) és az 1824-es konvenció előzményei és aláírása.

A dolgozat jelentősége abban áll, hogy ezek a magyar történetírás számára periférikusnak számító kérdések első alkalommal kerülnek önálló magyar nyelvű feldolgozás középpontjába. A disszertáció a következő kérdésekre szeretne választ adni: (1) Milyen politikai fejlődésen ment keresztül Tunézia a középkortól a kora újkorig, illetve milyen volt megítélése a korszakban? (2) Melyek voltak a mediterrán kalózkodás ismérvei és milyen szerepük volt abban a muszlim, illetve a keresztény kalózkodásnak? (3) Melyek voltak a nyugat-európai államok diplomáciai alapelvei a Magrebben a 16–18. században, és ennek milyen hatásai voltak a 19. századra? (4) Milyen politikai megfontolások jellemezték az Egyesült Államokat a muszlim államokkal való kapcsolata során a Földközi-tengeren, és hogyan kezelte az amerikai vezetés a különböző konfliktushelyzeteket? (5) Mi az oka annak, hogy csak a Tripoli elleni 1801–1805-ös és az Algír elleni 1815–1816-os háború kapott nagy figyelmet a történetírásban? A Tuniszi Kormányzóságnak ugyanis számtalan esetben nézeteltérése alakult ki az Egyesült Államokkal. (6) Milyen volt a kapcsolat az Egyesült Államok és a Tuniszi Kormányzóság között (1783–1824), és melyek voltak az Egyesült Államokba először látogató muszlim követség útjának (1805–1806) főbb mozzanatai, illetve jellemzői?

Nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi kutatásban is hiánypótlónak tekinthető a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok korai kapcsolatainak vizsgálata. Richard B. Parker, az Egyesült Államok volt algériai, libanoni és marokkói nagykövete is felhívta a figyelmet erre a tényre 2004-ben megjelent *Uncle Sam in Barbary* című monográfiájában. Parker szerint ugyanis „ezek közül mindegyik [Tripolisz, Tunisz és Marokkó] önmagában megérdemel egy külön munkát”.³

A kora újkorban a nyugat-európai államok az Oszmán Birodalom három észak-afrikai tartománya közül az Algíri Kormányzóságot tekintették kalózkodásának eredményei miatt a

² Az amerikai kereskedő hajók már 1775-ben elveszítették az angol korona diplomáciai és katonai védelmét a Földközi-tengeren. A védelem elvesztése miatt a muszlim államok kalózkodása jelentős és aktuális problémává vált az Egyesült Államok számára a 18–19. század fordulóján.

³ PARKER, Richard B.: *Uncle Sam in Barbary: A Diplomatic History*. University of Florida Press, Gainesville, FL, 2004. 131.

legerősebbnek és a legbefolyásosabbnak, aminek következtében a többi kormányzósággal kialakult kapcsolatok vizsgálata háttérbe szorult a modern kutatásban. A Tuniszi Kormányzóság esetében is ez volt a helyzet a 17. és a 18. század történései kapcsán.

A fentiekhez hasonló megállapítást fogalmazhatunk meg az Egyesült Államok és a Magreb-térség korai kapcsolatainak vizsgálatáról is. Az amerikai politikusok például szintén az Algírral való béke megkötését tekintették a legfontosabb, elsődleges feladatuknak Észak-Afrikában. Így nem meglepő, hogy a kutatók figyelmét elsősorban az amerikai kereskedők és tengerészek algíri rabsága és az úgynevezett barbár háborúk, vagyis a Tripoli elleni, valamint az Algír elleni konfliktusok keltették fel. A nyugat-európai és az amerikai történetírásban indokolatlanul kevés figyelmet kapott az ezekben a háborúkban részt nem vevő Tuniszi Kormányzósággal való kapcsolat elemzése és bemutatása.

A rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint az 1783–1824 között azonban számos diplomáciai konfliktus és válsághelyzet jellemezte Tunézia és az Egyesült Államok kapcsolatát. A dolgozat Washington mediterrán politikájának különböző elemeit veszi sorra, különös hangsúlyt fektetve a Tuniszi Kormányzósággal való kapcsolatok bemutatására.

ELSŐ RÉSZ

MÓDSZER- ÉS FORRÁSTAN

II. A FEJEZETEK ÁTTEKINTÉSE

Értekezésünk három nagyobb részből áll, melyek további fejezeteket tartalmaznak. A dolgozat **első** és **második fejezete** a témaválasztás indoklását, a kutatás újdonságát és a fejezetek áttekintését foglalja magában.

A **harmadik fejezet** historiográfiai áttekintést ad a mediterrán kalózkodás, oszmán Észak-Afrika, azon belül is elsősorban a Tuniszi Kormányzóság és az úgynevezett barbár háborúk legjelentősebb forrásairól, valamint a nemzetközi, illetve magyar kutatásban megjelent mérvadó tanulmányokról és monográfiákról.

Egyrészt a kora újkorban számos keresztény rab, szabadító rendi szerzetes, utazó és diplomata írt beszámolót vagy visszaemlékezést az oszmán Magrebről. Másrészt a Tuniszi Kormányzóság történetét feldolgozó szakirodalom elsősorban a nyugat-európai, ezen belül is francia kutatók nevéhez köthető. Emellett a kutatásokra jellemző, hogy igyekeztek feldolgozni az Egyesült Államok és a Magreb-térség közös újkori történetét. A vizsgálódás homlokterében az úgynevezett barbár háborúk álltak. Azonban a mai napig a kutatás periferiáját jelenti az ezekben a háborúkban részt nem vevő államokkal, így a Tuniszi Kormányzósággal meglévő amerikai kapcsolatok tudományos igényű vizsgálata.

A dolgozat **negyedik fejezete** történeti áttekintést nyújt a Földközi-tenger, azon belül is a Magreb-térség diplomácia- és politikatörténetéről a középkortól kezdve az oszmán uralom létrejöttéig. A 7. században kezdődő arab hódítás következtében több birodalom és állam is alakult Észak-Afrikában, melyek politikai alapját adták az újkori oszmán kormányzóságoknak. Az oszmán hódítást megelőzően az egyik legstabilabb kormányzat *Ifrikíjában*, a mai Tunézia területén működött a Hafszida-dinasztia vezetésével 1229 és 1574 között.

Észak-Afrika 16. századi történetének legmarkánsabb jellemzője a Habsburg–oszmán rivalizálás volt. Ezen rivalizálás központi elemét az Algír feletti uralom megszerzéséért folytatott harc jelentette. Nemcsak Algír, hanem *Ifrikíja* is a nagyhatalmi vetélkedés diplomáciai és katonai színtere volt a század második felében. Észak-Afrikában végül az oszmánok szereztek befolyást. Algír volt az Oszmán Birodalom első szandzsákja a Magrebben, melyet nem sokkal később követett Tripoli és Tunisz szandzsákjainak megalakulása.

A 16–19. században sajátos kapcsolat alakult ki az Oszmán Birodalom és észak-afrikai tartományai között. A negyedik fejezet ennek a kapcsolatnak főbb vonásait is ismerteti, elsősorban a Tuniszi Kormányzóság politikai rendszere fejlődésének tükrében. Ezen szakasz legfontosabb következtetése az, hogy a függetlenség, illetve a birodalomhoz való tartozás több eleme is megtalálható volt a kormányzóságok *Fényes Portához* kötődő politikájában. A fejezet további konklúziója, hogy az Oszmán Birodalom részeként az észak-afrikai kormányzóságok jelentős és elismert tényezővé váltak a nemzetközi diplomáciában.

Az **ötödik fejezet** egyrészt elméleti oldalról, másrészt különböző példákon keresztül azt mutatja be, milyen sztereotípiák éltek a nyugati kortársakban a Magreb-térséget és annak lakóit illetően az újkorban. Észak-Afrika lakosainak negatív színben történő ábrázolását nagyban elősegítette a muszlim kalózkodás nyugati értelmezése és megítélése. A nyugati kortársak szemében ez a tevékenység közönséges banditizmus volt, melynek semmilyen jogi legitimációja sem létezett.

A kalózkodás, azon belül mediterrán kalózkodás történetében világosan meg kell különböztetnünk a hivatalos kalózkodás (*corsairing*) és nem hivatalos kalózkodás (*piracy*) fogalmát. Az előbbi kategóriának a középkortól kezdve jól körülhatárolható kritériumai voltak a keresztény jogban (például szuverén állam, hadiállapot megléte, kalózlevelek). A második kategória ezzel szemben a kortársak véleménye szerint nem volt más, mint egyszerű banditizmus.

Az ötödik fejezet emellett bemutatja a kalózkodásban résztvevő muszlimokat és keresztényeket, illetve azok kalózkodásának irányait és eredményeit. A muszlim kalózkodás legjelentősebb tagjai a Magreb-államok voltak, míg a keresztény kalózkodásé a máltai Szent János Lovagrend tagjai. A fejezet egyik legfontosabb megállapítása az, hogy Algír, Tunisz és Tripoli a hivatalos kalózkodással kapcsolatos elméleti és gyakorlati szempontoknak megfelelték, így azok nem egyszerűen kalóz, hanem korzáró államok voltak a 16–19. században.

A **hatodik fejezet** összefoglaló képet ad a Magreb-térség és a nyugat-európai államok, elsősorban a Holland Egyesült Tartományok, Anglia/Nagy-Britannia és Franciaország között lévő diplomáciai és katonai kapcsolatokról a 17–19. században. A nyugati államoknak korzáró államokkal folytatott diplomáciáját kezdetben a Fényes Porta közbenjárásának keresése, tehát nem a közvetlen kapcsolatok felvétele jellemezte. A tárgyalások eredményeképpen kétoldalú szerződések jöttek létre a Magreb államai és a nyugati hatalmak között a 17. században. A tárgyalásoknak és a szerződéseknek köszönhetően kialakultak a mediterrán kalózkodás sajátos diplomáciai alapelvei (*corsairing diplomacy*), melyek meghatározták a további kap-

csolatokat a fenti államok között. Ilyen alapelvek voltak többek között a szuverenitás kérdése, a rabok kiváltása, a menlevelek kiadása, a konzuli ajándékok biztosítása és a tengerészeti, illetve a hadi eszközök átadása a béke megkötése és fenntartása céljából.

A fejezet sorra veszi a nemzetközi diplomácia eszköztárának ezen alapelveit, bemutatva azt, hogy nem egy esetben a Holland Egyesült Tartományok, Anglia/Nagy-Britannia és Franciaország voltak azok, amelyek nem tartották be a szerződésekben foglaltakat. A fejezet továbbá azt is hangsúlyozza, hogy elsősorban a nyugati államok voltak azok, amelyek agresszív, úgynevezett ágyúnaszád-politikát (*gunboat diplomacy*) folytattak a Magrebbel szemben. Ez a politika többnyire a 17. század második felétől volt jellemző, amikor ezen államok katonai tekintetben a muszlim kormányzóságok fölé kerekedtek. Ennek a diplomáciának a csúcspontja 1816-ban volt, amikor is az egyesült brit–holland flotta Lord Exmouth (1757–1833) vezetésével bombázta Algír városát.

A hatodik rész egyik legfontosabb következtetése, hogy a két évszázados diplomáciai és katonai kapcsolatoknak köszönhetően létrejöttek azok a precedensek és normák, melyek alapján véve meghatározták az Egyesült Államok és a Magreb, azon belül is a Tuniszi Kormányosság kapcsolatát a 19. század első felében.

A **hetedik fejezet** több példán keresztül ismerteti, hogy az észak-afrikai államok milyen hatással voltak az Egyesült Államokkal a kora újkorban. Az angolok észak-amerikai kolóniái élénk kereskedelmet folytattak a Földközi-tengeren a 17–18. században, melyet az angol béke- és kereskedelmi szerződések, illetve a Királyi Haditengerészet védelmeztek a Magreb-államok támadásaival szemben. Az észak-amerikai gyarmatok függetlenségének egyik következménye volt, hogy az amerikai kereskedők elvesztették az angol katonai és politikai védelmet a muszlim államok támadásaival szemben. A fejezet egyrészt az Egyesült Államok általános külpolitikai alapelveit, külpolitikájának intézményi rendszerét és eszközeit veszi sorra a francia forradalom és a napóleoni háborúk korában.

A fejezet továbbá gyakorlati példákon, az Egyesült Államok korai külpolitikáján keresztül azt is bemutatja, hogy az amerikai vezetés hogyan próbált védelmet biztosítani a fiatal nemzet és kereskedelme számára. A nagy európai államoknak, így Angliának és a fiatal köztársaság legtekintélyesebb szövetségesének, a francia monarchiának nem állt érdekében, hogy az amerikai hajóknak védelmet biztosítson a Földközi-tengeren.

A hetedik fejezet egyik következtetése az, hogy az Egyesült Államok kezdetben a tekintélyes európai hatalmak védelmét kívánta megszerezni kereskedelmi hajóinak a Földközi-tengeren, és a Magreb-államokkal nem kívánta közvetlenül felvenni a diplomáciai kapcsola-

tot. A külpolitikai kudarcok miatt az Egyesült Államoknak két lehetősége maradt: vagy tárgyalásos megoldást választ, vagy erőt alkalmaz a Magreb-államokkal való politikájában. Az amerikai politikusok kezdetben az előbbi megoldást választották és csak a kudarcok hatására döntöttek később a fegyveres beavatkozás mellett, ami a Tripoli elleni háború kirobbanásához vezetett 1801-ben.

A disszertáció ezen része sorra veszi az Egyesült Államok és az Oszmán Birodalom észak-afrikai tartományai közötti tárgyalások előzményeit, azok lefolyását és végül a szerződések megkötését. Az 1780-as évek közepén az algíri korzárók több amerikai kereskedőhajót is elfogtak a Földközi-tengeren. Az első szerződés szintén az Algíri Kormányzósággal jött létre 1795-ben.

A fejezet emellett ismerteti az amerikai haditengerészet megalakulásának körülményeit és a flotta gyakorlati (például a franciák elleni, úgynevezett kvázi háború eseményei) alkalmazását. 1800-ban az Egyesült Államok észak-afrikai politikájában fordulat következett be és előtérbe került a katonai erő alkalmazása.

Ez a szakasz továbbá röviden sorra veszi a Tripoli elleni háború előzményeit, lefolyását és a béke megkötését. A háború során az amerikai flotta nem volt képes megtörni a tripolisziak ellenállását, ami a konfliktus elhúzódásához vezetett. Ezzel párhuzamosan a különböző Magreb-államok támogatták Tripolit az Egyesült Államokkal szemben. Az első jelentősebb katonai esemény 1803-ban történt, amikor a muszlimok elfoglalták a *Philadelphia* fregattot. Végül William Eaton (1764–1811), volt tuniszi konzul javaslatának köszönhetően az amerikaiak a tripoliszi trónkövetelőt, Ahmedet támogatásukról biztosították, ami a Derna városa elleni 1805-ös sikeres expedícióhoz vezetett.

A hetedik fejezet másik következtetése az, hogy az Egyesült Államok hasonló politikát alkalmazott Tripolival szemben, és korábban is a különböző szerződések megkötésekor, mint amit a nyugat-európai államok a 17–18. században a Magrebben.

1807-re az Egyesült Államoknak többé-kevésbé sikerült a békét és kereskedelmének védelmét megvalósítani a Földközi-tengeren, azonban ez az állapot nem tartott sokáig. A hetedik ezért bemutatja az amerikaiak erő-politikájának csúcspontját, vagyis az Algír elleni 1815–1816-os háborút is.

A **nyolcadik fejezet** témája a tunéziai–amerikai kapcsolatok alakulása a tripoliszi háború időszakában, amikor Hammúda pasa bej több esetben is nézeteltérésbe került az amerikaiakkal. A leg súlyosabb konfliktus, mely háborúval is fenyegetett a két állam között, 1805 tavaszán alakult ki. 1805. április 24-én ugyanis az amerikaiak jogtalanul fogtak el három tunéziai

tulajdonban álló hajót Tripolinál. A „*tunéziai xebec*” ügy betekintést ad az Egyesült Államok és elsősorban flottaparancsnoka, John Rodgers (1772–1838) agresszív politikájába, ami nemcsak a Tripolival való amerikai kapcsolatokat jellemezte.

A nyolcadik rész középpontjában a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között 1805-ben kialakult nézeteltérés diplomáciai úton történő rendezésének ismertetése áll. Szidi Szulejmán Mellimelli volt az első muszlim követ, aki az Egyesült Államokban tárgyalta állama érdekében. A követség története több szempontból is érdekes tanulságokkal szolgál. Mellimelli diplomáciai útján keresztül betekintést nyerhetünk az amerikai lakosok és politikusok muszlim világhoz és annak szokásaihoz való viszonyulásába. A követség kapcsán továbbá megfigyelhető, hogy az amerikai diplomácia milyen eszközöket alkalmazott a muszlim követtel való tárgyalás során a 19. század elején.

A nyolcadik fejezet legfontosabb következtetése az, hogy az amerikaiak hasonló módon kívántak érvényt szerezni érdekeiknek ezen időszakban, mint ahogyan azt a nyugati hatalmak tették a 17. század végén és a 19. század elején. E fejezet végezetül bemutatja a tunéziai–amerikai kapcsolatokat az Algír elleni háború és az 1824-es konvenció megkötése közötti időszakban. A középpontban az 1824-es konvenció, vagyis az 1797-es és 1799-es szerződésekben foglaltak módosítása áll.

III. HISTORIOGRÁFIA:

A MEDITERRÁN KALÓZKODÁS, ÉSZAK-AFRIKA ÉS A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁG A KORABELI FORRÁSOKBAN ÉS A TÖRTÉNETÍRÁSBAN

A híradásba, annak természetétől fogva, beférkőzik a hamisság. [...] A részrehajlás és a pártosság falat emel a lélek ítélőképessége, s a kritikus vizsgálódás közé: (a lélek) elfogadja a hamisat és továbbadja azt.⁴

Ibn Khaldún

Bevezetés

„Barbária” otthona a kegyetlen és könyörtelen muszlim kalózoknak. Európa és a Földközi-tenger kora újkori történetének kevés olyan fejezete van, melyet a nyugati utazók, volt rabok, szerzetesek és történészek annyi misztikummal és mítosszal vettek volna körbe, mint Észak-Afrika históriáját az oszmán uralom időszakában.

A 16–19. század közötti időszakban számos keresztény rab, szabadító rendi szerzetes, utazó és diplomata készített beszámolót és jelentést Észak-Afrikáról, az ott található muszlim kormányzóságokról, valamint azok lakóiról. A keresztény források jó kiindulási alapot jelentenek a Magreb történetének – gazdaság, társadalom, politika stb. – tanulmányozásához. Az egyes beszámolók megbízhatóságát azonban szigorú forráskritikával kell kezelnünk, hiszen ezek az írások igen gyakran nem mentesek sem az előítélettől, sem a tények meghamisításától. Az előítélet és az ellenszenv oka többek között a muszlim államok kalózkodása és ezzel szoros összefüggésben a keresztények rabszolgasága volt.

Jelen historiográfiai áttekintésben monográfiákra és szakkönyvekre helyeztük a hangsúlyt, ez alól csak az amerikai és a magyar kutatásban megjelent tanulmányok ismertetése jelent kivételt. A disszertáció elkészítése során számos tudományos folyóiratot használtunk fel. A teljesség igénye nélkül a következő angol és francia nyelvű kiadványokat emelhetjük ki: *International Journal of Middle East Studies*, *Revue tunisienne de sciences sociales*, *Revue africaine*, *Les Cahiers de Tunisie*, *Revue tunisienne*, *Past and Present*, *The American*

⁴ IBN KHALDÚN, Abd al-Rahman Ibn-Muhammad: *Bevezetés a történelembe*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 95.

Historical Review, Early American Literature, Journal of African History, Journal of the Early Republic, Revue d'histoire maghebaine stb.

A földközi-tengeri kalózkodás újkori történetének kutatása egyrészt spanyol, olasz, angol, amerikai és elsősorban francia kutatók nevéhez köthető. Másrészt a második világháborút követően az észak-afrikai történészek tollából is számos tanulmány és monográfia jelent meg az észak-afrikai államok történetéről. A 19. századi történetírás a forrásokhoz hasonlóan szintén bizonyos sztereotípiák mentén mutatta be a mediterrán kalózkodás históriáját.

A 20. század második felének kutatói kezdték meg átértékelni a földközi-tengeri kalózkodás történetét és a muszlimok, illetve a keresztények szerepét. A Mediterráneum térségében indított rabló- és fosztogató vállalkozásokban ugyanis nem csak muszlimok, hanem keresztények is aktívan részt vettek. Sőt, a keresztény államok kalózai közül némelyik időnként kíméletlenebb volt, mint muszlim társa.

A keresztény államok és a Magreb-államok közötti diplomáciai és katonai kapcsolatot feldolgozó szakirodalom könyvtárnyi méretű. Az angolszász, elsősorban amerikai kutatók részletesen megvizsgálták az Egyesült Államok és az észak-afrikai államok közötti kapcsolatokat a fiatal köztársaság első éveiben. Emellett a 2001. szeptember 11-ei támadások kapcsán több amerikai történész újraértelmezte az Egyesült Államok kapcsolatait az észak-afrikai muszlimokkal. Egyes kutatók ennek során párhuzamba állították és felcserélhetővé tették a barbár kalózkodást a terrorizmus fogalmával. A közelmúltban megjelent munkák címei igen beszédesek ebben a vonatkozásban: *Jefferson háborúja: Amerika első háborúja a terror ellen, 1801–5* és *A barbár terror vége: Amerika 1815-ös háborúja az észak-afrikai kalózok ellen.*⁵

3.1. A kora újkori Földközi-tenger és Észak-Afrika történetének elsődleges forrásai⁶

A nyugat-európai államok, illetve az Egyesült Államok észak-afrikai kormányzóságokról és muszlim kalózkodásról kialakult képét több forráscsoporton keresztül vizsgálhatjuk meg. Hasznos információkat találunk a volt rabok beszámolóiban, a szabadító rendi szerzetesek írásaiban, az irodalmi alkotásokban és az állami dokumentumokban. A disszertációban felhasznált elsődleges források többsége kéziratos és nyomtatott formában is fennmaradt. Az egyes forrásokat három nagyobb csoportba sorolhatjuk.

⁵ WHEELAN, Joseph: *Jefferson's War: America's First War on Terror, 1801–5*. Carroll & Graf, New York, NY, 2003.; LEINER, Frederick. *The End of Barbary Terror: America's 1815 War against the Pirates of North Africa*. Oxford University Press, New York, NY, 2006.

⁶ Jelen disszertáció célja, hogy keresztény oldalról és szemszögből vizsgálja meg Észak-Afrika történetét a kora újkorban, így munkánk során az arab, illetve az oszmán-török források felkutatását és felhasználását nem tekintettük elsődleges feladatunknak.

A források első kategóriáját a levéltári dokumentumok jelentik. A kutató számára viszonylag kevés levéltári forrás áll rendelkezésre az Egyesült Államok és az észak-afrikai kormányzóságok, így a Tuniszi Kormányzóság közötti kapcsolatok tanulmányozásához az észak-afrikai államok levéltáraiban. A korai tunéziai–amerikai kapcsolatok kéziratos forrásaihoz a tunéziai Nemzeti Levéltárban, az *Archives Nationales de Tunisie*-ben juthatunk hozzá. Itt található az 1799-es tunéziai–amerikai békeszerződés francia nyelvű változata, az 1805-ös eseményekhez kapcsolódó diplomáciai iratok nagy része és az 1824-es konvenció is. A tuniszi levéltár több kiadványában is elérhetővé tette állományának anyagát. 2011-ben jelent meg például a *Cahiers des Archives* című forráskiadvány Mehdi Jerad, az *Université de Sousse* adjunktusának szerkesztésében, mely az 1626 és az 1955 közötti időszak szerződéseit közölte.⁷

Az Egyesült Államokban található levéltárak és könyvtárak, például a *Library of Congress* és a *National Archives in Washington, DC* is szép számmal rendelkeznek az időszak elsődleges forrásaival. A külföldi kutatók munkáját nagyban segíti, hogy az amerikai levéltári források nagy része elérhető mind nyomtatott formában, mind az interneten.⁸ A fent említett amerikai intézményekkel is kapcsolatban álló *Internet Archive*-on például hozzáférhető az angol, francia és olasz nyelvű források nagy része.⁹

Az Egyesült Államokban évtizedekre visszamenő hagyománya van az állami dokumentumok nyomtatásban történő megjelentetésének. Második forráscsoportunkat ezek a kiadványok jelentik. Az első csoportba tartoznak a szerződések szövegét közlétevő kiadványok. A Richard Peters szerkesztésében megjelent nyolc kötetes *The Public Statutes of Large* tartalmazza például az Egyesült Államokban kiadott összes törvényt és rendeletet az 1789 és 1845 közötti időszakból.¹⁰ A nyolcadik kötetben található a különböző nemzetekkel, így a Tuniszi Kormányzósággal kötött szerződések angol nyelvű változatai.

Anglia/Nagy-Britannia és Franciaország szintén több megállapodást kötött a Barbár Államokkal (*Barbary States*) a kora újkorban. George Chalmers az angol, míg Edgard Rouard de

⁷ *Cahiers des Archives*, i. m. A tuniszi intézmény másik forráskiadványa 2014-ben jelent meg *Archives et Histoire* címmel. *Archives-Histoire No. 1. „Sources – Preuves – Souveraineté”: Publication annuelle des Archives Nationales de Tunisie*. Les Archives Nationales de Tunisie, Tunis, 2014.

⁸ Az értekezés bibliográfiájában azok az internetes források, melyek nyomtatott formában is elérhetőek vagy önálló tanulmányok, monográfiák az egyes témakörökbe vannak feltüntetve.

⁹ <http://memory.loc.gov/ammem/amlaw/lawhome.html> és <https://archive.org/>

¹⁰ PETERS, Richard szerk.: *The Public Statutes at Large of the United States of America, from the Organization of Government in 1789 to March 3, 1845*. 8 vols., Charles C. Little and James Brown, Boston, MA, 1845., 1846., 1848.

Card a francia vonatkozású dokumentumokat gyűjtötte össze önálló kiadványban *Collection of Treaties*, illetve *Traités de la France* címmel.¹¹

Emellett az amerikai Yale Egyetem jogi karának könyvtára, a *Lillian Goldman Law Library* kezdeményezésének köszönhetően („Avalon project”) több jogi, történelmi és diplomáciai vonatkozású dokumentum is elérhetővé vált az interneten az egyetemi hallgatók és a kutatók számára. A disszertáció szempontjából igen fontos a 18. századra vonatkozó állomány, mivel ez tartalmazza az Egyesült Államok és a Barbár Államok között megkötött szerződések szövegeit az 1786-tól 1836-ig terjedő időszakból.¹²

Az Egyesült Államok 1776 és 1824 közötti külpolitikájához kapcsolódó állami kiadványokban számos dokumentum található az Algírral, Tripolival, Tunisszal és Marokkóval kialakult kapcsolatokról. A Kontinentális Kongresszus iratai és határozatai többek között a *Secret Journals of Congress*, a *Journals of the Continental Congress* és a *Letters of Delegates to Congress* forrásgyűjteményekben találhatók.¹³

Az 1776 és 1789 közötti időszak hivatalos amerikai diplomáciai levelezésének tanulmányozásához elengedhetetlen három forráskiadvány. A Jared Sparks által szerkesztett, 12 kötetes *The Diplomatic Correspondence of the American Revolution* a függetlenségi háború külpolitikájának diplomáciai iratait tartalmazza.¹⁴ A fenti időszak számos állami forrása megtalálható egyrészt a Francis P. Blair szerkesztésében megjelent *The Diplomatic Correspondence of the United States* köteteiben, illetve a Francis Wharton által kiadott *The Revolutionary Diplomatic Correspondence of the United States* köteteiben.¹⁵

¹¹ CHALMERS, George: *A Collection of Treaties Between Great Britain and Other Powers*. 2 vols., Printed for J. Stockdale, Piccadilly, London, 1790.; CARD, Edgard Rouard de: *Traités de la France avec les Pays de l'Afrique du Nord : Algérie, Tunisie, Tripolitanie, Maroc*. A. Pédone, Paris, 1906.

¹² MILLER, Hunter szerk.: *Treaties and other International Acts of the United States of America, 1776–1818*. 2 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1931. http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/barmenu.asp, Hozzáférés: 2013 decembere.

¹³ WAIT, Thomas B. szerk.: *Secret Journals of the Acts and Proceedings of Congress, from the First Meeting thereof to the Dissolution of the Confederation, by the Adoption of the Constitution of the United States*. 4 vols., Thomas B. Wait, Boston, MA, 1820–1821.; FORD, Worthington C. szerk.: *Journals of the Continental Congress, 1774–1789*. 34 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1904–1937.; SMITH, Paul H. szerk.: *Letters of Delegates to Congress, 1774–1789*. 25 vols., Library of Congress, Washington, DC, 1976–1998.

¹⁴ SPARKS, Jared szerk.: *The Diplomatic Correspondence of the American Revolution, being the Letters of Benjamin Franklin, Silas Deane, John Adams, John Jay, and others, Concerning the Foreign Relations of the United States during the whole Revolution; together with the Letters in reply from the Secret Committee of Congress, and the Secretary of Foreign Affairs, also the entire Correspondence of the French ministers, Gerard and Luzerne, with Congress*. 12 vols., N. Hale and Gray & Bowen, Boston, MA, 1829–1830.

¹⁵ BLAIR, Francis Preston szerk.: *The Diplomatic Correspondence of the United States of America, from the Signing of the Definitive Treaty of Peace, 10th September, 1783, to the adoption of the Constitution, March 4, 1789. Being the Letters of the Presidents of Congress, the Secretary for Foreign Affairs—American Ministers at Foreign Courts, Foreign Ministers near Congress—Reports of Committees of Congress, and Reports of the Secretary for Foreign Affairs on Various Letters and Communications; together with Letters from Individuals on Public Affairs*. 7 vols., Blair & Rives, Washington, DC, 1833–1834.; WHARTON, Francis szerk.: *The*

Az 1789-es alkotmány elfogadása az állami dokumentumok kiadásában is változást hozott. Egyrészt az 1789 és 1824 közötti időszak kongresszusi üléseinek irataival kapcsolatban jelentős kiadvány a *Debates and Proceedings in the Congress (Annals of Congress)*.¹⁶ Másrészt meg kell említenünk Thomas B. Wait *State Papers and Publick Documents* című kiadványát is, mely 1819-ben jelent meg.¹⁷

Wait forrásgyűjteménye mellett igen hasznos az *American State Papers* kiadványsorozat is. A dokumentumok különböző kategóriák szerint vannak csoportosítva, mint például pénzügyek (*Finance*), indián ügyek (*Indian Affairs*), haditengerészeti ügyek (*Naval Affairs*) stb. Az államközi kapcsolatok dokumentumai az első kategóriában, azaz a *Foreign Relations*ben vannak összegyűjtve. Ezen sorozat második (1797–1807), illetve ötödik (1818–1826) kötetében található a tunéziai–amerikai kapcsolatok forrásainak nagy része.¹⁸

Végezetül igen hasznos forráscsoportot jelentenek az Egyesült Államok flottájával, annak katonai aktivitásával és a flotta tisztjeinek diplomáciai tevékenységével kapcsolatos kiadványok. Az Egyesült Államok 1776–1816 között összesen öt tengeri háborút viselt kereskedelmi érdekeinek védelmében.¹⁹ A Tripoli elleni amerikai háború, valamint az 1805–1807 közötti tunéziai–amerikai kapcsolatok tanulmányozásához tartalmaz forrásokat a Dudley W. Knox által szerkesztett *Naval Documents Related to the United States Wars* című hatkötetes kiadvány.²⁰

Revolutionary Diplomatic Correspondence of the United States. 6 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1889.

¹⁶ *Debates and Proceedings in the Congress of the United States*. [Annals of Congress], 42 vols., Gales and Seaton, Washington, DC, 1834–1856.

¹⁷ WAIT, Thomas B. szerk.: *State Papers and Publick Documents of the United States, From the Accession of George Washington to the Presidency, Exhibiting a Complete View of our Foreign Relations since that Time*. 12 vols., T. B. Wait, Boston, MA, 1819.

¹⁸ LOWRIE, Walter – CLARKE, Matthew St. Clair szerk.: *American State Papers, Class I: Documents, Legislative and Executive, of the Congress of the United States: Foreign Relations, 1789–1828*. 6 vols., Gales and Seaton, Washington, DC, 1833–1859. <http://memory.loc.gov/ammem/amlaw/lwsplink.html#anchor1>, Hozzáférés: 2014 novembere.; LOWRIE, Walter – FRANKLIN, Walter S. szerk.: *American State Papers, Class VI: Documents, Legislative and Executive, of the Congress of the United States: Naval Affairs. 1794–1836*. 4 vols., Gales and Seaton, Washington, DC, 1834–1861. <http://memory.loc.gov/ammem/amlaw/lwsplink.html#anchor1>, Hozzáférés: 2014 novembere.

¹⁹ A függetlenségi háborúhoz lásd CLARK, William Bell szerk.: *Naval Documents of the American Revolution*. 11 vols., Naval History Division, Department of the Navy, Washington, DC, 1964., 1966., 1968–1970., 1972., 1976., 1980., 1996., 2005.; a franciák elleni úgynevezett kvázi háborúhoz lásd SWANSON, Claude A., szerk.: *Naval Documents Related to the Quasi-War Between the United States and France & Naval Operations from February 1797 to October 1798*. 7 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1935–1938.; az 1812-es háborúhoz lásd DUDLEY, William S. szerk.: *The Naval War of 1812: A Documentary History*. 3 vols., Naval Historical Center, Department of the Navy, Washington, DC, 1985., 1992., 2002.

²⁰ KNOX, Dudley W. szerk.: *Naval Documents Related to the United States Wars with the Barbary Powers*. 6 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1939–1944.

Franklin D. Rooseveltnak, az Egyesült Államok 32. elnöke (1933–1945) elismerését fejezte ki e kiadványsorozattal kapcsolatban. Az elnök megállapította a munka első kötetének előszavában, hogy

Bosszantó tapasztalataink Észak-Afrika Barbár Államaival [...] érdekes fejezetét jelentik az amerikai történelemnek és ebből maradandóan értékes tanulságokat vonhatunk le. [...] Az időszak dokumentumainak ebből adódóan szélesebb figyelme és értéke van, mint pusztán haditengerészeti, és azok kiadása nyilvánvalóan jelentős mértékben hozzájárul a Nemzet általános történelméhez [annak megismeréséhez].²¹

A kiadványban elsősorban amerikai hivatalnokok és kapitányok levelei, jelentései vannak összegyűjtve az Egyesült Államok és a Magreb-államok korai kapcsolataira vonatkozóan. Emellett számos muszlim politikus iratai is megtalálhatók a forráskiadványban.

Észak-Afrika kora újkori történetének forrásai közé tartoznak továbbá az életrajzok, naplók, (rabság) beszámolók és a kortárs irodalom is. Algír 16. századi történetének elengedhetetlen forrásai például Diego de Haëdo munkái. Haëdo bencés szerzetes volt, aki 1578 és 1581 között raboskodott Algírban. A szerzetes például a *Topographie et Histoire Générale*-ben összefoglaló képet adott a város társadalmáról, politikai vezetéséről és kalózkodásáról. A szerzetes munkája azonban minden erénye mellett nem mentes korának előítéleteitől. Haëdo például Algírt a „*tolvajok barlangjának*” nevezte.²²

Szemléletesen mutatta be a keresztény rabok életét Emanuel d'Aranda flamand nemes (1614–1694?) is. Aranda munkájában, a *Relation de la Captivité*-ben többek között saját fogóságának történetét is leírta.²³ A 405 oldalas műből megismerjük elfogásának körülményeit, az algíri rabszolgapiac működését, továbbá a rabszolgabörtön, az úgynevezett *bagno* felépítését és a rabok életét is.

A következő forráskategóriát a szabadító rendi szerzetesek, például a mercedáriusok és a trinitáriusok beszámolóí adják. Az egyik legjelentősebb Pierre Dan francia trinitárius szerzetes (?–1649) munkája, a *Histoire de Barbarie*. Dan írásában negatívan mutatta be a muszlim városokat. Ennek megvolt a célja, hiszen a szabadításokhoz szükséges pénzt elsősorban alamizsnagygyűjtésből tudták ezek a rendek előteremteni Európában.²⁴

²¹ *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: iii, Foreword

²² HAËDO, Fray Diego de: *Topographie et histoire générale d'Alger*. Éditions Bouchène, Saint-Denis, 1998.

²³ ARANDA, Emanuel d': *Relation de la Captivité & Liberté du sieur Emanuel d'Aranda, jadis esclave à Alger. Où se trouvent plusieurs Particularités de l'Afrique, dignes de remarque*. Chez Jean Mommartm à l'Enseigne de l'Imprimerie, Bruxelles, 1662.

²⁴ DAN, Pierre: *Histoire de la Barbarie et de ses corsaires, des royaumes, et des villes d'Alger, de Tunis, de Salé, & de Tripoly: divisée en six livres où il est traité de leur gouvernement, de leurs moeurs, de leur cruauté, de leurs brigandages, de leurs sortilèges, & de plusieurs autres particularités remarquables: Ensemble des grandes*

Külön forráscsoportot jelentenek a nyugat-európai konzulok, állami hivatalnokok és utazók beszámolóit. Ilyen forrás például Laurent d'Arvieux francia lovag (1635–1702) jelentéseinek gyűjteménye is, akit XIV. Lajos francia uralkodó (1643–1715) küldött Algírba. Arvieux emlékiratait, a *Mémoires du chevalier d'Arvieux* 1735-ben jelentek meg. A francia lovag beszámolóiból többek között képet kapunk az algíri flottáról és a muszlim kalózokról is.²⁵

A fentiek mellett Miguel Cervantes mesterművéből a *Don Quijotéból* is megismerhetjük a rabszolgák sorsát Észak-Afrikában. A szépirodalmi alkotás bizonyos fenntartások mellett forrásértékűnek tekinthető. Cervantes ugyanis 1571. október 7-én részt vett a lepantói csatában, majd ezt követően algíri kalózok elfogták, aminek következtében több évig raboskodott Algírban.²⁶ Emellett Giovanni Boccaccio a *Dekameronban* is írt a muszlim kalózokról, továbbá 1719-ben Daniel Defoe is beszámolt főhőse, Robinson Crusoe kalandjairól a marokkói kalózzal.²⁷

Továbbá sajátos, részben megtörtént eseményeken alapuló irodalmi műfajt alkotnak az úgynevezett barbár fogság és tengeri elbeszélések (*Barbary Captivity and Sea Narrative*).²⁸ A legnagyobb számban angol rabok tollából születtek ilyen írások a kora újkorban. Ezen írásokba nyújt betekintést Daniel J. Vitkus, a Kaliforniai Egyetem professzora által szerkesztett *Piracy, Slavery and Redemption* című munka.²⁹ Emellett a fogságnarratíva az Egyesült Államokban is virágzott az 1800-as években. Az amerikai kiadók több mint száz ilyen történetet

misères et des cruels tourments qu'endurent les chrétiens captifs parmi ces infidèles. Chez Pierre Rocolet, Paris, 1646.; DAN, Pierre: *Historie van Barbaryen en des zelfs zee-roovers. Behelzende een befchrijving van de Koningrijken en Steden Algiers, Tunis, Salé, en Tripoli... in't Fransch beschreeven... en in't Nederduitsch gebracht door G. Van Broekhuizen.* Jan ten Hoorn, Amsterdam, 1684.; DAN, Pierre: *Illustrations de Historie van Barbaryen en des Zelfs zee-roovers.* 1684. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b2000020m>, Hozzáférés: 2015 július. Emellett számos alkalommal gyűjtést rendeztek a templomokban a foglyok kiváltásáért Angliában, ami a puritán hatásnak volt köszönhető. CLARK, G. N.: „The Barbary Corsairs in the Seventeenth Century”, *Cambridge Historical Journal*, Vol. 8 (1944), No. 1. 23.

²⁵ LABAT, Jean Baptiste szerk.: *Mémoires du chevalier d'Arvieux, envoyé extraordinaire du Roy à la Porte, consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli, & autres Échelles du Levant.* 6 Tome, Chez Jean-Baptiste Delespine, Paris, 1735.

²⁶ CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de: *Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha.* 1–2 kötet, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005.

²⁷ BOCCACCIO, Giovanni: *Dekameron.* 1–2 kötet, Európa Kiadó, Budapest, 1980. 1: 401–408.; DEFOE, Daniel: *Robinson Crusoe yorki tengerész élete és különös, meglepő kalandjai.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1960. 19–26.

²⁸ A témában 2016. június 16–18-án között nemzetközi konferenciát tartottak a kutatók „*Piracy and Captivity in the Mediterranean 1530–1810*” címmel Innsbruckban.

²⁹ VITKUS, Daniel J. szerk.: *Piracy, Slavery and Redemption: Barbary Captive Narratives from Early Modern England.* Columbia University Press, New York, NY, 2001.

adtak ki 1798 és 1817 között. James Riley beszámolójából például közel egymillió példányt adtak el.³⁰

3.2. A földközi-tengeri kalózkodás a nyugat-európai történetírásban

A nyugat-európai, különösen az angol, a francia és az olasz nyelvű történetírásban jelentős hagyománya van a földközi-tengeri kalózkodás kutatásának és interpretálásának több problémakör kapcsán is.³¹ Ilyen témakör például a kalózkodásban résztvevő személyek származása és élete, a kalózkodás gazdasági vonatkozásai, a rabszolgaság/rabság kérdése és a diplomácia a kalózállamokkal.

A korai munkákra az elfogultság és a történelmi események előítéletektől sem mentes ismertetése volt a jellemző. A gyarmati korban élt történészek elsősorban arra törekedtek, hogy igazolják egyrészt államaik kereskedelmi politikáját a Földközi-tengeren, másrészt azok gyarmatosítási törekvéseit Észak-Afrikában. Az első munkák szerint a mediterrán kalózkodásban résztvevő személyek egytől egyig muszlimok, emellett barbár és könyörtelen emberek voltak, akik számos kegyetlenséget követtek el a keresztény foglyokon.

Sir Robert Lambert Playfair – az angol korona konzulja volt Algírban – 1867 és 1897 közötti olvasatában a térség egyenesen a „keresztény világ ostora”-ként jelenik meg.³² Stanley Lane-Poole angol orientalista és archeológus *The Barbary Corsairs* című munkájában döntően elsődleges dokumentumokra támaszkodott a mediterrán kalózkodás históriájának bemutatása során. Számos történészhez hasonlóan igen negatívan ítélte meg a muszlimok szerepét a kalózkodásban.

Semmi sem volt biztonságban [a muszlimok] támadásaitól. Nem egy hajó sietve vitorlázott a barbár partokon Spanyolországból Itáliába, nem egy reszkető szívvel fedélzetén. Megszületett a „keresztény világ ostora”, mely szűnni nem akaró készenlétben tartotta az összes európai nemzetet közel háromszáz évre.³³

³⁰ BAEPLER, Paul Michel: „The Barbary Captivity Narrative in American Culture”, *Early American Literature*, Vol. 39 (2004), No. 2. 217.; BAEPLER, Paul Michel: *White Slaves, African Masters: An Anthology of American Barbary Captivity Narratives*. University of Chicago Press, London–Chicago, IL, 1999. 4.

³¹ A kalózkodás historiográfiájához lásd PENNELL, C. R.: „Who Needs Pirate Heroes?”, *The Northern Mariner/Le Marin du Nord*, Vol. 8 (April, 1998), No. 2. 61–79.

³² PLAYFAIR, Robert Lambert: *The Scourge of Christendom: Annals of British Relations with Algiers Prior to the French Conquest*. Smith, Elder, & Co., London, 1884.

³³ LANE-POOLE, Stanley: *The Barbary Corsairs*. G. P. Putnam’s Sons, New York, NY, 1890. 56.

A 19. század francia történészei, például Alphonse Rousseau és Pierre Grandchamp hasonló szellemben dolgozták fel a térség és Tunézia történiáját.³⁴

A második világháborút követően a nyugati kutatók a keresztény forrásokon keresztül már megpróbálták az észak-afrikaiak szemszögéből is bemutatni a mediterrán kalózkodás történetét. A Nyugat-centrikus megközelítéssel szemben Roger Pierre Coindreau francia történész a keresztény forrásokra támaszkodva már teljes egészében olyan monográfiát írt 1948-ban, mely az észak-afrikai államok szempontjából mutatta be a kalózokat. Coindreau vizsgálódásának középpontjában ugyanis Szalé, a hírhedt marokkói kikötőváros kalózhajói álltak.³⁵ A Mediterráneum 16. századi történetéről átfogó képet adott Fernand Braudel nagy volumenű munkája, a *La Méditerranée et le monde méditerranéen*. A magyar fordításban 1996-ban megjelent monográfiából számos gazdasági, társadalmi és politikai kérdés mellett a kalózkodás előtörténetéről is képet kapunk.³⁶

A földközi-tengeri kalózkodás megítélésével kapcsolatban radikális változást hozott Sir Godfrey Fisher angol kutató monográfiája. Fisher 1957-ben megjelent *The Barbary Legend* című munkája ugyanis egyszer és mindenkorra felszámolta a kalózkodással kapcsolatban kialakult sztereotípiákat.³⁷ A brit történész értekezése, mely nagyban támaszkodott a nyugati forrásokra, elsősorban diplomácia- és hadtörténetet mutatott be. A monográfia egyik legfontosabb következtetése az volt, hogy a Földközi-tengeren nem csak muszlim, hanem keresztény kalózhajók is fosztogatták a kereskedelmi hajókat és a partokat.

Coindreau és Fisher monográfiái mellett Salvatore Bonónak, a Perugiai Egyetem professzorának munkáit kell kiemelnünk. Bono 1964-es könyve, az *I corsari barbareschi* szintén a kalózhajók szemszögéből vizsgálta az eseményeket.³⁸ A munka az évek során több kiadásban is megjelent átdolgozott, illetve kiegészített formában. A monográfia egyik legújabb kiadása például német nyelven jelent meg 2009-ben.³⁹ A nemzetközi kalózkodás kérdése konferenci-

³⁴ ROUSSEAU, Alphonse: *Annales tunisiennes ou, aperçu historique sur la Régence de Tunis*. Bastide, Alger, 1864.; GRANDCHAMP, Pierre: *La France en Tunisie au XVIIème siècles : Inventaire des archives du consulat de France à Tunis*. 10 vols., La Rapide, Tunis, 1920–1933.

³⁵ COINDREAU, Roger: *Les Corsaires de Salé*. Société d'éditions géographiques, maritimes et coloniales, Paris, 1948.

³⁶ BRAUDEL, Fernand: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*. 1–3 kötet, Akadémia Kiadó, Budapest, (első kiadás 1949) 1996.

³⁷ FISHER, Godfrey: *Barbary Legend; War Trade, and Piracy in North Africa, 1415–1830*. Greenwood Press, Westport, CT, (első kiadás 1957) 1974.

³⁸ BONO, Salvatore: *I corsari barbareschi*. ERI-Edizioni RAI Radiotelevisione Italiana, Torino, 1964.

³⁹ *Corsari nel Mediterraneo*. A. Mondadori, Milano, 1993.; *Les Corsaires en Méditerranée*. Éditions La Porte, Paris, 2000.; *Piraten und Korsaren im Mittelmeer. Seekrieg, Handel und Sklaverei vom 16. bis 19. Jahrhundert*. Klett-Cotta, Stuttgart, 2009.

ák témája is volt és az is a mai napig. Például az 1975-ben San Franciscóban megrendezett „*Course et piraterie*” előadásai közül az egyik a Mediterráneum egészét tekintette át.⁴⁰

Hírhedt keresztény kalózok voltak a Máltai Szent János Lovagrend tagjai a Földközi-tengeren a kora újkorban. Egyrészt Peter Earle angol történész kutatását emelhetjük ki, aki nagyban támaszkodott a Máltán található nagymennyiségű levéltári forrásra. Earle monográfiájában nem csak a muszlim kalózkodást mutatta be, hanem részletesen kitért a lovagrend kalóztevékenységére is a Földközi-tengeren.⁴¹ A velencei szenátus, mely érdekelt volt az Oszmán Birodalommal való kereskedelmi kapcsolatok fenntartásában, igen negatívan vélekedett a keresztény és elsősorban a máltai kalózkodásról. A *Serenissima* például a Szent János Lovagrend tagjait egyszerűen csak „*keresztel parádézó kalózoknak*” tartotta.⁴² Earle munkája mellett több kitűnő tanulmánykötet és monográfia is megjelent a lovagrend történetének számos aspektusáról, így a kalózkodásról és muszlimok fogságáról Máltán. Az előbbire kiváló példa a Victor Mallia-Milanes szerkesztésében megjelent *Hospitaller Malta, 1530–1798* című kötet. Ezen kívül Godfrey Wettinger közelmúltban megjelent vaskos monográfiáját emelhetjük ki, mely a máltai rabszolgaság intézményét dolgozta fel az 1000 és 1812 közötti időszakban.⁴³

A 20. század második felének kutatására az volt a jellemző, hogy a nyugati renegátok kalózkodásáról is igyekezett beszámolót adni. Christopher Lloyd *English Corsairs on the Barbary Coast* című munkája az angol renegátok fosztogató tevékenységét mutatta be a Földközi-tengeren.⁴⁴ A munkák emellett az Észak-Afrikába kinevezett konzulok naplóinak kiadásával is foglalkoztak. Richard C. Pennell például közölte Thomas Baker Tripoliba kinevezett angol konzul (1677–1685) naplóját *Piracy and Diplomacy* című forráskiadványában.⁴⁵

A legújabb kutatások jellegzetessége, hogy számos, eddig nem igazán vizsgált kérdést vettek nagytű alá. Robert C. Davis 2003-as monográfiájában, a *Christian Slaves, Muslim Mas-*

⁴⁰ FONTENAY, Michel – TENENTI, Alberto: *Course et piraterie méditerranéennes de la fin du Moyen Age au début du XIXème siècle*. Offprint from: *Course et piraterie*. Editions du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1975.

⁴¹ EARLE, Peter: *Corsairs of Malta and Barbary*. Sidgwick and Jackson, London, 1970.

⁴² TENENTI, Alberto: *Piracy and the Decline of Venice 1580–1615*. Longmans, London, 1967. 39.; MALLIA-MILANES, Victor: *Venice and Hospitaller Malta, 1530–1798. Aspects of a Relationship*. Publisher Enterprises Group, Marsa (Malta), 1992. 15–35.

⁴³ MALLIA-MILANES, Victor szerk.: *Hospitaller Malta, 1530–1798: Studies on Early Modern Malta and the Order of St John of Jerusalem*. Minerva Publications, Msida (Malta), 1993.; WETTINGER, Godfrey: *Slavery in the Islands of Malta and Gozo ca. 1000–1812*. Publishers Enterprises Group, San Gwann (Malta), 2002.

⁴⁴ LLOYD, Christopher: *English Corsairs on the Barbary Coast*. Collins, London, 1981.

⁴⁵ PENNELL, C. R. szerk.: *Piracy and Diplomacy in the Seventeenth-Century North Africa: The Journal of Thomas Baker, English Consul in Tripoli, 1677–1685*. Associated University Presses, London, 1989.

ters-ben a barbár parton lévő keresztény rabok pontos számáról közölt információt.⁴⁶ Emellett Gillian Weiss, az ohioi Case Western Reserve Egyetem docense 2011-ben megjelent monográfiája mérvadó, mely új megvilágításba helyezte a barbár rabságot és annak hatását a francia identitásra és államépítésre.⁴⁷ Végezetül kitűnő munka a kalózkodás végének bemutatásáról Daniel Panzac *Les corsaires barbaresques* című könyve. Panzac munkájának egyik legnagyobb érdeme, hogy a politikatörténet mellett az észak-afrikai kalózok szemszögéből, illetve azok kereskedelmi tevékenységén keresztül is bemutatta az eseményeket.⁴⁸

3.3. Oszmán Észak-Afrika a modern történetírásban

Három oszmán tartományról beszélhetünk Észak-Afrikában, melyek Egyiptomtól Marokkóig a következők voltak: Tripoli, Tunisz és Algír. Az Oszmán Birodalom először Algírt (1529), ezt követően Tripolit (1551), majd Tuniszt (1574) foglalta el a keresztényektől, és hozta létre észak-afrikai provinciáit ezekkel a központokkal, melyek elnevezése a nyugati forrásokban és a modern szakirodalomban kormányzóság (*regency, régence*). Az oszmán-török uralom különböző formái egészen a 19. századig, azaz a nyugat-európai államok kolonizációs tevékenységéig fennmaradtak Észak-Afrikában.

Észak-Afrika tanulmányozásához az oszmán uralom időszakában számos kitűnő összefoglaló munka, monográfia és tanulmánykötet áll rendelkezésére. A vizsgálódás kezdeti szakaszát nagyban megkönnyítik a Magrebről írt általános bibliográfiák.⁴⁹ Haszonnal forgatható például az Alain Blondy szerkesztésében megjelent *Bibliographie du monde méditerranéen* című kötet, mely a Mediterráneum kora újkori történetéről megjelent munkák nagy részét tartalmazza.⁵⁰

Észak-Afrika újkori históriájáról számos utalást találunk az Afrika történetéről írt összefoglaló munkákban. Egyrészt az UNESCO által 1964-ben újtára indított *General History of Africa* kiadványsorozatot emelhetjük ki. Ennek a sorozatnak ötödik, illetve hatodik kötete

⁴⁶ DAVIS, Robert C.: *Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, The Barbary Coast, and Italy, 1500–1800*. Palgrave Macmillan, New York, NY, 2003.

⁴⁷ WEISS, Gillian: *Captives and Corsairs: France and Slavery in the Early Modern Mediterranean*. Stanford University Press, Stanford, CA, 2011.

⁴⁸ PANZAC, Daniel: *Barbary Corsairs: The End of a Legend 1800–1820*. Koninklijke Brill NV, Leiden – Boston, MA, 2005.

⁴⁹ Például: PAZZANITA, Anthony G: *The Maghreb*. Clio Pess, Oxford – Santa Barbara, CA – Denver, CO, 1998. és SKRESLET, Paula Youngman: *Northern Africa: A Guide to Reference and Information Sources*. Libraries Unlimited, Inc., Englewood, CO, 2000.

⁵⁰ BLONDY, Alain: *Bibliographie du monde méditerranéen : Relations et échanges (1453–1835)*. Presse de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris, 2003.

ismerteti a Magreb 16–19. századi történetét.⁵¹ Másrészt az iszlám történetét feldolgozó, a Cambridge University Press kiadásában megjelent sorozatban olyan neves történészek munkáit találhatjuk a Magrebről, mint például Robert Mantran vagy Robert Le Tourneau.⁵² Magyar nyelven elérhető továbbá John D. Fage és William Tordoff *A History of Africa* című könyve is, melyből képet kaphatunk a Magreb, különösen Marokkó előtörténetéről és kora újkori históriájáról is.⁵³

A Magreb történetét összefoglaló munkákban is hasznos információk találhatók az oszmán uralom időszakáról. Első helyen kell megemlíteni Jamil M. Abun-Nasr 1971-ben kiadott monográfiáját, mely *History of the Maghrib in the Islamic Period* címmel jelent meg és valószínűleg a legelterjedtebb, illetve leginkább hivatkozott angol nyelvű munka Észak-Afrika általános történelméről.⁵⁴ A 20. század elejének francia nyelvű munkáira igen gyakran jellemző az események bemutatása során a koloniális történeti iskolák szemlélete. A legjobb példa erre Charles-André Julien francia történész munkássága. Azonban a francia kutató tollából megjelent *Histoire de l'Afrique du Nord : Tunisie, Algérie, Maroc* számos megállapítása a gyarmati kor retorikai túlzásai mellett is helytálló, és a mai napig kiváló kiindulási alapot jelent a térség történetének kutatásához. Julien munkájában például az úgynevezett „autonómia” tézis mellett történelmi láncolatát, nevezetesen, hogy az észak-afrikai tartományok, különösen Tunézia, fokozatosan függetlenítték magukat a *Fényes Portától*.⁵⁵ A marokkói Abdallah Laroui a koloniális történetírásra válaszul írta meg *L'histoire du Maghreb* című munkáját, melyben arra törekedett, hogy a Magreb történetét új és helyi szempontból vizsgálja meg.⁵⁶ Végezetül Phillip C. Naylor munkája, a *North Africa: A History from Antiquity to the Present* tekinthető mérvadónak a Magreb általános történetét illetően. Naylor monográfiájában nagy hangsúlyt fektetett nem csak Észak-Afrika, hanem Egyiptom történetére is.⁵⁷

A Magreb kora újkori történetének témájában több monográfia is napvilágot látott az évek során. A fentebb említett Fernand Braudel mesterművében az Annales iskola időszemlélet-

⁵¹ OGOT, B. A. szerk.: *General History of Africa. Volume 5: Africa from the Sixteenth to the Eighteenth Century*. University of California Press, Berkeley, CA, 1999.; AJAYI, J. Fajó szerk.: *General History of Africa. Volume 6: Africa in the Nineteenth Century until the 1880s*. University of California Press, Berkeley, CA, 1989.

⁵² HOLT, P. M. – LAMBTON, A. K. S. – LEWIS, Bernard szerk.: *The Cambridge History of Islam, Vol. 2A, The Indian Sub-Continent, South-East Asia, Africa and the Muslim West*. Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

⁵³ FAGE, J. D. – TORDOFF, William: *Afrika története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

⁵⁴ ABUN-NASR, Jamil M.: *A History of the Maghrib*. Cambridge University Press, Cambridge, 1971.

⁵⁵ JULIEN, Charles-André: *History of North Africa: Tunisia, Algeria, Morocco: From the Arab Conquest to 1830*. Routledge & Kegan Paul, London, (első kiadás 1926) 1970.

⁵⁶ LAROU, Abdallah: *The History of the Maghrib: An Interpretive Essay*. Princeton University Press, Princeton, NJ, (első kiadás 1970) 1977.

⁵⁷ NAYLOR, Philip Chiviges: *North Africa: A History from Antiquity to the Present*. University of Texas Press, Austin, TX, 2009.

ének megfelelően (*histoire événementielle*, azaz eseménytörténet) a Földközi-tenger 16. századi politikátörténetéről értekezett részletesen. A francia történész vizsgálódásának egyik központjában a spanyol–oszmán szembenállás állt, melynek sajátos hadszínterét jelentette Észak-Afrika. Andrew C. Hess monográfiájában is ezt a hadszínteret vette górcső alá 1978-ban. Hess hívta fel a figyelmet arra, hogy az ibériai–afrikai határvidék, azaz a Magreb történetét indokolatlanul mellőzték a kutatók az évek során. A munka így a maga nemében hiánypótlónak számított a 20. század második felében.⁵⁸ Továbbá a közelmúltban jelent meg Roger Crowley *Empires of the Sea* című munkája, mely Málta 1565-ös ostroma és a lepantói csata mellett a Tunézia feletti befolyás megszerzéséért folytatott spanyol–oszmán harcról is részletesen beszámolt.⁵⁹ Végezetül Lucette Valensi francia történész monográfiájára hívjuk fel a figyelmet, mely alapvető tudományos munka az Algír 1830-as francia annexiója előtti magrebi történelemről. Valensi értekezése igen alapos, minden részletre kiterjedő és hasznos bibliográfiát is tartalmaz.⁶⁰

A különböző kormányzóságok történetéről szintén számos monográfia és tanulmány jelent meg az évek során. Az Algíri Kormányzóság históriáját már igen korán, elsősorban francia kutatók dolgozták fel, ami országuk gyarmati érdekelttségével magyarázható. A gyarmati korban íródott munkák közül Sander Rang, Ferdinand Denis és Henri-D Grammont monográfiáit említhetjük meg.⁶¹ Emellett az 1970-es években az angol történészek is feldolgozták a kormányzóság történetét az oszmán uralom időszakában. John Baptist Wolf, *The Barbary Coast: Algiers under the Turks 1500–1830* és William Spencer *Algiers in the Age of Corsairs* című munkája például a nyugati-európai és az oszmán forrásokra támaszkodva mutatja be Algír történetét.⁶²

Az oszmán török jelenlét a mai Líbia területén három nagyobb periódusra osztható. Az első szakasz 1551-től 1711-ig, a Karamanli-dinasztia hatalomra jutása volt a második periódus kezdete: 1711-től 1835-ig. 1835-ben a Fényes Porta sikeresen helyreállította hatalmát a tér-

⁵⁸ HESS, Andrew C.: *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth-Century Ibero-African Frontier*. The University of Chicago Press, London – Chicago, IL, 1978.

⁵⁹ CROWLEY, Roger: *Tengeri birodalmak: A kereszténység és az iszlám harca a Földközi-tenger feletti uralomért (1521–1580)*. Park Könyvkiadó, Budapest, 2014.

⁶⁰ VALENSI, Lucette: *On the Eve of Colonialism: North Africa Before the French Conquest*. Africana Publication Company, London – New York, NY, 1977.

⁶¹ RANG, Sander – DENIS, Ferdinand: *Fondation de la régence d'Alger : Histoire des Barberousse, chronique arabe du XVIe siècle : publié sur un manuscrit de la Bibliothèque royale, avec un appendice et des notes. Expédition de Charles-Quint ; Aperçu historique et statistique du port d'Alger*. 2 tome, J. Angé, Paris, 1837.; GRAMMONT, Henri-D. de: *Histoire d'Alger sous la domination turque (1515–1830)*. E. Leroux, Paris, 1887.

⁶² WOLF, John B.: *The Barbary coast: Algiers under the Turks, 1500 to 1830*. W.W. Norton – G. J. McLeod, cop., New York, NY – London – Toronto, 1979.; SPENCER, William: *Algiers in the Age of Corsairs*. Norman, OK, University of Oklahoma Press, Norman, OK, 1976.

ségben, mely egészen az olasz gyarmatosításig tartott (1911): ez jelenti a harmadik szakaszt.⁶³ Líbia általános történetébe ad betekintést például Richard Nyrop *Area Handbook for Libya* és Ronald B. St. John *Historical Dictionary of Libya* című könyve.⁶⁴ Emellett a Karamanli-időszak vizsgálatához nyújt kitűnő segítséget az 1972-ben megjelent *A Nest of Corsairs* című monográfia is.⁶⁵ Továbbá a nyugat-európai, elsősorban az amerikai kutatók számos munkát írtak az tripoliszi–amerikai háborúról és annak hatásairól a térségre, például a Tuniszi Kormányzóságra.⁶⁶

3.4. A Tuniszi Kormányzóság a francia és az angol nyelvű történetírásban

A Tuniszi Kormányzóság újkori történetének feldolgozása szintén már nagyon korán, a gyarmati időszakban megkezdődött a francia kutatóknak köszönhetően. Kiindulási alapot egyrészt a fentebb említett 2003-as bibliográfia, másrészt Henry S. Ashbee *A Bibliography of Tunisia* című könyve jelent.⁶⁷ Továbbá összefoglaló képet kaphatunk a térség történelméről a Tunéziáról írt általános monográfiákból is. Kenneth J. Perkins, aki jelenleg a Dél-Karolinai Egyetem docense és a Magreb gyarmati korának specialistája, 1989-ben jelentette meg munkáját Tunéziáról. A könyv számos erénye mellett kitűnő tematikus bibliográfiát is tartalmaz.⁶⁸ Perkins munkája mellett hasznos információt közölnek Tunézia történelméről Michel Camau és Anthony Sylvester könyvei is.⁶⁹

A térség újkori történetének megismeréséhez nyújt emellett segítséget a középkorral foglalkozó monográfiák áttanulmányozása is. Tunézia politika-, gazdaság- és társadalomtörténetét a Hafszidák uralma alatt kimerítően és igen alaposan dolgozta fel Robert Brunschvig kétkötetes monográfiájában 1940-ben és 1947-ben. A munka a mai napig alapmunkának tekinthető a témában. Ramzi Rouighi, aki a Los Angelesben működő University of Southern California oktatója szintén értekezett a térség középkori történetéről. Továbbá ebben a kérdésben az

⁶³ SZILÁGYI Péter: *A líbiai monarchia a függetlenségtől a nacionalista forradalomig, 1951–1969*. Doktori értekezés (kézirat). Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2013. 24.

⁶⁴ NYROP, Richard F.: *Area Handbook for Libya*. U.S. Government Printing Office, Washington, DC, 1973.; ST. JOHN, Ronald Bruce: *Historical Dictionary of Libya*. Scarecrow Press, Lanham, MD – London, 1998.

⁶⁵ DEARDEN, Seton: *A Nest of Corsairs: The Fighting Karamanlis of Tripoli*. John Murray Publishers Ltd., London, 1976.

⁶⁶ A háború historiográfiájának részletes bemutatását lásd lejjebb.

⁶⁷ ASHBEE, Henry Spencer: *A Bibliography of Tunisia: from the Earliest Times to the End of 1888*. Dulau & Co., London, 1889.

⁶⁸ PERKINS, Kenneth J.: *Historical Dictionary of Tunisia*. Scarecrow Press, Inc., Lanham, MD, 1997. Emellett az amerikai kutató nevéhez köthető például a *Tunisia, Crossroads of the Islamic and European Worlds* (1986) vagy a *A History of Modern Tunisia* (2004) című monográfia is.

⁶⁹ CAMAU, Michel: *La Tunisie*. Presses Universitaires de France, Paris, 1989.; SYLVESTER, Anthony: *Tunisia*. The Bodley Head, London – Sydney – Toronto, 1968.

egyik legfrissebb monográfia David Abulafia tollából született meg *The Western Mediterranean Kingdoms 1200–1500* címmel 2014-ben.⁷⁰

A Tuniszi Kormányzóság újkori történetével kapcsolatban a gyarmati korban élt francia történészeket, például a fentebb említett Pierre Grandchampot két kérdéskör foglalkoztatta, nevezetesen a tunéziaiak kalózkodása és a kormányzóság kereskedelmi kapcsolatai Franciaországgal.⁷¹ 1956 után, vagyis a gyarmati korszakot követően az ország történetének kutatása az oszmán uralom időszakában újabb lendületet vett. Először is a függetlenséget követően több arab forrás, például krónika jelent meg nyomtatott, illetve kritikai kiadásban. Ahmed Abdesselem 1973-ban publikált könyve, a *Les Historiens tunisiens* például a 17–19. századi tunéziai krónikás irodalomba és az elbeszélések szerzőinek életébe ad betekintést.⁷² A 17. században élte a tunéziai kalózkodás a virágkorát, továbbá fokozatosan előtérbe került a békés kereskedelmi kapcsolat az európai kikötőkkel, ahogyan azt fentebb jeleztük. Sadok Boubaker tunéziai kutató a *La Régence de Tunis au XVIIe siècle* című munkájában például részletesen megvizsgálta a Tuniszi Kormányzóság kereskedelmi összeköttetését Marseille-jel és Livornóval a 17. században.⁷³

A 20. század második felének nemzetközileg elismert kutatói, a tunéziai modern történetírás három alapítóatyja Taoufik Bachrouch, Mohamed Hadi Chérif és Khélifa Chater. Taoufik Bachrouch *Formation sociale barbaresque et pouvoir à Tunis* című monográfiája elsősorban a 17. századra koncentrálna vizsgálta meg a kormányzóság történetét.⁷⁴ Ezzel szemben Mohamed Chérif *Pouvoir et société dans la Tunisie* című munkája a 18. század első periódusát, nevezetesen Huszein ibn Ali bej (1705–1735) uralkodását dolgozta fel.⁷⁵ Továbbá Khélifa Chater 1984-ben kiadott könyve, melynek címe *Dépendance et mutations pré-coloniales*, a

⁷⁰ BRUNSCHVIG, Robert.: *La Berbérie orientale sous les Hafsides : Des origines à la fin du XVe siècle*. 2 vols., Adrien-Maisonneuve, Paris, 1940., 1947.; ROUGH, Ramzi: *The Making of a Mediterranean Emirate: Ifriqiya and Its Andalus, 1200–1400*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, 2011.; ABULAFIA, David: *The Western Mediterranean Kingdoms 1200–1500: The Struggle for Dominion*. Routledge, Abingdon – New York, NY, 2014.

⁷¹ Példa az előbbire: *Documents relatifs aux corsaires tunisiens (2 Octobre 1777–4 Mai 1824)*. J. Barlier & Cie., Tunis, 1925; míg az utóbbira: *La France en Tunisie*. Paul Masson kitűnő monográfiát írt a 17. századi francia kereskedelemről a Földközi-tengeren 1897-ben. MASSON, Paul: *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIe siècle*. Hachette, Paris, 1897.

⁷² ABDESSELEM, Ahmed: *Les historiens tunisiens des XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles : Essai d'histoire culturelle*. Librairie C. Klincksieck, Paris, 1973.

⁷³ BOUBAKER, Sadok: *La Régence de Tunis au XVIIe siècle : ses relations commerciales avec les ports de l'Europe méditerranéenne, Marseille et Livourne*. Ceroma, Zaghouan, 1987.

⁷⁴ BACHROUCH, Taoufik: *Formation sociale barbaresque et pouvoir à Tunis au XVIe siècle*. Publications de l'Université, Tunis, 1977.

⁷⁵ CHÉRIF, Mohamed Hédi: *Pouvoir et société dans la Tunisie de H'usayn bin 'Alî (1705–1740)*. 2 vols., Deuxième édition, Centre de Publication Universitaire, Tunis, 2008.

19. század történeteit helyezte vizsgálódásának középpontjába.⁷⁶ Tunisz városának és a 17. századi Tunézia történetének kiemelkedő kutatója volt továbbá Paul Sebag tunéziai szociológus és történész is.⁷⁷

Mohamed Chérif fenti monográfiája mellett számos kutató választotta témájául a Huszainida-dinasztia uralkodóinak valamelyikét, és annak uralkodásának időszakát. Rassad Al-Imâm doktori disszertációjának témájául, mely arab nyelven jelent meg 1980-ban, Hammúda pasa bej (1782–1814) uralkodását választotta.⁷⁸ Carl L. Brown, a Princeton Egyetem professzora a reformer és Tunéziát modernizálni kívánó I. Ahmed bej (1837–1855) regnálását dolgozta fel. Különösen hasznos a munka első fejezete, mely a Tuniszi Kormányzóság előtörténetéről – adminisztráció, vezető tisztségviselők, politika stb. – számol be.⁷⁹

Végül, de nem utolsósorban a francia kutatók érdeklődését a Tuniszi Kormányzóság és az Oszmán Birodalom közötti kapcsolat jellege is felkeltette az évek során. Felmerült a kérdés, hogy milyen viszony fűzte az észak-afrikai tartományt a Fényes Portához. A fentebb említett Charles-André Julien, ahogyan olvashattuk, a kvázi függetlenség mellett tört lándzsát, hasonlóan Mohamed Chérifhez és Robert Mantranhoz. Emellett Henri Hugon francia történész, archeológus és numizmatikus monográfiáját emelhetjük ki, mely a tunéziai bejek hatalmi jelképeit vizsgálta meg, *Les Emblèmes des Beys de Tunis* címmel 1913-ban.⁸⁰

A 21. század elején a történelmi revízió jegyében a tunéziai kutatók kezdték átértékelni a kormányzóság Oszmán Birodalomhoz fűződő kapcsolatát. Asma Moalla tunéziai történész például 2004-es monográfiájában, a *The Regency of Tunis and the Ottoman Porte*-ban arra a következtetésre jutott, szemben a koloniális történészekkel, hogy Hammúda pasa bej uralkodása alatt Tunéziát szoros kapcsolat fűzte Konstantinápolyhoz és a birodalomhoz, aminek formális és jól kivehető jelei voltak az újkorban.⁸¹

⁷⁶ CHATER, Khélifa: *Dépendance et mutations pré-coloniales : la Régence de Tunis de 1815 à 1857*. Publications de l'Université, Tunis, 1984.

⁷⁷ SEBAG, Paul: *Tunis : Histoire d'une ville*. L'Harmattan, Paris, 1998.; SEBAG, Paul: *Tunis au XVIIe siècle : Un cité barbaresque au temp de la course*. L'Harmattan, Paris, 1989.

⁷⁸ AL-IMÂM, Rassad: *Siyâsat Hammuda Bâsâ fî Tûnis 1782–1814*. Dissertation, The University of Tunis, Tunis, 1980.

⁷⁹ BROWN, L. Carl: *The Tunisia of Ahmad Bey 1837–1855*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1974.

⁸⁰ HUGON, Henri: *Les Emblèmes des Beys de Tunis : étude sur les signes de l'autonomie Husseinite*. Leroux, Paris, 1913.

⁸¹ MOALLA, Asma: *The Regency of Tunis and the Ottoman Porte, 1777–1814: Army and government of a North-African Ottoman eyalât at the end of the eighteenth century*. Routledge Curzon, London – New York, NY, 2004.

3.5. Észak-Afrika és a barbár háborúk az észak-amerikai történetírásban

Az Egyesült Államok és az Oszmán Birodalom észak-afrikai tartományai, Algír, Tunisz és Tripoli közötti kapcsolat vizsgálata Paul Zingg véleménye szerint „a történetírók számára puszta országnak” (Historiographical Wasteland) volt tekinthető a 20. század végén.⁸² Zingg 1973-as és 1979-es tanulmányaiban nem kevesebbet állított, minthogy az észak-afrikai térség tanulmányozása részben kívül esett az amerikai kutatók látókörén.⁸³

Zingg állításának volt igazságtartalma, főleg akkor, amikor sorra vette a késői kapcsolatokat (pl. dekolonizáció időszaka) szakirodalmát. Kijelentése azonban semmiképpen sem igaz a korai kapcsolatok témakörében megjelent munkákra. Ezen megállapítást támasztja alá, hogy számos forráskiadvány, tanulmány és monográfia jelent meg ebben a témában az évek során.

A bibliográfiák tekintetében számos kiváló kiadvány áll rendelkezésünkre mind az Egyesült Államok külpolitikájáról, mind a Magreb-államokkal való kapcsolatokról. A Robert Beisner szerkesztésében megjelent *American Foreign Relations since 1600* például az amerikai külpolitika 230 évének munkáit foglalja össze. Ezzel szemben James Carr 1994-es kiadványa a napóleoni háborúk időszakáról megjelent munkákat tartalmazza. Emellett Thomas Bryson *American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784–1975* és Julian W. Witherell *The United States and Africa* című bibliográfiái nyújtanak segítséget az Egyesült Államok és Magreb, illetve Afrika közös történelmének tanulmányozásához.⁸⁴

A Magreb, illetve a Közel-Kelet és az Egyesült Államok közös történelméről számos összefoglaló munka jelent meg a 20. században. Először is Charles F. Gallagher *The United*

⁸² Az alábbi historiográfiai áttekintésben ezekkel az államokkal való kapcsolatokat feldolgozó munkákat ismer-tetjük, és nem térünk ki a Marokkói Királysággal való kapcsolatok vonatkozásában megjelent irodalomra. Azon-ban a témában két munkát mégis meg kívánunk említeni. Luella J. Hall *United States and Morocco* című össze-foglaló monográfiája minimális amerikai jelenlétet hangsúlyoz Marokkó esetében. Emellett Priscilla Roberts és James Tull tanulmányára kívánjuk felhívni a figyelmet, mely a marokkói politikai elit érdekeltségét hangsúlyoz-za a jó viszony kialakításában az Egyesült Államokkal. HALL, Luella, J.: *The United States and Morocco, 1776–1956*. Scarecrow Press Inc., Metuchen, NJ, 1971.; ROBERTS, Priscilla H. – TULL, James N.: „Moroccan Sultan Sidi Muhammad Ibn Abdallah’s Diplomatic Initiatives toward the United States, 1777–1786”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 143 (June, 1999), No. 2. 233–265.

⁸³ ZINGG, Paul J.: „America and North Africa: A Case Study in United States-Third World Relations”, *The History Teacher*, Vol. 12 (February, 1979), No. 2. 253–270.; ZINGG, Paul J.: „The United States and North Africa: A Historiographical Wasteland”, *African Studies Review*, Vol. 16 (April, 1973), No. 1. 107–117.

⁸⁴ BEISNER, Robert szerk.: *American Foreign Relations since 1600*. ABC-CLIO, Santa Barbara, CA, 2003.; CARR, James A.: *American Foreign Policy during the French Revolution, Napoleonic period, 1789–1815: A Bibliography*. Garland Publishing, Inc., London – New York, NY, 1994.; BRYSON, Thomas A.: *American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784–1975: An Annotated Bibliography*. Scarecrow Press, Inc., London – Metuchen, NJ, 1979.; WITHERELL, Julian W.: *The United States and Africa: Guide to U.S. Official Documents and Government-Sponsored Publications on Africa, 1785–1975*. Library of Congress, Washington, DC, 1978. Emellett Haines és Walker munkáját lehet kiemelni az amerikai külpolitika történetével kapcsolatban. HAINES, Gerald K. – WALKER, J. Samuel szerk.: *American Foreign Relations: A Historiographical Review*. Greenwood Press, Westport, CT, 1981.

States and North Africa című monográfiáját lehet megemlíteni, amely elsősorban társadalom- és kultúratörténetet mutat be, és csak rövid összefoglalót tartalmaz a 19. századi amerikai diplomáciáról a térségben.⁸⁵ A legújabb munkák a régióról egyrészt a fentebb említett Richard B. Parker, másrészt Michael B. Oren kutatásának köszönhetően jelentek meg a 2000-es évek elején. Oren munkája, a *Power, Faith, and Fantasy* csupán röviden számol be a 19. század eseményeiről, továbbá érdeklődésének középpontjában a barbár háborúk és nem a Tunéziával meglévő kapcsolatok állnak.⁸⁶ Összességében kijelenthető, hogy a legtöbb munka a fiatal és tapasztalatlan Egyesült Államok bátor erőfeszítését hangsúlyozza kereskedelmének védelmében a tengeren fosztogató Barbár Államokkal szemben.

A korai amerikai–észak-afrikai diplomáciai és katonai kapcsolatok bemutatására számos korai munka vállalkozott. A legkorábban megjelent összefoglaló munka Gardner Weld Allen *Our Navy and the Barbary Powers* című könyve, mely elsősorban a Tripoli elleni háborút dolgozta fel. Emellett a munka ismerteti Thomas Jefferson és John Adams álláspontját a Barbár Államokkal való kapcsolatok lehetséges diplomáciai és katonai irányairól.⁸⁷ Továbbá a Charles Oscar Paullin által írt *Diplomatic Negotiations of American Naval Officers, 1778–1883* című monográfia külön fejezetekben tárgyalja az amerikai flottaparancsnokok és konzulok diplomáciai tevékenységét Észak-Afrikában.⁸⁸ Alapvető munka továbbá Ray Watkins Irwin *The Diplomatic Relations of the United States with the Barbary Powers 1776–1816* című könyve is.⁸⁹

A modern munkák közül először is James Field *America and the Mediterranean World, 1776–1882* című monográfiáját említhetjük meg. A könyv egészen 1882-ig ismerteti az eseményeket, így az 1801–1805-ös időszakot csupán röviden tárgyalja.⁹⁰ A barbár háborúk témájában több kitűnő monográfia is megjelent a második világháborút követően. H. G. Barnaby munkája, a *Prisoners of Algiers* a mai napig a legjobb monográfia az amerikaiak fogságáról

⁸⁵ GALLAGHER, Charles F.: *The United States and North Africa, Morocco, Algeria, and Tunisia*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1963.

⁸⁶ OREN, Michael B.: *Power, Faith, and Fantasy: America in the Middle East: 1776 to the Present*. W. W. Norton, London – New York, NY, 2007.

⁸⁷ ALLEN, Gardner Weld: *Our Navy and the Barbary Corsairs*. Houghton Mifflin and Company, Boston, MA – New York, NY – Chicago, IL, 1905. Lévai Csaba hívta fel továbbá a figyelmünket arra, hogy 2014-ben megjelent Francis Cogliano monográfiája is, mely több oldalt szentelt Jefferson politikájának a Barbár Államokkal. COGLIANO, Francis D.: *Emperor of Liberty: Thomas Jefferson's Foreign Policy*. Yale University Press, New Haven, CT, 2014.

⁸⁸ PAULLIN, Charles Oscar: *Diplomatic Negotiations of American Naval Officers, 1778–1883*. The Johns Hopkins Press, Baltimore, MA, 1912. 43–121.

⁸⁹ IRWIN, Ray Watkins: *The Diplomatic Relations of the United States with the Barbary Powers, 1776–1816*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill, NC, 1931.

⁹⁰ FIELD, James A.: *America and the Mediterranean World, 1776–1882*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1969. 27–58.

Algírban. A kutató azt hangsúlyozza, hogy a közvéleménynek (pl. bostoni kereskedők) jelentős szerepe volt az amerikai külpolitika formálásában, továbbá hogy a kereskedelemnek és a hajózásnak is fontos szerepe volt az amerikai politikai irányvonal meghatározásában.⁹¹ Emellett Howard P. Nash *The Forgotten Wars* című munkája két témakör mentén vizsgálja az amerikai haditengerészet korai történetét. Ezek a franciák elleni úgynevezett kvázi háború és a barbár háborúk. A munka elsősorban a konfliktusok tengeri eseményeiről szól, a diplomáciai történések csak kevés figyelmet kapnak.⁹² Az első és a második barbár háború eseményeinek ismertetése több munka témáját jelentette. A konfliktusok feldolgozása olyan neves kutatókhoz köthető, mint A. B. C. Whipple, Michael L. S. Kitzen, Frank Lambert vagy Joshua E. London.⁹³ Emellett Gregory Fremont-Barnes *The Wars of the Barbary Pirates* és Frederick Leiner *The End of Barbary Terror* című munkáját kívánjuk kiemelni.⁹⁴ Továbbá Joseph Wheelan bevezetőben említett *Jefferson's War* című könyvét említhetjük meg, mely az 1805-ös tunéziai eseményeket is feldolgozta egy fejezetben (16. fejezet).⁹⁵ Végül az amerikai kutatók mellett Fatima Maameri algériai kutató 2008-ban megjelent doktori disszertációjára kívánjuk felhívni a figyelmet, mely az Algíri Kormányzóság szemszögéből ismerteti a 19. századi amerikai politikát a térségben.⁹⁶

Összességében kijelenthető, hogy a korai monográfiákra leginkább az a jellemző, hogy elsősorban a háborúk eseménytörténetének bemutatására törekedtek és csak néhány oldalon tárgyalták az ezekben a háborúkban részt nem vevő államokkal, például Tunisszal való amerikai kapcsolatokat. Ez a fajta megközelítés a második világháborút követően megjelent munkákra is általánosan jellemző volt.

A monográfiák mellett számos tanulmány jelent meg az államok kapcsolatairól és a Tripoli elleni háborúról. A teljesség igénye nélkül két tanulmányt szeretnénk kiemelni. Kola Folayan, az Ifei Egyetem (Nigéria) egykori professzora *Tripoli and the War with the U.S.A., 1801–5*

⁹¹ BARNBY, H. G.: *The Prisoners of Algiers: An Account of the Forgotten American–Algerian War 1785–1797*. Oxford University Press, London – New York, NY, 1966.

⁹² NASH, Howard P. Jr.: *The Forgotten Wars: The Role of the U. S. Navy in the Quasi War with France and the Barbary Wars 1798–1805*. Thomas Yoseloff Ltd. – A. S. Barnes and Co., Inc., London – South Brunswick, NJ – New York, NY, 1968.

⁹³ WHIPPLE, A. B. C.: *To the Shores of Tripoli: The Birth of the U.S. Navy and Marines*. William Morrow and Co., New York, NY, 1991.; KITZEN, Michael L. S.: *Tripoli and the United States at War: A History of American Relations with the Barbary States, 1785–1805*. McFarland & Company Inc., London – Jefferson, NC, 1993.; LAMBERT, Frank: *The Barbary Wars: American Independence in the Atlantic World*. Hill and Wang, New York, NY, 2005.; LONDON, Joshua E.: *Victory in Tripoli: How America's War with the Barbary Pirates established the U.S. Navy and built a Nation*. John Wiley & Sons Inc., Hoboken, NJ, 2005.

⁹⁴ FREMONT-BARNES, Gregory: *The Wars of the Barbary Pirates: To the Shores of Tripoli: The Rise of the US Navy and Marines*. Osprey Publishing, Oxford, 2006.; LEINER: *End of Barbary Terror* i. m.

⁹⁵ WHEELAN: *Jefferson's War*, 306–322.

⁹⁶ MAAMERI, Fatima: *Ottoman Algeria in Western Diplomatic History with Particular Emphasis on the Relation with the United States of America, 1776–1816*. PhD Thesis, University Mentouri, Constantine, 2008.

című tanulmánya újszerűen közelített a Tripoli elleni amerikai háború kérdéséhez. Folyan azon a véleményen volt, hogy Tripoli sikereinek és ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok kudarcainak okát nem csak az amerikai flotta gyengesége, hanem három egyéb tényező is jelentette. Ez a három tényező a környező muszlim államok erkölcsi és anyagi támogatása, a kedvező nemzetközi helyzet és a tripoliszi flotta eredményessége volt.⁹⁷ Emellett Haifa Maalouf-Limam *The Mission of the American Squadron* című tanulmányában már az Egyesült Államok és a Tuniszi Kormányzóság viszonyának bemutatását tűzte ki célul az 1801 és 1805 közötti periódusban.⁹⁸ A munka azonban már csak terjedelme miatt is (5 oldal!) csak a követendő irányvonalakat jelölte ki a kutatók számára.

A tunéziai–amerikai kapcsolatok kevésbé kutatott fejezetét jelenti Szidi Szulejmán Mellimelli diplomáciai tevékenysége 1805–1806-ban az Egyesült Államokban. Három tanulmányt említhetünk meg, melyek témáját a tunéziai követség története adja. A fentebb említett Ray Watkins Irwin például egy tanulmányban feldolgozta Mellimelli diplomáciai útját Amerikába.⁹⁹ Louis B. Wright és Julia H. Macleod tanulmányában, a *Mellimelli: A Problem for President Jefferson in North African Diplomacy*ban igen részletesen feldolgozták Mellimelli diplomáciai tevékenységét. Továbbá Gaye Wilson munkáját, a *Dealing with Mellimelli, Colorful Envoy from Tunis* emelhetjük ki. Wilsonnak nem volt célja az események mélyreható elemzése, csupán azok rövid bemutatására törekedett.¹⁰⁰

Megállapítható, hogy a kutatók igyekeztek feldolgozni az Egyesült Államok és a Magrebtérség közös újkori történetét. A kutatás homlokterében elsősorban a barbár háborúk álltak. A Tuniszi Kormányzósággal való kapcsolatok részletes és modern vizsgálata és bemutatása a mai napig – Zingg kijelentését aktualizálva – „a történetírók számára puszta országnak” tekinthető.

⁹⁷ FOLAYAN, Kola: „Tripoli and the War with the U.S.A., 1801–5”, *Journal of African History*, Vol. 13 (1972), No. 2. 261–270.

⁹⁸ MAALOUF-LIMAM, Haifa: „The Mission of the American Squadron in the Mediterranean: 1790–1805”, *Revue d'histoire maghrébine*, Vol. 6 (1979), Issue 15-16. 83–91.

⁹⁹ IRWIN, Ray Watkins: „The Mission of Soliman Mellimelli, Tunisian Ambassador to the United States, 1805–7”, *Americana*, (October, 1932), 465–471.

¹⁰⁰ WRIGHT, Louis B. – MACLEOD, Julia H.: „Mellimelli: A Problem for President Jefferson in North African Diplomacy”, *The Virginia Quarterly*, 20 (Autumn, 1944), 556–565. <http://www.vqronline.org/essay/mellimelli-problem-president-jefferson-north-african-diplomacy>, Hozzáférés: 2013 októbere; WILSON, Gaye: „Dealing with Mellimelli, Colorful Envoy from Tunis”, *Monticello Newsletter*, Vol. 14 (Winter, 2003), No. 2. 1–3.

3.6. A kora újkori Földközi-tenger és Észak-Afrika a hazai szakirodalomban

A Földközi-tenger kora újkori (esetünkben a határ 1830!) történetének kutatása bizonyos szempontból a magyar tudományos kutatás perifériáján található. Sőt mi több, az Algíri, a Tuniszi és a Tripoliszi Kormányzóság akár a nyugat-európai államokkal, akár az Egyesült Államokkal való kapcsolatai feldolgozó magyar szakirodalom gyakorlatilag nem létezik. Emellett a disszertáció másik aspektusa kapcsán fontos megjegyeznünk, hogy az Egyesült Államok korai történetének vizsgálata szintén részben kívül esett a magyar kutatók látókörén. Az utóbbi években azonban Lévai Csaba és Novák György ezt a hiányt igyekezett pótolni számos monográfiával és forráskiadvánnyal.¹⁰¹

Mindezek mellett a teljességhez hozzátartozik, hogy a Magyar Királyság alattvalói nem egy alkalommal kapcsolatba kerültek a Földközi-tenger térségével a 16–18., illetve a kora 19. században. J. Nagy László is felhívta erre a figyelmet 2006-ban megjelent *Magyarország és az arab térség* című monográfiájának bevezető részében.¹⁰² A modernkori Magreb, azon belül is Algéria kutatásának szaktekintélye emellett a kora újkori Földközi-tenger és Észak-Afrika történetének sajátos aspektusait is megvizsgálta két tanulmányában. A nemzetközi kutatásnak köszönhetően köztudomású, hogy a Magrebben nem helyi lakosok is igen gyakran magas pozíciókat is betölthettek az állam vezetésében. J. Nagy 1998-as tanulmányának témájául az 1580 és 1582 között Algír kormányzói tisztségét betöltő, magyar származású Dzsefár pasát választotta. A rabság és a gályarabok élete, illetve sorsa egy másik jellemzője volt a korszak mediterrán történetének. A 17. század végén például protestáns magyar gályarabok is raboskodtak nápolyi hajókon.¹⁰³

A rabkiváltással kapcsolatban egy forrást és egy tanulmányt kívánunk megemlíteni. Egyrészt a *Lymbus füzetek*ben 1989-ben jelent meg a Tunéziában raboskodó Rudabányai A. Mátyás levelezése kiváltása ügyében. A forrásból bepillantást nyerünk a kiváltás hosszú és bonyolult procedúrájába a Magrebben. Másrészről Fodor Pál *Máltai kalózok, török rabok és*

¹⁰¹ Lásd például LÉVAI Csaba: *Amerikai történelem és történetírás*. Könyvpont Kiadó–L'Harmattan, Budapest, 2013.; LÉVAI Csaba szerk.: *Új Rend egy Új Világban: Dokumentumok az amerikai politikai gondolkodás korai történetéhez*. Multiplex Media – Debrecen U.P., Debrecen, 1997.; NOVÁK György: „Némelyikük kétségkívül józan politikai elveken alapul, s mindegyiküket rendkívül(i) lelemé(nnyel)nyesen és pontos(sággal)an fogalmazták’ – Új magyar szövegek az amerikai forradalomról”, *Aetas*, (1998), 4. sz. 151–158.; ZÁMBÓ Ildikó, ford. és sajtó alá rendezte: „Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése”, Lektorálta Novák György, *Documenta Historica* 50, JATE Történész Diákkör, Szeged, 2001.

¹⁰² J. NAGY László: *Magyarország és az arab térség*. JATEPress, Szeged, 2006.

¹⁰³ J. NAGY László: „Magyar származású kormányzó Algírban 1580–1582”, *Világtörténet*, 1998. tavasz–nyár, 45–48.; J. NAGY László: „Prisonniers protestants hongrois sur les galères de Naples et leur rédemption (1675–1676)”, *Cahiers de la méditerranée*, No. 65 (décembre 2002), 69–75.

francia kereskedők a Földközi-tengeren című tanulmányából mind a máltai kalózkodásról, mind a francia konzuli kiváltási rendszerről képet kapunk az Oszmán Birodalomban.¹⁰⁴

A magyar kutatás kapcsán kívánjuk megjegyezni, hogy disszertációnk elkészítése során a különböző arab személy- és helységnevek átírása során a Ligeti Lajos és Terjék József által szerkesztett és 1981-ben kiadott *Keleti nevek magyar helyesírása* című munkát tekintettük irányadónak.¹⁰⁵ Az arab személynevek esetében következetesen az adott név régies alakját használtuk (Abdalláh Abu Muhammad). A 20–21. század arab történészeinek neveit abban az alakban használtuk, ahogyan a munkákban, illetve a könyvtári katalógusokban szerepelnek és azokat nem fordítottuk magyarra.

Összegzés

A mediterrán kalózkodás, Észak-Afrika és a Tuniszi Kormányzóság kora újkori történetét, illetve az itt található államok diplomáciai és katonai kapcsolatát bemutató nemzetközi szakirodalom hatalmas méretű. A kutatás zászlóvivői a nyugat-európai államok, például Nagy-Britannia és Franciaország történészei. Ezek a kutatók az évek során megvizsgálták a térség történetének számos aspektusát, különösen a muszlim államok kalózkodását. Emellett az amerikai kutatóknak köszönhetően számos kiváló tanulmány és monográfia is elérhető az Egyesült Államok korai kapcsolatairól az észak-afrikai oszmán kormányzóságokkal. A Tripoli elleni amerikai háború például közkedvelt témát jelentett és jelent a mai napig is az amerikai történetírásban.

A térség tanulmányozásához szükséges keresztény források szintén változatos képet mutatnak mind mennyiségüket, mind tartalmukat tekintve. Egyrészt a kora újkorban számos keresztény rab, szabadító rendi szerzetes, utazó és diplomata írt beszámolót vagy visszaemlékezést valamilyen formában az oszmán Magrebről, az itt található muszlim városokról, illetve államaik kapcsolatairól azokkal. Ezek a források nem egy esetben igen negatív képet festettek a térségről, ami elsősorban a muszlim kalózkodás és a keresztény rabság következménye volt. Másrészt a hivatalos állami dokumentumok, például levelezések, katonai jelentések, vagy éppen a különböző szerződések cikkelyei megbízható forráskategóriát jelentenek a térség történelmének megismeréséhez. Az Egyesült Államok és a Magreb korai kapcsolatához például

¹⁰⁴ TANKA Endre [Sipos Gábor]: „Rudabányai A. Mátyás levele Tuniszból, 1678. december 1.,” In: *A Lymbus füzetek*, 6. Szeged, 1989. 147–156.; FODOR Pál: „Máltai kalózok, török rabok és francia kereskedők a Földközi-tengeren a 17. század elején”, *Történelmi Szemle*, 41 évf. (1999), 3–4. sz. 369–385.

¹⁰⁵ LIGETI Lajos – TERJÉK József szerk.: *Keleti nevek magyar helyesírása*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1981.

számos kiváló forráskiadvány nyújt segítséget a kutatók számára mind elektronikus, mind nyomtatott formában.

A Tunéziai Kormányzóság (1574–1881) történetét feldolgozó szakirodalom szintén elsősorban a nyugat-európai, ezen belül is francia kutatók nevéhez köthető. A francia történészek leginkább a tunéziaiak kalózkodását és államuk kereskedelmi kapcsolatainak bemutatását választották vezértémaként munkáikban. Emellett a 20. század közepén a tunéziai történészek tollából is több kiváló munka jelent meg. A tunéziai történetírás három alapítóatyja például egy-egy század átfogó történeti feldolgozását választotta vizsgálódása céljául. Az úgynevezett „*autonómia*” elmélet is, miszerint a Tunézia vezetői fokozatosan függetlenítték magukat az Oszmán Birodalomtól, megjelenik ezekben a munkákban. A legújabb kutatásokra jellemző, hogy kezdik felülvizsgálni ezt az elméletet, és a térség szoros kapcsolatát hangsúlyozzák a *Fényes Portával* a kora újkorban.

A modern kutatásokra jellemző, hogy igyekeztek feldolgozni az Egyesült Államok és a Magreb-térség közös újkori történetét. A kutatás homlokterében elsősorban a barbár háborúk álltak. Az amerikai szakirodalom nagy részét áttanulmányozva azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a mai napig a kutatás periferiáját jelenti az ezekben a háborúkban részt nem vevő államokkal, így a Tuniszi Kormányzósággal meglévő amerikai kapcsolatok történetét feldolgozó szakirodalom. A magyarországi kutatásban szintén a periférián található a Tuniszi Kormányzóság és a barbár háborúk témája, amelyről magyar nyelven még nem jelent meg önálló monográfia. Jelen disszertáció ezt a hiányt igyekszik pótolni.

MÁSODIK RÉSZ

**A MAGREB A NEMZETKÖZI POLITIKÁBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁGRA, 16–19. SZÁZAD**

IV. A MAGREB TÖRTÉNETE AZ ARAB HÓDÍTÁSTÓL AZ OSMÁN URALOMIG, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁGRA

Hammúda pasa „teljes függetlenségben” uralta a Kormányzóságot. Addig nem utasította el az oszmán állam hatalmát, amíg az utóbbi hagyta őt kedve szerint kormányozni, és amíg az nem avatkozott a Kormányzóság ügyeibe, vagy amíg katonailag nem lépett fel a Magrebben.¹⁰⁶

Khélifa Chater

Bevezetés

A Magreb/Magrib-térség egyike az iszlám világ azon részeinek, mely számos kultúrával került kapcsolatba történelme során. Magreb alatt elsősorban Észak-Afrika nyugati részét értjük, arab megfogalmazásban „*azt a területet, ahol a Nap nyugszik*” (*magrab, magrib*).¹⁰⁷ Az évszázadok során számos hódító nép – föníciaiak, rómaiak, bizánciak, arabok, törökök, franciák stb. – jelentős hatást gyakorolt a térség politikai, társadalmi, gazdasági és vallási életére. Így volt ez a mai Tunézia területén kialakult államalakulatok esetében is.

A korai időszakban a föníciai kereskedők játszottak komoly szerepet a térség történetében. Az i. e. 3. században új hódító állam, Róma jelent meg a Földközi-tengeren. A császárkortól egészen az arabok megérkezéséig jelentős szellemi élet jellemezte *Africa* provinciát. A korszak legkimagaslóbb egyházi személyisége és gondolkodója minden kétséget kizárólag Hippo püspöke, Augustinus, azaz Szent Ágoston (354–430) volt.

Az 5. század ezzel szemben már a Római Birodalom alkonyának időszaka volt. A bizánciak 6. és 7. századi gyenge uralmát követően arab törzsek hódították meg több hullámban

¹⁰⁶ CHATER: *Dépendance et mutations*, 34.

¹⁰⁷ YVER, G.: „Al-Maghrib”, In: *Encyclopedia of Islam*. New edition, Prepared by a Number of Leading Orientalists. 13 vols., E. J. Brill, Leiden, 1986., 1991., 1993., 1995., 1997., 2000., 2002., 2004. 5: 1183.; STEINGASS, Francis: *The Student's Arabic–English Dictionary. Companion volume to the author's „English–Arabic dictionary”*. W. H. Allen & Co., London, 1884. 1032.; Uő.: *A Comprehensive Persian–English dictionary, including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature*. Routledge and Kegan Paul, London, 1963. 1278.

(647–665, 670–698), immáron véglegesen *Ifríkíját*,¹⁰⁸ azaz a tágabban vett mai Tunézia területét 698-ban.¹⁰⁹

A középkor a Magreb, így Tunézia történetében a különböző arab, illetve berber dinasztiák uralmának az időszaka volt. A Hafszida-dinasztia például virágzó államot hozott létre, azonban nem tudott ellenállni a külső, egyrészt spanyol, másrészt oszmán befolyásnak, mellyel a 16. században kellett szembenéznie.

Észak-Afrika újkori története az oszmánok előretörésével vette kezdetét. A Fényes Porta 1574-ben csatolta a birodalomhoz Tunéziát, azonban a térség fokozatosan függetleníteni tudta magát az Oszmán Birodalomtól a 17–18. században. A 18. század elején ugyanis, Mohamed Hédi Chérif és Robert Mantran szavaival élve, „*félíg nemzeti*” és „*részben független monarchia*”¹¹⁰ jött létre a Huszainidák vezetésével. A dinasztia egyik legjelentősebb tagja Hammúda pasa bej volt.

4.1. *Ifríkíja* birodalmai és államai, 7–15. század

4.1.1. *Muszlim birodalmak és államok a Földközi-tenger térségében a 7–13. században*

Az arab hódítás legfontosabb következménye az volt, hogy Észak-Afrika az iszlám világ részévé vált. Claude Cahen francia orientalista megfigyelése szerint a középkor végén „*Ifríkíja* [Ifrikíja] volt a legerőteljesebben arabizálódott és iszlamizálódott terület, s egyúttal a Magreb leghatalmasabb államát alkotta”.¹¹¹ Az arab hódítást követően az Omajjád Kalifátus (661–750) uralma alá került az egész Magreb és az Ibériai-félsziget déli része.¹¹²

A 8. században az Omajjádok hatalmát az Abbászidák (750–1258) döntötték meg, akiket először az Aglabidák (800–909), majd a Fátimidák (909–1171) követték *Ifríkíja* kormányzásában a 9–12. században. Az Aglabidák korszaka Tunézia arany évszázadaként került be a

¹⁰⁸ *Ifríkíja* vagy *Afriqiyya* az arab megfelelője a latin „*Africa*” szónak. Az arabok ezt a terminust használták arra a területre, mely korábban római, illetve bizánci uralom alatt volt (*Africa Proconsularis* és *Byzancenica*). A térség magában foglalta a mai Tunéziát, a mai Líbia nyugati és a mai Algéria keleti részét. A fogalom egészen a Hafszida-dinasztia uralmáig használatban volt, melyet ekkor a „*Tunézia*” terminus váltott fel. TALBI, M.: „Ifrikíya”, In: *Encyclopedia of Islam*, 3: 1047–1050.; STEINGASS: *Student's Arabic–English*, 62.; Uő.: *Comprehensive Persian–English*, 82.

¹⁰⁹ ABUN-NASR.: *History of the Maghrib*, 65–71.; JULIEN: *History of North Africa*, 1–13.; NAYLOR: *North Africa*, 62–66.; FAGE – TORDOFF: *Afrika története*, 134.

¹¹⁰ CHÉRIF, Mohamed Hédi: „Algeria, Tunisia and Libya: the Ottomans and their Hiers”, In: *General History of Africa*, 261.; Uő.: „La «Dé turquisation» du pouvoir en Tunisie : Classes dirigeantes et société tunisienne de la fin du XVIe siècle à 1881”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 39, 3–4ème trim. (1981), No. 117–118. 197.; MANTRAN, Robert: „L'Évolution des relations entre la Tunisie et l'Empire Ottoman du XVIe au XIXe siècle”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 26/27 (1959), 332.

¹¹¹ CAHEN, Claude: *Az iszlám a kezdetektől az Oszmán Birodalom létrejöttéig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989. 242.

¹¹² ABADI, Jacob: *Tunisia since the Arab Conquest: The Saga of a Westernized Muslim State*. Ithaca Press, Cornwall, 2013. 2.

történelembe, melyet a jólét és terjeszkedés jellemzett.¹¹³ 909-ben a Fátimidák vetettek véget a berber törzsek segítségével ennek a virágkornak és az Aglabidák uralmának.

A korábbi dinasztiákkal ellentétben a Fátimida Kalifátus, mely Tuniszban jött létre, már nem ismerte el egy távoli központ fennhatóságát, legyen az akár Damaszkusz, vagy Bagdad. A dinasztia tagjai ugyanis nyíltan szembeszálltak az Abbászidákkal és magukat kalifának kezdték titulálni.¹¹⁴

1048-ban a Zírídák, akik eredetüket tekintve berberek voltak, megtagadták a Fátimida-egyiptomi uralmat és fellázadtak ellene.¹¹⁵ A központi kormányzat a problémát katonai módon kívánta megoldani, így a felső-egyiptomi beduin törzseket, a banu-Hilált és a banu-Szulaimot (kb. 200 ezer fő) küldte *Ifríkijába* a lázadók megbüntetésére.¹¹⁶ A nomádok mérhetetlen pusztítást vittek véghez a fellázadt területen és azon túl is, egészen Marokkóig.¹¹⁷ Ibn Khaldún (1332–1406) tunéziai történétíró is meglehetősen negatívan emlékezett meg a hódítókról, akiknek „természetükből fakad az is, hogy elrabolják a többiek javait. Megélhetésük lándzsáik árnyékban található. Semmi sem szab határt náluk a többiek kifosztásában”.¹¹⁸

A következő száz év a politikai, gazdasági és társadalmi hanyatlás korszaka volt *Ifríkija* történetében, aminek csak a Marokkóból kiinduló Almohád-dinasztia (1041–1230) vetett véget a 12. század első felében. Az Almohád Birodalom történelmi szerepe igen jelentős, Fage szavaival élve az államalakulat „egyértelműen az iszlám indíttatású berber civilizáció és hatalom csúcspontját jelentette”.¹¹⁹

A Magreb igen nyitott volt a keresztény világ felé ekkor, ahogy erre Edward W. Bovill angol kutató 1931-es tanulmányában is felhívta a figyelmet. Több kereskedelmi szerződés is létrejött a magrebi városok, például Bôna (napjainkban Annába), Tunisz, Szfáksz és az euró-

¹¹³ CAHEN: *Iszlám*, 243–244. Az Aglabida uralkodók például 870-ben Máltát, míg 902-ben Szicíliát foglalták el. NAYLOR: *North Africa*, 71.; BRICE, William C. szerk.: *An Historical Atlas of Islam*. E.J. Brill, Leiden, 1981. 35.; BLOUET, Brian: *The Story of Malta*. Faber, London, 1967. 40.

¹¹⁴ A síita Fátimidák származásukat Fátimára, Mohamed próféta lányára vezették vissza, és ennek jogán követelték maguknak a kalifai címet.

¹¹⁵ Zírídákhoz lásd IDRIS, Hadi Roger: *La Berberie orientale sous les Zirides, X^e–XIIe siècles*. 2 vols., Adrien-Maisonneuve, Paris, 1962.; TIBI, Amin: „Zirids”, In: *Encyclopedia of Islam*, 11: 513–515.

¹¹⁶ JULIEN: *History of North Africa*, 72–74.; FAGE – TORDOFF: *Afrika története*, 145.; CAHEN: *Iszlám*, 247. Abun-Nasr 50 ezer főre tette a beduin harcosok számát. ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 85.

¹¹⁷ Edmund Burke a banu-Hilál inváziója kapcsán különbséget tett két történészi álláspont között. Az úgynevezett „pro-Hilalian” történészek a nomádok pusztító tevékenységét hangsúlyozták, mely idővel indokoltá tette a francia kolonizációt a térségben. Ezzel szemben az „anti-Hilalian” történészek véleménye szerint a francia kutatók annak érdekében, hogy igazolják államuk hódítását durván eltorzították a beduinok tevékenységét. Lásd BURKE, Edmund III: „Towards a History of the Maghrib”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 11 (October, 1975), No. 3. 310–311., különösen a 17-es lábjegyzet; PONCET, Jean: „Le mythe de la «catastrophe» hilalienne”, *Annales: Économies, sociétés, civilisations*, 22e année (1967), No. 5. 1099–1120.; IDRIS, Hadi Roger: „De la réalité de la catastrophe hilalienne”, *Annales: Économies, sociétés, civilisations*, 23e année (1968), No. 2. 390–396.

¹¹⁸ KHALDÚN: *Bevezetés a történelembe*, 162.

¹¹⁹ FAGE – TORDOFF: *Afrika története*, 150.

pai városok és államok, Nápoly, Velence és Kasztília között.¹²⁰ Daniel C. Dennett amerikai történész is rámutatott arra, hogy a muszlim alattvalók nem muszlimokkal való kereskedelemnek nem voltak akadályai. „*Nem található semmilyen tilalom a keresztényekkel és a hitetlenekkel való kereskedelemre vonatkozóan se a Koránban, se a Próféta kijelentéseiben, se az első kalifák cselekedeteiben, se a muszlim jogászok törvénytárgyarázataiban.*”¹²¹

A kereskedelmi kapcsolat olyannyira fontos volt, hogy a pápa a keresztes háborúk időszakában szükségesnek tartotta az észak-afrikai muszlimokkal való jó viszony fenntartását. A kereskedelmi együttműködést azonban időnként beárnyékolta a muszlim és keresztény hajósok fosztogató tevékenysége a Földközi-tengeren.¹²²

Az Almohád Birodalom sem bizonyult azonban tartósnak és idővel a Magreb három részre szakadt. Egyrészt a Marínidáké lett Marokkó, továbbá a tlemszeni Zajánidák (Abdalvádídák) terjesztették ki befolyásukat a mai Algéria középső és nyugati részére. A harmadik nagyobb terület, azaz *Ifríkija* pedig a Hafszidák uralma alá került a 13. században.

4.1.2. Tunézia a Hafszida-dinasztia uralma alatt, 1229–1534

Az Almohád Kalifátusnak több védekező háborút is viselnie kellett fennállása során mind Ibériában, mind *Ifríkijában*. Az Almohád uralkodó így a birodalom keleti területeinek kormányzásával a Hafszida-család egyik tagját, Abd el-Váhid ibn Abu Hafszt (1207–1221) bízta meg 1207-ben, aki egészen haláláig kormányozta a területet. Abu Hafsz unokája, Jahja ibn Zakarija (1229–1249) volt az, aki nyíltan szakított a Marrákesből kormányzó Almohádokkal, ugyanis nem ismerte el azok főségét, és 1229-ben felvette a független emíri (*amir*) címet.¹²³ Zakarija nevéhez több hódító hadjárat fűződik, melyekkel megalapozta az emirátus nemzetközi tekintélyét.¹²⁴ A központi hatalom megszilárdulása mellett, mely alapjaiban véve az

¹²⁰ BOVILL, E. W.: „North Africa in the Middle Ages”, *Journal of the Royal African Society*, Vol. 30 (April 1931), No. 119. 132., 134–135. A szerződések latin nyelvű szövege, történeti összefoglalóval Louis de Mas-Latrie munkájában található meg. MAS-LATRIE, M. Louis de: *Traité de paix et de commerce et documents divers concernant les relations des Chrétiens avec les Arabes de l'Afrique septentrionale au Moyen-Âge*. Henri Plon, Imprimeur-Éditeur, Paris, 1866.

¹²¹ FREND, W. C. H.: „North Africa and Europe in the Early Middle Ages”, *Transactions of the Royal Historical Society*, Fifth Series, Vol. 5 (1955), 62. i. m. DENNETT, Daniel C. Jr.: „Pirenne and Muhammed”, *Speculum*, Vol. 23 (April, 1948), No. 2. 168.

¹²² BOVILL: *North Africa in the Middle Ages*, 138–139.

¹²³ IDRIS, H. R.: „Hafsids”, In: *Encyclopedia of Islam*, 3: 66.; STEINGASS: *Student's Arabic-English*, 76.; Uő.: *Comprehensive Persian-English*, 97. A Hafszidákhoz lásd BRUNSCHVIG: *Berbérie orientale*, i. m.; JULIEN: *History of North Africa*, 140–161.; NAYLOR: *North Africa*, 97–98.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 137–150.; ROUGH: *Making of a Mediterranean Emirate*, i. m.

¹²⁴ Zakarija kiterjesztette a Hafszidák befolyását a Zajánidák és a Marínidák területeire is. Elfoglalta többek között Constantine-t és Bezsájt (1230), Algírt (1235), illetve Tlemszent (1242).

Almohád mintát követte, gyors gazdasági fejlődés is jellemezte *Ifríkiját* ebben az időszakban.¹²⁵

A Hafszidák diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokat építettek ki a dél-európai keresztény államokkal, sőt a távoli Norvégiába is küldtek követeket.¹²⁶ A külkereskedelem meglehetősen élénk volt ezen időszak alatt. 1231. október 5-én a Hafszidák például béke- és kereskedelmi szerződést kötöttek a Velencei Köztársasággal, melyet több szerződés is követett a 13–16. században.¹²⁷ A velenceiekkel kötött megállapodás mellett kereskedelmi szerződés jött létre Pisával, Genovával, Firenzével, Szicíliával és Aragóniával is a Hafszidák időszakában.¹²⁸ A szerződések eredményeképpen számos keresztény kereskedő közösség – leginkább spanyol, provençe-i és itáliai – jött létre a tunéziai városokban, elsősorban Tuniszban, melyek saját fundukkal és konzullal is rendelkeztek.¹²⁹ A konzulok kinevezésének joga a Velencével 1231-ben kötött latin nyelvű szerződés 5. cikkelyében is megtalálható.¹³⁰

A kereskedelem mellett a kézművesipar is jelentősen fejlődött a Hafszidák időszakában, melynek legfontosabb képviselői a spanyolországi muszlimok voltak. Az andalúziai muszlimok első hulláma, akik a keresztény uralkodók által meghódított ibériai területekről menekültek a Magrebbe, többek között Tunéziába emigrált a 13. század elején. Az iparban betöltött szerepük mellett a spanyolországi muszlimok igen jelentős hatással voltak *Ifríkija* kulturális életére is. A menekültek között több írástudó is volt, mint például a híres valenciai költő, dip-

¹²⁵ „Összehasonlítva a Maghreb más részeivel, a tuniszi uralkodók figyelemreméltóan sikeresek voltak a virágzó gazdaság és a magas színvonalú városi civilizáció fenntartásában. Gyapjút, bőrt, gabonát, datolyát és olívát exportáltak a Közel-Keletre és Dél-Európába.” FAGE – TORDOFF: *Afrika története*, 153.

¹²⁶ LE TOURNEAU, Robert: „North Africa to the Sixteenth Century”, In: *Cambridge History of Islam*, 2A: 230.

¹²⁷ Az 1231-es szerződést Pietro Dolfín írta alá Jacopo Tiepolo dózse (1229–1249) nevében Zakarijával. DOUMERC, Bernard: *Venise et l’emirat hafside de Tunis (1231–1535)*. L’Harmattan, Paris – Montréal (Québec), 1999. 21–24.; A dokumentum szövegét lásd MAS-LATRIE: *Traité de paix et de commerce*, 196–199.

¹²⁸ Zakarija kereskedelmi megállapodást írt alá Pisával (1229 vagy 1234), Genovával (1236) és Szicíliával (1231). Az Aragón Királysággal és Firenzével utódai kötöttek szerződést 1271-ben és 1421-ben. MAS-LATRIE: *Traité de paix et de commerce*, 31–45., 116–118., 153–155., 280–284., 344–354. A Szent János Lovagrend is kötött kereskedelmi szerződést a Hafszidákkal. Pierre Dan is beszámolt arról, hogy Pierre d’Aubusson nagymester (1423–1503) szerződést írt alá a tunéziaiakkal 1480-ban. DAN: *Histoire de la Barbarie*, 182–184.; VÉRONNE, Ch. de la: „Commerce et Ressources de la Régence de Tunis, d’Après l’Histoire de la Barbarie et de ses corsaires du R.P.P. Dan”, *Revue d’histoire maghrebine*, 37/38 (1985), 42–44.

¹²⁹ A funduk görög eredetű szó, melyet különösen az Észak-Afrikában található vendégfogadók megjelölésére használtak. Ezek az intézmények eredetileg a karavánutak mentén jöttek létre és pihenőhelyként, illetve szállásként funkcionáltak. A középkor és az újkor folyamán a fundukok nyitva álltak a keresztény kereskedők előtt is. Több ilyen szálláshely volt fenntartva a különböző királyságok keresztény kereskedőinek Tunéziában, mely egyben lerakatot is jelentett az áruk számára. LE TOURNEAU, Robert: „Funduk”, In: *Encyclopedia of Islam*, 2: 945.

¹³⁰ MAS-LATRIE: *Traité de paix et de commerce*, 197.

lomata és teológus, Ibn al-Abbár (1199–1260).¹³¹ Emellett az andalúziaiak magukkal hozták építészeti kultúrájukat is, melynek több vonása is felismerhető Tunisz városának épületein.¹³²

Zakarija 1249-es halálakor a Hafszidák állama nemzetközileg elismert és gazdaságilag fejlett ország volt, melynek dicsőségét tovább növelte fia és utóda, Abdalláh Abu Muhammad (I. Muhammad) is. Abdalláh, közismertebb néven al-Musztanszir,¹³³ aki 1249 és 1277 között volt uralmon Tunéziában, 1259-ben igen jelentős megtiszteltetésben részesült a mekkai saríf által. Ugyanis miután a mongol-tatórok 1258-ban feldúlták az Abbászidák központját, Bagdadot, s ezáltal megszüntették a kalifátust, a saríf al-Musztanszirt nevezte ki Mekka és az iszlám világ kalifájának. A Hafszidák nem sokáig lehettek minden muszlim vezetői, mivel 1261-ben az egyiptomi-mameluk szultán felélesztette az Abbászida-dinasztiát, így a Hafszidák állama megmaradt egy nagy befolyással bíró regionális államnak Észak-Afrikában.¹³⁴

Al-Musztanszir meglehetősen nagy toleranciával viseltetett a keresztények iránt, többek között biztosította a szabad vallásgyakorlást és a keresztény kereskedőket is szívesen látta. Ennek ellenére IX. (Szent) Lajos francia uralkodó (1226–1270) döntően testvére, I. (Anjou) Károly, Szicília királyának (1266–1285) kérésére a Hafszidák állama ellen indította meg a nyolcadik keresztes hadjáratot 1270-ben.

A hadjárat kiváltó okait illetően több elmélet is napvilágot látott. Egyrészt Lajos úgy gondolta, hogy az emírt igen könnyen rá lehet venni arra, hogy Tunéziát visszavezesse a kereszténységhez, ha egy erős hadsereg jelenik meg országában. Ezzel szemben Ibn Khaldún az anyagi megfontolásokat hangsúlyozta. Al-Musztanszirnak ugyanis nem állt szándékában visszafizetni a korábban a provence-i franciáktól kapott nagy összegű kölcsönöket, ezt kívánta a francia uralkodó megtorolni.¹³⁵ Mindezek mellett mégis úgy tűnik, hogy a király testvérének, Károlynak volt a legnagyobb szerepe abban, hogy a francia uralkodó hadjáratot indított Tunézia ellen. Anjou Károly ugyanis 1266-ban elfoglalta Szicíliát, mely több félreértés kiindulópontja lett közte és a Hafszida uralkodó között. Egyrészt al-Musztanszir megtagadta, hogy a korábbi időszakokban a Hohenstaufoknak rendszeresen fizetett sarcot megküldje az Anjou uralkodónak is. Továbbá Károly azt is nehezményezte, hogy a tunéziai uralkodó menedéket nyújtott a Szicíliából elmenekült lázadóknak.¹³⁶

¹³¹ BRUNSCHVIG: *Berbérie orientale*, 2: 62, 156, 370, 384.

¹³² DAOULATI, Abdelaziz: *Tunis sous les Hafsides : Evolution urbaine et activité architecturale*. Thèse de Doctorat du 3e Cycle, Institute National d'Archeologie et d'Art, Tunis, 1976. 206–213.

¹³³ Az „al-Mustansir bi'llah” egyes muszlim uralkodók kalifai címe, elnevezése. Jelentése, „aki Istenben keresi a győzelmet”. *Encyclopedia of Islam*, 7: 729, 3: 543, 7: 727, 7: 729, 3: 66.

¹³⁴ JULIEN: *History of North Africa*, 142–143.

¹³⁵ ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 142.

¹³⁶ Uo. 142.; JULIEN: *History of North Africa*, 143.

A keresztes had július 15-én hajózott ki a szardíniai Cagliariból, és öt nappal később szállt partra Karthágónál.¹³⁷ A tuniszi hadjárat eseményeiről közvetett módon számolt be Jean de Joinville champagne-i nemes (1224/25–1317), aki Lajos király barátja és életrajzírója is volt.¹³⁸ A francia sereg megérkezését követően al-Musztanszir azonnal megkezdte Tunisz megerősítését, és felkészült az összecsapásra.¹³⁹ A franciák közel egy hónapon keresztül szünet nélkül támadták Tuniszt (Karthágó július 25-én esett el), azonban a forró afrikai nyár miatt kialakult ivóvízhiány lehetetlenné tette erőfeszítéseiket. Mégis a legnagyobb csapást, melyről Joinville is beszámolt, a francia táborban kitört vérhasjárvány jelentette, melyben a király is életét vesztette.¹⁴⁰

Az augusztus 25-én, testvére halálának napján megérkező Anjou Károly felismerve, hogy a hadjárat nem érheti el célját, vagyis Tunisz elfoglalását, tárgyalásokat kezdett al-Musztanszirrallal. Az emír a tizenöt évre megkötött békeszerződés fejében biztosította Károlyt többek között arról, hogy sarcot fizet Szicíliának, kiutasítja királyságából a politikai menekülteteket, és biztosítja a szabad kereskedelmet.¹⁴¹

Al-Musztanszir 1277-es halálát követően dinasztikus viszályok gyengítették a Hafszidákat. A Marínida uralkodók végül kihasználták a zavaros belpolitikai viszonyokat és többször is elfoglalták Tuniszt (1347, 1357).¹⁴² Úgy tűnt, hogy a Hafszidák állama az Ibn Khaldún szerint általánosan megfogalmazott hanyatlás szakaszába lépett.¹⁴³

Mindazok, akik megváltoztatják a korábbi törvényeket, mintha egy másik dinasztiát alapítanának, s egy új birodalmat hoznának létre. A dinasztia azonban

¹³⁷ A hadjárat történetéhez lásd STRENFELD, Richard: *Ludwigs des Heiligen Kreuzzug nach Tunis 1270, und die Politik Karls I. von Sizilien*. E. Ebering, Berlin, 1896.; RUNCIMAN, Steven: *A keresztes hadjáratok története*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 854–855.

¹³⁸ SMITH, Caroline: „Joinville, Jean de”, In: *The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology*. Rogers, Clifford J. főszerk., 3 vols., Oxford University Press, Oxford, NY, 2010. 2: 453–454.; LOCK, Peter: *The Routledge Companion to the Crusades*. Routledge, London, 2006. 243.; JOINVILLE, Jean de: *Oeuvres de Jean, sire de Joinville, comprenant l'Histoire de saint Louis, le Credo et la Lettre à Louis X, avec un texte rapproché du français moderne mis en regard du texte original, corrigé et complété à l'aide des anciens manuscrits et d'un manuscrit inédit, par M. Natalis de Wailly*. A. Le Clère, Paris, 1867.; Uő.: *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*. Balassi Könyvkiadó, Budapest, 2015. 255–260.

¹³⁹ Takiaddín al-Makrízi (1364–1442) egyiptomi történetíró értesülése szerint a Hafszida uralkodó megpróbálta elkerülni a konfliktust, és követet küldött 8000 dínárral a béke biztosítása érdekében a francia uralkodóhoz. A franciák azonban „elvették a pénzt, azonban nem kötöttek békét, hanem megtámadták Tunéziát [...]”. GABRIELI, Francesco szerk.: *Arab Historians of the Crusades*. Taylor & Francis e-Library, 2009. 180.

¹⁴⁰ JOINVILLE: *Histoire de saint Louis*, 491.; Uő.: *Szent Lajos élete*, 255., 25–259.

¹⁴¹ ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 142.; CARD: *Traité de la France*, 109–113.; JOINVILLE: *Szent Lajos élete*, 255, 644-es lábjegyzet

¹⁴² JULIEN: *History of North Africa*, 147–148.

¹⁴³ Khaldún megfigyelései szerint az egyes dinasztiák az emberekhez hasonlóan különböző fokozatokon át jutnak el a kezdettől a virágzásig vagy az érett korig, s onnan a hanyatlásig, azaz az öregedésig. A folyamat ezt követően kezdődik előről, ciklikusan ismétlődik. KHALDÚN: *Bevezetés a történelembe*, 188–191., 195–197, 325–328.

(elkerülhetetlenül) felbomlik. A szomszédos népek nem nyugszanak addig, amíg le nem igázzák őket, és egy új, saját dinasztiát teremtenek.¹⁴⁴

A 15. században azonban helyreállt a rend és Abu al-Azíz Abu Fárisz (1394–1434) és Oszmán Abu'l-Amr (1435–1488) uralkodása alatt a királyság visszanyerte hatalmát és tekintélyét a Magrebben.¹⁴⁵ A Hafszida-dinasztiának csupán a 16. században kellett újabb kihívással szembenéznie, melyet kezdetben a spanyolok, majd az oszmánok előretörése jelentett a Földközi-tengeren.

4.2. Habsburg–Oszmán rivalizálás a Földközi-tengeren, 16. század

4.2.1. A Spanyol Királyság és Észak-Afrika, 1492–1516

1492. január 2-án a keresztény spanyol uralkodók, I. (Kasztíliai) Izabella (1479–1504) és II. (Aragóniai) Ferdinánd (1479–1516) visszafoglalták Granadát, az utolsó muszlim állam központját és ezzel mindegy pontot tettek a 10. században meginduló *Rekonkvisztára*.¹⁴⁶

A muszlimok két alkalommal is (1499–1501, 1568–1571) felláztak a keresztény uralom ellen. A felkelések eseményeit részletesen örökítette meg többek között Luis del Mármol Carvajal spanyol katona, földrajztudós és történetíró (1520 körül–1600 körül).¹⁴⁷ Több ezer muszlim végül Észak-Afrikában kapott menedéket. Andrew C. Hess, amerikai kutató véleménye szerint, melyet mi is osztunk, az andalúziai menekültek nagy része a bosszútól és szent háború lelkesedésétől hajtva vált kalózzá.¹⁴⁸ Ez a tevékenység ürügyet szolgáltatott a spanyol monarchiának arra, hogy a térségben katonailag lépjen fel.

A 16. század elején Észak-Afrika a teljes politikai zűrzavar állapotában volt: az egyes uralkodók nem tudták a hatalmukat szilárdan fenntartani és uralmuk általában csak a központi területekre terjedt ki.¹⁴⁹ Ezt a politikai zűrzavart használták ki a spanyolok, akik gyakorlatilag keresztes hadjáratot indítottak a „könnyű prédát jelentő” muszlim államok ellen.¹⁵⁰

¹⁴⁴ KHALDÚN: *Bevezetés a történelembe*, 326.

¹⁴⁵ JULIEN: *History of North Africa*, 148–151.

¹⁴⁶ *Rekonkvizta* alatt értjük az Ibériai-félsziget katolikus államai, a Spanyol Királyság és Portugália által indított hadjáratokat, melynek célja a félsziget felszabadítása a 8. század óta fennálló muszlim uralom alól. KAGAY, Donald J.: „Reconquest, Concept of”, In: *Encyclopedia of Medieval Warfare*, 3: 157–159.

¹⁴⁷ MARMOL Y CARVAJAL, Luis de: *Historia del rebelión y castigo de los Moriscos del reyno de Granada*. Impr. por J. René, Malaga, 1600. Carvajal életéhez lásd CASTILLO, Javier: „Luis del Mármol Carvajal”, In: Thomas, David – Chesworth, John A. szerk.: *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History. Volume 6. Western Europe (1500–1600)*. Brill Academic Publishers, Leiden, 2014. 282–293.

¹⁴⁸ HESS, Andrew C.: „The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain”, *The American Historical Review*, Vol. 74 (October, 1968), No. 1. 7.

¹⁴⁹ MANTRAN, R.: „North Africa in the Sixteenth and the Seventeenth Centuries”, In: *Cambridge History of Islam*, 2A: 238.; CHÉRIF: *Algeria, Tunisia and Libya*, 234–236.

¹⁵⁰ MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 23.; JULIEN: *History of North Africa*, 274.

A spanyol korona közvetlenül Granada elfoglalását követően területeket szerzett a Magrebben, ekkor került ugyanis Melilla városa spanyol fennhatóság alá.¹⁵¹ A szak- és krónikás irodalomból képet kaphatunk a spanyolok észak-afrikai hadműveleteiről.¹⁵² A 16. század egyik legjelentősebb krónikása volt például Prudencio de Sandoval bencés rendi szerzetes (1553–1620), aki a *Historia de la vida y Hechos del Emperador Carlos V* című munkájában elsősorban V. Károly uralkodásának (német-római császár (1530–1558) és spanyol uralkodó (1519–1556)) időszakát örökítette meg.¹⁵³

Barbária a 18. században (szerk. PZs)

Az észak-afrikai muszlimok elleni hadjárat megindítására 1505 őszéig kellett várni. A spanyolok ugyanis 1505. október 23-án vették birtokba Mersz-el-Kebírt.¹⁵⁴ Ezt követte az Orán ellen vezetett 1509-es hadjárat, melyben a „*harcos pap*”, Francesco Jiménez de Cisneros kardinális (1436–1517) is részt vett.

A kora újkori Spanyolország egyik legösszetettebb személyisége, Cisneros kardinális vezette az expedíciót, melynek históriája a keresztes középkor utolsó

¹⁵¹ Melillát többször is megpróbálták a marokkóiak visszafoglalni (pl. 1562–1565, 1696, 1771, 1893–1894), azonban a város a mai napig Spanyolországhoz tartozik. ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 161.

¹⁵² BRAUDEL, Fernand: „Les espagnols et l’Afrique du Nord de 1492 à 1577”, *Revue africaine*, Vol. 69 (1928), 184–233.

¹⁵³ SANDOVAL, Fray Prudencio de: *Historia de la vida y Hechos del Emperador Carlos V Maximo, Fortisimo, Rey Catholico de Espana y los Indias, y Tierra Firme del Mar*, 2 vols., G. Verdussen, Amberes, 1681.

¹⁵⁴ Uo. 1: 9–10.; JULIEN: *History of North Africa*, 275.; GÜRKAN, Emrah Safa: *Ottoman Corsairs in the Western Mediterranean and their Place in the Ottoman-Habsburg Rivalry (1505–1535)*. MA Thesis, Department of History, Bilkent University, Ankara, 2006. 35.

mozzanatát jelentette. A hetvenhárom esztendő pap öszvéren lovagolt csapatai között Orán falai előtt megmutatva Kasztília legkatolikusabb városának, Tole-dónak ezüst keresztjét, és Istenért, illetve a koronáért való harcra buzdított mindenkit.¹⁵⁵

Sandoval szerint a város május 18-ai bevétele után a lemészárolt muszlimok száma 5000 fő volt, emellett a hódítók 500 embert vittek rabszolgaként Spanyolországba.¹⁵⁶ A hadjáratok következtében a spanyolok tartósan megvetették lábukat a Magrebben, ahol az uralmat a helyi vezetőkkel kötött szerződések és az úgynevezett *presidiók* tartották fenn.

A *presidio* a spanyolok által épített erőd elnevezése volt mind az Újvilágban, mind Észak-Afrikában. Az „észak-afrikai erődök, melyek egy ellenséges terület peremén jöttek létre”, a helyőrség révén biztosították a spanyol uralom és a kereskedelem fenntartását a meghódított part menti városokban.¹⁵⁷ A spanyol korona Chérif és Julien szavaival élve megelégedett a „korlátozott megszállás politikájával” és nem törekedett a partvidéktől távolabbi területek meghódítására.¹⁵⁸

A spanyol hódítás egyik következménye az volt, hogy határvidék jött létre a keresztény és iszlám világ között Észak-Afrikában, ami azonban nem szigetelte el egymástól a két kultúrát. Andrew C. Hess megállapítása szerint ugyanis:

A földrajz való igaz segítette a Habsburgokat Spanyolország védelmében, de ez nem jelentette azt, hogy a földrajzi felosztás áthatolhatatlan határvonalat képzett volna Európa és Afrika között. A nyugati határvidék az iszlám és a kereszténység között a 16. század legnagyobb részében sokkal inkább rugalmas terület volt beleértve az iszlám közösségeket dél-kelet Spanyolországban és a spanyol erődöket a Magreb partvonalánál.¹⁵⁹

A két kultúra közötti vallási ellentét azonban meghatározó tényező maradt a térség történetének alakulásában. A spanyolok kíméletlen hódítását a Magrebben – például Orán elfoglalása – teljesen átjárta a keresztes ideológia. Erre válaszul jelent meg a térségben a muszlim *gázi*,¹⁶⁰ vagyis hitharcos, mely hasonló volt a keresztes vitéz alakjához. A Levantéból érkező Barbarossa testvérek testesítették meg leginkább a *gázi* harcos alakját Észak-Afrikában.

¹⁵⁵ HESS: *The Forgotten Frontier*, 39.

¹⁵⁶ SANDOVAL: *Historia*, 1: 15. Fisher az elhurcoltak számát 5000 főre, míg Julien 8000 főre tette. FISHER: *Barbary Legend*, 34.; JULIEN: *History of North Africa*, 276.

¹⁵⁷ HESS: *Forgotten Frontier*, 42.

¹⁵⁸ CHÉRIF: *Algeria, Tunisia and Libya*, 236–238.; JULIEN: *History of North Africa*, 276–277. A spanyolok azért nem törekedtek további hódításokra, mivel figyelmüket a navarrai és az itáliai események kötötték le. BRAUDEL: *Les espagnols et l'Afrique du Nord*, 227.; Uő.: *Földközi-tenger*, 2: 903.

¹⁵⁹ HESS: *Moriscos*, 7.

¹⁶⁰ Az arab *gázi* elnevezést alkalmazták azokra, akik a hitetlenek elleni harcnak (az arab *ghazw*, vagyis rajtaütés a hitetleneken) szentelték az életüket a muszlim világ határvidékein. A *gázi* tiszteletbeli címet is jelentett, melyet elsősorban az anatóliai emírekre és az első oszmán szultánokra alkalmaztak. MÉLIKOFF, I.: „Ghazi”, In: *Encyclopedia of Islam*, 2: 1043–1045.

4.2.2. Arudzs és Hizir Barbarossa: Az Algíri szandzsák létrejötte, 1504–1529

Algír modernkori történetének kezdete a Levantéból érkező Barbarossa testvérek nevéhez fűződik.¹⁶¹ A Barbarossák, vagyis Arudzs (1474 körül–1518) és Hizir, más néven Khajr ad-Din, vagy Hajreddin azaz a „hit java”, illetve „Isten ajándéka”¹⁶² (1466?–1546) alapozták meg az oszmán-törökök befolyását a Magrebben, melynek kezdete 1519-hez köthető.

A Barbarossa, vagyis a „vörös szakállú” ragadványnevet a nyugati források tanúsága szerint kezdetben csak Arudzsra, majd fokozatosan csak Hizirre alkalmazták az európai kortársak.¹⁶³ Diego de Haëdo számolt be arról, hogy két pápai hajó elfogását követően kezdték ezzel a névvel illetni az idősebb testvért.¹⁶⁴

Az Algíri szandzsák alapítói az Égei-tengeren található Leszboszon (napjainkban Mütiléné szigete) látták meg a napvilágot. Haëdo állítása szerint a négy testvér, Arudzs, Hizir, Éliás és Izsák apja feltehetően görög fazekas, míg mások úgy gondolják, hogy török lovas katona volt.¹⁶⁵ Arudzs igen fiatalon kivette részét a Levantében folytatott kalózkodásból,¹⁶⁶ sőt fogásba is került ezen időszak alatt.¹⁶⁷ Később, kiszabadulását követően testvére, Hizir is csatlakozott hozzá tengeri vállalkozásai alkalmával.

Bizonytalan, milyen okok vezettek ahhoz, hogy a testvérek elhagyják a Földközi-tenger keleti medencéjét. Észak-Afrikába érkezésük dátumát tekintve is több elmélet látott napvilágot. Le Tourneau, Julien és Abun-Nasr azon az állásponton van, hogy a testvérek 1504 körül hajóztak a Magrebbe.¹⁶⁸ Ezzel szemben Svat Soucek cseh történész a forrásokra hivatkozva ezt a dátumot 1513-ra, vagy későbbre tette. Marino Sanuto velencei történetíró (1466–1536) például hasonló évszámot valószínűsített (1514).¹⁶⁹

Arudzs és testvére tehát feltehetőleg 1504-ben érkezett a tunéziai Dzserba-szigetére, ahonnan megkezdte kalózkodásait a Földközi-tenger nyugati medencéje ellen. Abu Abd Muhammad

¹⁶¹ RANG – DENIS: *Fondation de la régence d'Alger*, i. m.

¹⁶² I. Szulejmán oszmán szultán (1521–1566) ruházta fel ezzel a megtisztelő címmel Hizirt. CROWLEY: *Tengeri birodalmak*, 55.; KONSTAM, Angus: *A kalózkodás igaz története*. Alexandra Kiadó, Pécs, 2011. 91.

¹⁶³ Lane-Poole szerint a „Barba-rossa” elnevezés a „Baba Uruj/Baba-Aroudj” elnevezés, vagyis Arudzs apa eltorzított változata. LANE-POOLE: *The Barbary Corsairs*, 36., 39. 2-es lábjegyzet

¹⁶⁴ HAËDO, Fray Diego de: *Histoire des rois d'Alger*. Adolphe Jourdan, Libraire-Éditeur, Alger, 1881. 8.

¹⁶⁵ Uo. 4.; JULIEN: *History of North Africa*, 278.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 163.; LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 31.

¹⁶⁶ HAËDO: *Histoire des rois d'Alger*, 5.

¹⁶⁷ Arudzsot kalózkodása során például egy alkalommal a Szent János Lovagrend tagjai is elfogták. RANG – DENIS: *Régence d'Alger*, 1: 3–4.

¹⁶⁸ LE TOURNEAU, Robert: „Arudj”, In: *Encyclopedia of Islam*, 1: 678.; JULIEN: *History of North Africa*, 278.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 163.

¹⁶⁹ SOUCEK, Svat: „The Rise of the Barbarossas in North Africa”, *Turcica*, 7 (1975), 238–250.; GÜRKAN: *Ottoman Corsairs*, 45–47., SANUTO, Marino: *I Diarii*. 58 vols., Stefani, Federico – Berchet, Guglielmo – Barozzi, Nicolò szerk., Venice, 1879–1902. 20: 309.

ibn al-Haszán Hafszida uralkodó (1494–1526) azzal a kikötéssel engedélyezte a Barbarossának a királyság kikötőinek használatát, hogy a zsákmány bizonyos részét átadják neki. Halk al-Vádi, azaz La Goletta (napjainkban La Goulette) és Dzserba-szigete ekkor vált a kalózok igazi bázisává.¹⁷⁰

A Barbarossa testvérek eleinte igen jó viszonyt alakítottak ki a Hafszidákkal és megkezdtek hatalmuk kiépítését a Magrebben. Arudzs az első katonai akciót az 1510-es években vezette a spanyolok által elfoglalt Bezsája városa ellen.¹⁷¹ A város elleni támadás teljes vereséggel zárult, sőt Arudzs egyik karját is elvesztette. Három évvel később ismételten ostrom alá vette a várost, mely ugyancsak kudarccal végződött. A Barbarossák ekkor vették fel a kapcsolatot elő ízben az Oszmán Birodalommal, és kérték I. (Rettenetes) Szelim oszmán szultán (1512–1520) segítségét harcukban. Időközben azonban a testvéreknek megromlott a viszonya al-Haszánnal, aki Godfrey Fisher szerint egyenesen ellenséges volt velük, így központjukat először Dzsidszsellibe (napjainkban Dzsidszel), majd 1516-ban a helyiek kifejezett hívására Algírba tették át.¹⁷²

Arudzs tevékenységének köszönhetően a Magreb-térség igen népszerű célponttá vált a török kalandorok körében, akik a meggazdagodás reményében tömegével érkeztek oda. Haëdo szerint lelkesedésük hasonló volt a konkvisztádorok Újvilághoz fűzött reményeihez:

Barbarossa [...] parancsnoksága alatt több mint ezer török állt, akik az Arudzs által Barbáriában megszerzett hatalmas gazdagság és dicsőség hírére ugyanolyan buzgalommal özönlöttek oda, mint ahogy a spanyolok mentek az Indiák [Dél-Amerika] bányáiba.¹⁷³

Arudzs támogatóira alapozva királyságot alapított El-Dzsazaír néven, és további hódításokba kezdett. 1517-ben elfoglalta Teneszt, Milianát és Medejját, majd tlemszeni lakosok hívására elindult nyugat felé. A várost szinte ellenállás nélkül elfoglalta, azonban az Oránból ellentámadást indító spanyolok ostrom alá vették 1518-ban. A helyi lakosok fellázadtak az oszmánokkal szemben, így Arudzsnek el kellett hagynia a települést, végül a menekülés során vesztette életét Rio Saladónál. El-Dzsazaír királyságának vezetésének feladata így testvérére, Hizirre hárult.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Halk al-Vádi (a csatorna „*torka*”) franciául La Goulette, olaszul Goletta tunéziai kikötő Tunisztól keletre. A kikötő a 16. században egyrészt oszmán, másrészt spanyol birtokban is volt. Hizir kezdte meg a városhoz tartozó erőd építését, melyet a 18. században Hammúda pasa bej fejezett be. DESPOIS, J.: „Halk al-Wadí”, In: *Encyclopedia of Islam*, 3: 94.

¹⁷¹ LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 40.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 163.

¹⁷² FISHER: *Barbary Legend*, 47–48.; GRAMMONT: *Histoire d’Alger*, 21–22.; HESS: *Forgotten Frontier*, 61–63.; GÜRKAN: *Ottoman Corsairs*, 48.

¹⁷³ HAËDO: *Histoire des rois d’Alger*, 10–11.

¹⁷⁴ ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 164.; GÜRKAN: *Ottoman Corsairs*, 61–65.

Hizir több támadást is indított a spanyolok ellen, melyek során visszafoglalta Tlemszent és Teneszt (1520), továbbá megszerezte Collót, Bônát és Constantine-t (1521–1522), azonban Algírt el kellett hagynia (1520).¹⁷⁵ Ez idő tájt vette fel ismételten a török kalóz a kapcsolatot Szelimmal, és ajánlotta fel neki szolgálatait. Hizir ugyanis 1519. október 26-a és november 3-a között Isztambulba küldött négy hajót, számos rabszolgát és egy levelet a helyiek azon irányú kéréséről, hogy vegye őket a szultán a védelmébe.¹⁷⁶

Algír látképe a 18. században

Szelim igen pozitívan fogadta a felajánlást és ennek megfelelőképpen *hatti serifet*,¹⁷⁷ vagyis kinevező okiratot és zászlót (*szandzsák*) küldött az észak-afrikai városba, amivel Algír *de facto* az Oszmán Birodalom részévé vált. Emellett a szultán ígéretet tett 2000 janicsár és modern tüzérségi eszközök küldésére is, melyek 1520-ban meg is érkeztek a Magrebbe. Szelim továbbá engedélyezte Hizirnek, akit a terület *beglerbégi*ének nevezett ki, hogy szükség esetén önkénteseket toborozhasson Anatóliából. Hizir a védelemért cserébe hűséget fogadott a szultánnak, aminek az volt a jele, hogy a pénzekre ettől kezdve az oszmán szultánok nevét verték, továbbá a pénteki imában (*hutba*) is az ő nevük hangzott el.¹⁷⁸

¹⁷⁵ GRAMMONT: *Histoire d'Alger*, 33–34.; LE TOURNEAU: *North Africa*, 250.

¹⁷⁶ TEMIMI, Abdeljelil: „Lettre de la population algéroise au sultan Selim Ier en 1519”, *Revue d'histoire maghrébine*, Vol. 5 (January, 1976), 98, 100.

¹⁷⁷ RANG – DENIS: *Régence d'Alger*, 1: 237.

¹⁷⁸ GALOTTA, A.: „Khayr al-Din”, In: *Encyclopedia of Islam*, 4: 1156.

A spanyolokkal folytatott harcok eredményeképpen Hizir a Szelim által küldött csapatok segítségével végül sikeresen visszafoglalta Algírt 1526-ban.¹⁷⁹ A spanyolok jelenlétét az Algírral szembeni szigetekeken csak 1529-re sikerült megszüntetni. A spanyol kormányzó, Martin de Vargas a három hetes török bombázást követően, miután semmi remény sem volt arra, hogy felmentsék május 29-én, feladta *Peñon d'Alger* erődjét.¹⁸⁰

Algíri uralmának megszilárdítását követően Hizir visszatért a kalóztevékenységhez, így az 1530-as évek elején a Földközi-tenger ismételten szabad prédát jelentett a muszlim kalózoknak. Algír ekkor lett Lane-Poole szavaival élve a „keresztény világ ostora”, ami háromszáz éven keresztül meghatározta a nyugatiak gondolkodását a térségről.¹⁸¹

4.2.3. Tunézia helye a Habsburg–Oszmán rivalizálás történetében, 1534–1574

Algír csatlakozása az Oszmán Birodalomhoz új fejezetet nyitott a középső Magreb 16. századi történetében. 1519-et követően ugyanis a spanyoloknak már nem egy széttagolt és anarchikus térséggel, vagy éppen a legitimációt nélkülöző kalózokkal kellett szembenéznük, hanem az Oszmán Birodalommal. A Földközi-tenger a Habsburg–Oszmán rivalizálás jelentős hadszínterévé változott, melynek egyik sarkalatos pontját jelentette Tunisz birtoklása és ostromai (1534, 1535, 1569, 1573, 1574).

I. Szulejmán szultán, akit a kortársak „Nagy”, illetve „Törvényhozó” jelzővel is illettek, 1533-ban azért hívatta Barbarossát, azaz Hizirt Isztambulba és nevezte ki az oszmán flotta *kapudán pasájának*, vagyis főparancsnokának,¹⁸² hogy az hadjáratot indítson a Földközi-tengeren, válaszul a Habsburgok 1532-es kőszegi, továbbá a szolgálatukba álló Andrea Doria genovai tengerész (1466–1560) görögországi sikereire.¹⁸³

Barbarossa 1534. augusztus 1-jén hagyta el Kontantinápolyt több mint száz hajóval. Az oszmán flotta főparancsnoka a hadjárat közvetlen célját, azaz Tunisz elfoglalását igen sokáig

¹⁷⁹ GÜRKAN: *Ottoman Corsairs*, 87.

¹⁸⁰ JULIEN: *History of North Africa*, 281.; Lane-Poole szerint az ágyúzás tizenöt napig tarott. LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 58.

¹⁸¹ Uo. 56.

¹⁸² A *kapudán pasa* volt az oszmán flotta főparancsnoka. Maga az elnevezés az itáliai *capitano* szóból ered. A korai időszakban Gallipoli szandzsák bégje viselte ezt a címet. A tisztség Hizir és Piali pasa idején kapott nagy jelentőséget. A *kapudán pasa* feladata volt többek között az isztambuli arzenálban (hajóépítő és javító üzem) folyó munka és a flottával kapcsolatos minden ügy felügyelete, az igazgatására bízott tartomány kormányzása, és a szükséges kinevezések elvégzése. OZBARAN, S.: „Kapudan Pasha”, In: *Encyclopedia of Islam*, 4: 571–572.

¹⁸³ TRACY, James D.: *Emperor Charles V, Impresario of War*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002. 156.; HAËDO: *Histoire des rois d'Alger*, 52.

titokban tudta tartani a keresztények előtt.¹⁸⁴ A kapudán pasa csak augusztus 15-én fordult a hadjárat valódi célja, vagyis a Hafszidák Tunéziája ellen.¹⁸⁵

Tunézia uralkodója ekkor az alattvalói körében rendkívül népszerűtlen V. Muhammad Muláj Haszán (1526–1543) volt. „1532-ben a tunéziaiak és különösképpen Tunisz városának lakosai nagyon elégedetlenek voltak királyukkal, Muláj Haszánnal, aki nagyon kegyetlen férfi volt.” Haëdo továbbá ehhez azt is hozzátette, hogy az uralkodó „kegyetlenül megölte több testvérét és számos nagy tiszteletben álló lakost is”.¹⁸⁶ Az uralkodó népszerűtlenségét Barbarossa kiválóan használta ki saját előnyére. A tengerparti városok, Bizerta és La Goletta lakosai örömmel fogadták a törököket, mivel Barbarossa azt állította, hogy társaságában van az uralkodó testvére Muláj Rasíd, akit győzelme esetén a trónra fog segíteni.¹⁸⁷ Az ígéretnek köszönhetően augusztus 18-án Tunisz rövid ellenállás után kinyitotta kapuit a törököknek. Lane-Poole megállapította, hogy „Tunisz, hasonlóan Algírhoz akarata ellenére és ugyanazon mesteri kezek által [azaz Barbarossa által] az Oszmán Birodalomhoz lett csatolva”.¹⁸⁸

A török kalózok berendezkedése Tunéziában közvetlen veszélyt jelentett Itáliára, amit V. Károly nem hagyhatott figyelmen kívül. 1535 nyarán ennek megfelelően, és döntően a trónjától megfosztott Haszán kérésére, a német-római császár Tunisz ellen indította élete egyik legnagyobb és legjobban dokumentált katonai vállalkozását.¹⁸⁹

A hadjárat szervezése, lefolyása és eredményeinek bemutatása a lehető legnagyobb külsőségek között zajlott. Minden V. Károly nagyságát, dicsőségét és harctéren mutatott erényeit volt hivatott méltatni. Károly hadvezéri kvalitásai mind képi, mind írott formában bemutatásra kerültek. Egyrészt Jan Cornelis Vermeyen holland reneszánsz festő (1500 körül–1559), aki 1525-től kezdve az uralkodó udvari festője volt, részt vett a hadjáratban, melynek eseményeit egy falikárpitban örökítette meg az utókornak.¹⁹⁰ Emellett a spanyol krónikás irodalom sem fukarkodott Károly erényeinek méltatásával. Alonso de Santa Cruz spanyol térképész, tanár és történetíró (1505 körül–1567) *Crónica del Emperador Carlos V* című munkájában a tuniszi események kapcsán kiemelte az uralkodó bátorságát és katonai vitézségét.¹⁹¹

¹⁸⁴ GÜRKAN: *Ottoman Corsairs*, 111.

¹⁸⁵ RANG – DENIS: *Régence d'Alger*, 1: 313–327.

¹⁸⁶ HAËDO: *Histoire des rois d'Alger*, 46.

¹⁸⁷ ROUSSEAU: *Annales tunisiennes*, 13–14.

¹⁸⁸ LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 86.

¹⁸⁹ A tuniszi elleni hadjárat eseményeit a modern szakirodalomban lásd TRACY: *Emperor Charles V*, 146–149.; GÜRKAN: *Ottoman Corsairs*, 113–136.; CROWLEY: *Tengeri birodalmak*, 79–82.; GRAMMONT: *Histoire d'Alger*, 39.; JULIEN: *History of North Africa*, 282–284.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 165.

¹⁹⁰ HORN, Hendrik J.: *Jan Cornelisz Vermeyen, Painter of Charles V and His Conquest of Tunis: Paintings, Etchings, Drawings, Cartoons and Tapestries*. Davaco, Doornspijk, 1989.

¹⁹¹ SANTA CRUZ, Alonso de: *Crónica del Emperador Carlos V*. 5 vols., Edición de Antonio Blázquez y Ricardo Beltrán y Róspide. Real Academia de la Historia, Madrid, 1920–1925. 3: 266–267.

Santa Cruz mellett több kortárs történetíró is beszámolt a Tunisz ellen vezetett birodalmi keresztes hadjáratról. A fentebb említett Luis-Mármol Carvajal például 11 évesen vett részt Tunisz elfoglalásában.¹⁹² A fentebb szintén említett Prudencio Sandoval is igen részletesen számolt be az eseményekről.¹⁹³ Végül Gonzalo de Illescas spanyol krónikás (1518?–1583) *Jornada de Carlos V á Túnez* című munkáját fontos kiemelni a tuniszi hadjárat történéseinek ismertetésével kapcsolatban.¹⁹⁴

A spanyol flotta május végén hagyta el Barcelonát, melyhez útközben, Cagliarinál csatlakozott a többi hajó. A flotta zavartalanul hajózott a tunéziai partokhoz, és Karthágónál partra tette a keresztes hadat június 16-án. Károly ekkor haditanácsot tartott, melynek értelmében a hadműveleteket először La Goletta ellen kezdték meg június 18-án.¹⁹⁵ Illescas véleménye szerint a küzdelem igen kíméletlen volt, melyből Károly is kivette a részét: „*lándzsával a kezében tört előre hasonló veszélynek kitéve magát, mint egy egyszerű közkatona*”, jegyezte meg Santa Cruz.¹⁹⁶ Az ostrom végéhez közeledve, június 29-én érkezett a császár táborába a trónjától megfosztott Muláj Haszán, akitől Károly jelentős erősítést várt. Igen nagy csalódás volt, hogy Haszán, aki „*azért jött, hogy megcsókolja a császár kezét*”,¹⁹⁷ csak 200 katonát tudott kiállítani.¹⁹⁸

La Goletta bevételét követően a császár ismételten haditanácsot tartott, mely úgy döntött, hogy a hadjáratot folytatni kell Tunisz ellen. Barbarossa a várostól nem messze vette fel Károlyal a harcot, mely a birodalmi haderő teljes győzelmével ért véget. Barbarossa ezt követően Bóna felé vette az irányt és magára hagyta Tuniszt, melynek lakosai tárgyalásokba kezdtek Károlyal. A muszlimok azonban nem tudták elkerülni, hogy a július 21-én megérkező birodalmi sereg „*nagy mészárlást vigyen véghez a mórok és a szerencsenek között, akiket [a város] belül találtak*” és teljesen kifossa a jelentős történelmi múlttal rendelkező várost.¹⁹⁹ Augusztus 6-án Károly visszahelyezte trónjára a népszerűtlen Haszánt is, ami hosszútávon elhibázott döntésnek bizonyult.²⁰⁰

¹⁹² CASTILLO: *Luis del Mármol Carvajal*, 282.

¹⁹³ SANDOVAL: *Historia*, 2: 154–222.

¹⁹⁴ ILLESCAS, Gonzalo de: *Jornada de Carlos V á Túnez, per el doctor Gonzalo de Illescas*. Edició Estereotípica, Madrid, 1804.

¹⁹⁵ SANDOVAL: *Historia*, 2: 165., 169., 206.

¹⁹⁶ SANTA CRUZ: *Crónica del Emperador Carlos V*, 3: 267.

¹⁹⁷ Uo. 3: 271.

¹⁹⁸ Az eseményekhez részletesen lásd ILLESCAS: *Jornada de Carlos V á Túnez*, 22–24.; SANDOVAL: *Historia*, 2: 181.

¹⁹⁹ SANTA CRUZ: *Crónica del Emperador Carlos V*, 3: 276–279.; ILLESCAS: *Jornada de Carlos V á Túnez*, 28–29.; GÜRKAN: *Ottoman Corsairs*, 130–131.; LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 90.

²⁰⁰ ILLESCAS: *Jornada de Carlos V á Túnez*, 39–40.

V. Károly német-római császár bevonul Tuniszba, 1535

V. Károly 1535-ös Tunisz elleni hadjárata annak ellenére, hogy legyőzte Barbarossát és növelte uralkodói presztízsét, semmilyen kézzelfogható eredménnyel nem járt.²⁰¹ Károly ugyanis követte elődje, II. Ferdinánd azon politikáját, mely szerint nem szükséges teljesen ellenőrzés alá vonni az észak-afrikai területeket, hanem elegendő bizonyos stratégiai pontokat birtokolni. Az uralkodó így megerősítette és őrséggel látta el La Golettát, továbbá Haszán személyében vazallus adófizetőt hagyott Tunéziában.²⁰²

A 16. századi Habsburg–Oszmán rivalizálás záró mozzanatát a Földközi-tengeren az 1571-es lepantói csata és annak közvetlen következményei (pl. Tunisz kétszeri bevétele) jelentették. 1571. október 7-én az V. Piusz pápa (1566–1572) által életre hívott Szent Liga (tagjai Spanyolország, Velence, a Pápai Állam, Genova, Toszkána, Savoya, Urbino, Párma és a Máltai Lovagrend) összevont flottája Don Juan d’Austria (1547–1579), aki II. Fülöp féltestvére volt vezetésével elsöprő győzelmet aratott az oszmán flotta felett a Peloponnészoszi-félsziget nyu-

²⁰¹ JULIEN: *History of North Africa*, 283. A muszlim kalózkok aktivitása azonban nem csökkent Tunisz elfoglalását követően. Barbarossa például a következő évben sikeresen ütött rajta a menorcai Mahónon és elhurcolt közel 6000 embert. LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 92–93.; JULIEN: *History of North Africa*, 284.; CROWLEY: *Tengeri birodalmak*, 83–84.

²⁰² LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 90–91. V. Károly 1541-ben ismételt hadjáratot szervezett a muszlim kalózkok ellen, melynek célja ezúttal Algír volt. A vállalkozáshoz, mely teljes keresztény kudarccal végződött, lásd RANG – DENIS: *Régence d’Alger*, 2: 51–69.; GRAMMONT: *Histoire d’Alger*, 58–69.; LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 112–123.; JULIEN: *History of North Africa*, 294.; MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 35.; WOLF: *Barbary Coast*, 27–30.

gati partjánál, Lepantónál.²⁰³ Fernand Braudel az ütközet kapcsán megjegyezte, hogy a keresztények nem aknázták ki győzelmüket, és annak így nem lettek stratégiai eredményei. Csupán Don Juan kívánta tovább folytatni a harcot, azonban minduntalan szembekerült testvére óvatos elképzeléseivel.²⁰⁴ Ennek ellenére a spanyol hadvezér a lepantói csata évfordulóján, 1573-ben támadást indított Tunézia ellen, mivel az 1569-es eszendőben Uludzs Ali elfoglalta Tuniszt. A spanyol hadvezér a sikeres hadjáratot követően új vezetőt, kormányzót nevezett ki a terület irányítására. Ez a kormányzó és egyben az utolsó Hafszida uralkodó VI. Muhammad (1573–1574) volt.²⁰⁵

Don Juan hódítása nem bizonyult tartósnak, hiszen az Oszmán Birodalomnak az említett két megalázó vereségre valamilyen módon válaszolnia kellett. A Konstantinápolyból kifutó flotta fedélzetén 40 ezer katonával,²⁰⁶ mely haderő parancsnokai Uludzs Ali (flotta) és Szinán pasa (hadsereg) voltak, július 11-én érkezett meg a Tuniszi-öbölbe. A török haderő rögtön megkezdte La Goletta ostromát, ami igen hamar, augusztus 25-én kapitulált. A tuniszi erőd védői nem sokkal tovább tartottak ki, mint a kikötőváros katonái. A várost védő parancsnok, Gabrio Serbelloni ugyanis szeptember 13-án rövid harc után feladta Tuniszt.²⁰⁷

1574. szeptember 13-án lezárult egy korszak és egy új vette kezdetét Tunézia történetében. A terület több mint 300 évre az Oszmán Birodalom tartománya lett, melyet kezdetben az oda kinevezett *beglerbégek* kormányoztak, majd a 17. és 18. század fordulóján egy új, nemzeti alapon szerveződő monarchia jött létre a Huszainidák vezetésével.

²⁰³ A lepantói csata előzményeiről, lefolyásáról és eredményéről lásd BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 3: 1155–1177.; CROWLEY: *Tengeri birodalmak*, 301–375.; BABINGER, F.: „Aynabakhti”, In: *Encyclopedia of Islam*, 1: 790.; HESS, Andrew C.: „The Battle of Lepanto and its Place in Mediterranean History”, *Past and Present*, Vol. 57 (1972), 53–73.; ANDERSON, R. C.: *Naval Wars in the Levant, 1559–1853*. University Press, Liverpool, 1952. 36–54.; GUILMARTIN, John Francis: *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century*. Cambridge University Press, New York, NY – London, 1974. 221–252.; KONSTAM, Angus: *Lepanto 1571. The greatest naval battle of the Renaissance*. Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2003.

²⁰⁴ BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 3: 1174–1177.

²⁰⁵ Uo. 3: 1204–1205.; IDRIS: *Hafsids*, 69.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 177.

²⁰⁶ DAN: *Histoire de la Barbarie*, 161.

²⁰⁷ HAËDO: *Histoire des rois d’Alger*, 150.; BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 3: 1209.

4.3. Az Oszmán Birodalom „nyugati odzsakjai”²⁰⁸

4.3.1. Autonómia vagy alávetettség? Kapcsolat az Oszmán Birodalom és észak-afrikai tartományai között, 16–18. század

1574-ben Tunisz elfoglalásával Észak-Afrika középső és keleti felének összes muszlim állama az Oszmán Birodalom részévé vált. A Fényes Porta ezt a régiót kezdetben egyben igazgatta egészen Uludzs Ali algíri *beglerbég* 1587-es haláláig, amikor is három nagyobb egységre (*régence*, *regency*) osztotta fel.²⁰⁹ A kormányzóság jellegét tekintve megfelel az oszmán-török nagyobb, illetve kisebb közigazgatási egységeknek, a vilajetnek (*ejálet*) és szandzsáknak (*szandzsák*).²¹⁰ A nyugati forrásokban emellett igen elterjedt a „*Barbary States*” és az „*États barbaresques*” elnevezés ezekre a területekre. A tunéziai és a török történetírásban szintén használják a kormányzóság elnevezést, emellett a „*garp ocaklari*”, vagyis a birodalom nyugati *odzsakjai* (katonai helyőrség) terminus is elfogadottnak tekinthető.²¹¹ A nyugati *odzsakok* igen fontos szerepet játszottak a hitetlenek elleni harcban a birodalom nyugati határvidékén. Tuniszt például az egyes forrásokban a „*a Szent Háború jól őrzött városa*” jelzővel is jelölték.²¹²

Az észak-afrikai területek jogviszonya nem számított kivételesnek az Oszmán Birodalomban, hiszen kitüntetett szerepben volt például a Krími Tatár Kánság, Moldva, Havasalföld és Erdély is.²¹³ A nyugati szakirodalom ezeket a területeket igyekezett megkülönböztetni a birodalom többi területeitől. A régebbi szakirodalomban általában az úgynevezett vazallus állam (*vassal state*) megjelölés olvasható, melyet a közelmúlt kutatásai egyre inkább az adófizető

²⁰⁸ Az odzsak, azaz „tűzhely, szív, kémény” a legkülönbözőbb jelentéssel bír a török nyelvekben és nyelvjárásokban. A fogalom például jelentett különleges jogállású tímár birtokot, illetve jelentett félig független szandzsákot is. Továbbá az odzsak az oszmán katonai adminisztráció toborzási egysége is volt. A janicsárok összességének elnevezése is ez volt, emellett a török katonákat a Magrebben és Egyiptomban is így nevezték. KREISER, K.: „Odjak”, In: *Encyclopedia of Islam*, 8: 161. Az algíri *odzsakba* történő toborzáshoz lásd COLOMBE, M.: „Contribution à l’étude du recrutement de l’Odjaq d’Alger”, *Revue africaine*, Vol. 87 (1943), 166–183.

²⁰⁹ JULIEN: *History of North Africa*, 301–302.

²¹⁰ SEBAG: *Tunis au XVIIe siècle*, 7. A Tuniszi Kormányzóság elnevezés a nyugati forrásokban először az 1672-es francia szerződésben jelent meg. SEBAG: *Tunis au XVIIe siècle*, 7. i. m. PLANTET, E.: *Correspondance des beys de Tunis et des consuls de France avec la cour (1577–1830)*. 3 vols., F. Alcan, Paris, 1893–1899. 1: 269.

²¹¹ JULIEN: *History of North Africa*, 284.; MANTRAN, Robert: „L’évolution des relations politiques entre le gouvernement ottoman et les odjaks de l’ouest de XVIe au XIXe siècle”, Université d’Aix, Marseille, 53. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/817/10371.pdf>, Hozzáférés: 2013 decembere.

²¹² Például: Fegyverszünet a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között, 1796. június 15. *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: 158–159. A „*Tunus el-mechruse, dar el-cihad*” formula megtalálható a tuniszi díván 1816-ban Isztambulba elküldött levelében is. MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 71. i. m. ANT, *Série Historique*, Cart. 220, Doss. 346, Doc. 3 és 3 bis.

²¹³ Lásd PAPP Sándor: „Keresztény vazallusok az Oszmán Birodalom észak-nyugati határainál. Diplomatikai vizsgálat a román vajdák szultáni ahdnáméi körül”, *Aetas*, 17 évf. (2002), 1. sz. 67–96.

(*tributary state*) terminussal váltottak fel.²¹⁴ Mindkét fogalom lényegében azt jelenti, hogy ameddig az adott terület rendszeresen fizette az adót a szultánoknak, addig azoktól védelmet kaptak, és függetlenséget élveztek. Az adófizetés kérdése Észak-Afrika esetében igen problémás, mivel a térség a hagyományos értelemben nem fizetett adót, csupán katonai szolgálattal tartozott a Fényes Portának.²¹⁵ Számos kutató, például Taoufik Bachrouch, az oszmán Magreb-államok, így például Tunézia esetében az *eyalet mumtaze*, vagyis a kiváltságos tartomány elnevezést tartotta helyes terminológiának.²¹⁶

Valós vagy formális volt-e az alávetettség, kialakulhattak-e autonóm, illetve független területek a birodalom keretei között? Egyrészt Papp Sándor mutatott rá arra, hogy létezett egy klisé az Erdélyi Fejedelemség oszmánokhoz fűződő kapcsolatának vonatkozásában a magyar történetírásban.²¹⁷ A kvázi-függetlensége elmélet értelmében ugyanis, ahogyan azt Hegyi Klára és Zimányi Vera könyvében olvashatjuk

Erdély, Havasalföld, Moldva és a Krími Tatár Kánság önálló államok maradtak saját uralkodóval, hadsereggel, igazgatással és jogrendszerrel, papíron önálló külkapcsolatokkal. Vazallusi függésük bizonyosságul évi adófizetéssel, mellette vagy helyette a török hadjáratok katonai támogatásával tartoztak a portának.²¹⁸

Az észak-afrikai tartományok, különösen a Tuniszi Kormányzóság birodalomhoz fűződő viszonya kapcsán szintén kialakult egy közhely a régebbi, nemzetközi történetírásban. Egyrészt Lucette Valensi francia történész véleménye szerint „*politikai és diplomáciai szempontból a Porta fennhatósága minden valóságot nélkülözött* [a Magrebben]”.²¹⁹ Másrészt Khélifa Chater Hammúda pasa uralkodásával kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy

Hammúda pasa „teljes függetlenségben” uralta a Kormányzóságot. Addig nem utasította el az oszmán állam hatalmát, amíg az utóbbi hagyta őt kedve szerint kormányozni, és amíg az nem avatkozott a Kormányzóság ügyeibe, vagy amíg katonailag nem lépett fel a Magrebben.²²⁰

Asma Moalla tunéziai történész volt az, aki 2004-es munkájában elkezdte felülvizsgálni az úgynevezett „autonómia” tézist. Moalla amellet tört lándzsát, pont a nevezett Hammúda reg-

²¹⁴ KÁRMÁN, Gábor – KUNČEVIĆ, Lovro szerk.: *The European tributary states of the Ottoman Empire in the sixteenth and seventeenth centuries*. Brill, Leiden – Boston, MA, 2013.

²¹⁵ VALENSI: *Eve of Colonialism*, 77. Az oszmánok 1835-ben követelték IX. Musztafa bejtől (1835–1837) először azt, hogy fizessen rendszeres adót a birodalomnak. ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 183.

²¹⁶ BACHROUCH, Taoufik: „Fondements de l'autonomie de la Régence de Tunis au XVIIe siècle” *Revue tunisienne de sciences sociales*, Vol. 40/43 (1975), 173.

²¹⁷ PAPP Sándor: „Muszlim és keresztény közösségek, egyházak és államok autonóm rendszerei az Oszmán Birodalomban”, *Keletkutatás*, (2011. tavasz), 25.

²¹⁸ HEGYI, Klára – ZIMÁNYI, Vera: *Az oszmán birodalom Európában*. Corvina, Budapest, 1986. 122.

²¹⁹ VALENSI: *On the Eve of Colonialism*, 77.

²²⁰ CHATER: *Dépendance et mutations*, 34.

nálása kapcsán, hogy Tunéziát igen szoros kapcsolat fűzte az Oszmán Birodalomhoz, aminek formális és jól kivehető jelei is voltak a 18. század végén.²²¹ Emellett Nora Lafi nemrég megjelent tanulmányában többek között az integráció és az autonómia kettősségére is rámutatott Észak-Afrika esetében. Lafi véleménye szerint az autonómia keretei között kialakulhattak helyi dinasztiák, de felhívta a figyelmet, hogy az európai történetírás az utóbbit hangsúlyozta, hogy ezzel is minimálisra redukálja a tartományok birodalomhoz tartozását.²²²

Algírral és Tripolival ellentétben, melyek a fentebb említett kalózfejedelmek aktivitásának köszönhetően kerültek a Fényes Porta fennhatósága alá, Tunéziát birodalmi haderő foglalta el, melyet maga a nagyvezír vezetett. Köszönhetően arab *Ifrikíja* történelmi hagyományainak és a birodalom központjától való távolságnak, igen hamar előtérbe került a tunéziai jelleg mind a hadsereg, mind a kormányzóság politikai irányítását illetően.²²³ Mohamed H. Chérif tanulmányában például „*detörökizációról*”, azaz a törökök társadalmi és politikai életből történő teljes kiszorulásáról írt a Tuniszi Kormányzóság esetében.²²⁴ Az Algíri, a Tuniszi és a Tripoliszi Kormányzóság politikai és társadalmi fejlődése az oszmán uralom időszakában egymáshoz viszonyítva eltérő ütemű volt.²²⁵

A Fényes Porta befolyásának formális elfogadását jelentette egyrészt, hogy az oszmán tartományi közigazgatás több eleme is kialakult az észak-afrikai provinciákban. Minden egyes tartomány élén ugyanis az Isztambulból kinevezett beglerbégek vagy pasák álltak. A pasai tisztség egészen a 19. századig megmaradt, azonban viselője bizonyos esetben már csak névleges hatalommal bírt, különösen Tunéziában.²²⁶ A török uralom további jele volt az állandó, elsősorban a Levantéból érkező katonaság, és az ahhoz szorosan kapcsolódó *díváni* testület megjelenése. Jean Pignon francia történész például a tunéziai janicsár helyőrség számát 1590 és 1650 között 3000 és 4000 főre tette.²²⁷ A díván, melynek vezetői a janicsárok magas rangú, idősebb tagjai voltak, tanácsadó testületként működött a pasa mellett.²²⁸ A janicsárok érdekvédelmi testülete továbbá az úgynevezett odzsak volt, melyről a térség oszmán elnevezését is kapta. Az oszmán uralom támaszai voltak a levantei és az egyéb kalózok, illetve azok vezetői

²²¹ MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, xii–xxiii

²²² LAFI, Nora: „L’Empire ottoman en Afrique : perspectives d’histoire critique”, *Cahiers d’histoire. Revue d’histoire critique*, 128 (2015), 5. <http://chrhc.revues.org/4505>, Hozzáférés: 2015 szeptembere.

²²³ 1835-ben az oszmánok helyreállították a szultáni hatalmat a Tripoliszi Kormányzóságban, amivel kezdetét vette a térség második török korszaka. SZILÁGYI: *Líbiai monarchia*, 2013. 29.

²²⁴ CHÉRIF: „*Déturquisation*» du pouvoir en Tunisie, 177–197.

²²⁵ CHÉRIF: *Algeria, Tunisia and Libya*, 252., 260–261.; BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 79–92.

²²⁶ A Huszainida uralkodók voltak azok, akik gyakorlatilag megszüntették az önálló pasai hivatalt és beépítették azt saját uralkodói címeik közé. MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 69.

²²⁷ PIGNON, Jean: „La milice des janissaires de Tunis au temps des Deys 1590–1660”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 4, 3ème trim. (1956), No. 15. 301–326.

²²⁸ COLIN, G. S.: „Diwan”, In: *Encyclopedia of Islam*, 2: 332.

a raiszok (arab: *ra'is*, török: *re'is*) is, akik szintén létrehoztak egy érdekvédelmi testületet, az úgynevezett taifát.²²⁹ A raiszoknak, azaz a kalózkapitányoknak jelentős beleszólásuk volt a külpolitikai irányvonal meghatározásába a 17. században, amikor a magrebi muszlim kalózkodás fénykorát élte.

A szultáni hatalom közvetlen elfogadásának számos jele volt a tartományokban. A legitimitást a szultáni kinevező okirat biztosította, mely lehetett *berát*, *fermán*, *ahdnámé* stb. Papp Sándor kutatásai során például megtalálta Huszein ibn Ali tunéziai bej szultáni *berátját*, melyet 1709-ben kelteztek.²³⁰ A dinasztiaalapító Huszein utódai, még a már-már abszolutista hatalmat kiépítő Hammúda pasa bej is szükségesnek tartották hatalmuk ilyen módon történő megerősítését.²³¹

A helyi vezetők hatalmának legitimitációja mellett a szultáni szuverenitás jelképei is megjelentek a Tuniszi Kormányzóságban. A kormányzóságban ugyanis csak a szultán nevében verhettek pénzt. A szultán nevében történő pénzverés egészen a 19. század közepéig nyomon követhető, ami annak jelentőségét mutatja.²³² A pénzverés mellett a pénteki ima előtti prédikációban (*hutba*) szintén az oszmán uralkodó nevének kellett elhangoznia.²³³ Az iszlám világban mindezek a szuverenitás szimbolikus jeleinek számítottak, melyek azt voltak hivatottak kifejezni, hogy a tartomány szerves és integráns részét képezi a birodalomnak.

A kormányzóságok külpolitikája volt az egyik legmarkánsabb jele a birodalomhoz tartozásnak. Az összes észak-afrikai tartomány ugyanis részt vett a Fényes Porta több, a hitetlenek ellen indított tengeri hadműveletében. Közismert egyrészt, hogy Uludzs Ali jelentős algíri kontingenssel vett részt az 1571-es lepantói csatában. Másrészt az 1645 és 1669 közötti ve-

²²⁹ MANTRAN: *Évolution ... le gouvernement ottoman et les odjaks de l'ouest*, 53. A raisz arab eredetű szó az iszlám előtti időből, melynek jelentése „vezető, főnök”. A raisz többféle jelentéssel bírt az iszlám különböző időszakaiban: a kora újkorban muszlim kereskedelmi, hadi és kalózhajók kapitányainak elnevezése volt. SOUCEK, S.: „Ra'is”, In: *Encyclopedia of Islam*, 2: 8: 402.; 403.; STEINGASS: *Comprehensive Persian–English*, 602.; Uő.: *Student's Arabic–English*, 445.

²³⁰ PAPP: *Muszlim és keresztény közösségek*, 31.

²³¹ MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 71–74. i. m. ANT, *Serie Historique*, Cart. 220., Doss. 340, Docs. 13., 39.

²³² FENINA, Abdelhamid: *Les monnaies de la Régence de Tunis sous les Husaynides : Études de numismatique et d'histoire monétaire (1705–1891)*. Thèse dactylographiée de doctorat, Université de Tunis, Faculté des Sciences Humaines et Sociales de Tunis, Tunis, 2003. 235–236. Hammúda pasa aranypénzein szintén a szultánok nevei olvashatóak. HUGON: *Emblèmes des Beys de Tunis*, 15–39., 21. Például a francia protektorátus előestéjén, 1859. október és 1860. október között vert aranypénzek egyik oldalán I. Abdul-Medzsid oszmán szultán (1839–1861) neve olvasható a „hódító” jelzővel (al-Ghâzi). Magyarul a témában lásd J. NAGY László: „Adalékok a kereskedelem és pénzgazdálkodás történetéhez Észak-Afrikában”, In: *A numizmatika és a társtudományok*. NAGY Ádám szerk., Móra Ferenc Múzeum – Magyar Numizmatikai Társulat, Szeged, 1994. 23–27.

²³³ MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, xx; HUGON: *Emblèmes des Beys de Tunis*, 15.; MANTRAN: *Évolution ... le gouvernement ottoman et les odjaks de l'ouest*, 56.; WENSINCK, A. J.: „Khutba”, In: *Encyclopedia of Islam*, 5: 74–75.; SEBAG: *Tunis au XVIIe siècle*, 8.

lencei–oszmán konfliktus (krétai/kandiai háború) alkalmával algíri, tripoliszi és tunéziai gályák is képviseltették magukat az oszmánok oldalán.²³⁴

A 19. században a Tunisz Kormányzóság továbbra is részt vett az Oszmán Birodalom háborúiban. 1827. október 20-án például tuniszi hajók is jelen voltak az oszmánok számára katasztrófával végződő navarinói tengeri csatában.²³⁵ A kormányzóság nem csak tengeri egységekkel támogatta a Fényes Portát, hanem szárazföldi csapatokkal is. I. Ahmed bej volt az, aki jelentős lépéseket tett a tunéziai hadsereg modernizálásának érdekében.²³⁶ Az új típusú hadsereg bevetésére 1853-ig, a krími háború (1853–1856) kitöréséig kellett várni. L. Carl Brown véleménye szerint Ahmed „*expedíciós haderőt küldött, hogy az a szultán csapatai mellett harcoljon, kifejezve ezzel mély érzelmeit az iszlám szolidaritás iránt*”.²³⁷ Az amerikai kutató felhívta továbbá a figyelmet arra, hogy a tunéziai hadsereg szerepét a kutatók indokolatlanul mellőzték a krími háború eseményeinek ismertetése során.²³⁸

Az oszmán észak-afrikai tartományok külpolitikájának további jellemző vonása volt, hogy időnként a Fényes Porta engedélyével önálló politikát is folytattak, ami az autonómia meglétére enged következtetni. A 17–18. században például több béke- és kereskedelmi szerződés is létrejött a kormányzóságok és a keresztény államok között.²³⁹ A kormányzóságok nem csak a hitetlenek ellen viseltek háborút, hanem bizonyos időszakokban egymás ellen is. Az algíri vezetők például több alkalommal is megtámadták tuniszi szomszédjukat, melyek közül az 1756-os volt az egyik legjelentősebb.²⁴⁰

A fentieket összefoglalva egyrészt azt a következtetést vonhatjuk le, Lafi szavaival élve, hogy „*a birodalmi eszme mélyen gyökeret vert a társadalmi és intézményi mindennapokban Észak-Afrikában*”.²⁴¹ Másrészt azon a véleményen vagyunk, hogy habár a Magreb-államok, különösen Tunézia, szerves részét képezték az Oszmán Birodalomnak, némely esetben a szu-

²³⁴ SETTON, Kenneth M.: *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century*. The American Philosophical Society, Philadelphia, PA, 1991. 126.; HAMMER-PURGSTALL, Joseph von: *Histoire de l'empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*. 18 vols., Bellizard, Paris, 1835–1843. 10: 84. Továbbá lásd ANDERSON: *Naval Wars in the Levant*, 148–184.; PANZAC, Daniel: *La marine ottomane : de l'apogée à la chute de l'empire, 1572–1923*. CNRS, Paris, 2009. 141–182.; EICKHOFF, Ekkehard: *Velence, Bécs és a törökök. A nagy átalakulás Délkelet-Európában (1645–1700)*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2010.

²³⁵ CHATER: *Dépendance et mutations*, 341–342.; VALENSI: *On the Eve of Colonialism*, 77.; ANDERSON: *Naval Wars in the Levant*, 525.

²³⁶ BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 261–299.

²³⁷ Uo. 303.; HUGON: *Emblèmes des Beys de Tunis*, 161.

²³⁸ Lásd BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 303–310.; HUGON: *Emblèmes des Beys de Tunis*, 155–164.

²³⁹ VALENSI: *On the Eve of Colonialism*, 77.; PANZAC: *Barbary Corsairs*, 335–337.

²⁴⁰ A konfliktus során egyébként a tunéziai bej Manoel Pinto de Fonsca nagymestert (1741–1773) kérte meg, hogy segítsen a város megvédésében. Ez a szokatlan esemény volt a Máltai Lovagrend flottájának utolsó nagyobb tengeri vállalkozása. ATAUIZ, Ayse Devrim: *Eight Thousand Years of Maltese Maritime History: Trade, Piracy, and Naval Warfare in the Central Mediterranean*. University of Florida Press, Gainesville, FL, 2008. 147.

²⁴¹ LAFI: *Empire ottoman en Afrique*, 6.

verenítés számos jelével is rendelkeztek. Vizsgáljuk meg részletesen a Tuniszi Kormányzóság politikai, gazdasági és társadalmi fejlődését a 16–18. században!

4.3.2. A Tuniszi Kormányzóság: pasák, dejek és bejek uralma, 1574–1705

Tunézia története az Oszmán Birodalom részeként a fentebb említett 1574-el kezdődött és egészen 1881-ig tartott, amikor is a franciák egy algériai–tunéziai határvita ürügyén elfoglalták a térséget, és protektorátusukká szervezték azt.²⁴² A két dátum közötti időszakban az Isztambulból kinevezett pasák, majd dejek, végül bejek igazgatták Tunéziát. Emellett a 17. század közepén és a 18. század elején döntően nemzeti alapon szerveződő és a helyiekre támaszkodó dinasztiák jöttek létre, melyek közül a Huszainida-dinasztia az oszmán uralom után is fennmaradt, és egészen 1957. július 25-ig, hatalmának demokratikus megdöntéséig uralmon volt Tunéziában.²⁴³

Az oszmán uralom időszakának periodizációja az egymást váltó és a hatalmat birtokló társadalmi és politikai elit uralma mentén körvonalazódik. A kutatók ennek alapján határozták meg az egyes időszakok határait. Robert Mantran például három nagyobb periódust különböztetett meg Tunézia újkori történetével kapcsolatban.²⁴⁴ Az első időszak a pasák katonai kormányzását jelentette, melyet a helyiek által is támogatott 1591-es lázadás döntött meg. A lázadás eredményeképpen a hatalom birtokosai ekkor a választott dejek lettek.²⁴⁵ A második periódus egyrészt a dejek uralmát, másrészt a 17. század közepén megjelenő *beji* hivatal bir-

²⁴² A francia csapatok Jules Aimé Bréart tábornok (1826–1913) vezetésével május 8-án támadták meg Tunisz városát. Bréart négy nappal később kötötte meg Szadok bejjel (1859–1882) a *bardói* vagy *ksar saidi szerződést*. ANT, *Serie Historique*, Cart. 205., Doss. 70.; *Cahiers des Archives*, 122–130.; CARD: *Traité de la France*, 232–234. Tunézia önállóságának utolsó maradványait végül az úgynevezett *La Marsa-i konvenció* számolta fel 1883-ban. ANT, *Serie Historique*, Cart. 205., Doss. 70.; *Cahiers des Archives*, 131–137.; CARD: *Traité de la France*, 235–236. Lásd J. NAGY László – FERWÁGNER Péter Ákos: *Az arab országok története a XIX–XX. században*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1997. 15.; J. NAGY László: *A Magreb-országok története a 20. században*. JATEPress, Szeged, 2014. 13–16.; MAHJOUBI, Ali: *L'Établissement du protectorat français en Tunisie*. Université de Tunis, Tunis, 1977.; LANGER, William L.: „The European Powers and the French Occupation of Tunis, 1878–1881, II”, *The American Historical Review*, Vol. 31 (January, 1926), No. 2. 251–265.

²⁴³ Tunézia függetlenségét a francia kormány 1956. március 20-án ismerte el. A köztársaságot egy évvel később kiáltották ki, melynek első államfője Habib Burgiba (1903–2000) volt. J. NAGY – FERWÁGNER: *Az arab országok története*, 99., 170.; J. NAGY: *Magreb-országok története*, 223–230.; PERKINS: *Historical Dictionary of Tunisia*, 46.; ABBASSI, Driss: *Entre Bourguiba et Hannibal : Identité tunisienne et histoire depuis l'indépendance*. Karthala – IREMAM, Paris – Aix-en-Provence, 2005.; CALLARD, Keith: „The Republic of Bourguiba”, *International Journal*, Vol. 16 (Winter, 1960/1961), No. 1. 17–36.

²⁴⁴ MANTRAN: *Évolution ... Tunisie et l'Empire Ottoman*, 319–332.

²⁴⁵ A *dej* török eredetű szó, jelentése „anyai nagybácsi”, mely a Tuniszi, az Algíri és a Tripoliszi Kormányzóság elöljáróinak tiszteletbeli címe volt. Tunézia esetében a dejek, vagyis az alacsony rangot viselő janicsárok 1591-ben vették át a hatalmat. A 18. században a *dej* már csak magas rangú bírósági tisztviselőt jelentett Tunéziában. Algírban a dejek politikai tényezőként csak 1671-ben jelentek meg, azonban fokozatosan abszolút hatalmat építettek ki. LE TOURNEAU, Robert le: „Dayi”, In: *Encyclopedia of Islam*, 2: 189.

tokosai,²⁴⁶ az úgynevezett Murádidák rövid életű monarchiáját jelentette. A Murádidáknál sokkal sikeresebbek voltak a Huszainida család tagjai, akik 1705-ben ragadták magukhoz a hatalmat. Mantran periodizációjában ez jelenti a harmadik időszak kezdetét, mely egészen a francia protektorátus létrejöttéig tartott. Mohamed H. Chérif hasonló korszakolást fogalmazott meg.²⁴⁷ A tunéziai kutató azonban élesen megkülönböztette a dejek és a Murárida bejek uralmának időszakát. Továbbá a Huszainida időszakot is két nagyobb periódusra (1705–1815, 1815–1881) osztotta fel. 1815-öt követően a tunéziai történész szavaival élve „a Kormányzó-ságnak az autonómia irányába történő politikai fejlődése visszafordíthatatlannak bizonyult”.²⁴⁸ Ennek alapján azon a véleményen vagyunk, hogy Tunézia kora újkori történetének és az oszmánok tényleges befolyásának záró pontját is ez a dátum jelenti.

Szinán nagyvezír volt az, aki egy bizonyos Hajdár pasát nevezett ki *beglerbég*nek azért, hogy igazgassa a területet a szultán nevében.²⁴⁹ A pasák kormányzásának időszakában összesen kilenc *beglerbég* követte egymást, akik nagyban támaszkodtak a janicsárok katonai erejére.²⁵⁰ A díván kezdettől fogva igen jelentős befolyással rendelkezett, aminek egyik jele volt, hogy az első pasa halálát követően a helytartókat a tanács tagjai közül választották, akiket végül az oszmán szultán nevezett ki.²⁵¹ A tanács tehát a választásból kifolyólag magához ragadta a végrehajtó hatalmat, és gyakorlatilag a „kormány” lett.²⁵² A díván úgynevezett „*katonai demokráciája*”²⁵³ egészen 1591-ig tartott, amikor a helyiek lázadásának eredményeképpen a janicsárok egy csoportja új dívánt alakított, és saját maguk közül vezetőt, dejt választott.²⁵⁴

²⁴⁶ A bej vagy bég (további alakjai: *bag, bak, bek, bey, biy*) oszmán-török közigazgatási cím, mely az arab *amir* megfelelője. A bej az Oszmán Birodalom katonai vezetőinek egyike volt. A korai időszakban ezeket a parancsnokokat, akik általában a helyi vezetők voltak, az újonnan meghódított területekre nevezték ki, mint a szultán megbízottait. A bejek uralma alatt lévő területeket bejlikátusnak nevezzük. BOWEN, R – BAZIN, L.: „Beg or Bey”, In: *Encyclopedia of Islam*, 1: 1159.; GÖKBILGIN, M. Tayyib – TOURNEAU, Robert le.: „Beylik”, In: *Encyclopedia of Islam*, 1: 1191.

²⁴⁷ CHÉRIF: «Déturquisation» du pouvoir en Tunisie, 177–197.

²⁴⁸ Uo. 183.

²⁴⁹ MANTRAN: *North Africa*, 258.; MANTRAN: *Évolution ... le gouvernement ottoman et les odjaks de l'ouest*, 56.; Uő.: *Évolution ... Tunisie et l'Empire Ottoman*, 321.

²⁵⁰ A három évre kinevezett pasák a birodalom minden tájáról érkeztek Észak-Afrikába. 1580 és 1582 között Algír pasája például a magyar származású Dzsefár volt. J. NAGY: *Magyar származású kormányzó*, 45–48.

²⁵¹ ABUN-NASR, Jamil M.: „The Beylicate in Seventeenth-Century Tunisia”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 6 (January, 1975), No. 1. 71.

²⁵² IBN ABI DINAR AL-QAYRAWANI, Muḥammad: *Histoire de l'Afrique de Moh'ammed-ben-Abi-el-Raïni-K'aïrouāni*. Imprimerie Royale, Paris, 1845. 483.

²⁵³ BACHROUCH: *Fondements de l'autonomie de la Régence de Tunis*, 169.; CHÉRIF: «Déturquisation» du pouvoir en Tunisie, 179.; SEBAG: *Tunis au XVIIe siècle*, 9.

²⁵⁴ IBN ABI DINAR: *Histoire de l'Afrique*, 339.; DAN: *Histoire de la Barbarie*, 163–164.; MANTRAN: *Évolution ... Tunisie et l'Empire Ottoman*, 323.

La Goletta erődjének 1574-es oszmán ostroma

1591-től a hatalom birtokosai a dejek voltak, azonban a pasai hivatal is megmaradt, ami a kapcsolat fenntartását jelentette a Fényes Portával.²⁵⁵ Algírhoz hasonlóan a tunéziai *dejek* hatalmuk megőrzését nem csupán az oszmán-török katonaságnak köszönhatték, hanem különböző nem török eredetű elemeknek is. A levantei szigetvilágból érkező számos kalandor szerzett például magának magas pozíciót a kormányzásban, nem egy közülük a *deji* hivatalt is betöltötte.²⁵⁶ Emellett a volt keresztények, az úgynevezett *renegátok* is igen magas pozíciókat szereztek maguknak Tunéziában.²⁵⁷ Igen beszédesek ebben a vonatkozásban a vezető tiszt-ségben lévő személyek nevei. Francisz és Inglisz például francia és angol volt, míg Kurszu Korzikáról, Szardu pedig Szardíniáról származott.²⁵⁸ Jelentős különbség volt azonban Algírral szemben, hogy Tunéziában a helyiek is részt vehettek a kormányzásban. Az úgynevezett *kulugliknak*, azaz a török katonaság tagjai és a helyi nők házasságából születetteknek lehetőségük volt különböző hivatalokat viselniük.²⁵⁹

²⁵⁵ RAYMOND, André: „Une liste des deys de Tunis de 1590 á 1832”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 32, 4ème trim. (1960), 129–136.

²⁵⁶ Ibráhim dej (1590/1–1592/3) például Rodosz szigetéről származott. SEBAG: *Tunis au XVIIe siècle*, 9.; IBN ABI DINAR: *Histoire de l'Afrique*, 340.; RAYMOND: *Une liste des deys de Tunis*, 130.

²⁵⁷ BACHROUCH: *Formation sociale barbaresque*, 38–44.

²⁵⁸ CHÉRIF: *Algeria, Tunisia and Libya*, 244. Juszuf dej (1610–1637) bizalmi emberei közül például csak egy volt tunéziai, a többi mind renegát volt. Emellett az algíri háború idején kinevezett 13 katonai parancsnokból 12 szintén renegát volt. ABUN-NASR: *Beylicate in Seventeenth-Century Tunisia*, 73–74.; PIGNON: *La milice des janissaires de Tunis*, 307.

²⁵⁹ A *kulugli* jelentése „egy rabszolga fia”, oszmán terminológiában egy janicsár fia. Nagyszámú *kulugli* élt mind Algírban, mind Tuniszbán, azonban csak az utóbbiban váltak a társadalom egyik fontos tényezőjévé. [sz. ism.]: „Kul-Oghlu”, In: *Encyclopedia of Islam*, 5: 366–367.

A 17. század első felének két legjelentősebb deje Oszmán (1598/9–1610) és Juszuf (1610–1637) volt, akik uralma alatt Tunézia virágzott.²⁶⁰ Oszmán dej nevéhez például két új hivatal létrehozása köthető. Egyrészt a bej lett felelős a *mahalla* (katonai hadoszlop), vagyis a helyi törzsek adói két évente történő beszédésének lebonyolításáért.²⁶¹ Brown azon a véleményen van, hogy „*a mahalla több volt, mint ellenőrző körút. Maga volt az államhatalom, ami vidékre ment, hogy találkozzon a törzsekkel, rendet teremtsen és ítélkezzen a helyszínen*”.²⁶² Oszmán dej továbbá létrehozta a *kapudan*, vagyis a flotta vezetője tisztségét is.²⁶³ A *kapudan* nem egy esetben eredetileg kalózkapitányként (*raisz*) tevékenykedett, és az volt a feladata, hogy irányítsa a kormányzóság tengeri haderejét. A *dejlíkátus* vezetésében Asma Moalla szerint igen jelentős volt a kalózkapitányok szerepe, akik igen lazán értelmezték a birodalomhoz való tartozásukat.²⁶⁴ Jean-Baptiste Salvago velencei diplomata például 1610-ben sikertelenül tárgyalta a hozzá csatlakozott portai követtel bizonyos velencei polgárok szabadon bocsátásáért.²⁶⁵ Juszuf, aki Oszmán veje volt elődjéhez hasonlóan jelentősen támogatta a kalózkodást, emellett sikeresen verte vissza az algíriak 1628-as invázióját, továbbá számos építkezés is a nevéhez köthető a kormányzóságban.²⁶⁶ Ibn Abi Dinar al-Kajraváni tunéziai történetíró (?–1698?) is igen pozitívan emlékezett meg Juszuf uralmáról.²⁶⁷ Abi Dinar szerint ugyanis

Juszuf dej uralkodása virágzóbb és dicsőségesebb volt, mint bármelyik utódáé, ahogyan ezt meg fogjuk tudni ítélni később. A város megszépült és növekedett. [...] A nagy épületek száma tizenöt volt; és a tuniszi flotta szintén nagy hírnevet szerzett ekkor.²⁶⁸

A dejek uralmának végül éppen az Oszmán által létrehozott *beji* hivatal viselői vetettek véget. A korzikai származású renegát, Murád bej (1613–1631) volt ugyanis az, aki az 1630-as évek-

²⁶⁰ SEBAG: *Tunis au XVIIe siècle*, 10.; RAYMOND: *Une liste des deys de Tunis*, 130.

²⁶¹ A *mahalla* elsősorban Marokkóra és Tunéziára jellemző adóbeszedési eljárás volt. A bej, köszönhetően a katonai expedíciók vezetésének és abban a helyi elemek (lovasság) alkalmazásának, fokozatosan nagy befolyásra tett szert a dejek hátrányára. PELLAT, Ch.: „Mahalla”, In: *Encyclopedia of Islam*, 5: 1220–1221.; BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 127–133.; LARGUÈCHE, Dalenda: „The Mahalla: The Origins of Beylical Sovereignty in Ottoman Tunisia during the Early Modern Period”, In: Clancy-Smith, Julia szerk.: *North Africa, Islam and the Mediterranean World*. Frank Cass, London – Portland, OR, 2001. 105–116.

²⁶² BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 128.

²⁶³ MANTRAN: *North Africa*, 258.

²⁶⁴ MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, xv

²⁶⁵ Salvago beszámolójának francia nyelvű fordítását lásd GRANDCHAMP, Pierre: „Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle: Jean-Baptiste Salvago, drogman vénitien à Alger et à Tunis (1625)”, *Revue tunisienne*, Vol. 30-32, 3e et 4e trimestres (1937), 292–322., 471–501.

²⁶⁶ Az 1628-as algíri–tuniszi háborúhoz lásd BACHROUCH: *Formation sociale barbaresque*, 160–162.

²⁶⁷ ABDESSELEM: *Historiens tunisiens*, 154–171.; IDRIS, H. R.: „Ibn Abi Dinar”, In: *Encyclopedia of Islam*, 3: 683–684.

²⁶⁸ IBN ABI DINAR: *Histoire de l’Afrique*, 346.

ben magához ragadta a hatalmat, és ezzel lehetővé tette családja számára a kormányzást.²⁶⁹ A dejek a kialakult helyzetet nem voltak hajlandók elfogadni és a század végén többször is fel lázadtak (1673, 1694, 1702). Ali Laz dej (1673. március–július) által vezetett lázadását például II. Murád bej (1659–1675) verte le 1673-ban, végül a bejek a dejek uralmát 1705-re számolták fel véglegesen.²⁷⁰

Az 1631 és 1702 között uralmon lévő Murádida-dinasztia egyik legsikeresebb tagja Hammúda bej (1631–1659) volt.²⁷¹ Hammúda nevéhez fűződik többek között Dzszerba megszerzése Tripolitól, és további építkezések megszervezése Tunéziában.²⁷² A bej a fentiek mellett igen jó viszonyt tartott fenn a Fényes Portával, aminek eredményeképpen tunéziai gályák is részt vettek a Kréta megszerzéséért indított oszmán háborúban. Emellett a tunéziaiak kalózkodása továbbra is virágkorát élte, azonban fokozatosan előtérbe került a békés kereskedelem is az európai kikötőkkel. Abun-Nasr megállapítása szerint 1685-öt követően az európaiakkal folytatott tunéziai kereskedelem igen jelentős volt. Tunézia első számú exportcikke ebben az időszakban a búza, a gyapjú, az olívaolaj, a nyersbőr, a méhviasz, a *sasija* (vörös sapka, közismertebb néven fez),²⁷³ a datolya és a szivacs volt.²⁷⁴ A kortárs Pierre Dan francia szabadító rendi szerzetesnek továbbá az volt a véleménye, hogy Tuniszban bántak a legjobban a keresztény kereskedőkkel egész Barbáriában.

Valójában a keresztény kereskedőket és másokat is sokkal szívesebben fogadják Tuniszban, mint bármelyik másik városban Barbáriában. Ennek talán az oka az, hogy a katonaságnak (milicia) itt nincs olyan hatalma, mint Algírban és hogy a korlátlan hatalom egy ember, Juszuf dej kezében van [...].²⁷⁵

Tunézia 1684 és 1705 közötti történetének egyik legmegbízhatóbb forrását is egy francia kereskedő emlékiratai és levelei jelentik. Nicholas Béranger (1631–1707) 1684-ben érkezett a

²⁶⁹ IV. Murád oszmán szultán (1623–1640) azonban csak 1631-ben ismerte el Murád uramát. PERKINS: *Historical Dictionary*, xiv

²⁷⁰ ABUN-NASR: *Beylicate in Seventeenth-Century Tunisia*, 82–83.; RAYMOND: *Une liste des deys de Tunis*, 131.

²⁷¹ Nem keverendő össze a Huszainida-dinasztia tagjával, Hammúda pasa bejjel.

²⁷² Hammúda nevéhez köthető több intézmény (iskola, kórház stb.) építésének finanszírozása. A Murádida bej döntötte el továbbá azt, hogy hivatalos szállást épít a bejeknek. A Bardó palota volt Tunisz vezetőinek rezidenciája a 18. és a 19. században. ABUN-NASR: *Beylicate in Seventeenth-Century Tunisia*, 78.; CHÉRIF, Mohamed-Hédi: „Tunisia”, In: *Encyclopedia of Islam*, 10: 649.

²⁷³ VALENSI, Lucette: „Islam et capitalisme : Production et commerce des chéchias en Tunisie et en France aux XVIIIe et XIXe siècles”, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, Tome 16 (juillet-septembre, 1969), No. 3. 376–400.

²⁷⁴ ABUN-NASR: *Beylicate in Seventeenth-Century Tunisia*, 87. A francia kereskedők mutatták a legnagyobb érdeklődést ezen termékek iránt, akiknek a központja az 1659-ben létrehozott tuniszi funduk volt. REVAULT, Jacques: *Le Fondouk des Français et les consuls de France à Tunis (1660–1860)*. Éditions Recherche sur les Civilisations, Paris, 1984.

²⁷⁵ DAN: *Histoire de la Barbarie*, 169.; VÉRONNE: *Commerce et ressources de la Regence de Tunis*, 42.

kormányzóságba és egészen 1707-es haláláig ott is tartózkodott, mely időszak alatt részletesen beszámolt a térség politikai eseményeiről.²⁷⁶

Hammúda fia, Murád kevésbé volt sikeres, mint apja és halálát követően dinasztikus viszályok gyengítették Tunéziát (1675–1705). Nem csak Murád fiai, Ali és Muhammad, hanem testvére, Muhammad al-Hafszi is igényt formált a hatalomra, aminek következtében polgárháború robbant ki.²⁷⁷ A háború többek között kiváltotta az algíri dejek Muhammad megsegítését célzó katonai akcióit a kormányzóság ellen.²⁷⁸ Abun-Nasr találóan mutatott rá arra, hogy „*Muhammad bej az algériai segítség kérésével olyan példát teremtett az algériai beavatkozásra, mely súlyos következményekkel járt Tunéziára nézve a 17. század hátralévő időszakában és a 18. század jelentős részében*”.²⁷⁹

A viszályból végül a szpáhi agája, bizonyos Ibráhim as-Saríf (1702–1705) került ki győztesen. Béranger is beszámolt arról, hogy Ibráhim, miután 1702 júniusában meggyilkolta a Murárida-dinasztia utolsó tagját, III. Murád bejt (1699–1702), magához ragadta a hatalmat.²⁸⁰ Az új vezető birtokolta mind a bej, mind dej és pasa tisztséget, ami először volt példa Tunézia oszmán kori történetében. A Tuniszi Kormányzóság újdonsült vezetőjét azonban a helyiek nem fogadták el, emellett Ibráhim az algíriak felett sem tudott győzedelmeskedni, akik végül 1705-ben elfogták. Ibráhim utóda a szintén szpáhi, Huszein ibn Ali volt, aki lerakta az alapjait egy új dinasztiának.²⁸¹

4.3.3. A Huszainida-dinasztia és Hammúda pasa bej uralkodása Tunéziában, 1705–1814

A dinasztiaalapító Huszein ibn Ali uralkodását (1705–1735) három nagyobb periódusra lehet osztani. Az első időszak (1705–1715) a hatalom megszilárdítását, vagyis az algíri befolyás időleges felszámolását, a tuniszi dejek hatalmának végleges megszüntetését és a bej uralmának oszmánokkal történő elismertetését jelentette. Ezt az időszakot egy viszonylag békés periódus követte 1715 és 1728 között, amikor is Huszein építkezésekbe kezdett a kormányzóságban. A Huszainida bejnek csupán uralkodása végén kellett újabb kihívással szembenéznie,

²⁷⁶ Béranger írásait Paul Sebag és Pierre Grandchamp közölte 1993-ban, illetve 1920 és 1933 között. BÉRANGER, Nicolas: *La Régence de Tunis à la fin du XVIIe siècle : Mémoire pour servir à l'histoire de Tunis depuis l'année 1684*. Editions l'Harmattan, Paris, 1993.; GRANDCHAMP: *France en Tunisie*, Vol. 9., 10.

²⁷⁷ BÉRANGER: *Régence de Tunis*, 35–40.; ABUN-NASR: *Beylicate in Seventeenth-Century Tunisia*, 83–86.; SEBAG: *Tunis au XVIIe siècle*, 13–16.; BACHROUCH: *Formation sociale barbaresque*, 174–192.

²⁷⁸ Algíriak szállták meg például 1686-ban, illetve 1694–1695-ben között Tuniszt. PERKINS: *Historical Dictionary*, xiv

²⁷⁹ ABUN-NASR: *Beylicate in Seventeenth-Century Tunisia*, 85.

²⁸⁰ BÉRANGER: *Régence de Tunis*, 154–155.; SEBAG: *Tunis au XVIIe siècle*, 17.

²⁸¹ Uo. 17–18.; ABUN-NASR: *Beylicate in Seventeenth-Century Tunisia*, 93.

ami az utódlása körül kialakult harcot és ezzel szoros összefüggésben ismételt algíri fenyegetést jelentett 1728 és 1735/1740 között.

Huszeín ibn Ali az oszmán hadseregben lovas katonaként szolgáló krétai görög renegát, Ali at-Turki fiaként született Tunéziában. Ali közvetlenül Kréta 1669-es elfoglalását követően utazott a Magrebbe, ahol feleségül vett két nőt a helyi törzsekből, és családot alapított.²⁸² Fia, Huszeín, aki így a kuluglik társadalmi kategóriájának tagja lett, az algíri–tuniszi konfliktus (1704–1705) idején már a szpáhik agája volt.²⁸³ Miután az algíriak Ibráhim as-Saríftól rabként magukkal vitték, Huszeín magát bejnek kiáltotta ki és ezt követően visszaverte a támadókat.²⁸⁴ Huszeín a helyiek támogatásával legyőzte Muhammed Hodzsa al-Asfar dejt (1705. július – 1706. január) is, aki szintén a hatalom megszerzésére törekedett.²⁸⁵

A Fényes Porta kezdetben elismerte a kialakult helyzetet, ami hivatalos jele az volt, hogy III. Ahmed oszmán szultán (1703–1730) kinevezte Huszeínt a terület kormányzására 1708-ban.²⁸⁶ Az oszmánok ennek ellenére 1715-ben megkísérelték Tunéziát ismételtén Isztambul közvetlen irányítása alá vonni. 1715-ben ugyanis Ghanim pasa azzal a céllal hajózott egy birodalmi flotta élén Tuniszhoz, hogy megtegye az Isztambulban kijelölt Muhammad ibn Musztafát Tunézia kormányzójának. Huszeín és az általa összehívott díván ezt a kinevezést nem fogadta el. A nagyvezír a kérdést tovább nem erőltette és az oszmán flotta dolgavégezetlen elhagyta a tunéziai vizeket.²⁸⁷

Azáltal, hogy Huszeínnek 1715-re sikerült megerősítenie hatalmát, néhány esztendőre a nyugalom időszaka köszöntött Tunéziára. A bej, ahogyan azt fentebb olvashattuk, több építkezésbe is kezdett, melyek közül a legjelentősebb a Keruánban végzett munka volt. Emellett kutak, víztárolók, hidak, kereskedelmi központok és iskolák (pl. három medresze Tuniszban) épültek.²⁸⁸ Huszeín intézkedései miatt igen népszerű volt alattvalói körében. Abun-Nasr is

²⁸² CHÉRIF: *Pouvoir et société*, 1: 113. At-Turkinak két fia, Huszeín és Muhammad született ezekből a házasságaiból. A dinasztia családfáját lásd BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 31.

²⁸³ MANTRAN, R.: „Al-Husayn B. 'Ali”, In: *Encyclopedia of Islam*, 3: 605.; RAYMOND, André: „North Africa in the Pre-Colonial Period”, In: *Cambridge History of Islam*, 2A: 285.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 180.

²⁸⁴ CHÉRIF: *Algeria, Tunisia and Libya*, 253.

²⁸⁵ RAYMOND: *Une liste des deys de Tunis*, 133–134.; Uő.: *North Africa in the Pre-Colonial Period*, 285.; CHÉRIF: *Pouvoir et société*, 1: 119–144.; ABUN-NASR, Jamil M.: „The Tunisian State in the Eighteenth Century”, *Revue de l'occident musulman et de la méditerranée*, No. 33 (1982), 43–44.

²⁸⁶ RAYMOND: *North Africa in the Pre-Colonial Period*, 286.; MANTRAN, R.: „Husaynids”, In: *Encyclopedia of Islam*, 3: 635.; CHÉRIF: *Pouvoir et société*, 1: 152–155.; MANTRAN: *Évolution ... Tunisie et l'Empire Ottoman*, 327.

²⁸⁷ ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 180.

²⁸⁸ RAYMOND: *North Africa in the Pre-Colonial Period*, 286.; JULIEN: *History of North Africa*, 329. A Huszainida bejek összesen hét medreszét alapítottak Tuniszban a 18. században. ABUN-NASR: *Tunisian State in the Eighteenth Century*, 61.

kiemelte, hogy „*magát népszerű muszlim uralkodónak tekintette*”.²⁸⁹ Ez a békés periódus azonban nem tartott sokáig, mivel a bej fiai, Muhammad és Ali még kiskorúak voltak, így Huszein unokaöccse, bizonyos Ali, aki mint Ali pasa szerepel a tunéziai történetírásban, igényt formált a hatalomra, és fellázadt nagybátyja ellen 1728-ban.²⁹⁰

Az 1728 és 1756 közötti konfliktus során Tunézia lakossága két pártra szakadt. Az úgynevezett „Huszein-pártiak” voltak azok, akik Huszeint és fiait támogatták Ali pasával szemben. A „Pasa-pártiak” pedig azon csoportot képviselték, akik a bej unokaöccsét szerették volna hatalomra segíteni.²⁹¹ A belső viszály mellett súlyos problémát jelentett Tunézia számára, hogy ezen időszak alatt az algíri dejek hol az egyik, hol a másik tábornokot támogatták katonailag. A trónkövetelők megsegítését célzó hadjáratok közül az 1756-os volt a legjelentősebb, mely során az algíriak teljesen kifosztották Tuniszt és a Bardó palotát.²⁹²

Kezdetben a „Huszein-pártiak” győzedelmeskedtek Ali pasa felett, aki Algírba menekült, ahonnan katonai támogatással tért vissza 1735 szeptemberében. 1740. május 13-án már Huszein és fiai szenvedtek vereséget Keruánnál, ahol egyébként a bej is meghalt.²⁹³ Ekkor Muhammad és Ali szintén Algírban keresett menedéket. I. Ali (1735–1756) egészen haláláig viselte a *bej* tisztséget, azonban elődjéhez hasonlóan az ő uralma sem volt mentes a családi viszálytól. 1752-ben például éppen saját fia, Iszmáil ibn Júnusz lázadt fel ellene.²⁹⁴ A pasa uralmát végül Huszein száműzött fiai döntötték meg algíri segítséggel 1746 és 1756 között, aminek következtében Tunézia ismételten a Huszainidák uralma alá került.²⁹⁵

1756-ot követően a Huszainida uralkodók zavartalanul váltották egymást a kormányzáság vezetésében. A 19. század első negyedének beje volt Muhammad (1756–1759), II. Ali (1759–1782), Hammúda (1782–1814), Oszmán (1814), Mahmud (1814–1824) valamint II. Huszein (1824–1835).

²⁸⁹ ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 180.

²⁹⁰ JULIEN: *History of North Africa*, 329.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 181.; MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 41.; CHÉRIF: *Pouvoir et société*, 2: 17.

²⁹¹ CHÉRIF: *Pouvoir et société*, 2: 31–47.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 181.; CHÉRIF: *Algeria, Tunisia and Libya*, 253.

²⁹² RAYMOND: *North Africa in the Pre-Colonial Period*, 287.; MANTRAN: *Husaynids*, 3: 635.

²⁹³ RAYMOND: *North Africa in the Pre-Colonial Period*, 286.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 181.; MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 43.; CHÉRIF: *Pouvoir et société*, 2: 54–55., 145–155., 169–170.

²⁹⁴ RAYMOND: *North Africa in the Pre-Colonial Period*, 287.; JULIEN: *History of North Africa*, 330.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 181–182.; MANTRAN: *Husaynids*, 3: 635.

²⁹⁵ MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 44.

1. táblázat: A Muradida- és a Huszainida-dinasztia Tunéziában, 1613–1824²⁹⁶

Évszám	Dinasztia	Uralkodó
1613–1631	Muradida-dinasztia	I. Murád bej
1631–1659		I. Hammúda pasa
1659–1675		II. Murád
1675–1686		Ali [trónkövetelő]
1686–1696		Muhammad bej
1696–1699		Ramadán
1699–1702		III. Murád
1705–1735	Huszainada-dinasztia	I. Huszein ibn Ali
1735–1756		I. Ali ibn Muhammad ibn Ali
1756–1759		Muhammad ibn Huszein (Muhammad Bej)
1759–1782		II. Ali ibn Huszein
1782–1813		II. Hammúda pasa bej
1812–1814		Oszmán
1814–1824		Mahmud ibn ar-Rasíd

A Tuniszi Kormányzóság nemzetközi tekintélye és belső stabilitása Hammúda pasa bej uralkodásának időszakában volt csúcán, akit André Raymond francia történész a „*tunéziai Nagy Károlynak*” nevezett.²⁹⁷ Abun-Nasr véleménye szerint ekkor „*alakult át a bejlíkátus abszolút monarchiává*”.²⁹⁸ A Tuniszi Kormányzóság ezen aranykora James Richardson brit utazó és felfedező (1809–1851) szavaival élve a „*tunéziai augusztusi kor*”,²⁹⁹ 1782-ben vette kezdetét, amikor is Hammúda 23 évesen átvette apjától a kormányzást. Thomas MacGill skót kereskedő, aki a 19. század elején tartózkodott Tunéziában szintén nagy elismeréssel szólt az ország stabilitásáról és a bej katonai erejéről az *An Account of Tunis* című, 1811-es beszámolójában.

A tuniszi állam soha nem volt olyan tiszteletreméltó, mint amilyen jelenleg; és alattvalói sem élveztek korábban olyan függetlenséget és védelmet a külső ellen-

²⁹⁶ BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 31.; PERKINS: *Historical Dictionary*, xxiv–xxv.

²⁹⁷ RAYMOND: *North Africa in the Pre-Colonial Period*, 287. Hammúda pasa bej hosszú uralkodásához a modern szakirodalomban lásd CHÉRIF, Mohamed Hédi: „H’ammúda Pacha Bey (c. 1759–1814) : et l’affermisssement de l’autonomie tunisienne”, In: Julien, Charles-André szerk.: *Les Africains*, Tome 7. Editions Jeune Afrique, Paris, 1977. 102–127.; PANZAC, Daniel: „La Régence de Tunis et la mer à l’époque d’Hammouda Pacha bey (1782–1814)”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 165 (1995), 67–84., MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 47–138.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 25–39.

²⁹⁸ ABUN-NASR: *Tunisian State in the Eighteenth Century*, 55.

²⁹⁹ CHATER: *Dépendance et mutations*, 28., 12-es lábjegyzet i. m. Richardson 1847. márciusi jelentése. *Archives du Foreign Office conservées au Public Record Office* (Ruskin Avenue, Kew Gardens) 102, No 29. (*An Account of the Present State of Tunis*)

ségektől, mint ma. Hammúda katonái jobban voltak fizetve, mint bármilyen korábbi herceg alatt [...].³⁰⁰

Hammúda (**balra**) tekintélyelvű, mégis bizonyos szempontból felvilágosult uralkodó volt, aki Ibn Khaldún munkáit is ismerte többek között. Mind a magrebi, mind a nyugati források igen jó véleményekkel voltak az ifjú hercegről, több beszámoló példaként kiemelte az uralkodó műveltségét és nyelvekben való jártasságát. Első helyen kell megemlítenünk Ahmad ibn Abi ad-Dijaf tunéziai történétíró, politikai gondolkodó és diplomata (1804–1874) munkáját, mely az egyike a legjobb krónikáknak Tunézia újkori történetére vonatkozóan.³⁰¹ A tunéziai államférfi az *Ithaf...* című írásában, mely többek között

Hammúda pasa uralkodásáról is megemlékezett, sorra vette a térség történetét az arab hódításától kezdve egészen a 19. század végéig.³⁰² A fentebb említett MacGill a kormányzóság demográfiai, gazdasági, kereskedelmi stb. jellemzői mellett szintén kiemelte Hammúda kiváló szellemi és testi adottságait.

Hammúda bej jóképű férfiú, ravasz és átható tekintettel. Nagyon kiváló természetes adottságokkal rendelkezik, és figyelembe véve a rendkívül korlátozott oktatási lehetőségeket, az ítélőképessége szerfelett felvilágosult. Arab és török nyelveken olvas, ír és beszél, továbbá szintén beszél a „linga francát” vagy az ország olasz nyelvét.³⁰³

A skót kereskedő emellett azt is megjegyezte a herceggel kapcsolatban, hogy „palotája külsőségeit tekintve inkább hasonlít egy észak-európai, mint egy keleti herceg udvarára”.³⁰⁴ A

³⁰⁰ MACGILL, Thomas: *An Account of Tunis: of Its Government, Manners, Customs, and Antiquities; especially of Its Productions, Manufactures, and Commerce*. Hedderwick & Co., Glasgow, 1811. 17.

³⁰¹ IBN ABI AL-DIYAF, Ahmad: *Consult Them in the Matter. Nineteenth Century Islamic Argument for Constitutional Government: the Muqaddima (introduction) to Ithaf...* University of Arkansas Press, Fayetteville, AR, 2005. Dijaf életéhez, munkájához és megítéléséhez lásd ABDESSELEM, Ahmed: „Ah'mad Ben Abi-D'-D'iaf: chroniqueur du beylicat de Tunis”, In: Julien, Charles-André szerk.: *Les Africains*, Tome 8. Editions Jeune Afrique, Paris, 1978. 13–38.; ABDESSELEM, A.: „Ibn Abi 'l-Diyaf”, In: *Encyclopedia of Islam*, 3: 684.; ABDESSELEM: *Historiens tunisiens*, 332–382.; BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 12–13.; PERKINS: *Historical Dictionary*, 82.

³⁰² Az *Ithaf...* fejezeteihez lásd BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 391. A harmadik fejezet közel fele szól Hammúda uralkodásáról, melynek francia nyelvű fordítása Mohamed Ben Smail és Lucette Valensi nevéhez köthető. BEN SMAIL, Mohamed – VALENSI, Lucette: „Le règne de Hammouda Pacha dans la chronique d'Ibn Abi-D-Diyaf”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 73 (1971), 87–108.

³⁰³ MACGILL: *Account of Tunis*, 15.

³⁰⁴ Uo. 20.

nyugati államok megbízottai, ügyvivői és konzuljai szintén elismerően vélekedtek a „*felvilágosult zsarnok*”³⁰⁵ műveltségéről. Basile-François-Pierre, Delespine de Châteauneuf (1750–1799), aki a francia korona főkonzulja volt 1787 és 1791 között Tuniszban, például azt írta 1787. február 17-én Charles Eugène Gabriel de la Croix-nak, Castries márkijának (1743–1801), hogy „*a fiatal herceg egyszerre volt jó alkatú, nemes és barátságos modorú. Hallottam, hogy ugyanolyan könnyedséggel beszélt három különböző nyelven is*”.³⁰⁶ Francia származású volt Louis Frank (1761–1825) is, aki az 1800-as évek elején volt a tunéziai bej házi-orvosa.³⁰⁷ Frank 1816-ban vetette papírra beszámolóját, mely az egyik legjelentősebb nyugati forrásunk a bej jellemének és udvartartásának rekonstruálásában.³⁰⁸ Frank szerint „*a Bej egy magas, arányos termetű férfi, és meglehet joggal tekinthető Tunisz egyik legkiválóbb férfijának [...]*”.³⁰⁹ A francia doktor emellett azt is megállapította, hogy a bej habár abszolutista módon uralkodott országában, elismerte az Oszmán Birodalom befolyását.³¹⁰

Hammúda 32 éven keresztül uralkodott a Tuniszi Kormányzóságban, mely időszak alatt igen jelentős bel- és külpolitikai, illetve gazdasági sikereket ért el. A bej tevékenységének köszönhetően Tunézia újból hatalmi tényezővé vált a Földközi-tengeren.³¹¹

Belpolitikáját tekintve Hammúda elsősorban keresztény és helyi szolgálira (*mamluk/mameluk*), alattvalóira támaszkodott. A bej bizalmi embere volt többek között a nápolyi Mariano Stinca, Szulejmán Kahija, Musztafa Hodzsa, és Juszuf.³¹² Juszuf, aki többek között sahib at-tábi (*sahibtappa*),³¹³ azaz pecsétőr és nagyvezír is volt, nagymértékben élvezte a bej bizalmát, aminek köszönhetően az állam második embere lett. A tunéziaiak befolyásá-

³⁰⁵ ABUN-NASR: *Tunisian State in the Eighteenth Century*, 54.

³⁰⁶ WINDLER, Christian: „Diplomatic History as a Field for Cultral Analysis: Muslim-Christian Relations in Tunis, 1700–1840”, *The Historical Journal*, Vol. 44 (March, 2001), Issue 1. 86. i. m. Delespine de Chateauneuf levele Castriesnak, 1787. február 16. *Archives Nationales*, Paris, AE B¹ 1152. Christian Windler fenti tanulmánya mellett kitűnő monográfiát írt 2002-ben a francia konzulok tevékenységéről a Magrebben. WINDLER, Christian: *La Diplomatie comme expérience de l'autre : Consuls français au Magreb (1700–1840)*. Librairie Droz S. A., Genève, 2002.

³⁰⁷ CHÉRIF: *H'ammûda Pacha Bey*, 116.; GALLAGHER, Nancy Elizabeth: *Epidemics in the Regency of Tunis 1780–1880: A study in the Social History of Medicine*. PhD Thesis, University of California, Los Angeles, CA, 1977. 53.; Uő.: *Medicine and power in Tunisia, 1780–1900*. Cambridge University Press, Cambridge – Sydney – New York, NY, 1983. 1.

³⁰⁸ FRANK, Louis: *Histoire et description de la Régence de Tunis*. publié par Marcel J.-J., Firmin Didot Frères, Paris, 1851.

³⁰⁹ Uo. 56.

³¹⁰ Uo. 70.

³¹¹ ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 184.

³¹² CHÉRIF: *H'ammûda Pacha Bey*, 116–117.; MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 83–85.

³¹³ A sahib at-tábi tisztsége hasonló volt az oszmán nisancihoz, mely a nagyvezír mellett a legjelentősebb tisztség volt az Oszmán Birodalomban. A sahib at-tábi nem csupán a bej pecsétjét helyezte a hivatalos iratokra, hanem szervezési feladatokat is ellátott (követség, hadsereg vezetése stb.). MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 109–110. Tunézia központi- és tartományi igazgatási rendszerét a 18–19. században lásd MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 108–125.; BROWN: *The Tunisia of Ahmad Bey*, 41–127.

nak növekedésével párhuzamosan csökkent a török származásúak jelentősége a kormányzóság vezetésében. A politikai életből kiszoruló janicsárok 1811-ben ugyan megpróbálták korábbi szerepüket visszaszerezni, felkelésüket azonban a kormányzat kíméletlenül leverte.³¹⁴

A politikai stabilitás mellett a kormányzóságot bizonyos szintű gazdasági fejlődés is jellemezte, melyet csak időnként szakítottak meg különböző természeti csapások (1784–1785-ben pestis, 1777–1778-ban éhínség).³¹⁵ MacGill értesülései szerint „*úgy tartják, hogy az utolsó pestis és éhínség során az egész kormányzóság lakosságának egyharmada vagy fele életét vesztette*”.³¹⁶ A negatív események ellenére a kormányzóság igen élénk kereskedelmet folytatott az európai államokkal, különösen a francia monarchiával a Mediterráneumban. Többek között tunéziai vitorlások hajóztak rendszeresen Marseille-be.³¹⁷ Az említett skót kereskedő tételesen felsorolta Tunézia export és import cikkei is a 19. század elején.³¹⁸

A gazdasági együttműködés ellenére a Tuniszi Kormányzóság kapcsolata a keresztény, sőt a muszlim államokkal sem volt mindig felhőtlen, és igen gyakoriak voltak a fegyveres konfliktusok. A Huszainida-dinasztia „*harcos királya*”³¹⁹ – ahogyan Moalla Hammúdát nevezte munkájában – első jelentősebb háborúját a Velencei Köztársaság ellen viselte 1784 és 1792 között. A velencei flotta a Tunézia északi és keleti partjainál található kikötővárosokat, Szúszát, Binzertát, Szfákszot és La Golettát bombázta, azonban végül mégis a bej került ki győztesen a konfliktusból.³²⁰

Hammúda közvetlenül a velenceikkel való háború után indított hadjáratot Tripoli ellen 1793 és 1794 között. A háború kiváltó oka az volt, hogy az 1790-es évek elején Ali Burghul megpróbálta Tripolit az Oszmán Birodalom szorosabb függése alá vonni. A nézetletérés 1795-ben oldódott meg, amikor is tunéziai küldöttség indult Sahib at-Tabi, azaz Juszuf vezetésével Kontantinápolyba.³²¹

A francia forradalom és a napóleoni háborúk jelentős változást hoztak a kormányzóság külpolitikájában. Egyrészt Hammúda szakított a franciákkal és Fényes Portát támogatta Napó-

³¹⁴ MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 57–58.

³¹⁵ GALLAGHER: *Epidemics in the Regency of Tunis*, 1977. 49–67.; Uő.: *Medicine and power in Tunisia*, 14–39.

³¹⁶ MACGILL: *Account of Tunis*, 53.

³¹⁷ PANZAC: *Régence de Tunis et la mer*, 67–75., 78–82.; Uő.: *Barbary Corsairs*, 139–145.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 31–34.

³¹⁸ MacGill megfigyelése szerint Tunézia kiviteli cikke gabona, olaj, gyapjú, nyersbőr, viasz, szappan, rózsaoilaj, és strucc toll volt. A kereskedő szerint a kormányzóság a következő termékeket importálta: ruhanemű, angol muszlin, ágynemű, selyemszövet, durva gyapjuszövet, kávé, cukor, fűszerek, timsó, szulfát, ón, ólom, vas, selyem, spanyol gyapjú, bor, tömény italok, agyagedény, evőeszközök, kosenilvörös festék, lakkgumi, cinóberfesték, indigó, vörös festék (pernambuco fából). MACGILL: *Account of Tunis*, 135–148., 166–187.

³¹⁹ MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 49.

³²⁰ CHÉRIF: *H’ammûda Pacha Bey*, 112.; JULIEN: *History of North Africa*, 331.

³²¹ CHATER: *Dépendance et mutations*, 34–35.; MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 50–54.

leon egyiptomi expedíciója során.³²² Másrészt a magrebi muszlim kalózkodás, és így a tunéziai is új lendületet kapott köszönhetően annak, hogy a nyugati államok az egymással folytatott háborúskodással voltak lekötve 1789 és 1815 között.³²³ A Barbár Államok többek között ekkor kerültek kapcsolatba az Egyesült Államokkal, mellyel több szerződést is kötöttek, sőt fegyveres konfliktusba is kerültek.

A fenti konfliktusok jelentősége azonban eltörpül az Algíri Kormányzóság ellen folytatott háború eredményéhez képest. Hammúda legfontosabb katonai diadalát ugyanis nyugati szomszédja felett aratta 1807-ben. Az 1807-es tuniszi–algíri háborút kezdetben a tunéziaiak kudarcai jellemezték. Az algériai Constantine melletti csata például a tunéziaiak vereségével ért véget. A következő támadás már több sikerrel járt. Juszuf Sahib at-Tábi vezetésével a tunéziaiak győzelmet arattak Salatánál július 13-án. Ezen katonai diadallal lényegében megszűnt az algíriak 1705-ben kezdődő befolyása Tunézia felett. Chérif tanulmányában találóan összegezte a konfliktus kimenetelének jelentőségét: *„Döntő volt a győzelem, minthogy az algíri hadsereg nagy része hátrahagyta fegyvereit és felszerelését. Fontos megjegyezni, hogy ez volt két évszázada az első győzelme a tuniszi bejnek nyílt területen az algíri török csapatok felett!”*³²⁴ Hammúda nem élhette meg a békeszerződés megkötését Algírral, mivel 1814-ben, hatalmának csúcsán meghalt. Az Algíri Kormányzósággal a békét végül Mahmud bej kötötte meg 1821-ben.³²⁵

Összegzés

A mai Tunézia területén több jelentős és nagy múltú muszlim dinasztia jött létre a középkor és a kora újkor folyamán. Ezen államok élénk diplomáciai, gazdasági és katonai kapcsolatot tartottak fenn nemcsak a muszlim államokkal, hanem a keresztény királyságokkal is. A középkori Hafszidák állama al-Musztanszir uralkodása alatt például nemzetközileg elismert hatalom volt a Földközi-tengeren. Ezzel szemben a késő középkorban a Magrebnak, és így Tunéziának is politikai és gazdasági válsággal kellett szembenéznie. A válság csúcspontja a 16. században volt, amikor Észak-Afrika a spanyol Habsburgok és az oszmánok hadszínterévé változott.

³²² BEN TAHAR, Jamel: „Les stratégies de la Régence de Tunis durant l’expédition d’Égypte”, *Égypte monde arabe*, deuxième série, (1999), No. 1. 161–169. <http://ema.revues.org/764>, Hozzáférés: 2015 márciusa.

³²³ A tunéziai kalózkodáshoz a 18–19. század fordulóján lásd GRANDCHAMP: *Documents relatifs aux corsaires tunisiens*, op.cit.; MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 64–67.; CHÉRIF: *H’ammûda Pacha Bey*, 123.; PANZAC: *Régence de Tunis et la mer*, 75–78.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 29–31.

³²⁴ CHÉRIF: *H’ammûda Pacha Bey*, 122. A győzelem ellenére az algíriak ismételten betörték a kormányzóságba 1808-ban és 1811-ben, azonban ez a fenti sikeren mit sem változtatott. MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 56–57.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 185–185.

³²⁵ RAYMOND: *North Africa in the Pre-Colonial Period*, 288.

Ifrikíja a spanyolok és oszmánok párharcának fontos részét képezte. Hizir, az Algíri Kormányzóság újdonsült *beglerbégje* és az oszmán flotta *kapudán pasája* volt az, aki először indított hadjáratot Tunézia ellen 1534-ben. Ez a dátum véleményünk szerint egyben az Algír és Tunisz közötti rivalizálás kezdetét is jelentette az újkorban. 1534 és 1574 között Tuniszt összesen öt alkalommal vették ostrom alá a szembenálló felek, melyek közül az egyik legjelentősebb V. Károly 1535-ös birodalmi hadjárata volt. A közel fél évszázados nagyhatalmi vetélkedés lezárásaképpen végül Szinán foglalta el Tunéziát a Fényes Porta számára 1574-ben.

Az Oszmán Birodalom nyugati *odzsakjait*, vagyis tartományait, Algírt, Tuniszt és Tripolit ugyanazon közjogi viszony fűzte Isztambulhoz. Az észak-afrikai területek kitüntetett szerepben voltak a birodalmon belül, hiszen az oszmán flotta hadjáratai során jelentős kontingenssel támogatták a szultánok katonai erőfeszítéseit. A 17–19. században azonban az egyes területek eltérő ütemben fejlődtek mind politikailag, mind gazdaságilag. Ez egyrészt az eltérő földrajzi adottságokkal, másrészt a különböző történelmi hagyományokkal magyarázható. A Tuniszi Kormányzóság esetében már-már az oszmánoktól független monarchiáról beszélhetünk a Huszainida-dinasztia uralmának időszakában. Az oszmánok észak-afrikai tartományai azonban, még ha bizonyos szintű függetlenséget is élveztek, egytől-egyig integráns részét képezték az Oszmán Birodalomnak.

A Fényes Porta tartományai időnként önálló külpolitikát is folytattak a 17–19. században. Egyrészt az Algíri és a Tuniszi Kormányzóság között igen gyakori volt a fegyver konfliktus, melynek csúcspontját a 17. század vége és a 18. század eleje jelentette. Az algíri dejek Tunézia feletti befolyását végül Hammúda pasa bej számolta fel a 19. század első éveiben. Másrészt a kormányzóságok a keresztény államokkal is kapcsolatba kerültek, melyet szintén a kettősség jellemzett. Már a középkorban is élénk kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn *Ifrikíja* az európai területekkel. A konfliktusok sem voltak azonban ritkák, melyek elsősorban a földközi-tengeri muszlim és keresztény kalózkodás miatt alakultak ki.

A nyugati források igen negatívan vélekedtek mind az oszmánok észak-afrikai tartományairól, mind a Marokkói Királyságról, melynek oka döntően a kalózkodásban keresendő. A keresztény kortársak szemében a Magreb egy barbár vidék volt, melynek lakói rendkívül kegyetlen, illetve könyörtelen emberek voltak. Ezen vélemény durván eltorzítja a történelmi valóságot, így érdemes az alábbiakban jobban megvizsgálni a muszlim és a keresztény kalózkodás jellemzőit, jogi kritériumait, résztvevőit, illetve annak történetét a Földközi-tengeren a kora újkorban.

V. A FÖLDKÖZI-TENGERI KALÓZKODÁS JOGI KRITÉRIUMAI ÉS RÉSZTVEVŐI

S ha bár gyakran gyötört is bennünket az éhség s a ruhátlanság, sőt majdnem mindig, semmi sem kínzott annyira, mint az a hallatlan és hihetetlen kegyetlenkedés, melyet lépten-nyomon elkövetett gazdám a keresztények ellen. Nem múlt el nap, hogy valakit föl nem akasztott volna [...] s minthogy természete hozza magával, hogy az egész emberiség hóhéra legyen.³²⁶

Miguel de Cervantes Saavedra

Bevezetés

„A barbár kalózok a természet pestisei, az emberiség dögvészei, a szabadság zsarnokai, az egyetemes ártatlanság hóhérai, akik olyan kegyetlenséggel okoznak kárt, ami a többi ember számára ismeretlen, és ami továbbá felülmúlja az országukban született tigrisek es oroszlánok kegyetlenségét is.”³²⁷ Pierre Dan korántsem hízelgő megállapítása jól jellemzi a keresztény államok véleményét az észak-afrikai muszlim városokról és emberekről. Több 16–19. századi kortárs szerint Észak-Afrika egy barbár vidék volt, ahol kegyetlen, könyörtelen, hitetlen, illetve törvényt nem nélkülöző emberek, már-már vadállatok élnek.

Sir Godfrey Fisher angol történész a muszlimokhoz való nyugati viszonyulás főbb jellemzőit az alábbiakban összegezte.

A legenda létrehozása, amely megfelelt a faji és vallási előítéleteknek, a sovinizmusnak, az öntudatos becsületességnek és a késő tizenkilencedik század imperialista készítésének pusztán természetes és talán elkerülhetetlen volt. [...] A 'mohamedán' fogalom másodlagos jelentése magában foglalta elsősorban a zsarnoki kormányzatot, a fanatikus türelmetlenséget és a szinte szadista kegyetlenséget.³²⁸

Az oszmán-törökök katonai fenyegetése a keresztény Európára a 15–16. században érte el csúcspontját. I. Szelim és I. Szulejmán uralkodása alatt ugyanis a törökök elfoglalták az

³²⁶ CERVANTES SAAVEDRA: *Don Quijote*, 1: 545.

³²⁷ DAN: *Histoire de la Barbarie*, 4.

³²⁸ FISHER: *Barbary Legend*, 8.

Arábiai-félszigetet, Egyiptomot, a Magrebet és a Balkán-félszigetet is.³²⁹ A hitetlenek ellen folytatott háború ideológiai és vallási alapját a *dzsihad* adta.³³⁰ A török szinonimája volt a rendkívül kegyetlen, könyörtelen és vallásilag fanatikus embernek. Ann Thomson angol kutató szerint „*maga a szó, 'török' nagy félelmet keltett a keresztény világ minden lakosának szívében, mivel évszázadok óta a legfőbb ellenséghez, az Antikrisztus képviselőihez és a roppant kegyetlenség és vadság megtestesüléséhez volt köthető*”.³³¹ A nyugatiak törököknek neveztek minden muszlimot, akivel konfliktusba kerültek. Így volt ez a Magrebben is.

A Magrebbel kapcsolatban kialakult keresztény sztereotípiát elsősorban a muszlim államok kalóztevékenysége miatt alakult ki. A Mediterráneumban a kalózkodás bevett gyakorlatnak számított a történelem során. Tény, hogy jelentős muszlim kalózkodás létezett az újkorban, azonban a történet ennél sokkal összetettebb. A 16–19. századi kalózkodásnak ugyanis jól körülhatárolt jogi kritériuma volt, melynek az észak-afrikai kormányzóságok is eleget tettek. Emellett nem muszlim kalózok is folytattak fosztogató tevékenységet. Braudel szavaival élve az atlanti-óceáni kalózok „*valószínűleg kegyetlenebbek [voltak], mint földközi-tengeri társaik*.”³³² A legjelentősebb földközi-tengeri keresztény kalózok a Rodoszról 1522-ben elűzött és a Máltai-szigeteken 1530-ban új otthont nyert Szent János Lovagrend tagjai voltak a kora újkorban.

5.1. Fogalmak és értelmezések a Magreb térségről, annak lakóiról és az „igazságos háborúról”

5.1.1. Barbárok és Barbária

Az angolszász és a francia szakirodalomban igen elterjedt meghatározás a kora újkori Észak-Afrikára a „*Barbary Coast*”, illetve a „*Barbary States/États barbaresques*” terminus. Mit jelent pontosan a „*barbary*” és „*barbaresque*” elnevezés? Mi a fogalom eredete, kikre és mely területekre alkalmazták ezt a forrásokban és a szakirodalomban?

A Magreb vonatkozásában igen szoros nyelvi, tartalmi és történelmi kapcsolat van a *barbár* és a *berber* fogalmak között. Az *Encyclopedia of Islam* szócikke szerint *berberként* jelöljük azt a népeiséget, mely az Egyiptom és az Atlanti-óceán közötti területen, illetve a Niger kanyarulatában a berber nyelvet vagy annak helyi dialektusait beszéli jelenleg, illetve

³²⁹ MATÚZ József: *Az Oszmán Birodalom története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 43–69., 93–105.; HAMMER-PURGSTALL: *Histoire de l'empire ottoman*, 1: 220–500. Az oszmán hadigépezethez a kora újkorban lásd MURPHEY, Rhoads: *Ottoman Warfare, 1500–1700*. University College London Press, London, 1999.

³³⁰ STEINGASS: *Student's Arabic–English*, 250.; Uő.: *Comprehensive Persian–English*, 380.

³³¹ THOMSON, Ann: *Barbary and Enlightenment: European Attitudes towards the Maghreb in the 18th Century*. E. J. Brill, Leiden – København – New York, NY, 1987. 16.

³³² BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 2: 916.

beszélte az arab hódítást megelőzően. A *berber* és a *barbár* terminus továbbá sértő és lenéző kifejezés volt, melyet a görögök, a rómaiak, valamint az arabok használtak és terjesztettek el Észak-Afrika őslakos népességére.³³³

A történészek véleménye szerint a *barbár* szó etimológiája kettős eredetre vezethető vissza.³³⁴ Mind az antik görög-, mind az arab kultúrában a *barbár* szó eredetileg olyan személyt jelölt, aki durván hangzó, érthetetlen és zavaros nyelven beszélt (arab: *bar-bar*, görög: *βάρβαροι/barbaroi*), illetve nem volt tagja az adott közösségnek, tehát kívülálló volt.³³⁵ A rómaiak szintén az Imperiumon, vagyis a Római Birodalmon kívül lakó, nem romanizált, illetve vad népeiséget értették barbár alatt (latin: *barbarus, barbari*). A római alapértelmezés emellett plusz tartalommal is bírt, ugyanis civilizálatlant, erkölcsileg durva és a római értékeket magukévá nem tevő embertípust is jelölt.³³⁶

Történetileg a *barbár* jelző első használata a trójai háborúhoz kapcsolódik. Homérosz volt ugyanis az, aki az *Iliászban* *barbarophonoi*-nak (*βαρβαροφώνων*), vagyis érthetetlenül beszélőknek nevezte a károkat.³³⁷ Az arab nyelvben emellett többlet információt is hordoz a *barbár* szó, mivel annak szótöve a *ber*, lakatlan területet is jelent. Az arab törzsek ugyanis, amikor 7–8. században letelepedtek Észak-Afrika különböző részein az tapasztalták, hogy a vidék alig lakott és kevés a város is.³³⁸

A fenti értelmezésbeli hasonlóság miatt számos történész, többek között Jean Monlaü francia kutató is azon a véleményen van, hogy az arabok vették át a *barbár/berber* fogalmat az antik kultúráktól és kezdték azt Észak-Afrika őslakosaira alkalmazni a 8. században.³³⁹

³³³ PELLAT, Ch.: „Berbers”, In: *Encyclopedia of Islam*, 1: 1173. A berberiek történetéhez és nyelvéhez lásd *Encyclopédie berbère*. Édisud–Peeters, Aix-en-Provence, 1984– <http://encyclopedieberbere.revues.org>, Hozzáférés: 2015 szeptembere; BOUSQUET, G. H.: *Les Berbères : Histoire et institutions*. Presses Universitaires de France, Paris, 1957.; MONTAGNE, Robert: *The Berbers: Their Social and Political Organisation*. Frank Cass, London, 1973.; BASSET, A.: *La Langue berbère*. Oxford University Press, London, 1960.

³³⁴ THOMSON: *Barbary and Enlightenment*, 13–15.; MONLAÜ, Jean: *Les États barbaresques*. Presses Universitaires de France, Paris, 1973. 7–12.; MERCIER, E.: „Ethnographie de l’Afrique septentrionale : notes sur l’origine du peuple berbère”, *Revue africaine*, Vol. 15 (1871), 421–426.

³³⁵ PELLAT: *Berbers*, 1: 1173.; „Barbarous”, In: Hayward, Arthur L. – Sparkes, John P.: *The Concise English Dictionary: Including Words and Phrases Current among the English-speaking Peoples of the World, together with many Technical and Scientific Terms in Common Use*. Dorset New Orchard, Poole, 1988. 87.; BURGER, Michael: *The Shaping of Western Civilization: From Antiquity to the Enlightenment*. Broadview Press, Peterborough, 2008. 54.; STEINGASS: *Student’s Arabic–English*, 116.; Uő.: *Comprehensive Persian–English*, 169.

³³⁶ „Barbarous”, In: *Concise English Dictionary*, 87.; „Barbár”, In: BENKŐ Loránd főszerk.: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 1–4 kötet, Akadémia Kiadó, Budapest, 1967., 1970., 1976., 1984. 1: 247.

³³⁷ HOMÉROSZ: *Iliász, Odüsszeia, Homéroszi költemények*. Magyar Helikon, Budapest, 1974. 49 (2. 867.). Ugyancsak az *Iliászban* található az *abarbareé* (*Ἀβάρβαρην*), azaz *nem barbár* jelző egy kis-ázsiai nimfára utalva. Uo. 103 (6. 21–22.); HOMER: *The Iliad of Homer*. Platt, Arthur szerk., The Cambridge University Press, Cambridge, 1894. 48 (2. 867.), 8–9 (6. 21–22.).

³³⁸ MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 72.

³³⁹ Ramzi Rouighi ezzel szemben azon a véleményen van, hogy „a görög, a latin és az arab kifejezések nyilvánvaló nyelvi hasonlósága ellenére az arabok nem használták a barbár kifejezést arra, hogy leírják

Monlaü szerint „etimológiailag Barbária a berberiek földjét jelenti, az európai elnevezés az arab berberből származik (többes száma beraber, berabra), ami a latin és a görög barbár szóból ered...”.³⁴⁰ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárban is az olvasható, hogy a berber szó „etimológiáját tekintve végső fokon a barbár-ral azonos”.³⁴¹

A barbár fogalom pejoratív értelemben történő használata csak részben mutatható ki az archaikus korban.³⁴² A fogalomhasználatban a görög–perzsa háború hozott változást. A konfliktus során ugyanis a *barbaroi* megjelölés további jelentést kapott, és már nem csak kizárólag a görögül nem tudó, hanem a vad, hellén mércével mérve civilizálatlan népeket is (tudniillik perzsákat) ezzel a jelzővel illették a kortársak.³⁴³ A római használatban, ahogyan azt fentebb is láthattuk, szintén leginkább ez a változat terjedt el.

Fatima Maameri is felhívta a figyelmet a barbár fogalom fentiekől eltérő értelmezésére 2008-as doktori disszertációjában. Az algériai kutató Jacques Philippe Laugier de Tassy, 17–18. századi francia diplomata munkájára hivatkozva megállapította, hogy amikor a rómaiak Julius Caesar és Augustus idején meghódították Észak-Afrika jelentős részét, a terület barbárnak nevezték, mivel az ott élők igen hevesen ellenálltak nekik. Emellett Laugier de Tassy ehhez azt is hozzátette, hogy a rómaiak által meghódított terület korábbi elnevezése Mauritánia volt.³⁴⁴ Szakemberek széles körében elfogadott nézet, amit Gabriel Camps, a berberiek történelmének neves francia kutatója is megfogalmazott, hogy valójában „az arabok berberjei nem mások, mint a rómaiak mórjai”.³⁴⁵ Ennek megfelelően az arabok nem a

pontosan ugyanazon emberek csoportját, melyet a klasszikus és késő antikvitás forrásai barbároknak nevezett”. ROUGH, Ramzi: „The Berbers of the Arabs”, *Studia Islamica, nouvelle édition/new series*, (2011), No. 1. 67–68. Az arab nyelvekben Észak-Afrika őslakosainak elnevezése a *barbar*, *barabir*, illetve a *barabirat*. STEINGASS: *Student's Arabic–English*, 116.; Uő.: *Comprehensive Persian–English*, 167.

³⁴⁰ MONLAÜ: *États barbaresques*, 8.

³⁴¹ „Berber”, In: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, 1: 283–284.

³⁴² Az i. e. 6. század végén keletkezett, töredékben fennmaradt héraклеиitoszi idézet szerint „rossz tanújuk az embereknek a szemük és fülük, ha barbár lelkük van”. Gelenczey-Miháltz Alirán szerint a barbár lélek egyértelműen durva, műveletlen lelket jelent. GELENCZEY-MIHÁLTZ Alirán: „Mindnyájan görögök vagyunk? A hellén és európai identitás problémáiról”, *Ókor*, V. évf. (2006), 1. sz. 6. i. m. STEIGER Kornél, szerk.: *Görög gondolkodók I.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1993. 39.

³⁴³ BURGER: *Shaping of Western Civilization*, 55.

³⁴⁴ MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 73. i. m. TASSY, Jacques Philippe Laugier de: *Histoire du royaume d'Alger avec l'état présent de son gouvernement, de ses forces de terre et de mer & de ses revenus, police, justice politique & commerce*. Chez Henri Du Sauzet, Amsterdam, 1727. 3.

³⁴⁵ ROUGH: *Berbers of the Arabs*, 68. i. m. FÉVRIER, Paul-Albert: *La Méditerranée de Paul-Albert Février*. 2 vols., École Française de Rome, Rome, 1996. 2: 305. Gabriel Camps 1927-ban született az algériai Misserghinben és 2002-ben halt meg Aix-en-Provence-ban. Kutatási területét elsősorban Algéria története jelentette, azonban írt történeti munkát Korzikáról is. A francia kutató munkája többek között a *Les Berbères, mémoire et identité*. (Errance, Paris, 1987.) és a *Préhistoire d'une île : les origines de la Corse* (Errance, Paris, 1988.), továbbá 1984-től egészen haláláig a fentebb említett *Encyclopédie berbère* című kiadvány szerkesztője és az abban megjelenő több tanulmány szerzője is volt.

berbereket, hanem a „mórokat” (latin: *mauri, maurus*) hódították meg és új néven kezdték el őket jelölni.³⁴⁶

A fentiek ellenére nem a *Mauritánia* elnevezés, hanem a *Barbary Coast* vagy *Barbary States*, illetve *États barbaresques* terjedt el a térség meghatározására az angolszász és a francia szakirodalomban. Földrajzi értelemben az úgynevezett „Barbár-part” elsősorban Észak-Afrika Földközi-tenger által határolt részét és az itt található városokat jelentette. A tágabb *Barbary* fogalom, azaz *Barbária* alatt értették ezt a part menti sávot, továbbá a kontinens belsőbb területeit is. A Barbár Államok keletről nyugat felé haladva pedig a következők voltak: az oszmánok befolyása alatt álló Tripoliszi, Tuniszi, valamint Algíri Kormányzóság, illetve a független Marokkói Királyság.³⁴⁷

A 16–19. században a nyugati államok és azok lakosainak többsége a *barbár* fogalom pejoratív, azaz vad, civilizálatlan és kegyetlen jelentését használták Észak-Afrikára, ahogyan azt Pierre Dan idézett soraiban is olvashattuk a fejezet bevezetőjében. Azonban nem minden nyugati utazó volt ilyen véleménnyel a Magrebről. A fentebb említett Laugier de Tassy a keresztények előítéleteivel kapcsolatban megjegyezte, hogy

Előítéleteink következtében az elképzelés, mellyel összefüggésbe hozzuk ezt a nevet [barbár] magában foglalja azok kegyetlenségét, igazságtalanságát, embertelenségét. A tudatlan kép, hogy a barbár/berber nem különbözik Afrika vadállataitól, és, hogy ennek az országnak neve Barbária. [...] Tapasztaljuk, hogy számos ember van a világon, néhányan még Európában is, akik tudatlanabbak, civilizálatlanabbak és, akik szokásai vérengzőbbek, mint Barbária lakosai és szokásai.³⁴⁸

A keresztények és a muszlimok közötti ellentét egyik mozgatórugója a vallási meggyőződés volt a középkorban és a kora újkorban. Ez az ellentét fegyveres formában is realizálódott, ami keresztény részről a keresztes háborút, míg muszlim oldalról a *dzsihádot* jelentette a Mediterráneumban. Bassam Tibi, Németországban élő muszlim kutató és a göttingeni

³⁴⁶ ROUGH: *Berbers of the Arabs*, 68.

³⁴⁷ „Barbarous”, In: *Concise English Dictionary*, 87.; CANNABICH, Johann Gottfried Friedrich: *Közönséges vagy Universalis Geógráfia a' Bécsi kongresszusban történt változtatások szerint*. Trattner János Tamás betűivel és költségével, Pest, 1817. 339–343. A Magreb államok jellegzetességeit – lakosok száma, hadsereg, gazdaság, városok stb. – a magyar nyelvű sajtó is ismertette 1830-ban. A *Tudományos Gyűjtemény* például két részben közölte egy ismeretlen szerzőtől származó, *Marokkói királyság, Algír, Tunisz és Tripolitánia-Barka leírása* című munkát. J. NAGY: *Magyarország és az arab térség*, 14. i. m. *Tudományos Gyűjtemény*, 1830. 11–12. sz.

³⁴⁸ THOMSON: *Barbary and Enlightenment*, 14. i. m. TASSY, Jacques Philippe Laugier de: *Histoire des états barbaresques qui exercent la piraterie : contenant l'origine, les révolutions de l'état présent des royaumes d'Alger, de Tunis, de Tripoli et de Maroc, avec leurs forces, leurs revenus, leur politique et leur commerce*. Chaubert, Paris, 1757. 1–2.

egyetem professzora szintén megfogalmazta, hogy „a dzsihad és a keresztes háborúk színhelye a történelem során mindig a Földközi-tenger medencéje volt”.³⁴⁹

A muszlimok ellenszenvvel, egyenesen gyűlölettel viseltettek a keresztények iránt, ami elsősorban az európaiak keresztes háborúk időszakában véghezvitt fanatizmusával és kegyetlenségével magyarázható.³⁵⁰ A felvilágosodás gondolkodói és a nyugat-európai utazók szintén azon a véleményen voltak, hogy a gyűlölet elsősorban vallási alapú volt. Jean Louis Marie Poiret francia botanikus (1755–1834), akit XVI. Lajos francia uralkodó (1774–1792) küldött az algériai La Calleba (napjainkban El Kala), hogy leltárba vegye a berber növényvilágot, igen negatívan értékelte ezt a vallási fanatizmust. Poiret szerint ugyanis „a fanatizmus szent nevében viselt legigazságtalanabb háborúk, melyeket mind Keleten, mind Afrikában folytattak, nagymértékben ellenünk fordultak, [a muszlimok] nem tettek nekünk semmi egyéb kárt, minthogy Mohamed vallását követték, miközben mi Jézusét követtük”.³⁵¹

5.1.2. Az „igazságos háború” vallási, ideológiai és történeti értelmezése: keresztes háború kontra dzsihad

A századok során mind a keresztény Nyugat, mind az iszlám Kelet megpróbálta jogi, illetve vallási érvekkel alátámasztani hódító tevékenységét, ezzel hangsúlyozva annak szükségszerű voltát.³⁵² Kijelenthető, hogy „mindkettő a saját maga hirdette univerzalizmus katonai eszközökkel történő érvényre juttatását célozta.”³⁵³ Ennek következtében a két civilizáció a keresztes hadjáratok és a dzsihad révén folyamatos konfliktusban állt egymással.

Az igazságos háború és ezzel párhuzamosan a szent háború alapján véve keresztény fogalomalkotás. A modern kori kutatás hívta fel a figyelmet a dzsihaddal kapcsolatban arra, hogy a muszlim forrásokban nem fedezhető fel az „igazságos”, illetve „nem igazságos”

³⁴⁹ TIBI, Bassam: *Keresztes háború és dzsihad: az iszlám és a keresztény világ*. Corvina Kiadó, Budapest, 2003. 14.

³⁵⁰ THOMSON: *Barbary and Enlightenment*, 23. Az egyik legjobb és legolvasmányosabb monográfia, mely bemutatja a muszlim kortársak és történetírók álláspontját a keresztes hadjáratokról Amin Maalouf libanoni-francia író tollából született 1983-ban. MAALOUF, Amin: *A keresztes háborúk arab szemmel*. Európa Kiadó, Budapest, 2002.

³⁵¹ THOMSON: *Barbary and Enlightenment*, 23. i. m. POIRET, Jean Louis Marie: *Voyage en Barbarie, ou lettres écrites de l'ancienne Numidie pendant les années 1785 et 1786, sur la religion, les coutumes & les mœurs des Maures & des Arabes-Bédouins; avec un essai sur l'histoire naturelle de ce pays*. 2 vols., J. B. F. Née de La Rochelle, Paris, 1789. 1: 1–2.

³⁵² Az igazságos háború elméletéhez lásd LOWE, Ben: „Just War, Just Motive”, In: *Encyclopedia of Medieval Warfare*, 2: 455–457.; ELBE, Joachim von: „The Evolution of the Concept of the Just War in International Law”, *The American Journal of International Law*, Vol. 33 (October, 1939), No. 4. 665–688.; KUNZ, Josef L.: „Bellum Justum and Bellum Legale”, *The American Journal of International Law*, Vol. 45 (July, 1951), No. 3. 528–534.

³⁵³ TIBI: *Keresztes háború és dzsihad*, 39.

háború megkülönböztetés.³⁵⁴ A *dzsihád* vonatkozásában emellett számos képzet, belemagyarázás és tévhit élt és él a mai napig is a nyugati gondolkodásban.

Közismert, hogy már a Római Birodalomban is szabályozták a háború indításának, lefolytatásának és befejezésének módját, illetve feltételeit.³⁵⁵ Marcus Tullius Cicero (i. e. 107–44) például mind a *De republica*, mind a *De legibus* és mind a *De officiis* című művében értekezett az igazságos háborúról.³⁵⁶ Emellett Szent Ágoston azon a véleményen volt, hogy egy keresztény fegyvert foghat, ha azt igaz ügyért teszi. A háború megindítására valamilyen sérelem elszenvedése ad okot és célja nem más, ahogyan ezt Cicero is megfogalmazta a „*pax omnium rerum tranquillitas ordinis*”, azaz röviden a béke helyreállítása.³⁵⁷ Később Aquinói Szent Tamás skolasztikus gondolkodó (1224/5–1274) három csoportban határozta meg az igazságos háború feltételeit *Summa theologiae* című munkájának második részében. A skolasztikus gondolkodó szerint alapvető kritérium a legitim hadviselő hatalom vagy közösség (*auctoritas principis*), az igazságos ok (*causa justa*) és a helyes szándék (*intentio bellantium recta*).³⁵⁸

A kora újkorban az igazságos háború doktrínája átalakult és előtérbe került a világi értelmezés a háború jogosságát illetően. A reneszánsz gondolkodók, hogy csak az ismertebbeket említsük: Francisco de Vitoria (1492–1546), Alberico Gentili (1552–1608) és Hugo Grotius (1583–1645) fejlesztették tovább az igazságos háború középkori elméletét. **(Balra: Theodor Matham festménye Grotiusról)** Az itáliai születésű Vitoria munkáiban (*De civil potestate* és *De ecclesiae potestate*) a természetjog szerepét hangsúlyozta az igazságos háború vonatkozásában.³⁵⁹ A protestáns Gentili tagadta a

³⁵⁴ Uo. 70.

³⁵⁵ PHILIPSON, Coleman: *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*. 2 vols., Macmillan, London, 1911. 2: 166–348.

³⁵⁶ CICERO, Marcus Tullius: *A kötelességekről*. Hartleben, Pest, 1857. 16.; Uő.: *De officiis with an English translation by Walter Miller*. William Heinemann – The Macmillan Co., London – New York, NY, 1913. 36. (Cicero 1. 11. 34–35)

³⁵⁷ ELBE: *Evolution of the Concept of the Just War*, 669.

³⁵⁸ AQUINÓI SZENT TAMÁS: *A teológia foglalatja*. Telosz, Budapest, 1994.; *Secunda Secundae, Partis Summae Sacrosantae Theologiae Sancti Thomae Aquinatis*. Apud Viduam & Haeredes Ioan. Stelsii, Antverpiae, 1567. 149. (Quaestio XL, Article 1.); ELBE: *Evolution of the Concept of the Just War*, 669.; CHILDRESS, James F.: „Just-War Theories: The Bases, Interrelations, Priorities, and Functions of Their Criteria”, *Theological Studies*, Vol. 39 (September, 1978), No. 3. 428.

³⁵⁹ Az MTA Filozófiai Kutatóintézetének Akadémiai-Filozófiai Nyitott Egyeteme – „Vitoria, Francisco de” <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/vitoria.htm>, Hozzáférés: 2015 áprilisa.

vallási indítékokból megkezdett háborúk igazságosságát. Gentili főműve az 1598-ban megjelent *De jure belli libri tres* nagy hatással volt Hugo Grotius munkásságára is.³⁶⁰ A németalföldi Grotius volt az, aki lerakta a modern nemzetközi jog alapjait a *De jure belli ac pacis libri tres* című munkájában a 17. század elején.³⁶¹ Grotius többek között kimerítően elemezte a háborút, azon belül az igazságos háború problémáját. A jogtudós szerint a természetjogból levezetve a harc és a háború igazolható.³⁶²

A „*justum bellum*” a más vallásúakkal folytatott harc idején kapott nagy hangsúlyt, amelynek következtében a kereszténység harcias vallássá vált. Norman Daniel angol kutató szerint a 11. század végén a „*keresztes hadjárat a szó szoros értelmében igazságos háborúnak számított*”.³⁶³ A keresztény világ ellensége ekkor az iszlám volt, mely a *dzsihad*nak köszönhetően a Római Birodalomnál is hatalmasabb államalakulatot hozott létre a Közel-Keleten, Észak-Afrikában és az Ibériai-félszigeten a 7–8. században.³⁶⁴

Az iszlám jog szintén tételesen szabályozza a háború és a béke kérdését. Majid Khadduri iraki születésű muszlim kutató 1955-ben megjelent *War and Peace in the Law of Islam* című monográfiája a mai napig meghatározó munka ebben a kérdésben. Khadduri szerint a *dzsihad* az egyetlen legitim háborút jelenti a muszlim jogrendszerben.³⁶⁵ A fogalom azonban alapértelmét tekintve „erőfeszítést”, „törekvés”-t (*jahad*), nem pedig „szent háború”-t jelent.³⁶⁶ A *dzsihad* csupán a történelmi gyakorlat szerint jelentett az iszlám terjesztése céljából indított háborút, ahogyan erre Bassam Tibi is felhívta a figyelmet.³⁶⁷

Mi a *dzsihad* alapvető célja? Fodor Pál szerint „a *dzsihad* célja tehát a szent vallástörvény érvényesítése, előírásainak betartatása, a muszlimok védelme, ill. «Allah szavának felelőse»”.³⁶⁸ Elérendő feladat az iszlám megvédelmezése a hitt megtagadóival (*al-rida*), a széthúzókkal (*al-baghi*) és a kiválókkal (*al-muharibun*) szemben. További cél a hitetlenek, a

³⁶⁰ Encyclopaedia Britannica – „Alberico Gentili”
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/229355/Alberico-Gentili>, Hozzáférés: 2015 áprilisa; GENTILIS, Alberici: *De iure belli libri tres*. Holland, Thomas Erskine szerk., E. Typographeo Clarendoniano, Oxonii, 1877.

³⁶¹ GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. 1–2 kötet, Attraktor Kft. – Pallas Stúdió, Budapest, 1999.

³⁶² Uo. 1: 46–81.

³⁶³ TIBI: *Keresztes háború és dzsihad*, 96. i. m. DANIEL, Norman: *Islam and the West: The Making of an Image*. Oneworld Publications, Oxford, 1993. 135. sk.

³⁶⁴ Henri Pirenne belga történész *Mahomet et Charlemagne* című monográfiájának egyik tétele szerint a *dzsihad* okozta fenyegetettség vezetett a keresztény Nyugat kialakulásához. DENNETT: *Pirenne and Muhammed*, 167. i. m. PIRENNE, Henri: *Mohammed and Charlemagne*. W. W. Norton, New York, NY, 1939. 234.; TIBI: *Keresztes háború és dzsihad*, 74.

³⁶⁵ KHADDURI, Majid: *War and Peace in the Law of Islam*. Johns Hopkins Press, Baltimore, MD, 1955. 49–137.

³⁶⁶ STEINGASS: *Comprehensive Persian–English*, 380.; Uő.: *Student’s Arabic–English*, 250.

³⁶⁷ TYAN, E.: „Djihad”, In: *Encyclopedia of Islam*, 2: 538.; TIBI: *Keresztes háború és dzsihad*, 46.

³⁶⁸ FODOR Pál: „A dzsihad «íze»: A szent háború az iszlámban és a 14–17. századi Oszmán Birodalomban”, *História*, 30 évf. (2008) 4–5. sz. 33.; Uő.: „Háború és béke az oszmán-török gondolkodásban”, *História*, 32 évf. (2010), 5. sz. 17.

többistenhívők és a könyves vallással bírók, azaz a keresztények, a zsidók és a Zoroaszterhívők (*Ahl al-Kitab*) „megtérítése”, illetve az utóbbiak esetében, ha ez nem megvalósítható, adófizetésre (*dzsizje*) való kötelezése az iszlám államon belül.³⁶⁹

A történelmi *dzsihad*ot két nagyobb szakaszra lehet felosztani. Az „arab *dzsihad*” közvetlenül Mohamed halálát (632) követően vette kezdetét és egészen Hisám ibn Abd al-Malik omajjád kalifa (724–743) uralkodásáig tartott. Martell Károly frank majordomus (714–741) volt az, aki 732-ben megállította a Poitiers-i csatában az arabok terjeszkedését, tulajdonképpen a Nyugat-Európát fenyegető *dzsihad*ot.³⁷⁰ Edward Gibbon brit történész (1737–1794) is felismerte a győzelem jelentőségét a *The Decline and Fall of the Roman Empire* című munkájában. Gibbon véleménye szerint, ha a frankok nem állították volna meg az arab előretörést, akkor a történelem menete egészen máshogy alakult volna.³⁷¹ Az „oszmán-török *dzsihad*” során jött létre az Oszmán Birodalom, mely jogot formált arra, hogy az egész iszlám világot képviselje. A legitimitást ehhez az igényhez I. Szelim 1517-es egyiptomi hódítása teremtette meg. Az oszmánok által vezetett *dzsihad* expanzió zárópontját pedig a Bécs ellen indított és kudarccal végződő 1683-as hadjárat jelentette.³⁷²

Az iszlám jog szerint a világ két részre oszlott a klasszikus időszakában. A *Dár al-iszlám/Dár asz-szalám*, azaz az iszlám/béke háza jelentette azt a területet, mely az iszlám követőinek uralma alatt volt. Ezzel szemben a *Dár al-harb*, azaz a háború háza, olyan térség volt, ami még nem tartozott az iszlámhoz, ott hitetlenek, illetve más, könyves vallások követői éltek.³⁷³ Emellett számos esetben kialakult egy harmadik kategória is. Az úgynevezett *Dár al-ahd/Dár al-szulh*, azaz a szerződés háza olyan területet jelentett, mellyel a muszlim államok

³⁶⁹ KHADDURI: *War and Peace*, 74–82.; PAPP: *Muszlim és keresztény közösségek*, 36. A *dzsizje* olyan fejadót jelentett, melyet a nem muszlimokra vetettek ki a muszlim államokban. Az Oszmán Birodalomban a harács (*kharadj*) terminust részesítették előnyben a 16. században, és csak később terjed el a *dzsizje* (*djizje* vagy *djizye-i sher'i*) kifejezés. CAHEN, Cl. – INALCIK, Halil – HARDY, P.: „Djizya”, *Encyclopedia of Islam*, 2: 559–567.

³⁷⁰ TIBI: *Keresztes háború és dzsihad*, 55–56. A hit mártírjai útjának csatájában (*balat al-shuhada'*), ahogyan a Poitiers-i ütközetet az arab történetírásban nevezik Abdar-Rahmán al-Gáfiki andalúz muszlim hadvezér is életét vesztette. LÉVI-PROVENÇAL, E.: „'Abd al-Rahman B. 'Abd Allah al-Ghafiki”, In: *Encyclopedia of Islam*, 1: 86. Lásd KORTÜM, Hans-Henning: „Tours, Battle of”, In: *Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare*, 3: 370–371.; MERCIER, Maurice – SEGUIN, André: *Charles Martel et la Bataille de Poitiers*. P. Geuthner, Paris, 1944.; LOT, Ferdinand: „Études sur la bataille de Poitiers de 732”, *Revue belge de philologie et d'histoire*, Tome 26 (1948), Fasc. 1-2. 35–59.

³⁷¹ GIBBON, Edward – MILMAN, H. H.: *The Decline and Fall of Roman Empire*. 6 vols., Peter Fenelon Collier, New York, NY, 1899. 5: 288.

³⁷² INALCIK, Halil: „The Heyday and Decline of the Ottoman Empire”, In: *Cambridge History of Islam*, 1A: 352–353.; MATÚZ: *Oszmán Birodalom története*, 147–152. Lásd HAMMER-PURGSTALL: *Histoire de l'empire ottoman*, 3: 260–289.; VÁRKONYI Ágnes R.: „A török háború: Bécsről Budáig (1683–1686)”, In: Pach Zsigmond Pál főszerk. – Várkonyi Ágnes R. szerk.: *Magyarország története 1526–1686*. 1–2 kötet, Akadémia Kiadó, Budapest, 1987. 2: 1577–1636.

³⁷³ KHADDURI: *War and Peace*, 52–53., 155–157., 170–171.; TIBI: *Keresztes háború és dzsihad*, 51.; PAPP: *Muszlim és keresztény közösségek*, 38–39.

valamilyen megállapodást kötöttek, vagy mely a *dzsizje* fizetésének fejében ideiglenesen megváltotta a békét magának.³⁷⁴

A *Dár al-izlám* kiterjesztésének, illetve megvédelmezésének első és legnagyobb akadályát a 11–13. századi keresztes hadjáratok jelentették. A keresztes hadjáratok alapvető célja, ahogyan azt II. Orbán pápa (1088–1099) is megfogalmazta az 1095. november 18-ai Clermont-i zsinaton, a keleti keresztények és a Szentföld felszabadítása volt az arab uralom alól.³⁷⁵ A keresztes hadjáratok összességében nem érték el céljukat, hiszen a szent helyek az izlám ellenőrzése alatt maradtak. Emellett a keresztesek 200 éves jelenléte kitörölhetetlenül negatív nyomot hagyott az arabok emlékezetében.

Amin Maalouf monográfiájának köszönhetően széles körben ismertek a *franjok* (*ifranj*, *afranj*) Maarrat-an-Numán ostromakor elkövetett kegyetlenkedései.³⁷⁶ A szíriai város az 1098/99-es év telén állt ellen a Tarantói Boemund (1058 körül–1111) és Toulouse-i Rajmund (1042 körül–1105) által vezetett keresztes seregnek. A frankok nagy mészárlást vittek végbe a lakosok körében, miután azok megadták magukat.³⁷⁷ A város megpróbáltatásai ezen a ponton azonban nem értek véget. Caeni Rudolf frank krónikás (1080?–1131) *Gesta Tancredi Siciliae Regis in Expeditione Hierosolymitana* című krónikájában beszámolt arról, hogy „Maarában a mieink üstökben főzték meg a felnőtteket, a gyermekeket pedig nyársra húzták, megsütötték és felfalták”.³⁷⁸ Acheni Albert (1080?–?), aki az első keresztes hadjárat egyik legjelentősebb

³⁷⁴ FODOR: *A dzsihád «íze»*, 33–34.; ÁGOSTON Gábor: „Az oszmán és az európai diplomácia a kölcsönösség felé vezető úton”, In: Hanák Péter főszerk. – Nagy Mariann szerk.: *Híd a századok felett: Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*. University Press – Krónikás BT, Pécs – Biatorbágy, 1997. 83–84.

³⁷⁵ SPINKA, Matthew: „Latin Church of the Early Crusades”, *Church History*, Vol. 8 (June, 1939), No. 2. 114–115.; MUNRO, Dana C.: „The Popes and the Crusades”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 55 (1916), No. 5. 348–349.; Uő.: „The Speech of Pope Urban II at Clermont”, *The American Historical Review*, Vol. 11 (January, 1906), No. 2. 231–242. A keresztes hadjáratok nemzetközileg elismert szaktekintélye például Steven Runciman, Jonathan Riley-Smith és Kenneth M. Setton. Lásd LOCK: *The Routledge Companion to the Crusades*, i. m.; RILEY-SMITH, Jonathan: „The Crusading Movement and Historians”, In: Uő. szerk.: *The Oxford History of the Crusades*. Oxford University Press, Oxford, NY, 1999. 1–14.; CONSTABLE, Giles: „The Historiography of the Crusades”, In: Laiou, Angeliki E. – Mottahedeh, Roy Parviz szerk.: *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, DC, 2001. 1–22.; RUNCIMAN: *A keresztes hadjáratok története*, i. m.; RILEY-SMITH, Jonathan: *The Crusades: A short history*. Yale University Press, New Haven, CT, 1987.; SETTON, Kenneth M. főszerk.: *A History of the Crusades*. 6. vols., The University of Wisconsin Press, London – Milwaukee, WI – Madison, WI, 1969, 1975, 1977, 1985, 1989.

³⁷⁶ MAALOUF: *Keresztes hadjáratok arab szemmel*, 67–71.; LOCK: *Routledge Companion to the Crusades*, 405.; STEINGASS: *Student's Arabic–English*, 62.; Uő.: *Comprehensive Persian–English*, 81.

³⁷⁷ RUNCIMAN: *A keresztes hadjáratok története*, 202–203.; MAALOUF: *Keresztes hadjáratok arab szemmel*, 68–69. Izzeddín ibn al-Aszír moszuli történétíró (1160–1233) túlzó megállapítása szerint a halottak száma meghaladta a 100 ezer főt. GABRIELI: *Arab Historians of the Crusades*, 6. Lásd ROSENTHAL, F.: „Ibn al-Athir”, In: *Encyclopedia of Islam*, 3: 724.; GABRIELI: *Arab Historians of the Crusades*, xxii–xxiii; LOCK: *Routledge Companion to the Crusades*, 240–241.; RUNCIMAN: *Keresztes hadjáratok története*, 257., 621.

³⁷⁸ RAOUL DE CAEN: *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen: A History of the Normans on the First Crusade*. Ashgate, Aldershot – Burlington, VT, 2005. 116.; MAALOUF: *Keresztes hadjáratok arab szemmel*, 69.

krónikása volt ehhez azt is hozzátette, hogy „a mieink nemcsak a megölt törökök és szaracénok tetemeit nem áttallották megenni, de fölfalták még a döglött kutyákat is”.³⁷⁹

Jeruzsálem 1099-es ostroma szintén a keresztes hadjáratok egyik kitörölhetetlen szégyenfoltját jelenti. Omár kalifával (634–644) ellenében ugyanis a Szent Várost meghódító keresztesek mindenkit kegyetlenül megöltek a városban.³⁸⁰ A kutatók véleménye szerint a mészárlás hosszú távú következménye az volt, hogy „a keresztény fanatizmus e véres megnyilatkozása felébresztette az iszlám fanatizmust”.³⁸¹ 1268 tavaszán például, miután a muszlimok elfoglalták Antiochiát, azt a földdel tették egyenlővé, és a város lakosságát mind egy szálig lemészárolták.³⁸² Maalouf éleslátóan összegezte az eseményeket: „a franjok kiűzése különös módon emlékeztet két évszázaddal korábbani jöttükre. Az 1268-as antiochiai vérengzés az 1098-as kegyetlenkedések tükörképe. [...] lemészárolták a férfiak többségét, rabszolgává tették a nőket és a gyerekeket. [...]”.³⁸³ Emellett Imádaddín al-Ajjúbi Abul-Fida arab történetíró, földrajztudós és költő (1273–1331) részletesen és megbízhatóan örökítette meg a keresztes államok maradványának, azaz Akkó városának bukását *Muktaszár tarik al-basar* című munkájában.³⁸⁴ A tizennyolc esztendőes ajjúbida szemtanú szerint az ostrom során „a muszlimok rengeteg embert öltek meg és hatalmas zsákmányt szereztek. [...] A szultán parancsára a várost a földdel tették egyenlővé”.³⁸⁵

A keresztes hadjáratok jelentősége túlmutat a Szentföld megszerzéséért és megtartásáért folytatott háborúk időszakán. A 16. században a keresztes ideológia zászlóvivője a spanyol monarchia volt, mely, ahogyan korábban olvashattuk, gyakorlatilag keresztes hadjáratot indított a Magreb muszlim városai ellen. A spanyol–oszmán békeszerződés aláírását követően, Braudel szavaival élve a „nagy háború” véget ért a Földközi-tenger medencéjében, azonban a konfliktusok nem szűntek meg. A vallási harcot egyrészt az Oszmán Birodalom és

³⁷⁹ ALBERT D’AIX LA CHAPELLE: *Albert of Aachen: Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*. Edington, Susan B. szerk., ford., Clarendon Press, Oxford, 2007. 374., 375.; LOCK: *Routledge Companion to the Crusades*, 228.; MAALOUF: *Keresztes hadjáratok arab szemmel*, 71.

³⁸⁰ TIBI: *Keresztes háború és dzsihád*, 100–101. Lásd RUNCIMAN: *Keresztes hadjáratok története*, 217–224.; Uő.: „The First Crusade: Antioch to Ascalon”, In: *History of the Crusades*, 1: 333–337.; RILEY-SMITH: *Crusades*, 34.

³⁸¹ RUNCIMAN: *Keresztes hadjáratok története*, 224. Szaláhaddín al-Ajjúbi ajjúbida szultán (1171–1193), azonban megkímélte a város lakóit, és biztosította szabad elvonulásukat 1187-ben. Uő.: *Keresztes hadjáratok története*, 610–611.; BALDWIN, Marshall W.: „The Decline and Fall of Jerusalem, 1174–1189”, In: *History of the Crusades*, 1: 616–617.; GABRIELI: *Arab Historians of the Crusades*, 84–86.; LOCK: *Routledge Companion to the Crusades*, 406–407.

³⁸² MAALOUF: *Keresztes hadjáratok arab szemmel*, 379–380. Lásd RUNCIMAN: *Keresztes hadjáratok története*, 879.; Uő.: *Crusader States*, 577–578.; RILEY-SMITH: *Crusades*, 203.

³⁸³ MAALOUF: *Keresztes hadjáratok arab szemmel*, 387.

³⁸⁴ GIBB, H. A. R.: „Abu ‘L-Fida”, In: *Encyclopedia of Islam*, 1: 118–119.; GABRIELI: *Arab Historians of the Crusades*, xxvii–xxviii.; RUNCIMAN: *Keresztes hadjáratok története*, 622., 998.

³⁸⁵ GABRIELI: *Arab Historians of the Crusades*, 207.; MAALOUF: *Keresztes hadjáratok arab szemmel*, 392. Lásd RUNCIMAN: *Keresztes hadjáratok története*, 942–950.; Uő.: *Crusader States*, 595–598.; RILEY-SMITH: *Crusades*, 206–207.

az észak-afrikai városok, másrészt a keresztény hatalmak kalózzai folytatták a 17–19. században.

5.2. Fogalmak és értelmezések a kora újkori kalózkodásról

5.2.1. Kalózkodás a Mediterráneumban az ókortól a kora újkorig

A tengeren való hajózás és a kalózkodás históriája egyidős az emberiség történetével. Az első jelentős és hírhedt kalózkodók a Földközi-tenger keleti medencéjében tevékenykedtek, ott ahol több jelentős civilizáció is kialakult az ókorban.³⁸⁶ Henry Ardene Ormerod angol történész 1924-ben megjelent és több kiadást is megélt *Piracy in the Ancient World* című munkája alapműnek tekintendő az ókori kalózkodás bemutatásában.³⁸⁷ Ormerod szerint a „kalózkodás évszázadokon keresztül megszokott jellemzője volt a mediterrán életnek, és belátható milyen nagy volt azon hatása, melyet antik világ életére gyakorolt”.³⁸⁸

Homérosz is beszámolt a kalózkodásairól az antik Hellász és annak tágabb értelemben vett területein, illetve gyarmatain: „Kik vagytok? Merről járjátok a tengeri ösvényt? Dolgotok is van-e, vagy csak amúgy vaktában bolyongtok, mint a kalóznépesség [görög: ληιστήρες, azaz banditák, rablók], mely a sós vízen erre meg arra lelkét kockáztatja, s a többi hajósra veszélyt hoz?” – olvashatjuk az *Odüsszeiában*.³⁸⁹ A tengeren való fosztogatás a Krisztus előtti századokban is virágzott és a legjelentősebb kalózközpontok Kilikiában (Törökország dél-keleti része) és Illíriában (Horvátország és Albánia nyugati része) jöttek létre.³⁹⁰

A kalózkodók igen merészek voltak portyáik során, ugyanis nem csak közrendűeket, hanem vagyonos és befolyásos embereket is foglyul ejtettek. Plutarkhosz (45–120) például Julius Caesar életének ismertetése során beszámolt arról, hogy az államférfi „Pharmakussza szigete

³⁸⁶ BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 2: 916.; GABBERT, Janice J.: „Piracy in the Early Hellenistic Period: A Career Open to Talents”, *Greece & Rome*, Vol. 33 (October, 1986), No. 2. 156.; EARL, Peter: *The Pirate Wars*. Methuen Publishing Ltd., London, 2004. 17.; SEMPLE, Ellen Churchill: „Pirate Coasts of the Mediterranean Sea”, *Geographical Review*, Vol. 2 (Aug., 1916), No. 2. 134–151.

³⁸⁷ ORMEROD, Henry Ardene: *Piracy in the Ancient World: An Essay in Mediterranean History*. The University Press of Liverpool – Hodder and Stoughton, Liverpool – London, 1923. Lásd még: SOUZA, Philip de: *Piracy in the Ancient World from Minos to Mohammed*. PhD Thesis, University College, London, 1992.; Uő.: *Piracy in the Graeco-Roman World*. Cambridge University Press, Cambridge, 1999.; MARÓTI Egon: *Kalózkodás a római polgárháborúk korában*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1972.

³⁸⁸ ORMEROD: *Piracy in the Ancient World*, 14.

³⁸⁹ HOMÉROSZ: *Iliász, Odüsszeia, Homéroszi költemények*, 476 (3. 71–74.); JARVIS, Robert M.: „Maritime Piracy in the Modern World”, *Law & Society*, Vol. 6 (Spring, 2006), No. 3. 1.

³⁹⁰ SEMPLE: *Pirate Coasts of the Mediterranean Sea*, 143–144.; DELL, Harry J.: „The Origin and Nature of Illyrian Piracy”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 16 (July, 1967), H. 3. 344–358.; ORMEROD: *Piracy in the Ancient World*, 166., 170–173., 190–195.; MARÓTI: *Kalózkodás a római polgárháborúk korában*, 17–20. Kilikia földrajzi jellemzőit Sztrabón antik író is ismertetette. STRABÓN: *Geographika*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977. 698. (14. 5. 1.).

közelében kalózok [πειρατών] fogságába esett, akik akkoriban valóságos hajóhaddal és számtalan kisebb bárkával uralkodtak a tengeren”.³⁹¹

Cassius Dio görög történetíró és római politikus (160 körül – 229 után) továbbá arra a megállapításra jutott *Rómaiaké isztoria* című munkájában, hogy az államhatalom gyengesége és a folyamatos háborúk következtében a kalózok igen aktívak voltak a tengeren a köztársaság időszakában.³⁹² I. e. 67-ben szánta el magát a római Szenátus arra, hogy jelentős lépéseket tegyen a kalózkodás visszaszorítására. A *lex Gabinia de piratis persequendis* (kalózellenes törvény) értelmében Cnaeus Pompeius Magnus (i. e. 106–48) bízta meg azzal a feladattal, hogy tisztítsa meg a Földközi-tenger medencéjét a kalózoktól.³⁹³

Kik tartoztak a görög és a római álláspont szerint a kalóz kategóriájába? Mi a fogalom eredete, illetve milyen formában használták az antik auktorok azt munkáikban?

A *pirate* terminus egyrészt a görög *peirates* (πειρατής), másrészt a latin *pirata* szavakra vezethetőek vissza, amelyek jelentése „olyan személy, aki kalandozik/megkísérel [ti. szerencsét próbál a tengeren] vagy hajókat támad meg”.³⁹⁴ Phillip de Souza szerint a *leistés* (ληστής) és az említett *peirates* (πειρατής) szavakat sűrűn, míg a *katapontistes* (καταποντιστής) fogalmat csak ritkán használták a görög szerzők.³⁹⁵ A latin nyelvű forrásokban a tengeri rablót jelölő *pirata* (irodalmi nyelv) mellett párhuzamosan szerepel az általában rablót jelölő *praedo* (köznyelv) terminus is. A fenti két szó mellett az egyes latin szerzők, ahogyan erre Maróti Egon is felhívta a figyelmet, a *latro* szót is használták.³⁹⁶

Polübiosz görög történetíró (i. e. 200–120) volt, aki rendszeresen használta a *peirato*, a *pirata* és a *praedo* szavakat, amelynek köszönhetően azok elterjedtek az antik szerzők körében.³⁹⁷

Velük született görögös természetük azonban igencsak megnövelte igényeiket, és arra készítette őket, hogy akárcsak a vadállatok, önző és rabló életmódot folytassanak, [...] mert természetüknél fogva csábította őket a lehetőség, hogy rablóhadjáratot szervezzenek azon a területen...³⁹⁸

³⁹¹ PLUTARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok*. 1–2 kötet, Magyar Helikon, Budapest, 1978. 1: 663–664 (Iulius Caesar, 1. 4.).

³⁹² CASSIUS DIO: *Dio's Roman History*. 9 vols., William Heinemann – The Macmillan Co., London – New York, NY, 1914. 3: 30–31 (36. 20. 3–4.).

³⁹³ SEMPLÉ: *Pirate Coasts of the Mediterranean Sea*, 137.; ORMEROD: *Piracy in the Ancient World*, 242–247. Lásd MARÓTI: *Kalózkodás a római polgárháborúk korában*, 33–91.; SOUZA: *Piracy in the Ancient World*, 147–170., 248–343.

³⁹⁴ ORMEROD: *Piracy in the Ancient World*, 59.; JARVIS: *Maritime Piracy in the Modern World*, 1.; GABBERT: *Piracy in the Early Hellenistic Period*, 157.

³⁹⁵ SOUZA: *Piracy in the Graeco-Roman World*, 2–3., 9–10.; Uő.: *Piracy in the Ancient World*, 27–28., 37–39.

³⁹⁶ MARÓTI: *Kalózkodás a római polgárháborúk korában*, 9.

³⁹⁷ JARVIS: *Maritime Piracy in the Modern World*, 1.

³⁹⁸ POLYBIOS: *Polübiosz történeti könyvei*. 1–2. kötet, Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, 2002. 1: 242 (4. 3.).

Ciceró szintén negatívan írt a kalózokról a *De officiis* című munkájában: *pirata non est ex pruduellium numero definitis, sed communis hostis omnium*, azaz a kalóz nem a hadviselő felek táborába tartozik, ő közös ellensége mindenkinek.³⁹⁹

A fentieket összegezve a kalóz olyan személy, aki a tengeren, vagy a tenger felől érkezve a szárazföldön védteleneket támad meg, elrabolja azok ingóságát, illetve korlátozza személyi szabadságukat. A kalózkodás kívül esik mindenféle jogi kategórián, illetve ez a cselekedet független magánvállalkozás, amelyet egy állam sem támogat. Továbbá a kalózkodás mindenki ellen irányul; a kalóz minden állam közös ellensége, így az ellenük folytatott harc igazságosnak tekinthető (*justum bellum*).

A földközi-tengeri kalózkodás a Nyugat-Római Birodalom bukását követően merült fel újból problémaként. Norman H. Baynes angol bizantinológus megállapítása szerint például a középkor első kalózái a vandálok és nem az arabok voltak: „*véleményem szerint a Mediterrán világ egységét a vandál Karthágó kalóz flottája törte meg és, ez a szertefoszlott egység soha nem áll helyre*”.⁴⁰⁰ Az arabok kezdetben nem mutattak nagy érdeklődést a tenger iránt, és a szárazföldön indították meg katonai terjeszkedésüket az iszlám hajnalán.⁴⁰¹ 641-ben azonban a muszlimok elérték Alexandriánál a Földközi-tengert és szembetalálták magukat a Bizánci Birodalom tengeri erejével.⁴⁰² Majid Khadduri szerint „*a tenger állandó fenyegetést jelentett az iszlám számára, egészen addig, amíg a flotta létre nem jött, hogy megvédje a birodalom partjait a külső támadásokkal szemben*”.⁴⁰³ A muszlim kalifák számára tehát fontos volt a tengeri haderő megteremtése. A muszlim tengeri hatalom születése 648/649-hoz köthető, ugyanis ekkor foglalta el Muávija arab hadvezér, aki később Omajjád kalifa is volt (661–680) Ciprust a bizánciaktól.⁴⁰⁴

A keleti keresztények fenyegetésével magyarázható, hogy az arabok rákényszerültek arra, hogy elsajátítsák a tengeren való hajózást és a kalózkodást. Fontos megjegyezni azonban azt,

³⁹⁹ CICERO: *Kötelességekről*, 148–149. (3. 29. 107.)

⁴⁰⁰ SOUZA: *Piracy in the Ancient World*, 217. i. m. BAYNES, Norman H.: *Byzantine Studies and Other Essays*. Greenwood Press, Westport, CT, 1955. 315.

⁴⁰¹ KHADDURI: *War and Peace*, 109. Lásd ZAMPAKI, Theodora: „The Mediterranean Muslim Navy and the Expeditions Dispatched against Constantinople”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 3 (July, 2012), 11.; GABRIELI, Francesco: „Greeks and Arabs in the Central Mediterranean Area”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 18 (1964), 59.; GIBB, H. A. R.: „Arab-Byzantine Relations under the Umayyad Caliphate”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 12 (1958), 219–233.

⁴⁰² BUTLER, Alfred J.: *The Arab Conquest of Egypt and the Last Thirty Years of the Roman Dominion*. Clarendon Press, Oxford, 1902.; FAGE – TORDOFF: *Afrika története*, 131., 133–134.

⁴⁰³ KHADDURI: *War and Peace*, 110.

⁴⁰⁴ AHRWEILER, Hélène: *Byzance et la mer : La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe–XVe siècles*. Thèse pour le doctorat des lettres, Presses Universitaires de France, Paris, 1966. 17–18.; KHADDURI: *War and Peace*, 110. Az arab flotta több alkalommal is ostromolta Konstantinápolyt (655, 668–669, 674–680, 669, 716, 775–785), azonban nem tudták elfoglalni azt. ZAMPAKI: *The Mediterranean Muslim Navy*, 14–18.

hogy az arab nyelvben nem található konkrét kifejezés a kalózkodásra. A kalózkodás fogalmához az arab *nahb* szó áll a legközelebb. A *nahb* ugyanis széles jelentéstartalma mellett rablást és fosztogatást is jelöl, történjen az akár a szárazföldön, akár a tengeren.⁴⁰⁵

5.2.2. *Piráta vs priváter és korzáró: különbségek a tengeri bandita és az állami kalóz között*

A tengeren való rabló tevékenységnek mind földrajzi dimenzióját, mind jellegét tekintve új horizontjai nyíltak az ókort követően. A kora középkor rettegett tengeri fosztogatói például a skandináv kalózok, közismertebb néven a vikingek voltak.⁴⁰⁶ A nyugat-európai monarchiákhoz is köthető kalózkodás a középkorban. A közelmúlt kutatása világított rá, hogy a száz éves háború időszakában mind az angolok, mind a franciák alkalmaztak kalózokat.⁴⁰⁷ Emellett a 17–18. században a Nyugat Indiákon, vagyis a Karib-tengeren szintén virágzott a kalózkodás, melynek képviselői az úgynevezett *bukanérok* (francia: *boucainier*, azaz húst füstölő ember) voltak.⁴⁰⁸ A nyugat-európai államok kalózsainak megjelölésére több elnevezés is kialakult. A franciák például *filibuszternek* (holland: *vrijbouter*, azaz fosztogató) míg a hollandok *zeerovers*-nek, azaz tengeri rablónak nevezték kalózaikat.⁴⁰⁹

A kalózkodás megítélését tekintve is változás következett be. A kalózkodásnak ugyanis fokozatosan létrejött egy formája, melyet az európai államok bizonyos feltételek mellett elismertek. Samuel Taylor Coleridge brit költő, kritikus és filozófus (1772–1834) véleménye szerint csupán egy-egy kor bélyegzett különböző embereket kalóznak: „*úgy gondolom, hogy nagyon abszurd és értelmetlen [Sir Walter] Raleigh-t és [Sir Francis] Drake-t, illetve a többi Erzsébet-kori tengeri hősünket kalóznak hívni. Egyetlen ember sem kalóz kivéve, ha a kortársak megegyeznek abban, hogy így hívják.*”⁴¹⁰ Az angol kortársak álláspontja szerint Sir Francis Drake (1540–1590) és társai hivatalos keretek között fosztogatták a spanyol

⁴⁰⁵ STEINGASS: *Student's Arabic-English*, 1150.; Uő.: *Comprehensive Persian-English*, 1438.; MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 90.; ALMARRI, Saqer Abdulla: *Ideology in the Translation of Legal Treaties. A Thesis in Translation and Interpreting*. MA Thesis, American University of Sharjah, Sharjah, 2012. 55.

⁴⁰⁶ JARVIS: *Maritime Piracy in the Modern World*, 1.; KONSTAM: *Kalózkodás igaz története*, 25.; RUBIN, Alfred P.: *The Law of Piracy*. Naval War College Press, Newport RI, 1988. 13.

⁴⁰⁷ PALOTÁS Zsolt: *Sluys-tól a Szajna torkolatáig: Fejezetek a százéves háború tengeri ütközeteiből (1337–1453)*. Medievisztika specializáció szakdolgozat (kézirat). Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2012. 9., 26. Ian Friel angol történész is rámutatott, hogy a IV. Henrik-kori (1399–1413) Angliában például a kormányzat bizonyos feltételek mellett engedélyezte a kalózkodást. FRIEL, Ian: „Winds of Change? Ships and the Hundred Years War”, In: Curry, Anne – Hughes, Michael szerk.: *Arms, Armies and Fortifications in the Hundred Years War*. Boydell & Brewer Press, Woodbridge, 1994. 187.

⁴⁰⁸ HARING, C. H.: *The Buccaneers in the West Indies in the XVII Century*. E. P. Dutton and Company, New York, NY, 1910.

⁴⁰⁹ JARVIS: *Maritime Piracy in the Modern World*, 2.; MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 90.; ROCHE, James Jeffrey: *The Story of the Filibusters*. T. Fisher Unwin – Macmillan & Co., London – New York, NY, 1891. 2.

⁴¹⁰ COLERIDGE, Samuel Taylor: *The Complete Works of Samuel Coleridge*. 7 vols., Sedd, William G. T. szerk., Harper & Brothers, New York, NY, 1884. 6: 384. (*Table Talk*, 1832. március 17.)

kereskedő hajókat a 16. században, amely tevékenységre az angol korona megbízása jogosította fel őket.⁴¹¹ Christopher Harding angol kutató is azon az állásponton van, hogy „*a kalózt éppen úgy tekinthetjük nemzeti hősnak, mint megvetett bűnözőnek*”.⁴¹² Ugyanez mondható el John Paul Jones amerikai tengerész (1747–1792) tevékenységéről is, aki csak azért kerülhette el az angol akasztófát, mert az amerikai Kongresszus kalózlevéllel ruházta fel.⁴¹³

A törvényes és törvénytelen kalózkodás közötti különbséget a fogalomhasználatban végbement változás is mutatja. Az előbbi kategóriába tartoztak az úgynevezett *privatérok* (*privateer*) és *korzárók* (*corsair*). A *The Concise English Dictionary* meghatározása szerint a privatér „[1] *egy felfegyverzett hajó, aminek tulajdonosa és felszerelője magán személy, akit a kormány kalózlevél által azzal bíz meg, hogy részt vegyen egy ellenséges nemzet elleni háborúban azzal, hogy elfogja kereskedelmi hajóit, [2] olyas valaki, aki részt vesz kalózkodásban, [3] ilyen hajó tisztje vagy legénységének tagja*”.⁴¹⁴ A Földközi-tenger térségében a *korzáró* elnevezés terjedt el ugyanezen személyekre és tevékenységre a középkorban.

Etimológiáját tekintve a *korzáró*, azaz a fosztogatással foglalkozó személy, és a *korzó*, azaz a fosztogatás és a tengeri rablás latin eredetre vezethető vissza. A latin *cursarius* főnév a *currere* igéből származik, melynek jelentése futás. A neolatin nyelvekben a fenti alak különféle változatai terjedtek el: a spanyolban *corsarios*, az olaszban *corsaros*, a franciában *corsaires*.⁴¹⁵ Az arab nyelvben a *kursan/qarsan*, azaz kalóz alak szerepel mely az olasz *corsale* szóból származik. Emellett a *kursan/qarsan* az arabban igét is jelöl, ami rajtaütést és kalózként való cselekvést jelent.⁴¹⁶ A fenti fogalmak közös eleme, hogy az azt végző személyeket sajátos jogi kapcsolat fűzte a legitim hatalomhoz, tevékenységük jogi értelemben több volt egyszerű tengeren és a környező partokon folytatott banditizmusnál.

Milyen átalakuláson ment keresztül a kalózkodás jogi értelmezése a 16–18. században? Melyek voltak az újkor meghatározó elméletei a kalózkodással kapcsolatban?

⁴¹¹ CORBETT, Julian S.: *Drake and the Tudor Navy: History of the Rise of England as a Maritime Power*. 2 vols., Burt Franklin, New York, NY, 1899.; ANDREWS, Kenneth R.: *Elizabethan Privateering during the Spanish War, 1585–1603*. Cambridge University Press, Cambridge, 1964.; KONSTAM, Angus – MCBRIDGE, Angus: *Elizabethan Sea Dogs, 1560–1605*. Osprey Publishing, Oxford, 2000.; RYAN, Anthony M.: „Isten kalóza: Francis Drake”, In: Sweetman, Jack szerk.: *Admirálisok: A történelem legkiválóbb tengernagyai: 1587–1945*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1999. 29–45.

⁴¹² HARDING, Christopher: „Hostis Humani Generis’: The Pirate as Outlaws in the Early Modern Law of the Sea”, In: Jowit, Claire szerk.: *Pirates? The Politics of Plunder; 1550–1650*. Palgrave Macmillan, London, 2007. 26.

⁴¹³ MACKENZIE, Alexander Slidell: *The Life of Paul Jones*. 2 vols., Harper & Brothers, New York, NY, 1845.

⁴¹⁴ „Privateer”, In: *Concise English Dictionary*, 953.

⁴¹⁵ „Cors’air”, In: Uo. 270.

⁴¹⁶ PELLAT, Ch.: „Kursan”, In: *Encyclopedia of Islam*, 5: 502.; STEINGASS: *Student’s Arabic–English*, 829.

A cicerói álláspont, miszerint a kalóz mindenki közös ellensége, domináns volt mind a középkor, mind a kora újkor jogtudósainak elméleteiben. Az antwerpeni Balthasar de Auyala (1548–1585) is ezen a véleményen volt, azonban szerinte a kalóz különbözik a törvényes hadviselőktől. Auyala a *De iure et officiis bellicis et disciplina militari* munkájában az alábbi módon fogalmazott: „értelmezésünk szerint ezek a személyek nem a háború törvényei alapján cselekednek, például nem szerezhetnek tulajdonjogot azon, amit elfoglaltak, ez csak ellenségek esetén adatik meg [...]”.⁴¹⁷ A fentebb említett Alberico Gentili szintén a cicerói gondolatokat vallotta. Gentili olvasatában a kalózt semmilyen törvényes hatalom – város, fejedelem, királyság, vagy birodalom stb. – sem támogatja.

„Ellenségek azok, akik nekünk hadat üzentek, vagy akiknek mi üzentünk hivatalosan hadat. A többiek útonállók vagy kalózok.”, mondja Pomponius.⁴¹⁸
[...] Azaz a háborúnak mindkét oldalról államinak és hivatalosnak kell lennie, illetve mindkét oldalon kell lenniük uralkodóknak, hogy irányítsák a háborút.⁴¹⁹

Gentili elődeivel ellentétben azonban azon az állásponton volt, hogy a rabló és fosztogató tevékenységet bizonyos esetekben törvényessé nyilváníthatja a központi kormányzat. Az úgynevezett *letter of marque* vagy *reprisal*, vagyis a kalózlevelek birtokában a kalózok törvényes keretek között támadhatták a rivális állam kereskedőhajóit a nyílt tengeren.⁴²⁰

Hugo Grotius szintén foglalkozott a kalózkodás problémájával a háború és béke kérdéséről írott mesterművében. Grotius, ellentétben Gentilivel, azon a véleményen volt, hogy a törvényes zsákmányszerzéshez nem elegendő csupán a szuverén hatalom engedélye és megbízása, mivel elengedhetetlen az államok közötti hadiállapot megléte is.⁴²¹ A „csodálatos hollandus” emellett elvetette azt a cicerói álláspontot, miszerint a kalózoknak tett eskünket nem kell megtartanunk. „Nemcsak azt a személyt kell ugyanis tekintetbe venni, akinek az esküt teszik, hanem Istent is, akire esküsznek, s ez maga elég arra, hogy kötelmet eredményezzen.”⁴²²

Emellett Grotius 1609-ben megjelent munkájában, a *De Mare Liberum*-ban fogalmazta meg a napjainkban is használatos tengerjog elméletét. A holland jogtudós álláspontja szerint

⁴¹⁷ RUBIN: *Law of Piracy*, 19.

⁴¹⁸ Sextus Pomponius római jogtudós volt, akinek műveiből sok kivonat van a pandectákban, Hadrianus (117–138) és Antoninus Pius (138–161) uralkodása alatt élt. PECZ Vilmos szerk.: *Ókori lexikon I–VI*. Franklin Társulat, Budapest, 1904. <http://mek.niif.hu/03400/03410/html/6785.html>, Hozzáférés: 2016 júliusa.

⁴¹⁹ GENTILIS: *De iure belli libri tres*, 13–14.

⁴²⁰ Az úgynevezett „*letter of marque*”-t először 1354-ben említették a források, mégpedig egy III. Edward/Eduárd-kori (1327–1377) angol törvényben. SIDAK, Gregory J.: „The Quasi War Cases—and Their Relevance to Whether „Letters of Marque and Reprisal” Constrain Presidential War Powers”, In: *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 28. (2005), 468.; BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 2: 916–917.

⁴²¹ MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 96. i. m. RAMSEY, Michael D.: „Textualism and War Powers”, *The University of Chicago Law Review*, Vol. 69 (Autumn, 2002), No. 4. 1570–1578.

⁴²² GROTIUS: *Háború és a béke jogáról*, 372.

tengerekre semelyik állam sem terjesztheti ki a szuverenitását, mivel azok az emberiség közös tulajdonát képezik. Grotius kalózkodással szembeni véleménye is elsősorban a kereskedelem zavartalanságához kapcsolódott.⁴²³

Leoline Jenkins (1623–1685), aki a Brit Admirális bírja volt megfogalmazásában a kalózok jogon kívül állónak számítanak és minden népnek joga van megvédeni magát velük szemben, hacsak valamilyen állam megbízásából nem cselekednek. Cornelius van Bynkershoek holland jogász (1673–1743) szerint is „a kalózok olyan személyek, akik valamely szuverén hatalom felhatalmazásának megléte nélkül fosztogatnak és zsákmányolnak tengeren, illetve szárazföldön”.⁴²⁴

Emerich de Vattel svájci filozófus, diplomata és jogtudós (1714–1767) 1758-ban megjelent *Droit des gens* című munkájára kívánjuk még felhívni a figyelmet. Vattel több helyen is konkrétan megemlíttette az észak-afrikai muszlim államok kalózkodását írásában.⁴²⁵ A svájci jogtudós annak ellenére, hogy elismerte ezen államok szuverenitását, elítélte és jogtalannak nevezte azok kalózkodását:

A törvényes és a hivatalos hadviselést gondosan meg kell különböztetni a törvénytelen és a nem hivatalos háborútól, vagy inkább a fosztogató vállalkozásoktól, amit törvényes felhatalmazás vagy nyilvánvaló ok, és hasonlóképpen a szokásos formaságok nélkül, és kizárólag abból a célból indítanak, hogy zsákmányt szerezzenek. [...] Ugyanezen kategóriába tartozik a barbár korzárók szinte összes hadjárata: habár azokat egy szuverén állam engedélyezte, bármiféle nyilvánvaló ok nélkül és nem más indítékból indították, mint a zsákmányolás vágya.⁴²⁶

Összefoglalva a kora újkori gondolkodók álláspontját, három alapvető kritériumot fogalmazhatunk meg az államilag elismert kalózkodással kapcsolatban. Először is a zsákmányszerző akciókban résztvevő személyek csak egy hatalom, legyen az állam, fejedelem vagy tanács által kiadott megbízó levelek birtokában folytathatták tevékenységüket a tengeren. Ezzel szoros összefüggésben fontos kritérium volt, hogy a fenti hatalomnak legitimnek kellett lennie, azaz azt mind az adott térség lakóinak, mind a külföldi államoknak el kellett ismerniük törvényes entitásként. Végül a megbízó hatalomnak a fentiek mellett

⁴²³ Uő.: *The Freedom of the Seas or the Right Which Belongs to the Dutch to Take Part in the East Indian Trade a Dissertation by Hugo Grotius*. Batoche Books Ltd., Kitchener, 2000. 14.

⁴²⁴ BYNKERSHOEK, Cornelius van: *Treaties on the Law of War*. Fry and Kammerer, Philadelphia, PA, 1810. 127.; RUBIN: *Law of Piracy*, 80.; MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 92–93.

⁴²⁵ VATTEL, Emer de: *The Law of Nations, Or, Principles of the Law of Nature, Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns, with Three Early Essays on the Origin and Nature of Natural Law and on Luxury*. Liberty Fund, Indianapolis, IN, 2008. 301., 507., 570., 596.

⁴²⁶ Uo. 507.

hadban is kellett állnia azzal az állammal, melyet kalózsai a tengeren, illetve a tenger felől érkezve megtámadtak.

Megfeleltek-e a fenti kritériumoknak a muszlim kalózok és korzáróknak tekinthetők-e? Az észak-afrikai oszmán kormányzóságok elismert politikai tényezők voltak, ez az Oszmán Birodalom hódításának volt köszönhető. Korábban kifejtettük, hogy I. Szelim helyezte a birodalom védelme alá Algírt, Tunéziát pedig Szinán pasa hódította meg. A kormányzóságok és a nyugat-európai államok emellett több szerződést is kötöttek a 17–19. században, ami a legitimitás egyik jele. A hadiállapot kapcsán is megállapítható, hogy mind Algír, mind Tunézia időszakosan hadban álltak az nyugat-európai államokkal és szinte állandóan a spanyolokkal. Ez a harc szent háború volt az iszlám védelmében. A Földköz-tengeren a korzáró szinonimája volt a szent háborút folytató muszlim és keresztény kalózoknak.

5.2.3. A zsákmány fajtái: rabszolgaság kontra rabság

A keresztény Európa és a muszlim Észak-Afrika közötti kapcsolat sarkalatos és érzékeny pontját jelentette a rabszolgaság, illetve rabság kérdése. A keresztény rabszolgák szenvedése Barbáriában népszerű közhely volt Európában. Ezzel szemben a kortársak részéről jóformán szó sem esett a muszlim rabok sorsáról Máltán vagy Spanyolországban.⁴²⁷

Különbséget kell tenni azonban a rabszolgaság intézménye és a rabság gyakorlata között a Mediterráneumban.⁴²⁸ Az előbbi kategória esetén nem, vagy csak kevés esély volt a szabadulásra. A rabszolgaság intézménye igen korán, már az ókorban létrejött, azonban a fogalom használata, mely a latin *sclavus*, azaz szláv fogoly szóból ered, csak a kora középkorban terjedt el.⁴²⁹ Ezzel ellentétben a hadifoglyok és nagy tiszteletben álló emberek reménykedhettek szabadulásukban.⁴³⁰ A szabadulás elősegítésében elsősorban a szabadító rendek tagjai és a nyugati diplomaták, illetve konzulok jeleskedtek Észak-Afrikában.

⁴²⁷ MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 75–76. A kutatók ezzel szemben egyre inkább igyekeznek feltárni a muszlim rabok sorsát a keresztény államokban, például Máltán. Godfrey Wettinger monográfiája 2002-ben jelent meg. WETTINGER: *Slavery in the Islands of Malta and Gozo*, i. m. Emellett Nabil Matar nem régiben nagy sikerű előadást tartott két arab forrásról, melyek Máltáról származnak. MATAR, Nabil: *Two Arabic Accounts of Captivity in Seventeenth-Century Malta*. Piracy and Captivity in the Mediterranean 1530–1810, Innsbruck, 2016. június 16.

⁴²⁸ Lásd FINLEY, M. I.: *Ancient Slavery and Modern Ideology*. Chatto & Windus, London 1980.; GORDON, Murrya: *Slavery in the Arab World*. New Amsterdam, New York, NY, 1989.; BENNETT, Norman Robert: „Christian and Negro Slavery in the Eighteenth-Century North Africa”, *The Journal of African History*, Vol. 1 (1960), No. 1. 65–82.; RIDDELL, William Renwick: „Observations on Slavery and Privateterring”, *The Journal of Negro History*, Vol. 15 (July, 1930), No. 3. 337–371.

⁴²⁹ „Slave”, In: *Concise English Dictionary*, 1178–1179.

⁴³⁰ „Cap’tive”, In: Uo. 176.

A mediterrán korzárók kétféleképpen tehettek szert zsákmányra. Először is tengeren hajókat támadtak meg és annak utasait, legénységét és rakományát saját kikötőjükbe vitték. Továbbá az ellenséges partokat rabolták ki zsákmány után kutatva. A legjelentősebb zsákmányt az emberek jelentették.⁴³¹ Emanuel d'Arandát, aki éppen Spanyolországból kívánt haza hajózni, szintén a tengeren fogták el a kalózok 1640-ben.⁴³²

Aranda és sok más társának példáján jól látható, hogy a tengeren való utazás számos veszélyt rejtett magában. Előfordult az is, hogy maga a korzáró vált áldozattá.⁴³³ A flamand nemest fogságba ejtő korzáró szerint: „*Nyugalom barátom, ez a háború következménye: ma neked, holnap nekem*”.⁴³⁴ Emellett Pierre Dan megfigyelése szerint a rabszolgák a keresztény világ minden tájáról érkeztek:

Ami a mindkét nemből való rabszolgákat illeti, akik manapság a Barbáriában tartózkodnak, nagyszámban vannak minden Keresztény nemzetből, mint például angolok, itáliaiak, spanyolok, angolok, németek, flamandok, hollandok, görögök, **magyarok** [kiemelés PZs], lengyelek, szlávok, oroszok, és így tovább.⁴³⁵

A szerzetes állítása szerint minden várost alapul véve Észak-Afrikában körülbelül egymillió keresztény élt rabláncon a 16–17. században.⁴³⁶ A muszlim rabszolgák számának meghatározása ennél nehezebb, mivel a keresztény forrásoknál is kevesebbel rendelkezünk.

Miután a kalózok fogságba ejtették az embereket, ezt követően valamelyik nagyobb rabszolgapiacra vitték őket. A leghíresebb muszlim rabszolgapiac Algírban volt. Egy hagyományos nap a piacon a rabok megvizsgálásával kezdődött és ezt követte délután az árverés. A vizsgálat során megnézték a félig meztelen rabok kezeit és fogait, melyből megállapították, hogy milyen munkát tudnak végezni.⁴³⁷

⁴³¹ A leggyakrabban alkalmazott hajótípus a gálya és annak különböző változatai (galleot, petacchio, xcebec stb.) voltak. Ezen hajótípusokat evezővel szerelték fel, melynek meghajtásában elsősorban a rabszolgák játszottak döntő szerepet. A 17–18. században jelentek meg a vitoráláshajók (fregatt, korvett, brigg stb.), melyeket szintén előszeretettel alkalmaztak a korzárók. SEBAG, Paul: *La course tunisienne aux XVIIIe siècle*. Publications de l'Institut des Belles Lettres Arabes, Tunis, 2001. 16–18.; Uő.: *Tunis au XVIIe siècle*, 94–96.

⁴³² ARANDA: *Relation de la Captivité*, 8.

⁴³³ A rabszolgapiacokon a váltságdíj összegét tekintve a legértékesebb személyek a *rais*zok, azaz a muszlim kapitányok és a máltai lovagok voltak. A rabszolgák áraihoz Máltán lásd MUSCAT, Joseph: „The Maltese Corso”, In: Villain-Gandossi, Christiane-Durteste et. al. szerk.: *Méditerranée, mer ouverte : actes du colloque de Marseille, 21-23 septembre 1995*. Tome 1. Fondation Internationale, Malte; Université de Provence etc. 1997. 205.

⁴³⁴ ARANDA: *Relation de la Captivité*, 8.

⁴³⁵ DAN: *Histoire de la Barbarie*, 320.

⁴³⁶ Uo. 319.; Uő.: *Historie van Barbaryen*, 309. A rabságban élő keresztények számát lásd az alábbiakban.

⁴³⁷ EARLE: *Corsairs of Malta and Barbary*, 76. Voltaire a *Candide*-ban szintén beszámolt a vizsgálat procedurájáról, tovább ezt olvashatjuk a máltaiakról „*Megtudtam, hogy a máltai hitvédő lovagok se tesznek másképp, ha törököket vagy török nőket fognak, nemzetközi törvény ez, nem is szegi meg soha senki*”. VOLTAIRE, Francois-Marie: *Candide vagy az Optimizmus*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978. 66.

Keresztény rabszolgapiac Algírban

Az alapos vizsgálatot követően vette kezdetét az árverés. Aranda a következőképpen élte meg saját árverését: „Ezt követően leültettek minket, és az öreg árverező az elsőt kiragadta a sorból, háromszor vagy négyszer körbejárta a piacot vele és azt kiabálta, hogy Arrache, arrache, ami azt jelentette, hogy ki kínál többet.” Végül, amikor Arandára került a sor, az így emlékezett vissza a történetekre: „Hallottam, hogy több ember pénzt ajánl, bár nem értettem, hogy mit mondanak [...] az összeg végül 200 patagon lett”.⁴³⁸

A rabszolgákat az észak-afrikai városokban és Máltán is az úgynevezett *bagnoban* szállásolták el.⁴³⁹ A *bagno* több volt, mint egy egyszerű börtön. Haëdo szerint az algíri Nagy Bagno képes volt 500–2000 ember befogadására is.⁴⁴⁰ A *bagnok*, például tuniszi felépítését és az azokban történő eseményeket többek között Arvieux francia követtől is ismerjük:

Belépve egy nagy tér vagy egy hosszúkas udvar tárul elénk, melyet boltok határolnak; ez a rabszolgákat szolgálja ki, azért, hogy működtetni tudják fogadóikat. [...] A főkaput kora reggel nyitják ki és későn zárják be. Az udvar, mely asztalokkal van berendezve állandóan katonákkal, tengerészekkel és más

⁴³⁸ ARANDA: *Relation de la Captivité*, 13–15. Az újkori pénzek értékének megállapítása és átváltása, a számos forgalomban lévő valuta miatt meglehetősen nehéz. Arandánál 1 francia reál 1/10 patagont, míg 1 algír patagon 2,83 francia livre-t ért. A pénzek átváltásához és a rabszolgák áraihoz lásd DAVIS: *Christian Slaves, Muslim Masters*, viii–xiii

⁴³⁹ Az első *bagno*, a *bagno beylic* Algírban jött létre 1531-ben. A 17. században már hat *bagno* volt Algírban és kilenc Tuniszban. AUCHTERLONIE, Paul: *Encountering Islam: Joseph Pitts: An English Slave in 17th-century Algiers and Mecca*. Arabian Publishing, London, 2012. 45.

⁴⁴⁰ HAËDO: *Topographie*, 218–219.

lusta és kicsapongó emberekkel van tele, akik azért mennek oda, hogy bort igyanak, énekeljenek, dohányozzanak, vagy az üzletről beszéljenek.⁴⁴¹

A diplomata ennél sokkal borzasztóbbnak tüntette fel az algíri *bagnet*, mely szerinte „borzalmas látvány, olyan hely ahol füst terjeng a körös-körül elterülő tűzhelyekről, illetve hangzavar, üvöltés, lökdösődés és felfordulás uralkodik mindenhol”.⁴⁴²

Aranda szintén bemutatta az algíri *bagnet*. A rabszolgabörtönben számos nemzet alattvalóját látta és érdeklődve hallgatta a holland, spanyol, francia tengerészek történeteit az Újvilágról és a Távol-Keletről.⁴⁴³ Aranda szerint „szinte az összes rabszolga tengerész volt”.⁴⁴⁴ Emellett a *Don Quijote*-ben is találunk leírást muszlim *bagnet*-ben lévő állapotokról.

S ha bár gyakran gyötört is bennünket az éhség s a ruhátlanság, sőt majdnem mindig, semmi sem kínozott annyira, mint az a hallatlan és hihetetlen kegyetlenkedés, melyet lépten-nyomon elkövetett a gazdám a keresztények ellen. Nem múlt el nap, hogy valakit föl ne akasztott volna [...] s minthogy természete hozza magával, hogy az egész emberiség hóhéra legyen.⁴⁴⁵

5.3. Keresztény és muszlim korzárók a Földközi-tengeren

5.3.1. Keresztény kalózok a Mediterráneumban: a Szent János Lovagrend kalóztevékenysége, 1530–1798

A legtekintélyesebb keresztény kalózok a Szent János Lovagrend tagjai voltak a Földközi-tengeren a kora újkorban. A lovagok levantei szálláshelyük, vagyis Rodosz 1522-es elvesztését követően 1530. március 23-án kapták meg a Máltai-szigeteket (Málta, Gozo és Comino) és Tripolit hűbérbirtokul V. Károlytól.⁴⁴⁶ 1530 és 1798 között Málta volt a legjelentősebb keresztény kalózközpont, melyet Peter Earle helyesen a „keresztény kalózkodás fővárosának” nevezett monográfiájában.⁴⁴⁷

A jeruzsálemi Szent János Lovagrendet 1070 körül alapította Gérard bencés szerzetes és Amalfi városának zarándokai a Szentföldön, melyet II. Paszkál pápa (1099–1118) ismert el

⁴⁴¹ ARVIEUX: *Mémoires*, 4: 3–5.

⁴⁴² Uo. 4: 229.

⁴⁴³ EARLE: *Corsairs of Malta and Barbary*, 85.

⁴⁴⁴ ARANDA: *Relation de la Captivité*, 239.

⁴⁴⁵ CERVANTES SAAVEDRA: *Don Quijote*, 1: 545.

⁴⁴⁶ *Deed of Donation of the Maltese Islands to the Order of St. John of Jerusalem by Emperor Charles V in 1530*. Latin, English, French, Italian text, Archives and Library of Valletta, Valletta (Malta), 2011.; JAKAB Péter: „Az ispotályos rend letelepedése Máltán”, *Sic Itur ad Astra*, (2006), 1–2. sz. 148–153. Érdekességgé kívánjuk megjegyezni, hogy a lovagrendhez köthető a Máltai-szigetek viszonyait bemutató önálló munka megjelenése is. Jean Quintinus (1500–1561) írásában ugyanis igyekezett a szigetet vonzóvá tenni a fiatal rendtagok számára. QUINTIN D'AUTUN, Jean: *The Earliest Description of Malta*, Lyons 1636. DeBono Enterprises, Sliema (Malta), 1980.

⁴⁴⁷ EARLE: *Corsairs of Malta and Barbary*, 97.

egyházi rendnek *Pie postulatio voluntatis* kezdetű bullájában 1113-ban.⁴⁴⁸ A muszlimok elleni harc során fokozatosan katonai szervezetté alakult a rend, azonban betegápoló funkcióját története során végig megtartotta. A Szentföld elvesztését követően, a Cipruson eltöltött időszakban a rend katonai szerkezete átalakult és a szárazföldi hadviselés helyébe a tengeri lépett, illetve előtérbe került a muszlimok elleni kalózkodás.⁴⁴⁹

A rend szabályzata szerint minden ispotályosnak részt kell vennie négy úgynevezett teljes *karaván*ban azért, hogy előrébb léphessen a hierarchiájában. A *karaván* legalább 6 hónapos katonai szolgálatot jelentett az ispotályosok gályáján vagy 1 év szolgálatot annak vitorlás hadihajóján. A lovagok jobbára a levantei, illetve a barbár vizeken töltötték le ezt az időt. A zsákmány a rendet illette, ezért a vállalkozások a lovagok zömének inkább csak hírnevet és dicsőséget jelentettek. Ezzel szemben az egyéni vállalkozók által szervezett kalózakciók nagy hasznot hoztak az abban résztvevőknek. 1743 és 1747 között például 218 keresztény kalóz használta bázisaként Máltát, akik többsége, 62,38%-a itáliai (elsősorban korzikai és genovai) volt.⁴⁵⁰

A lovagrend kalózhajói meghatározott jogi keretek között tevékenykedtek a tengeren, amelyet az 1605. június 17-én Alof de Wignacourt nagymester (1601–1622) **(Jobbra: Caravaggio festményén 1608 körül)** által kiadott statútum, illetve az úgynevezett *Tribunale degli Armamenti* testület koordinált és ellenőrzött.⁴⁵¹ A statútum szabályozta a hajótulajdonosok, a kapitányok és a legénység közötti kapcsolatot. Először is a szigetről csak a nagymester páténslevelével, „*ad exercendam piraticam*” indulhatott hajó kalózkodni. A páténsben pontosan meghatározták, hol és meddig lehetett kalózkodni: általában 5 év a Levantében és 1-2 hét Barbáriában. Továbbá Máltáról kiindulva csak máltai, illetve a rend zászlója (vörös

⁴⁴⁸ SIRE, H. J. A.: *The Knights of Malta*. Yale University Press, New Haven, CT, 1994. 3.; NICHOLSON, Helen: *The Knights Hospitaller*. The Boydell Press, Woodbridge, 2001. 6.; RILEY-SMITH, Jonathan: *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus c. 1050–1310*. MacMillan – St Martin's Press, London, 1967. 43.; FODOR: *Máltai kalózkodás*, 374–375.

⁴⁴⁹ Az ispotályosok a templomosokkal szövetségben hajtották végre elő tengeri hadjárataikat, illetve az admirális tisztsége is megjelent a rendben 1299-ben. SIRE: *Knights of Malta*, 85.

⁴⁵⁰ VASSALLO, Carmel: „Maltese Corsairing or Christian Corsairing Based in Malta?... (Michel Fontenay) A Reassessment”, In: Homs, Román Piña szerk.: *L'Ordine de Malte, el regne de Mallorca i la Mediterrania*. Actes congrés científic internacional (Palma, 25-28 d'octubre de 2000), Palma de Mallorca, 2001. 287., 289.

⁴⁵¹ CASSAR, Paul: „The Maltese Corsairs and the Order of St. John of Jerusalem”, *The Catholic Historical Review*, Vol. 46 (July, 1960), No. 2. 142.; BONO, Salvatore: „Naval Exploits and Privateering”, In: *Hospitaller Malta*, 392.; CAVALIERO, Rodertic E.: „The Decline of the Maltese Corso in the XVIIIth century. A Study in Maritime History”, *Melita Historica*, Vol. 2 (1959), No. 1. 226.; MUSCAT: *Maltese Corso*, 195.

alapon fehér kereszt) alatt kalózkodhatott hajó. Emellett a tulajdonosnak és a kapitánynak vállalnia kellett, hogy nem tesznek kárt a keresztényekben és olyan muszlimokban, akik a nagymester vagy más keresztény uralkodó menlevelével rendelkeztek, a zsákmány tizedét leadják a nagymesternek, a maradék részt felosztják a rend egyéb igényjogosultjai között, illetve viták esetén a *Tribunale* döntését elfogadják.⁴⁵²

A máltai magánkalózkodás fénykora 1650 és 1675 közé tehető, ami a kandiai háborúval magyarázható. Ezen időszak alatt 20-30 máltai hajó tevékenykedett a Levantében.⁴⁵³ A rendelkezésünkre álló elsődleges forrásoknak, különösen az úgynevezett *Libri bullarum*nak köszönhetően a lovagrend által engedélyezett kalózakciókban résztvevő személyek közül többet is név szerint ismerünk. Jelentős kalóz volt például Alonso de Contreras, Aloisio Gamara és Francesco di Natale.⁴⁵⁴

Tekintélyes keresztény kalózok voltak továbbá a Szent István Lovagrend tagjai is, akik rendjét a toszkán nagyherceg Cosimo de' Medici firenzei fejedelem (1537–1569) hozta létre a 1562-ben Livornó központtal.⁴⁵⁵ Az egyházi lovagrendek mellett hatékonyan fosztogatták a hitetlenek hajóit a délszláv *uszkokok* is, a törökök elől menekülő szláv népesség egy csoportja, akik a Habsburg uralkodóktól kaptak engedélyt letelepedésre Horvátországban és Szlavóniában.⁴⁵⁶ Ezek a kalózok a muszlim vitorlások mellett a velencei hajókat is megtámadták, hasonlóan a nyugati-európai államok hajósaihoz, akik közül a velencei források tanúsága szerint az angol kalózok voltak a legkegyetlenebbek.⁴⁵⁷

Végül fontos megállapítani, hogy a keresztények elsősorban a muszlim kalózkodás és kalózkapitányok miatt alakítottak ki sajátos képet Észak-Afrika városairól és lakosairól. Ehhez azonban hozzá tartozik, hogy a korzárók flottáit nem egy esetben volt keresztények, úgynevezett renegátok vezették. A 17. század elején több, a korábbi háborúkban kimerült nyugati állam kötött békeszerződést egymással. Ilyen szerződések voltak a spanyolok

⁴⁵² BONO: *Naval Exploits and Privateering*, 391–392., 395–396.; MUSCAT: *Maltese Corso*, 195–198.; FODOR: *Máltai kalózok*, 377.

⁴⁵³ MUSCAT: *Maltese Corso*, 199.; FONTENAY, Michel: „Pour une géographie de l’esclavage méditerranéen aux temps modernes”, *Cahiers de la méditerranée*, Vol. 65 (décembre, 2002), 43.

⁴⁵⁴ EARLE: *Corsairs of Malta and Barbary*, 197–218., 236–251.; CASSAR: *Maltese Corsairs*, 148–149.; BONO: *Naval Exploits and Privateering*, 396–397. A *Libri bullarum*ban gyűjtötték össze a latin nyelven, Máltán íródott kalóz- és megbízóleveleket. Az iratok többek között tartalmazzák a megbízott család- és vezetéknévét, a hajó nevét, a kalózkodás területét stb. CASSAR: *Maltese Corsairs*, 142.

⁴⁵⁵ EICKHOFF: *Velence, Bécs és a törökök*, 162–167.; PANZAC: *Marine ottomane*, 109.

⁴⁵⁶ ROTHENBERG, Gunther E.: „Venice and the Uskoks of Senj: 1537–1618”, *The Journal of Modern History*, Vol. 33 (1961), No. 2. 148. Az *uszkokok* tevékenységéhez lásd BRACEWELL, Catherine Wendy: *The Uskoks of Senj. Piracy, Banditry, and Holy War in the Sixteenth Century-Adriatic*. Cornell University Press, Ithaca – London, 1992.; ROTHENBERG: *Venice and the Uskoks of Senj*, 148–156.; TENENTI: *Piracy and the Decline of Venice*, 3–15.; PANZAC: *Marine ottomane*, 98.

⁴⁵⁷ FISHER: *Barbray Legend*, 137.; BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 2: 666–689. A Velencei Köztársaság és az angol kalózok kapcsolatához lásd TENENTI: *Piracy and the Decline of Venice*, 56–86.

meg egyezései Angliával 1604-ben és Hollandiával 1609-ben. Mivel a spanyol háború lezárásával megszűnt jövedelmező tevékenysége, számos angol és holland kalóz indult Észak-Afrikába, és tért át az iszlám hitre, hogy ott folytassa a kalózkodást.⁴⁵⁸

A nyugati renegátoknak, vagy ahogyan Haëdo nevezte őket a „*Turcs de profession*”-oknak köszönhető többek között az, hogy Algír, Tunisz, Tripoli és Marokkó flottái jelentős technikai fejlődésen mentek keresztül a 17. században.⁴⁵⁹ Simon Simonsen, más néven Danser holland származású hajós ismertette meg például a kalózokat a vitorlás tengeri hajózás fortélyaiival.⁴⁶⁰ Emellett igen beszédes ebben a vonatkozásban a muszlim flották kapitányainak származása. 1626-ban például az algíri flotta 55 kapitánya eredetileg holland volt.⁴⁶¹

A legeredményesebb muszlim korzárók elsősorban a renegátok soraiból kerültek ki.⁴⁶² Angol oldalról a legjelentősebb ilyen renegát John Ward, alias Juszuf raisz, míg holland oldalról Jan Janszoon volt. Jan Janszoon, vagyis Murat raisz a technikai újításoknak köszönhetően az Atlantikumba is vezetett kalózakciókat. Murat nevéhez köthető a szaléi kalózok 1627-ben Izlandon elkövetett fosztogatása is.⁴⁶³ A renegát hajóskapitányok megítélése muszlim oldalról sem volt mindig pozitív. Az algíri pasák véleménye ezekről a személyekről az volt, hogy „*ezek a renegátok (Renegadoes) se nem keresztények, se nem muszlimok vagy zsidók! Nincsen egyáltalán sem hitük sem vallásuk!*”.⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ GROOT, Alexander H. de: „Ottoman North Africa and the Dutch Republic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, *Revue de l'occident musulman et de la méditerranée*, No. 39 (1985), 132.; KRIEKEN, Gérard van: „Renégats néerlandais en Afrique du Nord aux XVIIe et XVIIIe siècles”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 46 (1993) 49–63.

⁴⁵⁹ Haëdo a törökök kétféle kategóriáját különböztette meg Algirban. Először is léteztek a született törökök, akik felmenői török származásúak voltak (*Turcs de naissance*). A másik kategória az olyan személyeket jelentette, akik önként választották azt, hogy törökök lesznek (*Turcs de profession*). Ezen személyek elsősorban a renegátok soraiból kerültek ki. HAËDO: *Topographie*, 61–64.

⁴⁶⁰ BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 2: 935.; MERCIER, E.: *Histoire de l'Afrique septentrionale*. 3 tomes. Ernest Leroux Editeur, Paris, 1868. 3: 189–190.; CLARK: *Barbary Corsairs*, 27.

⁴⁶¹ GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 132. i. m. HEERINGA, K: *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel*. Vol. 1. (2. parts). Rijks geschiedkundige publicatiën, Hague, 1910., 1917. 976–977.

⁴⁶² CLISSOLD, Stephen: *The Barbary Slaves*. Elek Books Ltd., London, 1977. 86–101.; LLOYD: *English Corsairs on the Barbary Coast*, i. m.; KRIEKEN: *Renégats néerlandais en Afrique du Nord*, 49–63.; BENNASSAR, Bartolomé – BENNASSAR, Lucile: *Les Chrétiens d'Allah. L'histoire extraordinaire des renégats, XVe–XVIIIe siècle*. Perrin, Paris, 1989.; BENNASSAR, Bartolomé: „Les Chrétiens convertis à l'Islam „Renégats” et leur intégration aux XVIe–XVIIe siècles”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 157/158 (1993), 45–52.

⁴⁶³ LEWIS, Bernard: „Corsairs in Iceland”, *Revue de l'occident musulman et de la méditerranée*, (1973), No. 15-16. 139–144.; BENNASSAR: *Chrétiens convertis à l'Islam*, 50.; HELGASON, Þorsteinn: *The Extreme Point: The Turkish Raid in Iceland 1627. Piracy and Captivity in the Mediterranean 1530–1810*, Innsbruck, 2016. június 16. Az izlandi köztudatban a mai napi negatívan él ennek a rajtaütésnek az emléke, mely elkövetőit törököknek és nem észak-afrikaiaknak neveznek.

⁴⁶⁴ MORGAN, Joseph: *A Complete History of Algiers. To which is prefixed, An Epitome of the General History of Barbary, from the Earliest Times: Interspersed With many Curious Remarks and Passages, not Touched on by any Writer Whatever*. 2 vols., Printed for the author, by J. Bettenham, London, 1728–1729. 2: 533.

A renegátok kérdésköréhez hozzá kell tennünk, hogy egy muszlimnak nehezebb volt áttérnie a kereszténységre, mint egy kereszténynek az iszlámra. Egy észak-afrikai, ha sikeresen át is tért a kereszténységre, akkor sem tölthetett be olyan fontos funkciókat egy keresztény államban, mint például egy megtért keresztény Algírban.

Összefoglalva kijelenthető, hogy a több ezer európai renegáttal Tunisz, Tripoli és főleg Algír a 17. század első felében a kalózok bázisa volt. Továbbá a nyugati renegátok tevékenysége a modernizáció és nyugatizálódás korai megjelenési formáját jelentette az iszlám világban. A keresztény és a muszlim lakosság és tengeri kultúra ugyanis keveredett és hatással is volt egymásra Észak-Afrikában.⁴⁶⁵

5.3.2. A Barbár Államok: Algír, Tunisz és Tripoli kalóztevékenysége, 16–18. század

Daniel Panzac éleslátóan fogalmazta meg 1995-ös tanulmányában, hogy „*a [muszlim] korzárók Dár al-izlám hősei és annak ellenségeivel harcolnak a Dár al-harb területén*”.⁴⁶⁶ Algír, Tunisz és Tripoli az Oszmán Birodalom részeként vette fel szintén a harcot a tengeren az iszlám ellenségeivel, amelynek egyik megnyilvánulási formája volt a kalózkodás.

A fentiekben jeleztük, hogy a kormányzóságok széleskörű autonómiát élveztek az Oszmán Birodalmon belül. A kormányzóságok gazdasági élete és jóléte egyrészt a sikeres kalózakcióktól függött, azonban nem szabad ennek a jelentőségét eltúlozni, „*[...] a kalózkodás nem járt olyan katasztrofális hatással, mint azt a túlzó beszámolók és panaszok állítják vagy sugallják, hiszen a pezsgés az erősödő kalóztevékenység ellenére sem szűnik meg*” – olvashatjuk Braudelnél. A francia történész véleménye szerint azonban Algír akkor fejlődött igazán, amikor annak kalózzai eredményesek voltak a tengeren.⁴⁶⁷ A nyugati államok vezetői és lakosai először a kalózakciók révén kerültek kapcsolatba az észak-afrikai városokkal.

A kalózkodás iránya más és más volt Algír, Tunisz és például Tripoli esetében. A legerősebbeknek és legveszedelmesebbeknek tartott algíri korzárók célpontja elsősorban a Mediterráneum nyugati medencéje (Majorca, Szardínia, Korzika, Itália) és az Atlantikum volt. Ezzel szemben a tunéziai kalózkapitányok a Provence–Itáliai, Észak-Afrika és Kréta

⁴⁶⁵ GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 132.

⁴⁶⁶ PANZAC: *Régence de Tunis et la mer*, 75.

⁴⁶⁷ BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 2: 934. Panzac szerint az Oszmán Birodalom politikai- és gazdasági egységének megőrzésében kiemelt szerepe volt a belső kereskedelemnek, melynek aktív résztvevői voltak az észak-afrikai kormányzóságok. A többségben az algíri „törökök” voltak, azonban arabok is részt vettek a kereskedelemben (jelentős városok: Tunisz, Szfáksz, Szúsza stb.). PANZAC, Daniel: „International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 24 (May, 1992), No. 2. 194., 201–202.

közötti, illetve Kréta és Morea közötti vizeket látogatták rendszeresen. A Tripoliszi Kormányzóság hajói leginkább Szicília keleti partjait és a Levantét fosztogatták.⁴⁶⁸ Egy közös elem mindig megtalálható volt a városok akcióiban, nevezetesen a folyamatos és szüntelen harc a Szent János Lovagrend és a Spanyol Birodalom ellen.⁴⁶⁹ Emellett bizonyos időszakokban ellenségnek számítottak még a franciák, az angolok és a hollandok. A 18. században új államokkal bővült a lista: osztrákok, svédek, dánok és amerikaiak.⁴⁷⁰

Keresztény rabok érkezése Algírba

A zsákmány összetétele azonos volt a keresztény korszárókéval, illetve itt is a legjelentősebb zsákmányt az emberek jelentették. Az elfogott és otthonából elhurcolt keresztények számának megállapításához több forrással is rendelkezünk. A pontos szám meghatározása azonban szinte lehetetlen, mivel sem Algírban, sem Tuniszban, sem Tripoliban nem vezettek hivatalos nyilvántartást az elfogott keresztények számáról.⁴⁷¹ Haëdo állítása

⁴⁶⁸ EARLE: *Corsairs of Malta and Barbary*, 56.; FONTENAY: *Pour une géographie de l'esclavage méditerranéen*, 36–38.; CLARK: *Barbary Corsairs*, 25.

⁴⁶⁹ A Szent János Lovagrend kalózkására pontot Bonaparte Napóleon tett 1798-ban, amikor is útnak indította Egyiptom felé elfoglalta Máltát és száműzte onnan a rendet. Emellett az észak-afrikai kormányzóságok szüntelen harca a spanyolokkal egészen a 18. század végéig tartott. Például 1784-ben Tripoli, míg 1791-ben Tunisz kötött először szerződést a Spanyol Birodalommal. PANZAC: *Barbary Corsairs*, 336. A tunéziai szerződés szövegét lásd *Cahiers des Archives*, 63–86.; ROUSSEAU: *Annales tunisiennes*, 468–474.

⁴⁷⁰ SEBAG: *Course tunisienne*, 22–29.; Uő.: *Tunis au XVIIe siècle*, 89–90., 103–108.

⁴⁷¹ PENNELL: *Who needs pirate heroes?*, 63.; DAVIS: *Christian Slaves, Muslim Masters*, 8. i. m. BACHROUCH, Taoufik: „Rachat et libération des esclaves chrétiens à Tunis au XVIIe siècle”, *Revue Tunisienne de sciences sociales*, Vol. 11 (1975), 128.

szerint például Algír 100 ezer fős lakosságának negyede keresztény rabszolga volt.⁴⁷² Körülbelül hatvan évvel később, 1640-ben Aranda 30 és 40 ezer fő közöttire becsülte ezt a számot és hozzátette, hogy a rabszolgák mindenféle nemzetből származtak.⁴⁷³ Dan szerint Algírban a 17. század közepén körülbelül 25 ezer keresztény raboskodott.⁴⁷⁴

Algírhoz hasonlóan a többi észak-afrikai kormányzóságban sem volt más a helyzet a keresztény rabszolgák számát tekintve. Ismételten Dan adatait véve alapul, Szaléban 1500, Tripoliban 400–500, míg Tuniszban 7000 keresztény raboskodott 1634-ben.⁴⁷⁵ Továbbá a szerzetes 36 ezer főben határozta meg a rabszolgák teljes számát ugyanebben az évben. A 17–19. században, a források és a szakirodalom tanúsága szerint szinte mindig tartózkodott keresztény rabszolga a Tuniszi Kormányzóságban.⁴⁷⁶

Robert C. Davis amerikai történész, az Ohioi Állami Egyetem professzora kutatásai során részletesen elemezte a muszlim kalózkodás és a keresztény rabszolgaság kapcsolatát. Többek között arra a következtetésre jutott, hogy 1580–1680 között átlagban körülbelül 27 ezer keresztény rabszolga tartózkodott Algírban.⁴⁷⁷ Emellett 2003-as monográfiájában a keresztény foglyok számát tekintve azt állította, hogy 1530 és 1780 között egész Barbáriát alapul véve közel egymillió keresztényt tettek rabszolgává a muszlimok.⁴⁷⁸ A beszámolók és a kutatás alapján is arra a következtetésre juthatunk, hogy nagyszámú keresztény raboskodott Észak-Afrikában az 1530 és az 1780 közötti években.

A muszlim rabszolgák számának meghatározása meglehetősen nehéz, ami a források kis számával is magyarázható. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Máltán a kora újkorban volt olyan év, hogy 2000 muszlim „vendégeskedett” az ispotályosok rabszolgabörtöneiben.⁴⁷⁹ Ez a 2000 fő igen jelentős szám, főleg, ha a Máltai-szigeteken állandóan ott tartózkodó lovagok

⁴⁷² CLISSOLD: *The Barbary Slaves*, 53. i. m. HAËDO, Fray Diego de: *Topografia e Historia de Argel*. Valladolid, 1612. 8.; Uő.: *Topographie*, 55.

⁴⁷³ DAVIS: *Christian Slaves, Muslim Masters*, xviii i. m. ARANDA, Emanuel d': *The History of Algiers and Its Slavery*. Davies, John szerk., Printed for John Starkey, London, 1666. 99.

⁴⁷⁴ DAN: *Histoire de la Barbarie*, 320.

⁴⁷⁵ Uo. 321.

⁴⁷⁶ VENTURE DE PARADIS, Jean-Michel: *Tunis et Alger au XVIIIe siècle*. Sinbad, Paris, 1983. 69.; NOAH, Mordecai: *Travels in England, France, Spain and the Barbary States in the Years 1813–1814 and 1815*. John Miller – Kirk and Mercein, London – New York, NY, 1819. 368.; VALENSI, Lucette: „Esclaves chrétiens et esclaves noirs à Tunis au XVIIIe siècle”, *Annales : Économies, sociétés, civilisations*, (1967), No. 6. 1277–1277., 1276–1278., 1282.; KRIEKEN, Gérard van: *Corsaires et marchands : Les relations entre Alger et le Pays-Bays, 1604–1830*. Bouchène Editions, Paris, 2002. 113.

⁴⁷⁷ DAVIS, Robert C.: „Counting European Slaves on the Barbary Coast”, *Past and Present*, Vol. 172 (2001), 108.

⁴⁷⁸ Uő.: *Christian Slaves, Muslim Masters*, 23.

⁴⁷⁹ 1798-ban Napóleon pontosan 2000 muszlimot engedett szabadon az ispotályosok börtöneiből. PANZAC: *Régence de Tunis et la mer*, 84. 26-os lábjegyzet. Emellett 1659 és 1663 között a Máltán raboskodó magrebi muszlimok többségét a tunéziaiak tették ki. PANZAC: *Marine ottomane*, 124.; FONTENAY: *Pour une géographie de l'esclavage méditerranéen*, 49.

számát vesszük alapul. Az 1530 és 1798 között ugyanis átlagosan 400–500 lovag élt Máltán.⁴⁸⁰

2. táblázat: Keresztény rabszolgák/rabok a Tuniszi Kormányzáságban, 1574–1815⁴⁸¹

Évszám	Foglyok/rabok száma	Forrás
1574	„több ezer spanyol fogoly”	MORGAN: <i>Complete History of Algiers</i> , 500.
1594	1600 keresztény	DAVIS: <i>Counting European Slaves</i> , 100.
1625	kevesebb, mint 10 ezer	DAVIS: <i>Counting European Slaves</i> , 100.
1634	7000	DAN: <i>Histoire de Barbarie</i> , 321.
1643	150 francia	MASSON: <i>Histoire du commerce</i> , 38.
1660 körül	6000–12 ezer	VALENSI: <i>Esclaves chrétiens</i> , 1277.
1664	4000 keresztény rabszolga	DAVIS: <i>Counting European Slaves</i> , 100.
1686	7000–8000	DAVIS: <i>Counting European Slaves</i> , 100.
1741	kb. 800	VALENSI: <i>Esclaves chrétiens</i> , 1282.
1756	870	KRIEKEN: <i>Corsaires and marchands</i> , 113.
1757	1100–1200	SEBAG: <i>Course tunisienne</i> , 42.
1780	2000	VALENSI: <i>Esclaves chrétiens</i> , 1276.
1786	200	VENTURE DE PARADIS: <i>Tunis et Alger</i> , 69.
1786–1796	776 nápolyi és szicíliai	VALENSI: <i>Esclaves chrétiens</i> , 1277.
1797	legalább 1500	VALENSI: <i>Esclaves chrétiens</i> , 1278.
1798	900 szardíniai	PANZAC: <i>Régence de Tunis et la mer</i> , 77.
1802	66 piemonti Elbáról és Capreráról	ROUSSEAU: <i>Annales tunisiennes</i> , 239.
1803	2750	ROUSSEAU: <i>Annales tunisiennes</i> , 247–248.
1810	kb. 2000 nápolyi	MACGILL: <i>Account of Tunis</i> , 77.
1812	500 római és nápolyi	ROUSSEAU: <i>Annales tunisiennes</i> , 278.
1815	több mint 600	NOAH: <i>Travels in England</i> , 368.

Milyen lehetőségi voltak a raboknak szabadulásuk elősegítésére? Egyik alternatíva volt a szökéssel való próbálkozás. A Barbáriából való szökés lehetősége meglehetősen kicsi volt, azonban vannak sikertörténetek. Például Cervantes rabszolgája számos társával kalandos módon szökött meg Algírból.⁴⁸² A rabszolgák bízhattak abban, hogy valaki, például a családtagok szülőföldjükről kiváltja őket. Ebben segítségükre lehettek a kereskedők, akik az

⁴⁸⁰ HOPPEN, Alison: „The Finances of the Order of St John of Jerusalem in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *Europe Studies Review*, Vol. 3 (1973), No. 2. 116.

⁴⁸¹ A táblázat közel sem teljes, azonban jól szemlélteti, hogy háromszáz éven keresztül mindig raboskodott keresztény Tunéziában. További adatokat Tunéziához lásd WEISS: *Captives and Corsairs*, 195–200.; DAVIS: *Counting European Slaves*, 91–93., 100–101., Uő.: *Christian Slaves, Muslim Masters*, xxi–xxii

⁴⁸² CERVANTES SAAVEDRA: *Don Quijote*, 1: 557–582.

emberkereskedelemre specializálódtak például Livornóban. A foglyokkal és a családtagokkal emellett az egyházak is felvették a kapcsolatot. A keresztény világban, szemben a muszlimmal, ugyanis a szabadítással hivatásszerűen foglalkozó egyházi rendek működtek. A leghíresebbek ezek közül a Szabadító Testvérek voltak. A rendet 1192-ben hozta létre Jean de Matha provençai nemes, melyet 1198-ban III. Ince pápa (1198–1216) is elismert egyházi szervezatként.⁴⁸³ Az egyik legismertebb szerzetes a korábban már többször is említett Pierre Dan volt. Dan három társával 1634-ben érkezett Algírba azért, hogy tárgyaljon a rabszolgák szabadon bocsájtásáról. A misszió eredményeképpen 42 főt sikerült kiváltaniuk. A rend hosszú története során összesen 30720 embert váltott ki 363 misszió során.⁴⁸⁴ A jótékonyság, az adó és a rokonok segítsége nem mindig volt elég, így a rabszolgáknak a szabadulásukhoz szükséges pénzt maguknak kellett előteremteniük.⁴⁸⁵ A fogságban lévő személyek a legkülönbébb munkákat vállalhatták Észak-Afrikában. Ahogyan Arandánál olvashatjuk, nem volt olyan szakma, amit nem lehetett kitanulni: „*Nincs jobb iskola az algíri bagnonál, hogy megtanuljuk, hogyan kell élni a világban*”.⁴⁸⁶

A keresztény államok, elsősorban Anglia/Nagy-Britannia, Hollandia és Franciaország is igyekeztek alattvalóikat kiszabadítani a rabságból. A nyugati érdekek képviselőit, a védelem első vonalát a konzulok jelentették. A konzulok feladatait többek között a békeszerződések megőrzése, a rabszolgák kiszabadításának elősegítése és állama hajóinak menlevéllel való ellátása jelentette.⁴⁸⁷

Összegzés

Észak-Afrikáról, annak lakóiról és a mediterrán kalózkodásról számos sztereotípiát élt a keresztény emberek képzeletében a 16–19. században. Barbária misztikus vidék volt, ahol civilizálatlan emberek, barbárok, jóformán vadállatok éltek, akik szörnyű kegyetlenkedéseket követtek el a keresztényeken. A legszélsebbségebb előítélet elsősorban a muszlim kalózkodás miatt alakult ki. Tény, hogy jelentős magrebi kalózkodás létezett a kora újkorban, továbbá az is igaz, hogy több tízezer keresztény élte le életét rabságban Észak-Afrikában. A kalózkodás problémája azonban sokkal összetettebb annál, mint ahogyan azt a keresztény források bemutatták.

⁴⁸³ LLOYD: *English Corsairs*, 120–121.; WEISS: *Captives and Corsairs*, 12.

⁴⁸⁴ LLOYD: *English Corsairs*, 29.

⁴⁸⁵ EARLE: *Corsairs of Malta and Barbary*, 87.

⁴⁸⁶ ARANDA: *Relation de la Captivité*, 239.

⁴⁸⁷ PENNELL: *Piracy and Diplomacy*, 19.

A keresztények és a muszlimok közötti ellentét kiváltó oka a vallási meggyőződés volt a középkorban és a kora újkorban. A *justum bellum*, azaz az igazságos háború elmélete mindkét kultúra háborús elméleteinek meghatározó eleme volt. A vallási ellentét fegyveres formában is realizálódott, ami keresztény részről a keresztes háborút, míg muszlim oldalról a *dzsihadot* jelentette a Mediterráneumban. A 16. században a *justum bellum* továbbvivője a tengeren és a partokon fosztogató keresztény és muszlim kalóz volt.

A kalózkodás a mediterrán élet jellemző és meghatározó aspektusa volt a történelem során. Az ókorban is virágzott ez a tevékenység, köszönhetően az illíreknek és a kilíkiaknak. Ciceró szerint a kalóz nem a hadviselők táborához tartozik, ő ugyanis *communis hostis omnium*, azaz közös ellensége mindenkinek. A középkorban és különösen a kora újkorban ezzel szemben a kalóz fogalma és megítélése kiegészült, illetve átalakult.

A kalózkodás történetében különbséget kell tennünk az úgynevezett hivatalos (*privateering* és *corsairing*) és nem hivatalos kalózkodás fogalma (*piracy*) között. Az „új típusú” kalózkodást három feltétel betartása mellett minden nyugat-európai és mediterrán állam többé-kevésbé elismerte. Azon a véleményen vagyunk, szemben nem egy kortárs utazó vagy szerzetes véleményével, hogy Algír, Tunisz és Tripoli a nyugatiak által a hivatalos kalózkodás felé támasztott szempontoknak eleget tettek, illetve megfeleltek, így azok nem egyszerűen kalóz, hanem korzáró államok voltak a 16–19. században.

A mediterrán kalózkodással szoros összefüggésben a keresztények rabsága kapcsán szintén előítélet élt a keresztényekben a Magrebet illetően. A keresztények szenvedése Barbáriában népszerű közhely volt Európában. Ezzel szemben a kortársak részéről jóformán semmi szó sem esett a muszlim rabok sorsáról a keresztény államokban. Kivételek azonban voltak, hiszen például William Eaton amerikai konzul Tuniszban 1799 és 1804 között,⁴⁸⁸ és később Charles Sumner (1811–1874), aki Massachusetts szenátora is volt a Barbár Államok kalózkodásának tükrében élénken kritizálta az amerikai rabszolgaság intézményét.⁴⁸⁹

A közhellyel ellentétben a Barbáriában raboskodó keresztények gyakorlatilag hadifoglyok és nem rabszolgák voltak, akik elviekben reménykedhettek jövőbeni szabadulásukban. A Magreb és a nyugat-európai államok között számos konfliktus volt a 17–19. században. Ezek egyrészt katonai eszközökkel, másrészt diplomáciai módon rendeződtek. A továbbiakban ennek a bonyolult kapcsolatrendszernek főbb állomásait és a diplomácia adta lehetőségek, illetve szabályok főbb jellemzőit kívánjuk ismertetni.

⁴⁸⁸ ALLEN, Debra J.: *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy from the Revolution to Secession*. Scarecrow Press, Inc., Lanham, MD, 2012. 87.

⁴⁸⁹ SUMNER, Charles: *White Slavery in the Barbary States*. John P. Jewett and Company, Cleveland, OH, 1853.

VI. DIPLOMÁCIA ÉS KONFLIKTUS A MAGREB ÉS EURÓPA KÖZÖTT

Mindaddig, amíg a nemzeti érdekeket is érinti örökltség lenne, ha Nagy-Britannia csatlakozna a Szent Ligához, melynek létrehozását Sir Sidney Smith és külföldi barátai szükségesnek tartják. Ez rosszabb lenne, mint az örökltség. [...] Ha bármikor ezen államok fékezhetetlen és kalózkodó alattvalói megsértenék ezen előírások (szerződések) bármelyikét, akkor minden alkalommal azonnal megtennék a szükséges lépéseket [ennek megbüntetésére].⁴⁹⁰

Quarterly Review

Bevezetés

Az Oszmán Birodalom észak-afrikai kormányzóságai által a 17. században a keresztény kereskedelem ellen indított *korzó* a nyugat-európai államok részéről kiváltotta a diplomáciai kapcsolatfelvétel igényét először a birodalommal, majd ezt követően a Magreb városokkal. A Magreb és a nyugat-európai államok között számos konfliktus és válsághelyzet volt 1605 és 1830 között.⁴⁹¹ Ezek a konfliktushelyzetek egyrészt diplomáciai úton, másrészt katonai eszközökkel általában rendeződtek. Ennek eredményeképpen számos szerződés jött létre a muszlim kormányzóságok és a nyugat-európai államok között, melyek több apróbb változtatás és módosítások mellett alapjában véve 200 éven keresztül meghatározták ezen államok kapcsolatát.

A kétszáz éves ellenségeskedésnek és az ezen időszak alatt megkötött szerződéseknek köszönhetően létrejöttek azok az alapelvek, melyek lényegében véve meghatározták a szemben álló felek közötti kapcsolat keretét és normarendszerét a kora újkorban. A legjelentősebb diplomáciai kérdéseket a szuverenitás, a szabad hajózás, az úgynevezett menlevelek/útlevelek, az adófizetés és a rabszolgaságban élő keresztények, illetve muszlimok kiváltása vagy kicserélése jelentették. Ezen bonyolult kapcsolatrendszer, illetve diplomáciai eszközök és gyakorlatok

⁴⁹⁰ VALENSI: *On the Eve of Colonialism*, 96. i. m. *Quarterly Review*, 1816. április, 142–143. („The Barbary States”)

⁴⁹¹ Az 1605-ös évhez köthető az első szerződés megkötése egy észak-afrikai kormányzóság és egy nyugat-európai állam között a 17. században. A francia monarchia ebben az esztendőben kötött béke- és kereskedelmi szerződést a Tuniszi Kormányzósággal. 1830-as záró évszámunk az önálló Algíri Kormányzóság megszűnésének dátumát jelöli, a francia csapatok ugyanis ekkor foglalták el a mai Algéria jelentős részét és szüntették meg a *dejlíkátus* intézményét.

összességét Fatima Maameri szavaival élve korzáró diplomáciának (*corsairing diplomacy*) nevezzük.⁴⁹²

A 17–19. században a nagy katonai és diplomáciai presztízzsel rendelkező nyugat-európai államok, azaz a Holland Egyesült Tartományok, Anglia/Nagy-Britannia és Franciaország általában hasonlóan, időnként azonban teljesen különböző módon politizált a Magreb-államokkal. Kezdetben közös elem volt az Oszmán Birodalom támogatásának elnyerése kereskedelmi érdekeik védelmében. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Fényes Porta befolyása az észak-afrikai tartományokban többnyire csak névleges, akkor vették fel a nyugati-államok a közvetlen kapcsolatot ezekkel az államokkal.

A 17. század elején az államok közötti kapcsolat kétoldalú volt, hiszen mind a nyugat-európai, mind a Magreb-államok profitáltak abból. Ezzel szemben a 18–19. században, amikor a nyugat-európai államok katonailag megerősödtek, lényegében zavartalanul tudták érdekeiket érvényesíteni a Magrebben. Ez volt az úgynevezett ágyúnaszád-diplomácia (*gunboat diplomacy*) kezdete, melysorán a keresztény flották több alkalommal is bombázták az Algíri, a Tuniszi, és a Tripoliszi Kormányzóság városait.

6.1. A diplomáciai kapcsolat alapelvei a Magreb és a nyugat-európai államok között

6.1.1. Kapitulációk az Oszmán Birodalom és a nyugat-európai államok között

A 16–17. században a muszlim kalózok eredményességét a tengeren az európai államok pillanatnyi gyengesége is elősegítette. A katonai szempontból gyenge nyugati államok elsősorban diplomáciai kapcsolatot építettek ki ekkor az észak-afrikai államokkal, amelynek kezdeti sikereiben komoly szerepe volt az Oszmán Birodalommal kialakított jó viszonynak is. A birodalommal való kapcsolatfelvétel eredményeképpen az oszmán szultánok kapitulációkat, úgynevezett *ahdnámékat* kötöttek a keresztény államokkal, melyekben az utóbbi államok jelentős jogi és kereskedelmi előnyöket szereztek maguknak az Oszmán Birodalmon belül.⁴⁹³

Mi is pontosan a kapituláció és milyen változatai léteztek a kora újkorban? Egyrészt, a kapituláció nemzetközi szerződést jelöl a népek közötti jogban és nem keverendő össze a kato-

⁴⁹² MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 1.

⁴⁹³ INALCIK, H.: „Imtiyazat”, In: *Encyclopedia of Islam*, 3: 1178–1189.; MASTRES, Bruce: „Capitulations”, In: *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. Ágoston, Gábor – Masters, Bruce szerk., Facts On File, Inc., New York, NY, 2009. 118–119.; PAPP, Sándor: „Ahdname”, In: *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, 21–22.; BOOGERT, Maurtis H. van den: *The Capitulations and the Ottoman Legal System: Qadis, Consuls and Beraths in the 18th Century*. Brill, Leiden – Boston, MA, 2005.; ANGELL, James B.: „The Turkish Capitulations”, *The American Historical Review*, Vol. 6 (January, 1901), No. 2. 254–259.; MÉNAGE, V. L.: „The English Capitulation of 1580: A Review Article”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 12 (November, 1980), No. 3. 373–383.; THAYER, Lucius Ellsworth: „The Capitulations of the Ottoman Empire and the Question of their Abrogation as It Affects the United States”, *The American Journal of International Law*, Vol. 17 (April, 1923), 207–233.

nai terminológiában használatos teljes megadás fogalmával. Másrészt, az oszmán-török fogalomhasználatban az *ahdnámé* jelentése szerződéslevél vagy egyezmény. A fogalom etimológiáját tekintve egyrészt arab (*ahd*, azaz szerződés, megállapodás, eskü), másrészt perzsa (*name*, azaz levél, dokumentum) eredetű.⁴⁹⁴ A 15–17. században az oszmán szultánok ilyen szerződéseket kötöttek Velencével és a nyugat-európai államokkal, melyek értelmében azok alattvalói az Oszmán Birodalomban kereskedelmi és területen kívüli jogokat kaptak (pl. az egymás közötti peres ügyeik államuk konzuljának joghatósága alá tartoztak).⁴⁹⁵ A kora újkorban a Fényes Porta a nyugat-európai államok közül először a franciákkal (1535), ezt követően az angolokkal (1579/1580), majd a hollandokkal (1612) kötött kereskedelmi szerződést.⁴⁹⁶

I. Ferenc francia király (1494–1547) volt az első keresztény uralkodó, aki szerződést kötött I. Szulejmán oszmán szultánnal 1535-ben.⁴⁹⁷ A kapituláció szövege sajnálatos módon nem maradt fenn, azonban a későbbi szerződésekből következtetni lehet tartalmára. Először is minden francia alattvaló szabadon utazhatott az Oszmán Birodalom bármelyik részére, továbbá szabadon kereskedhettek saját szokásaik és törvényeik szerint. A franciák emellett mentesek voltak mindenféle vám fizetése alól, sérthetetlenséget élveztek lakóhelyükön, illetve felelőtük csak saját nemzetük nagykövetének és konzuljának volt joghatósága.⁴⁹⁸ Az oszmán szultán több kereskedelmi állomást is adott a franciáknak a birodalom területén. Ilyen kereskedelmi állomás volt az úgynevezett *Bastion de France* nem messze Bónától, az Algíri Kormányzóságban. Ez a kereskedelmi telep több nézeteltérés kiinduló pontja volt a franciák és az algíriak között a 17. században.⁴⁹⁹

Az angol monarchia a franciákhoz hasonlóan kereste a kereskedelmi kapcsolatok kialakításának lehetőségét a Fényes Portával. Az angol hajósok már a 16. század első éveiben megjelentek a Földközi-tengeren, ahogyan azt Richard Hakluyt angol földrajztudós (1552 körül–1616) is megírta a *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the*

⁴⁹⁴ Az Oszmán Birodalomban három fajtája létezett az *ahdnámé*eknek. Ezek: (1) kapituláció, (2) *ahdnámé hüümájún*, azaz birodalmi levél és (3) egyoldalú szerződés olyan államokkal, akik elismerték az oszmán fennhatóságot. PAPP: *Ahdname*, 21–22.

⁴⁹⁵ MASTRES: *Capitulations*, 118–119. Az Oszmán Birodalom Velencével kötött szerződéseire lásd THEUNISSEN, Hans Peter Alexander: „Ottoman–Venetian Diplomats: The 'Ahd-Names. The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents”, *Electronic Journal of Oriental Studies*, Vol. 1 (1998), No. 2. 1–698.

⁴⁹⁶ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 27. Braudel monográfiájában az Anglia és az Oszmán Birodalom között létrejött megállapodás dátumát 1580 júniusára tette. BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 2: 670.

⁴⁹⁷ A szerződés a maga nemében egyedülálló, mivel abban a francia uralkodó, mint padisah szerepel, szemben a többi európai állammal uralkodójával, akik megjelölése ekkor még csupán lord, azaz úr (*beg*). THAYER: *Capitulations of the Ottoman Empire*, 211.

⁴⁹⁸ ANGELL: *Turkish Capitulations*, 255–256.

⁴⁹⁹ MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 113–115.; PANZAC: *Barbary Corsairs*, 25.

English Nation című művében. Angol kereskedők azonban csak az 1570-es évektől kezdve tettek szert jelentős profitra, amikor a levantei piacokra is sikerült eljutniuk. Szintén Hakluyt számolt be arról, hogy ez elsősorban két angol kereskedő, bizonyos Edward Osbourne Alderman és Richard Staper érdeme volt, akik jelentős összegekkel támogatták az angol kereskedelmet a Földközi-tengeren, különösen az Oszmán Birodalommal.⁵⁰⁰

Az angol tapogatózások és az oszmán udvar pozitív állásfoglalásának köszönhetően 1580-ban létrejött az első kapituláció Anglia és az Oszmán Birodalom között. A megállapodás 35. cikkelye többek között garantálta a szabad kereskedelmet az angol alattvalók számára, angol lobogó alatt. I. Erzsébet angol uralkodónő (1558–1603) igyekezett a lehetőség adta előnyöket kiaknázni és már 1581. szeptember 11-én felállította a Levantei Társaságot (*Levant Company*) az angol kereskedelem elősegítésére az Oszmán Birodalommal. Az angol kereskedők sikereit, a velencei és a francia kereskedők hátrányára William Harborne (1542 körül–1617) isztambuli angol követ is elősegítette a kezdeti időszakban.⁵⁰¹

A holland kereskedők szintén a 16. század elején jelentek meg a Földközi-tengeren és rögtön szembetalálták magukat az észak-afrikai kormányzóságok kalózkodásával. A *Staten Generaal*, vagyis az Össztartományi Gyűlés – lényegében a holland kormány – minél előbb igyekezett közvetlen kapcsolatot kiépíteni az Oszmán Birodalommal azért, hogy biztosítsa hajói számára a védelmet a nyílt tengeren.⁵⁰² A hollandok közeledését nagyban segítette és támogatta a nagyvezír, Halíl pasa is. Ennek eredményeképpen 1612. május 1-én I. Ahmed oszmán szultán (1603–1617) fogadta Cornelis Hagát (1578–1654), aki a hollandok követe volt Isztambulban nem sokkal ezt követően pedig létrejött az első kapituláció az Oszmán Bi-

⁵⁰⁰ HAKLUYT, Richard – GOLDSMID, Edmund szerk.: *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*. 16. vols., E. and G. Goldsmid, Edinburgh, 1885–1890. 5: 175., 256.

⁵⁰¹ BRAUDEL: *Földközi tenger*, 2: 671. A Levantei Társaság egészen 1825-ös feloszlásáig igen jelentős haszonra tett szert a földközi-tengeri kereskedeleméből. A társasághoz lásd MASTERS, Bruce: „Levant Company”, In: *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, 333.; WOOD, Alfred C.: *A History of the Levant Company*. Oxford University Press, London, 1935.; EPSTEIN, M.: *The Early History of the Levant Company*. George Routledge & Sons Ltd., London, [1908]. William Harborne-hoz és az angol kereskedelemhez az Oszmán Birodalomban a 16. század végén lásd SKILLITER, S. A.: *William Harborne and the Trade with Turkey 1578–1582: A Documentary Study of the First Anglo-Ottoman Relations*. Oxford University Press, Oxford, 1977.

⁵⁰² Hollandia és az Oszmán Birodalom újkori kapcsolatához lásd GROOT, Alexander de: *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610–1630*. Institut historique et archéologique néerlandais, Leyde – Istanbul, 1978.; ARI, Bülent – KIRVAL, Levent szerk.: *Four Centuries of Diplomatic and Economic Relations between Turkey & The Netherlands (1612–2012)*. Panteia Press, Istanbul, 2014.; BULUT, Mehmed: „The Role of the Ottomans and Dutch in the Commercial Integration between the Levant and Atlantic in the Seventeenth Century”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 45 (2002), 197–230.; ARI, Bülent: „Early Ottoman–Dutch Political and Commercial Relations after 1612 Capitulations”, *Bulgarian Historical Review*, Vol. 3-4 (2004), 116–144.

rodalom és Hollandia között.⁵⁰³ A szerződés főbb pontjainak értelmében a holland rabokat szabadon kellett engedni, a holland kereskedők pedig saját zászlójuk alatt szabadon kereskedhettek az oszmán-török vizeken, így a Magrebben is.⁵⁰⁴ Végezetül a szerződés lehetővé tette, hogy a hollandok közvetlenül felvehessék a kapcsolatot az Algíri Kormányzóság vezetőivel.⁵⁰⁵

A 18. század végére az összes jelentős európai állam rendelkezett az Fényes Portával kötött *ahdnamé*-val. Svédország 1737-ben, Poroszország 1761-ben, a Nápoly-Szicíliai Kettős Királyság 1739-ben, Oroszország 1774-ben, továbbá Spanyolország 1782-ben kötött ilyen szerződést a Fényes Portával.⁵⁰⁶ A felek az évek során többször is megújították az egyes szerződéseket, azonban lényegüket tekintve azok változatlanok maradtak. Például az 1675-ös angol szerződésnek rögtön az első cikkelye biztosította a szabad hajózást angol zászló alatt az Oszmán Birodalom ellenőrzése alatt álló vizeken.

A nevezett állam és az angol kereskedők, és bármilyen más állam vagy kereskedők, melyek az angol zászló és védelem alatt vannak vagy lesznek, hajóikkal, áruikkal, termékeikkel és összes többi ingóságukkal bármikor biztonságban hajózhassanak tengereinken, és szabadon és teljes biztonságban jöhessenek és mehessenek uralmunk birodalmi határainak bármelyik részére, olyan módon, hogy bármilyen más államot, azok ingóságát vagy termékeit se akadályozza vagy háborgassa bármilyen más személy.⁵⁰⁷

A szabad hajózással szoros összefüggésben fontos volt, hogy a kereskedők megfelelően igazolni tudják magukat és árujukat, azaz, hogy olyan államhoz tartoznak, mely békét kötött a muszlim államokkal. Az úgynevezett *mediterrán útlevel* vagy *menlevel* egy szerződésben történő első említése azonban nem Oszmán Birodalomhoz, hanem az Algíri Kormányzósághoz köthető. Az 1682. április 10-én megkötött algíri–angol szerződéshez csatolt cikkely volt az, mely a menlevelnek formai és tartalmi elemeit részletesen meghatározta és előírta.⁵⁰⁸ A men-

⁵⁰³ BULUT: *Role of the Ottomans and Dutch*, 202.; ARI: *Early Ottoman–Dutch Political and Commercial Relations*, 117.; KRIEKEN: *Corsaires and marchands*, 19–20.; GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 134.

⁵⁰⁴ BULUT: *Role of the Ottomans and Dutch*, 202.

⁵⁰⁵ GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 134.

⁵⁰⁶ BOOGERT: *Capitulations and the Ottoman Legal System*, 7.; THAYER: *Capitulations of the Ottoman Empire*, 212.

⁵⁰⁷ *Kereskedelmi szerződés Anglia és az Oszmán Birodalom között*, 1. cikkely, 1675. szeptember. CHALMERS: *Collection of Treaties*, 1: 433.

⁵⁰⁸ HERTSLET, Lewis: *A Complete Collection of the Treaties and Conventions at Present Subsisting Between Great Britain & Foreign Powers; so far as They Related to Commerce and Navigation; to the Repression and Abolition of the Slave Trade; and to this Privileges and Interests of the Subjects of the High Contracting Parties*. 2 vols., Printed for T. Egerton, Bookseller to the Ordnance, Whitehall, London, 1820. 1: 65–66.; CHALMERS: *Collection of Treaties*, 2: 373–374.

levelek kiadásának gyakorlatát az összes jelentős tengeri állam átvette, így volt ez például a francia királyság és az Egyesült Államok esetében is.⁵⁰⁹

Összegezve a legfontosabb megállapításokat kijelenthető, hogy az oszmánokkal való kapcsolat elviekben segített abban, hogy a nyugat-európai hatalmak elnyerjék az észak-afrikai tartományok vezetőinek együttműködését is. Az adófizetőknek a kapitulációk értelmében biztosítaniuk kellett a nyugat-európai hajók sérthetetlenségét, haza kellett engedniük a foglyul ejtett embereket és biztosítaniuk kellett azt, hogy a szerződő felek kereskedelmét nem akadályozzák. A kapcsolat azonban, ahogyan azt korábban megfogalmaztuk igen laza volt az oszmán észak-afrikai tartományok és a Fényes Porta között: Algír, Tunisz és Tripoli széles körű autonómiát élvezett a 17. században. Az egyes pasák, dejek és bejek többnyire meglehetősen lazán értelmezték a kormányzat utasításait, és a kapitulációkban foglaltakat nem mindig tartották be.

6.1.2. *Szuverén állam, nemzetközi szerződések és konzulok*

Az Oszmán Birodalom észak-afrikai kormányzóságai, ahogyan azt korábban kifejtettük, valamelyest függetlenséget és szuverenitást élveztek a birodalmon belül, továbbá a nemzetközi jog kritériumainak megfelelően bizonyos időszakokban szuverén államoknak voltak tekinthetők. A korszáró államokat ugyanis a keresztény államok többsége elismerte szuverén entitásnak – kivétel volt például Spanyolország, mely egészen 1782-ig ezt nem ismerte el –, és számos szerződést kötött velük. Mit jelent pontosan a szuverenitás és a szuverén állam a nemzetközi jogban?

A *Dictionary of Politics and Government* szócikkének definíciója szerint a szuverenitás egyrészt „*képesség arra, hogy függetlenül kormányozzunk*”, másrészt „*fennhatóság egy terület felett [...]*”. A szuverén állam pedig egy független országot jelent, mely saját magát képes kormányozni.⁵¹⁰ A szuverenitás egyik ismérve emellett a szerződéskötés képessége egy másik hatalommal, illetve állammal. A nyugat-európai államok az Oszmán Birodalommal kötött kapitulációi is ebbe a kategóriába tartoznak. A szerződésekben foglaltakat elviekben az észak-afrikai kormányzóságoknak, mint a birodalom szerves területeinek is el kellett fogadniuk,

⁵⁰⁹ A francia menlevél formájára és tartalmára például lásd *Cahiers des Archives*, 20., 30., 44., 50.; *CARD: Traités de la France*, 51., 148–149., 180., 252., 272. Az Egyesült Államok által 1807-ben kiadott menlevél fordítása megtalálható jelen értekezés 10-es mellékletében. Az amerikai menlevél angol nyelvű, eredeti változata az alábbi internetes oldalon elérhető: *The Navy Department Library – „Mediterranean Passport (1807)”* <http://www.history.navy.mil/research/library/manuscripts/j/mediterranean-passport-1807.html>, Hozzáférés: 2013 szeptembere. A tunéziai menlevelekre például lásd *ANT, Série Historique*, Cart. 252., Doss. 688.

⁵¹⁰ COLLIN, P. H.: *Dictionary of Government and Politics*. Third edition, Bloomsbury Publishing Plc., London, 2004. 230.

azonban ez nem mindig történt meg. Amikor a keresztény államok ezt felismerték felvették a kapcsolatot ezekkel a tartományokkal és szerződéseket kötöttek velük, vagyis *de facto* elismerték azok státuszát, mint szuverén állam.

A szuverenitás a Barbár Államok esetében azonban nem jelentette azt, hogy kötődésük Oszmán Birodalomhoz csak névleges vagy formális lett volna. A magrebi vitorlás hajók és gályák, ahogyan azt korábban láthattuk, mindig részt vettek az oszmánok tengeri hadjárataiban, amikor arra szükség volt. Így volt ez a Velence elleni kandiai háború során vagy éppen a görög szabadságharc idején. Ezzel szemben a Fényes Porta nem volt képes észak-afrikai alattvalóit hatékonyan támogatni a nyugat-európai államokkal kialakult katonai és diplomáciai konfliktusaik során a 17–19. században.

Emellett az észak-afrikai kormányzóságok és a nyugat-európai államok közötti kapcsolat sajátos és meghatározó eleme volt a konzulok kinevezésének joga, illetve gyakorlata a kora újkorban. A különböző állami, illetve kereskedelmi ügynökök, mint például a konzulok kinevezése egy állam vagy annak kereskedőinek érdekében ugyanis megszokott gyakorlatnak számít a történelemben. Emellett fontos megállapítani, hogy a diplomáciai és a konzuli pozíciók fokozatosan kettéváltak egymástól az évszázadok során.

Kereskedelmi ügynökök küldése egy külföldi államhoz a kereskedelmi érdekek védelmében egyidős a történelemmel. I. e. 1200 körül például az egyiptomiak védelmet biztosítottak különböző külföldi kereskedőknek, továbbá engedélyezték azoknak, hogy szabadon gyakorolják saját vallásukat azon a területen, ahol ügyleteiket folytatják. Alapjában véve a görög *proxieni* intézmény nagymértékben hasonlóságot mutat a modern konzuli hivatal több funkciójával, mivel ezek a görög hivatalnokok gondját viselték a külföldieknek. Később, a középkorban az itáliai városállamok is neveztek ki konzulokat, akiket különféle elnevezéssel illették, mint például *provost*, *syndics* vagy *bailo*. Emellett a 14. században a konzuli hivatal Észak-Európában, a Hanza-városokban és Angliában is megjelent.⁵¹¹

A külföldi képviseletnek két fajtája létezik a nemzetközi gyakorlatban. Egyrészt az *Diplomáciai Szolgálat* az az ügynökség, melyen keresztül egy kormány fenntartja nemzetközi kapcsolatait egy másik kormánnyal. Másrészt a *Konzuli Szolgálat*, elsősorban a helyi hatóságok és az egyének közötti összeköttetés fenntartására szolgáló ügynökség.⁵¹² A 19. században a diplomáciai hierarchia a következő volt: nagykövet (legátus vagy nuncius), követ, meghatal-

⁵¹¹ GOEY, Ferry de: *Consuls and the Institutions of Global Capitalism, 1783–1914*. Pickering & Chatto, London, 2014. 15–16.

⁵¹² *American Consular Service*. Government Printing Office, Washington, DC, 1920. 5. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044103238242;view=1up;seq=7>, Hozzáférés: 2016 februárja.

mazott miniszter, állandó ügyvivő, *chargé d'affaires*. A *chargé d'affaires* vagy ideiglenes ügyvivő a legalacsonyabb szintű diplomáciai képviselő, aki állama érdekében jár el egy magasabb rangú hivatalnok, például követ vagy konzul hiányában. Továbbá a konzuli hierarchia tagja volt a főkonzul, a konzul, az alkonzul, a konzuli ügynök és a kereskedelmi ügynök.⁵¹³

A diplomáciai és a konzuli rendszer több ponton is kapcsolódott egymáshoz, illetve kiegészítette egymást. Általános gyakorlat volt, hogy az alacsonyabb rangú alkonzulkok a konzuloknak tettek jelentést, akik ezt követően tájékoztatták a főkonzult. A főkonzul volt közvetlen kapcsolatban a nagykövettel. Az utóbbi diplomata volt az, aki fenntartotta a kapcsolatot kormány és a külföldi kormány között.⁵¹⁴ A konzul legfőbb feladata béke idején, hogy segítse honfitársainak kereskedelmi tevékenységét, illetve fejlődését, továbbá elősegítse a baráti viszony kialakítását, illetve fenntartását a két állam között. A konzuloknak két kategóriája létezett a 19. században: államilag fizetett konzul (*consul missi* vagy hivatásos konzul) és nem fizetett konzul, aki ezért részt vehetett a helyi üzletben, illetve kereskedelemben (*consul electi* vagy tiszteletbeli konzul). A kettő közötti különbség és határ nem volt mindig jól kivehető, hiszen néhány konzul kapott fizetést és lehetősége volt üzleti tevékenységet is folytatni, ahogyan azt az Észak-Afrikába küldött amerikai konzulok esetében látni fogjuk a későbbiekben.⁵¹⁵

6.2. A korzáró diplomácia fénykora, 17. század

6.2.1. Szerződések a 17. század első felében

A 17. század első felében a muszlim korzárók igen aktívak voltak a tengeren. Az 1613-tól 1622-ig tartó időszakban például az algíri kalózok 963 keresztény hajót fogtak el és vittek a tartományi központba, Algírba. A megtámadott hajókból 447 holland, 253 pedig francia tulajdonú volt.⁵¹⁶ A francia politikai vezetés ütőképes flotta hiányában nem tehetett mást, mint hogy tárgyalásos úton megegyezett az algíri dívánnal. A tárgyalások eredményeképpen Franciaország volt az első európai állam, mely kapcsolatokat épített ki a Magrebbel a 17. század-

⁵¹³ A címek és rangok rendszerét először az 1814–1815-ös bécsi kongresszus szabályozta. GOEY: *Consuls and the Institutions of Global Capitalism*, 8.; *Encyclopaedia Britannica* – „Chargé d’Affaires” <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/106417/charge-daffaires>, Hozzáférés: 2013 május; „Ambass’ador”,), In: *Concise English Dictionary*, 36.; „Chargé (d’affaires)”, In: Uo. 198.; „Con’sul”, In: Uo. 257.; COLLIN: *Dictionary of Government and Politics*, 10., 37., 54., 180., 165.

⁵¹⁴ GOEY: *Consuls and the Institutions of Global Capitalism*, 8.

⁵¹⁵ Uo. 7–8.

⁵¹⁶ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 27. i. m. WOLF: *Barbary Coast*, 190. A különböző időszakokban elfogott hajók és a megtámadott szárazföldi települések számához lásd DAVIS: *Counting European Slaves*, 87–124.

ban. A siker alapja a Fényes Porta közbenjárása volt, amelynek köszönhetően a francia diplomataik először 1605-ben Tunisszal, majd 1628-ban Algírral kötöttek szerződést.⁵¹⁷

3. táblázat: Szerződések a Tuniszi Kormányzóság és a keresztény államok között, 1605–1830⁵¹⁸

	Első szerződés	Megújított vagy módosított szerződések
Franciaország	1605	1663, 1665, 1666, 1672, 1683, 1685, 1691, 1698, 1699, 1700, 1711, 1710, 1713, 1720, 1728, 1742, 1743, 1763, 1765, 1768, 1770, 1774, 1781, 1782, 1790, 1792, 1793, 1795, 1802, 1824, 1830
Hollandia	1622	1626, 1662, 1704, 1708, 1728, 1741, 1760
Anglia/Nagy-Britannia	1662	1674/5, 1686, 1716, 1751, 1762, 1812, 1813, 1816, 1817
Ausztria	1725	1748, 1758, 1784
Svédország	1736	
Dánia	1751	
Velence	1763	1764, 1792
Spanyolország	1791	
Amerikai Egyesült Államok	1797	1799, 1824
Portugália	1799	
Szárd–Piemonti Királyság	1816	
Nápoly (Nápolyi Királyság)	1816	
Toszkán Nagyhercegség	1822	
Pápai Állam	1826	

A franciákhoz hasonlóan az angolok is keresték a tárgyalásos megoldás lehetőségét, és követték azok módszereit az észak-afrikaiakkal való kapcsolataik során. Ennek megfelelően az angol korona 1622-ben tárgyalt Isztambulban az első, Algírral kötendő békeszerződésről.⁵¹⁹ Emellett a kapcsolat Anglia és a Tuniszi Kormányzóság között meglehetősen ellentmondásos volt a 17. század időszakában, így itt is szükség volt a Fényes Porta közbenjárására. Összességében a század elején Anglia sikeresen kialakította diplomáciai kapcsolatait Észak-Afrikával. Első lépésben, ahogyan azt fentebb kifejtettük, III. Murád, oszmán szultán (1574–

⁵¹⁷ CARD: *Traité de la France*, 113–115., 20–22.

⁵¹⁸ *Cahiers des Archives*, 11–117.; *Archives-Histoire*, 36–224.; PANZAC: *Barbary Corsairs*, 335–337.; CARD: *Traité de la France*, 101–218.; *Public Statutes at Large*, 8: 157–161., 298–300.; CHALMERS: *Collection of Treaties*, 2: 391–405.; HERTSLET: *Complete Collection of the Treaties*, 1: 157–178.

⁵¹⁹ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 28.

1595) volt az, aki *ahdnámét*, jobban mondva kapitulációt írt alá az angolokkal 1580-ban.⁵²⁰ A kapituláció értelmében a tunéziaiaknak is biztosítaniuk kellett az angol kereskedő hajók sértetlenségét. Emellett a kormányzóság vezetőinek szabadon kellett bocsátaniuk az összes fogságban tartott angol rabot, illetve biztosítaniuk kellett azt, hogy az angol üzletkötők kereskedelme szabad és biztonságos lesz a jövőben a tunéziai hajósok által a nyílt tengeren.

Fontos továbbá kiemelni, hogy Anglia volt az első európai hatalom, mely kapcsolatokat épített ki Tripolival 1658-ban.⁵²¹ Az angolok továbbá helyreállították a békés viszonyt Algírral is 1660-ban. Az angol korona az új szerződéseket az észak-afrikai városokkal 1662-ben kötötte meg.⁵²² Végezetül Franciaország az angolokhoz hasonló szerződéseket írta alá Tunisszal és Algírral 1665-ben és 1666-ban.⁵²³

A hollandok, akik élen jártak a tengeri kereskedelemben a 17. században, szintén törekedtek arra, hogy megegyezésre jussanak a barbár kalózzokkal. 1617-ben a fentebb említett németalföldi megbízott, Cornelis Haga megszervezett egy hármastalálkozót a nagyvezírral és az algíri pasával Isztambulban 1612-ben. A pasa megígérte a korábbi kapitulációkban foglaltaknak, különösen azoknak a cikkelyeknek a betartását, melyek a kereskedelem és a hajózás szabadságára, illetve a keresztény rabszolgák szabadon bocsátására vonatkoztak.⁵²⁴ A hollandok ezt követően 1622-ben kötötték meg a szerződést (*sulhame*) Algírral és Tunisszal. Algír például a szerződés értelmében többek között elfogadta azt, hogy a kalózkodás nem kutatható át holland hajót ellenséges árut keresve.⁵²⁵

A különböző szerződések szövegét megvizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a nyugat-európai államok és az észak-afrikai kormányzóságok egyenrangú tárgyaló partnerek voltak, hiszen a szerződésekben mindkét fél igényei és céljai is megtalálhatóak. Itt láthatjuk a kezdetét annak a speciális kapcsolatnak, amely a nyugati államokat és a kormányzóságokat jellemezte a 17–18. században.

A hollandokkal kötött szerződés pontjait azonban a kalózkodás nem tartotta be. A hollandok katonai erőt és diplomáciai megoldást egyaránt alkalmaztak, hogy a szerződésben foglaltaknak érvényt szerezzenek. Első lépésben egy holland hajóraj indult Algírba és Tuniszba 1624-ben. A flotta parancsnoka, aki Hendrikszoon „Mooy” Lambert (1550–1625) volt követelte a holland rabok szabadon bocsátását, továbbá azt, hogy kössenek új szerződést, melyet a felek-

⁵²⁰ BRAUDEL: *Földközi-tenger*, 2: 670.

⁵²¹ PENNELL: *Piracy and Diplomacy*, 19.

⁵²² CHALMERS: *Collection of Treaties*, 2: 361–365., 391–394., 407–411.; HERTSLET: *Complete Collection of the Treaties*, 1: 125–128., 157–159.

⁵²³ CARD: *Traité de la France*, 116–123., 32–36.

⁵²⁴ GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 135.; PANZAC: *Barbary Corsairs*, 29.

⁵²⁵ GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 136.

nek tiszteletben kell tartaniuk. Ez volt az úgynevezett ágyúnaszád-diplomácia (*gunboat diplomacy*) első alkalmazása a nyugat-európai államok részéről a Mediterráneumban, amelyet számos további erődemonstráció követett a 17–19. században. Például Horatio Nelson brit admirális (1758–1805) is azon a véleményen volt, hogy a flotta igen hatásos eszköz az akarat érvényesítésére a nemzetközi politikában. „*Emberek! Gyűlölöm a tollaitokat és tintáitokat; egy brit hadihajó flotta a legjobb tárgyalóeszköz Európában.*”⁵²⁶

Összefoglalva, az ágyúnaszád-diplomácia a nemzetközi politika eszköztárának egyik sajátos formája, mely az államok közötti nézeteltéréseket és problémákat erőszakkal vagy az erőszak alkalmazásának fenyegetésével kívánja megoldani. Ezt a diplomáciát egy állam elsősorban egy erős tengeri flottával valósítja meg egy katonailag gyengébb féllel szemben. James Cable brit diplomata és haditengerészeti stratégia ehhez továbbá még azt is hozzátette, hogy

Az ágyúnaszád-diplomácia nem más, mint korlátozott haditengerészeti erő használata vagy fenyegetése, máskülönben háborús cselekmény, annak érdekében, hogy biztosítsuk az előnyt vagy, hogy a veszteséget elkerüljük, akár egy nemzetközi vita előmozdítására vagy külföldi állampolgárokkal szemben saját államaik területén vagy joghatósága alatt.⁵²⁷

A holland flotta jelenlétének köszönhetően, visszatérve az 1624-es események ismertetéséhez, végül létrejött a megegyezés létrejött a béke megállapodást Algír és Tunisz vezetői is aláírták a *Staten Generaal* 1626-ban.⁵²⁸ Az 1617–1626-os események kapcsán világos, hogy ettől kezdve az európai tárgyaló felek már nem csak diplomaták, hanem egyben admirálisok is voltak. A későbbiekben az angolok, a franciák és a hollandok részéről a flotta küldése erődemonstráció volt, amely elősegítette a szerződések megkötését az észak-afrikaiakkal. Az események tanulságaként megállapítható, hogy a nyugatiak ettől kezdve a katonai erő bevetéséről és a diplomácia adta eszközöket párhuzamosan alkalmazták a Magreb-államokkal való kapcsolataik során.

Az 1626-ban megkötött szerződés mintául szolgált számos későbbi holland megegyezéshez. A szerződésben megengedték az észak-afrikai hajóknak azt, hogy németalföldi kikötőkbe menjenek, és ott kereskedhessenek. A holland hajók és kereskedők szintén szabadon kereskedhettek Algírral. A szerződés továbbá lehetővé tette a holland alattvalók érdekeit képviselő konzul kinevezését Algír városába. Az algíri korzáróknak a szerződés értelmében továbbá megengedték, hogy átszálljanak a holland hajókra, és abban az esetben, ha kiderült, hogy a

⁵²⁶ MAHAN, Alfred Thayer: *The Life of Nelson: The Embodiment of the Sea Power of Great Britain*. 2. vols., Little, Brown, and Company, Boston, MA, 1897. 2: 69.

⁵²⁷ CABLE, James: *Gunboat Diplomacy, 1919–1979: Political Applications of Limited Naval Force*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1981. 39.

⁵²⁸ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 29.

hajó Algír ellenségéhez tartozó árut és utasokat szállított, akkor azokat lefoglalhatták vagy elfoghatták. A legfontosabb kérdés a rabokkal kapcsolatban alakult ki. A holland foglyokat váltságdíj kifizetése, vagy a hollandok által elfogott észak-afrikai muszlimok szabadon bocsátása fejében engedték el. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a foglyok kiváltásával elsősorban, ahogyan korábban láthattuk, a különböző szabadító rendek, például a trinitárius szerzetesek, másodsorban a zsidó kereskedők foglalkoztak Algírban, Livornóban és holland városokban.⁵²⁹

A 16–17. században az észak-afrikaiaknak nem, vagy csak kisméretű volt a kereskedelmi flottájuk, így a tengeren folytatott árucseré az európai vállalkozók és tengerészek kezében maradt.⁵³⁰ Az nyugat-európaiak elsősorban a helyi áruk iránt mutattak nagy érdeklődést (például búza, gyapjú és olaj), amiért cserébe saját áruikat ajánlották fel. A helyi vezetőréteg elsősorban „stratégiai” termékeket követelt, melyeket nem lehetett szállítani a Magrebbe. Ilyen stratégiai áru volt a lőpor, az ágyúgolyó, a kötél, illetve a vitorlavászon.⁵³¹

A 17. század közepén a különböző európai konfliktusok, elsősorban a 30 éves háború következtében a nyugati hatalmak kapcsolatai az észak-afrikai államokkal másodlagosak lettek. A korzárók tevékenységükben nem voltak korlátozva, amelyre jó példa, hogy az 1580–1680 között átlagban körülbelül 27 ezer keresztény rabszolga tartózkodott Algírban.⁵³² A rabok, mint azt korábban láthattuk, elsősorban spanyolok, itáliaiak, azonban franciák, hollandok, angolok, németek, görögök, lengyelek, szlávok, oroszok és magyarok is voltak.⁵³³

A vesztfáliai béke 1648-as megkötése sem tette lehetővé az európai államoknak azt, hogy rögtön helyreállítsák korábbi kapcsolataikat az észak-afrikai kormányzóságokkal. Csak az 1658–1668 közötti években sikerült újból megerősíteni az 1620-as években kötött szerződéseket. Először Hollandia kapcsolatai értékelődtek fel és lettek egyre fontosabbak a kormányzóságokkal az angol–holland háborúk időszakában (1652–1674). 1662-ben például a holland nemzeti hős, Michiel Adriaenszoon de Ruyter admirális (1607–1676) hajózott Algírba és Tunisza, hogy tárgyaljon a béke megújításáról. A szerződés értelmében egyrészt az algíri és a holland kalózok nem támadhatták meg egymás kereskedőit, másrészt a szerződésben megengedték a holland hajók átkutatását, harmadrészt a holland foglyokat váltságdíj fizetésének fejében szabadon bocsátották. Ezen felül Algírral mindenki szabadon kereskedhetett és a ke-

⁵²⁹ GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 138–139.

⁵³⁰ BOUBAKER: *Régence de Tunis au XVIIe siècle*, i. m.

⁵³¹ CHÉRIF: *Algeria, Tunisia and Libya*, 249–251.

⁵³² DAVIES: *Counting European Slaves*, 108. Pierre Dan az Észak-Afrikában lévő keresztény rabszolgák számát, ahogyan láthattuk egymillióban határozta meg. DAN: *Histoire de la Barbarie*, 319.; ÜÖ.: *Historie van Barbaryen*, 309.

⁵³³ ÜÖ.: *Histoire de la Barbarie*, 320.

reszkedelmi termékekre normál adót vetettek ki. A szerződés értelmében azok a holland hajók, melyek idegen lobogó alatt hajóztak lefoglalhatóak voltak. A megállapodás végül szabályozta a mindennapi együttélés kereteit is Algírban: először is a hollandok és a muszlimok vitás ügyei az algíri díván hatáskörébe tartoztak, másodszor a holland alattvalók ügyeiben a konzul járt el.⁵³⁴

A szerződések ellenére az európai államok és az észak-afrikai oszmán adófizető államok közötti kapcsolat zsákutcába jutott. A szerződéseket sem a nyugatiak, sem az észak-afrikaiak nem tartották tiszteletben. Az európaiak végül megelégtették azt, hogy hajóikat az észak-afrikai kalózok elfogják, továbbá, hogy a keresztény foglyok kiváltása is nagyon nehézkesen megy.

6.2.2. Nyugat-európai diplomata admirálisok a Magrebben a 17. század végén

Az 1670-es évek elején a katonai és politikai légkör merőben más volt, mint a korábbi időszakban. Az európai flották ugyanis sokkal erősebbek voltak, mint az 1620–1630-as években. Nem csupán a hajók száma növekedett meg, hanem számos hajó 80, 90 vagy akár 100 ágyút is hordozott a fedélzetén. A nyugatiak flottái így tűzerőben és a taktikai manőverek alkalmazásában is nagymértékben felülmúlták a korzárók flottáit.⁵³⁵

Először a hollandok voltak készek megegyezni a muszlim kalózokkal, mivel három háborút is vívtak az angolokkal, s a francia monarchiával is konfliktusba kerültek (1672–1678) ebben az időszakban.⁵³⁶ 1679-ben Thomas Hees holland követ (1634–1692) volt az, aki új szerződést kötött a Holland Köztársaság nevében Algírral.⁵³⁷ A felek a korábbi szerződések megerősítése mellett megegyeztek számos kiegészítő cikkelyben is. Új elem volt, hogy a holland kereskedőket, legyenek azok keresztények vagy zsidók, a szerződés értelmében hasonló

⁵³⁴ GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 139.

⁵³⁵ A tengeri hadviselésben végbement változásokhoz a 17. században, különösen az angol–holland háborúk időszakában lásd PALOTÁS Zsolt: „Improvisation and Directive: Development of Naval Warfare Tactics in the Anglo–Dutch Wars (1652–1674)”, *Mediterrán Tanulmányok XX.* László J. Nagy szerk., SZTE, Szeged, 2011. 17–28.

⁵³⁶ A második és a harmadik angol–holland háborúk diplomácia történetéhez, illetve az 1665-ös és 1674-es békekhez lásd: PALOTÁS Zsolt: „Diplomácia Anglia és Hollandia között a bredai (1667) és a westminsteri (1674) békeszerződések tükrében”, In: *Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület, „Nemzedékek együttműködése” című IV. PhD konferencia tanulmánykötete.* Nagy Edit szerk., Budapest, 2012. 43–52.; PALOTÁS Zsolt, ford. és sajtó alá rendezte: „Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között (Breda, 1667. július 31.)”, *Documenta Historica* 83, JATE Történész Diákkör, Szeged, 2010.; PALOTÁS Zsolt, ford. és sajtó alá rendezte: „Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között” (Westminster, 1674. február 19.), *Documenta Historica* 88, JATE Történész Diákkör, Szeged, 2012.

⁵³⁷ Thomas Hees naplóját, melyben számos utalás van az Algírral folytatott tárgyalására lásd BOUSQUET, G. H. – BOUSQUET-MIRANDOLLE, G. W.: „Thomas Hees : Journal d’un voyage à Alger (1675–1676)”, *Revue africaine*, Vol. 101 (1957), 85–128.

jogok illették meg Algírban. 1683 júniusában Tripoli vezetői is megegyeztek abban, hogy az algíri szerződéshez hasonló békét kötnek a hollandokkal. Emellett Hees biztosította a dejt, hogy lőport, kötelet, ágyúgolyót és hajóárbocot is adnak Tripolinak. Az ilyen felajánlások megszokott részét képezték a tárgyalásoknak. Végezetül a holland követ Zacharias Cousartot nevezte ki konzulnak Tripoliba (hivatalban 1683–1693), aki így az első holland konzul lett a városban.⁵³⁸

A hollandoktól eltérően Anglia felhagyott a diplomácia gyakorlatával és a katonai erő alkalmazását választotta megoldásként hajói védelmére. 1670-ben például egy angol flotta hajózott Algírba, hogy érvényt szerezzen a korona akaratának. Az angol flotta, miután kiegészült egy holland egységgel súlyos csapást mért a kalózkodókra. A katonai kudarc következtében Algírban felkelés robbant ki, amely során az egyik kalózkapitány felvette a dej címet, és hajlott az angolokkal való megegyezésre. A szerződést végül 1673-ban kötötték meg az angolok és az algíriak. Tripoli esetében hasonló események játszódtak le, mint Algírban. 1675-ben ugyanis az angolok követelték, hogy a tripoliszi kalózkodók adják vissza a korábban elfogott angol hajókat. Az elutasító választ követően John Narborough admirális (1640–1688) blokád alá vett a várost és elpusztította a tripoliszi flotta egy részét. Az új megegyezést 1676 márciusában kötötték meg, melynek értelmében a kalózkodók visszaadták az elfogott hajókat. Végezetül 1686-ban újból angol flotta érkezett Algírhoz és Tuniszhoz azért, hogy a korábban kötött egyezményt II. Jakab angol uralkodó (1685–1688) nevében megújítsák.⁵³⁹

Az 1680-as évek elején, XIV. Lajos uralkodásának időszakában (1643–1715) Franciaország hatalmának csúcsán állt. A franciák Jean-Baptiste Colbert gazdaságpolitikus (1619–1683) tevékenységének köszönhetően ekkor kezdték meg kereskedelmük kiterjesztését a Levantében.⁵⁴⁰ Az első lépést mégis Algír tette meg, és az angolokkal, illetve a hollandokkal való pillanatnyi jó viszony birtokában hadat üzent Franciaországnak 1682-ben. 1682. július 29-én érkezett meg Abraham Duquesne admirális (1610–1688) a francia flotta élén az algíri vizekre. A katonai cél többet már nem a hajók vagy a parti erődtítmények támadása, hanem maga a város bombázása volt. A bombázás során több száz épület semmisült meg, azonban a flotta ennél többet nem tudott elérni.

A következő évben a franciák újból megtámadták Algír városát. A francia flotta hadműveletének az lett az eredménye, hogy az algíri díván szabadon engedett 500 francia rabot és tárgyalásokat kért. Ekkor azonban már késő volt, hiszen Duquesne a katonai fölény birtokában a

⁵³⁸ GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 140–142.

⁵³⁹ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 32–33.

⁵⁴⁰ MASSON: *Histoire du commerce*, i. m.

tárgyalások megkezdését elutasította. Ekkor Algírban egy Huszein, más néven Mezzomorto (törökül: Mezomorta Hüseyin) nevezetű kalózkapitány átvette a hatalmat, és számos franciát,

köztük Jean Le Vachert konzult (1619–1683) is kivégeztetett.⁵⁴¹ **(balra)** A tárgyalás ekkor holtpontra jutott és a konfliktus csak a következő évben oldódott meg. 1684-ben Anne Hilarion de Cotentin, Tourville grófja (1642–1701), aki a francia flotta egyik legkiválóbb admirálisa volt, illetve a közvetítőként hozzá csatlakozott szultáni követ tár-

gyalt az algíriakkal. A tanácskozások eredményeképpen a felek végül aláírták a békeszerződést.⁵⁴²

1687-ben Algír megszegte a korábbi szerződéseket és ismét hadat üzent a francia monarchiának. 1688 tavaszán újból francia flotta hajózott Észak-Afrikába, mely ismételten bombázta a várost. A flotta vezetőjét, Jean II d'Estrées admirálist (1624–1707) azonban visszahívták Franciaországba.⁵⁴³ 1689 áprilisában végül egy francia delegáció érkezett Algírba, hogy aláírjanak egy új szerződést.⁵⁴⁴ A franciák emellett négy mozsárágyút, 9000 bombát és egy vezető tüzértisztet küldtek az algériaknak, melyet azok alkalmazni tudtak Orán ostrománál.⁵⁴⁵

A francia politika Tripoli esetében hasonló megfontolások mentén körvonalazódott, mint Algír esetében: egyrészt a franciák békeszerződést kötöttek a várossal 1681-ben, másrészt két évvel később, 1683-ban Duquesne bombázta a várost, majd a békét 1685-ben kötötték meg újból. Végül 1692-ben Tripoli felújította az ellenségeskedést, amelynek következtében a fran-

⁵⁴¹ EEGHEN, Pieter van: *Het Werk van Jan en Casper Luyken, door P. Van Eeghen, met medewerking van J. Ph. Van der Kellen*,... 2 vols., Frederik Muller & Co., Amsterdam, 1905. 1: 369.; EICKHOFF: *Velence, Bécs és a törökök*, 323–324.; PANZAC: *Barbary Corsairs*, 33–34.

⁵⁴² Uo. 34.; CARD: *Traité de la France*, 45–52.

⁵⁴³ A francia korona a nemzetközi események hatására hívta vissza admirálisát a Földközi-tengerről. 1688-ban ugyanis az angliai forradalom megfosztotta trónjától a XIV. Lajos által támogatott II. Jakabot. A tengeri háború Anglia és Franciaország között elkerülhetetlennek tűnt.

⁵⁴⁴ CARD: *Traité de la France*, 52–60.

⁵⁴⁵ 1508-tól kezdve, ahogyan azt korábban kifejtettük a spanyolok tartották ellenőrzésük alatt Oránt. Az Oszmán Birodalom több alkalommal (például 1556-ban és 1563-ban) sikertelenül ostromolta a várost. Orán a spanyol korona hídfőállása volt az oszmánok észak-afrikai tartományában egészen 1708-ig, amikor is az algíriak elfoglalták a várost. 1732-ben a spanyolok visszafoglalták a területet, majd végül újra a törökök kezére került 1792-ben. Az Orán városáért folytatott harchoz a 16. században lásd ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 1971. 167–173.

ciák 1693-ban ismét lőtték a várost. A megegyezést, mely az 1692-es pontokat újíttotta meg ugyanabban az évben fogadták el.⁵⁴⁶

6.3. A korzáró diplomácia alkonya, 18–19. század

6.3.1. Szerződések a 18. században

Az 1689–1714-es időszak a francia és más európai hatalmak nagy összecsapásainak periódusa volt.⁵⁴⁷ Ez többek között azt jelentette, hogy ütőképes európai flották jelentek meg a tengeren, így a Mediterráneumban is, aminek következtében a kalózkodás kockázatos vállalkozás lett. A muszlim városok ennek megfelelően a szárazföldön kezdtek el terjeszkedni. Algír például háborút kezdett Tunisz ellen, amely a kormányzóság 1704-es megszállásához vezetett, továbbá 1708-ban az algíriak sikeresen elfoglalták a spanyoloktól Orán városát is. Összefoglalva kijelenthető, hogy a szárazföldi háborúk elfordították Algír katonai figyelmét a tengeréről, emellett a kormányzóságok megkezdtek integrálódásukat a tengeri kereskedelembe is.

A 18. században a tengeri konfliktusok ritkák voltak és soha nem jutottak el arra a szintre, mint a megelőző évtizedekben. Mindezek mellett a nyugati államok flottái ezen időszakban a korábbiakhoz hasonlóan elengedhetetlen szerepet játszottak a tárgyalások során. A század elején például Hollandia ismét felvette a kapcsolatot Algírral, Tunisszal és Tripolival. A holland diplomaták 1703 és 1704 között három szerződést is kötöttek Észak-Afrikában. Az algíri 1704-es szerződés egyedülálló dokumentum, mivel a megegyezés magrebi arab nyelven íródott.⁵⁴⁸ A szerződések és a ratifikációk aláírását a hadihajókkal biztosított ajándékok küldése követte, ahogyan az már megszokott gyakorlatnak számított.

Ezen időszak alatt az angol monarchia flottája szintén jelentős szerepet játszott a diplomáciai tárgyalásokban. Az angolok részéről a Tuniszi Kormányzósággal folytatott tárgyalásokat kapitányok és admirálisok folytatták le, mint például Edward Spragge (1620 körül–1673), John Narborough és Robert Blake (1599–1657) a 17. században és Augustus Keppel (1725–1786) a 18. században.⁵⁴⁹

A 18. század első felében a brit diplomaták és politikusok azon a véleményen voltak, hogy Nagy-Britannia elsődleges célja a francia hegemonia kontinensen való létrejöttének megakadályozása kell hogy legyen. A brit korona sikeresen meg tudta valósítani ezt a feladatot a spa-

⁵⁴⁶ CARD: *Traité de la France*, 243–262.; PANZAC: *Barbary Corsairs*, 35.

⁵⁴⁷ Augsburgi liga háborúja (1688–1697) és spanyol örökösödési háború (1701–1713/1714)

⁵⁴⁸ GROOT: *Ottoman North Africa and the Dutch Republic*, 143.

⁵⁴⁹ ANDERSON, M. S.: „Great Britain and the Barbary States in the Eighteenth Century”, *Bulletin of the Institute for Historical Research*, Vol. 29 (1956), Issue 79. 88.

nyol örökösödési háború időszakában (1701–1713/1714). A szövetséges koalíciónak (Habsburg Birodalom, Nagy-Britannia, Hollandia stb.) ugyanis sikerült gátat szabni XIV. Lajos hegemonisztikus törekvéseinek. A britek szempontjából a háború teljes és tökéletes sikerrel zárult. Az angol monarchia például jelentős kikötőket szerzett magának a Mediterráneumban, az angol flotta ugyanis 1704-ben Gibraltárt, 1708-ban Menorca szigetét foglalta el a spanyoloktól.⁵⁵⁰ A monarchia ezeket a kikötőket hivatalosan az utrechti béke keretein belül szerezte meg 1713-ban. A 18. század első felében a britek elsődleges célja az volt, hogy biztosítsák ezeket a hódításokat a Földközi-tengeren.⁵⁵¹

Nagy-Britannia 1751-ben kötött új szerződést a Tuniszi Kormányzósággal, mely több ponton hasonlóságot mutat az angolok első, 1662-es szerződésével a kormányzósággal.⁵⁵² Az aktuális politikának megfelelően azonban új elemeket is tartalmaz ez a szerződés. Az alábbiakban érdemes a két szerződésben foglaltakat megvizsgálni és összevetni egymással.

Az 1662-es és az 1751-es szerződésekben számos hasonlóságot fedezhetünk fel, melyekből érdekes tanulságokat vonhatunk le. Először is, a britek számára fontos volt a folyamatos kapcsolat és jó viszony fenntartása a Barbár Államokkal, ami elsősorban a kereskedelem védelmével és zavartalanságával függött össze. Ez volt a helyzet a Tunéziával való kapcsolatok alakításában is. Ennél fogva a hasonlóságok is elsősorban a kereskedelemhez, a felek alattvalóinak sértetlenségéhez és a konzul feladataihoz kapcsolódtak a két szerződésben.⁵⁵³ A megállapodások azonban számos ponton el is térnek egymástól. Az 1751-es szerződés ugyanis számos kiegészítést is tartalmaz a nemzetközi helyzetnek megfelelően (például Menorca szigete és Gibraltár kikötője).

⁵⁵⁰ DULL, Jonathan R.: *The Age of the Ship of the Line: the British and French Navies, 1650–1815*. University of Nebraska Press, Lincoln, NE, 2009. 33.; HARDING, Richard: *Seapower and Naval Warfare 1650–1830*. University College London Press, London, 1999. 43., 119.

Emellett Nagy-Britannia és Spanyolország között szintén fegyveres konfliktus volt 1737–1742-ben. Lásd WOODFINE, Philip: „Ideas of Naval Power and the Conflict with Spain, 1737–1742”, In: Black, Jeremy – Woodfine, Philip szerk.: *The British Navy and the Use of Naval Power in the Eighteenth Century*. Leicester University Press, [Leicester], 1988. 71–90.

⁵⁵¹ HARDING, Nicholas B.: „North African Piracy, the Hanoverian Carry Trade, and the British State, 1728–1828”, *The Historical Journal*, Vol. 43 (2000), No. 1. (28-as lábjegyzet) 30.

⁵⁵² Az 1751-es szerződés szövegét lásd ANT, *Série Historique*, Cart. 224., Doss. 405.; *Archives-Histoire*, 95–121.; HERTSLET: *Complete Collection of the Treaties*, 1: 164–171.; CHALMERS: *Collection of Treaties*, 2: 397–405.; ROUSSEAU: *Annales Tunisiennes*, 434–436.

⁵⁵³ A legfrissebb, angol konzulokról készült lista alapján az angol koronának, később Nagy-Britanniának a következő konzuljai teljesítettek szolgálatot a Tuniszi Kormányzóságban a 17. és a kora 18. században. William Cooke (1622/23–?), Thomas Browne (1650–1660), John Erlisman (1662–?), Francis Baker (1677–1684), Thomas Goodwin (1687–?), James Chetwood (1700–?), John Goddard (1704–1711/12), Joseph Clutterbuck (1710), Richard Lawrence (1715–1750), Gorden [sic] (1745, 1748). WILSON, David: *List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories, from the sixteenth century to about 1860*. 51. [http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey\(1581-1860\)_D_Wilson.pdf](http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey(1581-1860)_D_Wilson.pdf), Hozzáférés: 2012 májusa.

Mind az 1662-es, mind az 1751-es megállapodás béke- és kereskedelmi szerződés volt (1662/1-es cikkely, 1751/1-es cikkely). A 1662-es szerződés összesen 12 cikkelyt tartalmaz, míg az 1751-es megegyezés 26-ot. Az 1662-es szerződés záró részében utalás található az angol korona és az Oszmán Birodalom között megkötött kapitulációkra, ami az 1751-es változathoz teljesen hiányzik. **(Jobbra: az 1751-es tunéziai-angol szerződés záró része)** A kapitulációkban foglalt szabályozásokat alapján véve nem kellett megújítani, hiszen a Tuniszi Kormányzóság többé-kevésbé elfogadta ezeket mint az Oszmán Birodalom egyik tartománya. A 18. században a kapcsolat az Oszmán Birodalom és a Barbár Államok között igen laza volt – habár a megelőző évtizedekben is jelentős kiváltságokkal rendelkeztek –, így a béke- és kereskedelmi szerződések részletes megfogalmazása és megerősítése Nagy-Britannia és a Tuniszi Kormányzóság között elengedhetetlen volt ebben az időszakban.

Az 1751-es szerződés hét cikkelye pontról-pontra megegyezik az 1662-es megállapodás hasonló cikkelyeivel, melyeket különböző szempontok alapján kategorizálhatunk. Számos paragrafus például a békére, a szabad kereskedelemre, vagy a felek hajóinak és áruinak sérthetetlenségére vonatkoztak (1662/1-es cikkely, 1751/1-es és 2-es cikkely; 1662/2-es cikkely, 1751/3-as cikkely; 1662/4-es cikkely, 1751/5-ös cikkely). Emellett számos szabályozás érinti az egymás alattvalóinak jogait a felek uralma alatt álló területeken. Ilyen szabályozás például a személyes szabadság joga, a szabad költözés és utazás biztosítása, illetve a mentesség a helyi adók alól (1662/5-ös cikkely, 1751/6-os cikkely; 1662/6-os cikkely, 1751/7-es cikkely; 1662/8-as cikkely, 1751/9-es cikkely). Ezen kívül mindkét szerződésben található szabályozás egymás hadihajóira és azok utasaira vonatkozóan (1662/10-es cikkely, 1751/13-as cikkely). Ez alapján kijelenthető, hogy a szerződésekben található hasonló pontok többnyire általános kérdéseket fogalmaztak és újítottak meg.

Az 1662-es szerződésben csak egy olyan cikkely található, melyhez hasonló nincsen az 1751-es szerződésben. A 11. cikkely értelmében, amikor egy tunéziai hadihajó megtámad

olyan hadihajót, melyre nincs felhúzva a brit lobogó, akkor azt a hajót jogosan le lehet foglalni (1662/11-es cikkely). Emellett az 1662-es szerződés 12-es paragrafusa részletesebben szabályozta a menekülő rabok kérdését, mint az 1751-es szabályozás (1751/14-es cikkely). „[...] *hogy ha bármilyen rabszolga megszökne, akkor a nevezett konzul fizesse ki a tulajdonosának azt az összeget, melyért azt eladták a rabszolgapiacon, és ha az árat nem lehet meghatározni, akkor háromszáz dollárt kell kifizetni és nem többet*” (1662/12-es cikkely).

További különbség az 1662-es és 1751-es szerződés között, hogy az utóbbi számos ponton kiegészítette és részletezte az előbbi szerződés szabályozásait (1662/3-as cikkely, 1751/4-es cikkely; 1662/7-es cikkely, 1751/8-as cikkely; 1662/9-es cikkely, 1751/12-es cikkely). Például a 8. cikkely megfogalmazta, hogy az brit monarchia alattvalói között felmerülő vitákat és ellentéteket a brit konzulnak kell megoldania és elrendeznie, nem pedig a helyi bíróságnak vagy a Bejnek. (1751/8-as cikkely). A 12-es paragrafus továbbá kiegészítette az 1662-es szerződés hadihajókra vonatkozó szabályozását. „[...] *Mahón kikötőjében, Menorca szigetén [...] azoknak [a hadihajóknak] legyen engedélyezve, hogy élő vagy levágott szarvasmarhát és mindenféle egyéb ellátmányt vegyenek azon az áron, melyen azokat eladják a piacon, és vihessék el azokat anélkül, hogy bármilyen hivatalnoknak illetéket fizetniük kellene, [...]*” (1751/12-es cikkely).

Az 1751-es szerződésben számos új elem volt: a 10-es, 11-es, 12-es és a 22-es cikkely szabályozta a Menorca szigetével, Mahón, azaz a sziget kikötőjével és Gibraltár városával kapcsolatban felmerülő kérdéseket (1751/10-es, 11-es, 12-es, 22-es cikkely). A 10. paragrafus értelmében a Nagy-Britannia alattvalóinak, akik ezen a helyeken laknak „*legyen szabadon engedélyezve a kereskedelem és az adásvétel a Tuniszi Királyság bármelyik részén*”. Emellett a 11-es cikkely kikötötte, hogy tilos bármilyen tunéziai hajónak zsákmány után kutatnia vagy kalóz tevékenységet folytatnia Gibraltár vagy Menorca szigetének 10 mérföldes körzetén belül. A megállapodás továbbá megfogalmazta az brit hajók és utasok sérthetetlenségét ezeken a területeken és vizeken (1751/22-es cikkely).

Ezen felül új elem volt, hogy kötelező tisztelet illette meg a brit hajókat a Tuniszi Kormányzóság kikötőiben, mint például La Golettában (1751/15-ös cikkely). A szabályozások ellenére, ha bármilyen brit vagy tunéziai hajót bármilyen kár vagy sérelem ért, minél előbb meg kellett oldani és „*az agresszorokat [háborús uszítókat] keményen meg kell büntetni anélkül, hogy ez bármiféle viszályhoz vagy háborúhoz vezetne*” (1751/23-as cikkely). A kapitányokat és a raiszokat, azaz a kalózhajók kapitányait továbbá szigorúan meg kellett büntetni, ha hasonló cselekményt követtek el (1751/26-os cikkely).

Nagy-Britannia és Franciaország között lévő rivalizálás is megfigyelhető az 1751-es egyezményben. A 16. cikkely például szabályozta a kereskedelemmel behozott, illetve kivitt áruk vám illetékének mértékét. Ez az összeg az áru értékének három százaléka volt. A 17. paragrafus továbbá előnyben részesítette a brit kereskedőket, mivel azoknak két százalékkal kevesebb vámot kellett fizetniük, mint a francia kereskedőknek.

Számos cikkely vonatkozott az brit alattvalók és kereskedők érdekeire. Például megfigyelhetjük, hogy milyen hadianyagot és ellátmányt importálhattak a britek a tunéziai kikötőkbe, melyek után nem kellett semmilyen illetéket vagy vámot fizetniük (1751/18-as cikkely). Emellett a muszlimok ellen elkövetett bűncselekmények a kádi joghatósága alá tartoztak. „Hogy, ha bármilyen angol megöl egy törököt [muszlimot], akkor ítélkezzenek felette a kádi előtt” (1751/20-as cikkely).

A megállapodás cikkelyei a háborúval kapcsolatban felmerülő kérdéseket is szabályozták. A 19. cikkely értelmében például Tunisz nem adhatott semmilyen anyagi vagy katonai segítséget Nagy-Britannia ellenségeinek. Emellett a szerződés kimondta, hogy ha háború törne ki a szerződő felek között, akkor a brit konzul és a korona alattvalói szabadon elhagyhatják a Tuniszi Kormányzóságot (1751/21-es cikkely). Mindezek ellenére a szerződés megfogalmazta, hogy a Tuniszi Kormányzóság lakóinak „az angolok, az összes hatalom közül az első és legjobb barátaik” (1751/24-es cikkely).

Végezetül a 25-ös paragrafus szabályozta az új és a régi brit mediterrán menlevelek érvényességét és használatát. A mediterrán menlevelek, ahogyan azt fentebb láthattuk, alapvető iratok voltak, melyek igazolták, hogy a kérdéses hajó tulajdonosa brit alattvaló, és hogy ebből következően az irat jogereje által védelmet élveznek mindenféle tunéziai hajó zaklatásától a nyílt tengeren, illetve a kikötőkben. „Az új menlevelek legyenek [használatban] három és egy éves időszakban, bírjanak teljes és elegendő hatállyal azért, hogy megvédjék a nevezett Őfelsége alattvalóinak minden hajóját és vitorlását [...]” (1751/25-ös cikkely).

6.3.2. Visszaesés és kései virágzás: a francia forradalom és a napóleoni háborúk kora, 1789–1815

A 18. század végén és a 19. század elején a kalózkodás újból virágkorát élte a Földközi-tengeren. Ennek a virágzásnak az oka többek között a francia forradalom (1789–1802) és a napóleoni háborúk (1803–1815) voltak. A nyugati államok a kontinensen zajló háborúskodással voltak lekötve, így a Földközi-tenger újra szabad prédát jelentett a kalózok fosztogatásainak. A muszlim korzárók elsődleges célpontját ekkor Dél-Itália partjai jelentették. Az egyik

legismertebb támadás a tunéziai korzárók nevéhez köthető: 1815. október 15-én a kalózkok Musztafa raisz vezetésével sikeresen ütöttek rajta a szardíniai Szent Antiocho városán (Szárdínia) és onnan 160 embert vittek magukkal a Magrebbe.⁵⁵⁴ A kalózkodás mértéke mindhárom kormányzóságban emelkedett ezen időszak alatt. Például Tripoliszból 1812 és 1813 között 19 alkalommal indultak el hajók kalózkodni, ezzel szemben 1814 és 1815 között ez a szám 53-ra emelkedett. Összességében évente 40 kereskedőhajó vált áldozatává a barbár korzáróknak az 1812 és 1815 közötti időszakban.⁵⁵⁵

A napóleoni háborúkat követően a nyugat-európai államok egyre keményebben léptek fel a muszlim és keresztény kalózokkal szemben.⁵⁵⁶ A katonai fellépés szükségességének egyik első és legnagyobb szószólója Lord William Sidney Smith altengernagy (1764–1840) volt.⁵⁵⁷ Sidney Smith a *Mémoire sur la nécessité et les moyens de faire cesser les pirateries des états barbaresques* című előterjesztését 1814. augusztus 31-én fogalmazta meg az európai kormányok számára, melyben a kalózkodás felszámolása mellett tört lándzsát.

Ez egy javaslat azon nemzetekhez, melyek a leginkább érdekeltek e nemes vállalkozás sikerében, akik egyezmények útján egymás között elkötelezik magukat arra, hogy egységekkel támogatják a közös tengeri és tengerész deszantos haderőt, anélkül, hogy az veszélyeztetné bármelyik ország zászlaját és, mely független a nemzetek állandó politikai válságainak háborúitól a Földközi-tenger partjainál, és végezze el fontos feladatát, üldözze és fogja el az összes kalózt a szárazföldön és a tengeren.⁵⁵⁸

A nyugat-európai államok kezdetben ellentétesen ítélték meg az észak-afrikai kalózkodás hatásait. Nagy-Britannia eleinte nem szorgalmazta a fellépést a muszlim korzárók ellen, hiszen a Magreb-államokkal kötött béke- és kereskedelmi szerződései szilárdak voltak, illetve jobban megérte az államnak a békét megfizetni, mint háborút kezdeményezni Észak-

⁵⁵⁴ WEISS: *Captives and Corsairs*, 151.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 221.

⁵⁵⁵ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 267–268.

⁵⁵⁶ Ahogyan fentebb olvashattuk Napóleon már 1798-ban elfoglalta a keresztény kalózkodás központjának számító Málta szigetét. NAYLOR: *North Africa*, 123.; TESTA, Carmel: *The French in Malta, 1798–1800*. Midsea Books Ltd., Valletta (Malta), 1997.

⁵⁵⁷ WEISS, *Captives and Corsairs*, 147.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 218. Sidney Smith katonacsaládból származott és 1777-ben csatlakozott a Királyi Haditengerészethez. Hosszú karrierje kezdetén részt vett az amerikai függetlenségi háborúban, és a francia forradalomban és a napóleoni háborúkban. Az utóbbi háború során döntően a Földközi-tengeren teljesített szolgálatot, ahol kapcsolatba került a muszlim kalózkodással is. Smith életéről és írásairól lásd BARROW, John: *The Life and Correspondence of Admiral Sir William Sidney Smith, G.C.B.* 2 vols., Richard Bentley, London, 1848.

⁵⁵⁸ SMITH, William Sidey: *Mémoire sur la nécessité et les moyens de faire cesser les pirateries des états barbaresques*. Le Normant, Paris. 1814. 6.; PANZAC: *Barbary Corsairs*, 271. i. m. CHARLES-ROUX, François: *France et Afrique du Nord avant 1830. Les précurseurs de la conquête*. F. Paillart – Félix Alcan, Abbeville – Paris, 1932. 499.

Afrikában.⁵⁵⁹ Emellett a brit politikai vezetésnek és a kereskedő társaságoknak sem állt érdekében, hogy felszámolják a muszlim kalózkodást, hiszen ennek az lett volna a következménye, hogy a Mediterráneum szabad piacot jelentett volna a kisebb nemzetek kereskedőinek is, ez pedig ellentétes lett volna saját érdekeikkel. Ezért sem meglepő, hogy Smith javaslata kevés támogatást kapott a brit közvélemény és politikai vezetés részéről. A *Quarterly Review* 1816. áprilisi száma is ezt az álláspontot támasztja alá.

Mindaddig, amíg a nemzeti érdekeket is érinti örültség lenne, ha Nagy-Britannia csatlakozna a Szent Ligához, melynek létrehozását Sir Sidney Smith és külföldi barátai szükségesnek tartják. Ez rosszabb lenne, mint az örület. [...] Ha bármikor ezen államok fékezhetetlen és kalózkodó alattvalói megsértenék ezen előírások (szerződések) bármelyikét, akkor minden alkalommal azonnal megtennének a szükséges lépéseket [ennek megbüntetésére].⁵⁶⁰

A brit álláspont megváltozása részben az Egyesült Államok földközi-tengeri sikereivel magyarázható, ugyanis 1815 és 1816 között a második barbár háború során az amerikai flotta harcolt az algíri kalózokkal, aminek eredményeképpen az Egyesült Államok rákényszerítette

akarátát a Magreb-államokra.⁵⁶¹ Emellett, korábban az 1814 szeptembere és 1815 júniusa között ülésező bécsi kongresszuson a résztvevő államok egybehangzóan szükségesnek tartották a földközi-tengeri kalózkodás és a keresztény emberek rabszolgaságának felszámolását, amely feladatra a tekintélyes flottával rendelkező Nagy-Britanniát bízták meg.⁵⁶²

A brit kormány Edward Pellew-t, Exmouth első vikomtját (1757–1833) nevezte ki a tengeri hadjárat megszervezésére és lefolytatására.⁵⁶³ **(Balra: Lord Exmouth admirális)** A brit flotta, mely 18 hadihajóból állt március 4-én hagyta el Livornó kikötőjét és április 1-én érkezett

⁵⁵⁹ BAILEY, Thomas A.: *A Diplomatic History of the American People*. 10th edition, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, NJ, 1980. 65.

⁵⁶⁰ VALENSI: *On the Eve of Colonialism*, 96. i. m. *Quarterly Review*, 1816. április, 142–143. („The Barbary States”)

⁵⁶¹ A háború előzményeit, lefolyását és eredményeit lásd a későbbiekben.

⁵⁶² Gillian Weiss összegyűjtötte azon tényezőket, melyek hatására a britek vállalták a fellépést a muszlim kalózkodás ellen: (1) rabszolga kereskedelem megszüntetése, (2) francia rivalizálás, támaszpontok szerzése a Mediterráneumban és Észak-Afrikában, (3) amerikai sikerek miatt érzett szégyen. WEISS, *Captives and Corsairs*, 316. 85. lábjegyzet.

⁵⁶³ Exmouth tengeri expedíciójának részletes feldolgozását lásd PERKINS, Roger – DOUGLAS-MORRIS, Kenneth J.: *Gunfire in Barbary: Admiral Lord Exmouth's Battle with the Corsairs of Algiers in 1816 : The Story of the Suppression of White Christian Slavery*. K. Mason, Havant (Hampshire), 1982.

meg Algír partjaihoz. Exmouth a dejjel folytatott tárgyalás eredményeképpen békeszerződést kötött először a Piemont-Szardíniai Királyság, majd a Nápoly-Szicíliai Kettős Királyság nevében az Algíri Kormányzósággal. Miután a flotta magas összegekért kiszabadított számos itáliai, máltai és gibraltári foglyot tovább hajózott Tunisz felé. Április 17-én a britek szintén kiváltottak számos szicíliai és genovai foglyot a Tuniszi Kormányzóságban, továbbá a bej kijelentette, hogy kész beszüntetni a rabszolgaság intézményét országában. Hasonló eseménysor zajlott le Tripoliban is, melyet a flotta ezt követően látogatott meg.⁵⁶⁴

A brit flotta ezt követően május 14-én visszatért Algírhoz, hogy hasonló ígéreteket érjen el Omár dejnél (1815–1817). A dej azonban mereven elzárózott attól, hogy a rabszolgaság vagy a kalózkodás gyakorlatát megszüntesse. A kialakult helyzet igen feszült volt, azonban nyílt összeütközésre nem került sor. Lord Exmouth flottája élén június 30-án visszatért Angliába. Az elért eredményeket mind Angliában, mind Európában elkeserítőnek tartották, figyelembe véve azt, hogy az amerikaiak az 1815-ös évben nagyobb sikereket könyveltek el, mint a brit flotta az 1816-ban. Ennek következtében július 28-án újabb flotta indult el Barbáriába ugyancsak Exmouth vezetésével, hogy immáron véglegesen felszámolja a muszlim kalózkodást.⁵⁶⁵

A brit hajóraj augusztus 9-én érte el a Gibraltári-szorost, ahol csatlakozott hozzá egy holland egység Theodorus Frederic van Capellen ellentengernagy (1762–1824) vezetésével.⁵⁶⁶ A flotta augusztus 27-án érkezett Algírhoz, vezetői rögtön ultimátumot küldtek a dejnek, melyben követelték, hogy a dej vagy szüntesse be a rabszolgaságot, vagy vállalja a következményeket. A brit küldöttek a határidő lejártával nem kaptak semmilyen választ, így visszatértek a hajókra, és kezdetét vette Algír városának bombázása.⁵⁶⁷ A brit–holland hajók ágyúzása meglehetősen kegyetlen és kíméletlen volt. Egyrészt a Brit Haditengerészet feljegyzéseiből tudjuk, hogy az első napon „a kilenc legnagyobb angol hajó összesen 84 tonna löport és 36912 ágyúgolyót, 810 nehéz mozsárágyú lövedéket és 500 rakétát használt el az ágyúzás során.”⁵⁶⁸ Másrészt William Shaler (1773–1833), aki ekkor az Egyesült Államok algíri konzulja volt,

⁵⁶⁴ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 273.; WOLF: *Barbary Coast*, 330–331.; LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 293–294.; PLAYFAIR: *Scourage of Christendom*, 253–255.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 245–249., 254–255.; GRAMMONT: *Histoire d'Alger*, 376–377.

⁵⁶⁵ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 274.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 255.; LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 296.; PLAYFAIR: *Scourage of Christendom*, 255–257. A Porthmouthból július 28-án kifutó flotta zászlóshajója a 108 ágyús *Queen Charlotte* volt. A flotta emellett összesen 18 vitorlást számlált: *Impregnable* (104), *Superb* (74), *Minden* (74), *Albion* (74), *Leander* (50), *Severn* (40), *Glasgow* (40), *Hebrus* (36), *Granicus* (36), *Mutine* (16), *Prometheus* (16), *Infernal*, *Fury*, *Beelzebub*, *Hecla*, *Cordelia* (10), *Britomart* (10) és *Express*. PLAYFAIR: *Scourage of Christendom*, 258–259.

⁵⁶⁶ A holland flotta 6 hadihajóból állt: *Melapus* (36), *Frederica* (36), *Dageraad* (36), *Diana* (36), *Amstel* (36), *Eeridragt* (24). PLAYFAIR: *Scourage of Christendom*, 259.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 255.

⁵⁶⁷ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 284–286.; LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 296–298.; PLAYFAIR: *Scourage of Christendom*, 261.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 256–257.; GRAMMONT: *Histoire d'Alger*, 377–379.

⁵⁶⁸ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 286.

így szemtanúként jelen volt az eseményeknél megjegyezte, hogy „a város hihetetlenül sokat szenvedett, alig található olyan épület, mely nem károsodott volna, és számos romokban állt”.⁵⁶⁹

Omár dej a bombázás hatására nem tehetett mást, minthogy elfogadta a szövetséges flotta követeléseit és augusztus 30-án aláírta a békeszerződést. Emellett a dej szabadon engedte a kormányzóságban található összes keresztény foglyot mindenféle váltságdíj követelése nélkül. Exmouth ezt követően augusztus 31-én levelet írt a tunéziai bejnek és a tripoliszi pasának, hogy az algíri dejhez hasonlóan cselekedjenek és szüntessék be a kalózkodást. Az angol flotta dolga végeztével október 6-án tért vissza Angliába.⁵⁷⁰

Lord Exmouth flottája az éjszaka folyamán Algírt bombázza

⁵⁶⁹ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 287.; LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 298.; PLAYFAIR: *Scourage of Christendom*, 277. William Shaler amerikai kormánytisztviselő volt, aki diplomataként és konzulként szolgált az Egyesült Államokat az Algíri Kormányzóságban, Mexikóban és Kubában. Shaler több munkát is írt külföldi tapasztalatairól és az adott országok szokásairól. Az amerikai hivatalnok *Sketches of Algiers* (1826) című írása például fontos forrásunk az 1830-as francia annexiót megelőző Algír történetéről. BROWN: *United States and the Maghrib*, 280–281.; SHALER, William: *Sketches of Algiers: Political, Historical, and Civil: Containing an Account of the Geography, Population, Government, Revenues, Commerce, Agriculture, Arts, Civil Institutions, Tribes, Manners, Languages, and Recent Political History of that Country*. Cummings, Hiliard and Company, Boston, MA, 1826. Algír bombázásház lásd különösen 135–138., 279–294 oldalakat. Shaler algíri megbízatásához lásd NICHOLS, Roy F.: „Diplomacy in Barbary”, *The Pennsylvania Magazine of History and Biography*, Vol. 74 (January, 1950), No. 1. 113–141.

⁵⁷⁰ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 288.; PLAYFAIR: *Scourage of Christendom*, 274.; CHATER: *Dépendance et mutations*, 257.; GRAMMONT: *Histoire d'Alger*, 379–380. A szerződés szövegét lásd HERTSLET: *Complete Collection of the Treaties*, 1: 86–88.

A franciák voltak azonban a leghatékonyabbak az észak-afrikai államok kalózkodásának és az Oszmán Birodalom uralmának felszámolásában (kivéve Tripolit, melyet az olaszok foglaltak el 1911-ben) Észak-Afrikában, különösen Algírban. Franciaország X. Károly uralkodása alatt (1824–1830) először Algírt annektálta 1830-ban, majd 1881-ben protektorátusává szervezte Tunéziát.⁵⁷¹ Az Algír elleni tengeri invázió 1830. július 4-én vette kezdetét, amikor is a francia flotta Guy-Victor Duperré admirális (1775–1846) vezetésével bombázni kezdte a tenger felől Algírt. Ezt megelőzően, június 13-án szálltak partra a francia szárazföldi csapatok Szidi Ferrah-nál, ami körülbelül 16 km-re (10 mérföld) található Algírtól nyugatra. A Louis Auguste Victor, Ghaisne és Bourmont grófja (1773–1846) által vezetett csapatok könnyedén legyőzték Huszein dej (1818–1830) csapatait, azonban a franciáknak hosszú évek múlva sikerült csak többé-kevésbé megtörni a helyi törzsek ellenállását.⁵⁷²

Az Algíri Kormányzóság annexiója kapcsán kívánjuk felhívni a figyelmet az amerikaiak abban közvetett módon betöltött szerepére. A fentebb említett William Shaler a *Sketched of Algiers* című, földrajzi megfigyeléseket és megállapításokat is tartalmazó munkájában ugyanis korábban arra tett javaslatot, hogy egy esetleges Algír elleni invázió esetén a kedvező földrajzi viszonyok miatt Szidi Ferrah-nál lévő öböl kellene választani kiindulópontként.⁵⁷³ 1830-ban a francia inváziós flotta, ahogyan láthattuk, pontról pontra követte az amerikai konzul tanácsát.

Az Algír ellen vezetett számos expedíció, amely során szárazföldi csapatokat vetettek be, a várostól keletre lévő öbölből indult ki. Ez nyilvánvalóan hiba és rávilágít az ország partjának és domborzatának megbocsáthatatlan tudatlanságára [nem ismeretére], mivel azok [algíriak] összes védelmi lehetőségüket oda vonják össze. De nyilvánvaló, hogy bármilyen haderőt ellenállás nélkül lehetne partra szállítani Szidi Ferrah kitűnő öblében [...].⁵⁷⁴

⁵⁷¹ A francia protektorátus kialakulásához Tunéziában lásd a 242-es lábjegyzetet.

⁵⁷² LANE-POOLE: *Barbary Corsairs*, 301–302., 305–307.; PLAYFAIR: *Scourage of Christendom*, 319.; GRAMMONT: *Histoire d'Alger*, 400–408.; J. NAGY – FERWÁGNER: *Az arab országok története*, 11–12.; J. NAGY: *Magreb-országok története*, 11–13. Huszein dej miután aláírta a kapitulációt a franciákkal száműzetésbe vonult családjával együtt Nápolyba. A kapituláció szövegét lásd CARD: *Traités de la France*, 88–89.; GRAMMONT: *Histoire d'Alger*, 406–407. J. Nagy László hívta fel a figyelmet arra, hogy magyar forrás is beszámolt az 1830-as eseményekről. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lap például napról-napra ismertette az eseményeket. A július 17-ei számból megtudhatjuk például, hogy „Algír július 5-én délben kegyelemre megadta magát, és két órákor a király zászlója a Dej palotáján lobogott”. J. NAGY: *Magyarország és az arab térség*, 15. i. m. *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1830. július 17.

⁵⁷³ NICHOLS: *Diplomacy in Barbary*, 137–138.

⁵⁷⁴ SHALER: *Sketches of Algiers*, 51.

Összegzés

Az Oszmán Birodalom észak-afrikai tartományai és a nyugat-európai államok élénk politikai és gazdasági kapcsolatot tartottak fenn a 17–19. században. A nyugat-európai és az oszmán Magreb-államok közötti viszony nem volt mindig felhőtlen, gyakoriak voltak a muszlim kalózkodás miatt kialakult konfliktusok. Angliának/Nagy-Britanniának, Franciaországnak és Hollandiának azonban a különböző konfliktusok után mindig sikerült helyreállítania a jó viszonyt a Magrebbel

A hollandok a békés, tárgyalásos megoldást részesítették előnyben, és általában elfogadták azt, hogy rendszeresen adóval megváltsák a békét. Anglia/Nagy-Britannia ezzel szemben a fegyveres megoldást választotta érdekei védelmében. Tizennégy hónap leforgása alatt az angol tengerészet például 30 kalózhajót süllyesztett el, ami elég volt ahhoz, hogy a kormányzóságokkal megkössék a békeszerződéseket. Franciaország még az angoloknál is brutálisabb utat választott a kalózkérdés megoldására. A 17. század végén az Algíri és a Tuniszi Kormányzóság ellen indított hadműveletek ugyanis inkább voltak városostromok, mint tengeri csaták.

A nyugati államok tengeren lévő katonai fölénye, különösen a 18. század végén, nagyságrendekkel nagyobb volt az észak-afrikai városok katonai erejénél. A muszlim államok, ahogyan azt Daniel Panzac is megfogalmazta, azonban felismerték hogyan használják ki a rivalizálást a nyugati államok között és hogyan húzzanak hasznot a nemzetközi eseményekből, ahogyan ez meg is történt a francia forradalom és a napóleoni háborúk időszakában.⁵⁷⁵ Amíg a nyugati államok meg nem erősödtek a 18. században, addig fontosnak tartották a kétoldalú kapcsolat fenntartását az észak-afrikai területekkel. A 19. század ezzel szemben a muszlim államok hanyatlásának időszaka volt, amelynek nyitánya Algír brit és holland bombázásai (1816), majd franciák által történő elfoglalása volt (1830).

Összetett és élénk kapcsolat volt a brit korona és a Tuniszi Kormányzóság között a kora újkorban. A muszlim kalózkodás következtében azonban nem volt mindig felhőtlen és konfliktusoktól mentes ez a kapcsolat. Az angolok első lépésben az Oszmán Birodalom támogatását és jogi védelmét kívánták megszerezni kereskedelmi hajóiknak és alattvalóiknak a Földközi-tenger térségében. Ennek következtében Anglia és Tunézia csak a 17. század második felében alakították ki diplomáciai kapcsolataikat. Az első jelentős béke- és kereskedelmi szerződést 1662-ben írták alá. A britek elsősorban a földközi-tengeri kereskedelmi érdekeik vé-

⁵⁷⁵ PANZAC: *Barbary Corsairs*, 35.

delmében tartották fenn ezt a kapcsolatot a tunéziai bejekkel a 17–18. században. Az 1751-es szerződés egyik bizonyítéka ennek a kapcsolatnak. A britek szempontjából a legfontosabb kérdést Menorca szigetének és Gibraltárnak a védelme jelentette, mely területeket 1713-ban szerezte meg Nagy-Britannia mediterrán támaszpontokul.

A 19. század végére kialakultak azok a normák és gyakorlatok, melyek alapján véve meghatározták a Magreb és a nyugat-európai államok közötti kapcsolat jellegét. Az angol korona összes alattvalója államának politikai és katonai védelmét élvezte a muszlim kalózok támadásaival szemben a kora újkor legnagyobb részében. Ez volt a helyzet az észak-amerikai kolóniák hajósainak esetében is, akik élénk kereskedelmet folytattak a Földközi-tengeren a 17–18. században. Az amerikai kereskedők ezt a védelmet élvezhették 1783-at megelőzően, mikor azonban létrejött a független Amerikai Egyesült Államok, szembe kellett nézniük a muszlim államok kalózkodásával.

HARMADIK RÉSZ

A MAGREB KAPCSOLATAI AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKKAL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁGRA, 18–19. SZÁZAD

VII. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK POLITIKAI, KATONAI ÉS KULTURÁLIS TAPASZTALATAI OSZMÁN ÉSZAK-AFRIKA ÁLLAMAIRÓL

Nem valószínű, hogy az amerikai állam teljesen szabadon kereskedhet a Földközi-tengeren. Egyetlenegy nagy tengeri hatalomnak sem lesz érdeke, hogy megvédelmezze őket a Barbár Államoktól. [...] Az, hogy a Barbár Államok előnyösek a tengeri hatalmaknak, bizonyos.⁵⁷⁶

John Sheffield

Bevezetés

„Közvetett módon a kegyetlen algíri dej az egyik alapítóatyja az Alkotmánynak.”⁵⁷⁷ Thomas A. Bailey, akit az egyik legismertebb amerikai diplomácia történészként tart számon a tudományos élet, megállapítása jó példa az észak-afrikai muszlimok politikai hatására az Amerikai Egyesült Államokra.

Mind az amerikai köztudatban, mind a kutatásban az Egyesült Államok és a Barbár Államok, azaz Marokkó, Algír, Tunisz és Tripoli közötti kapcsolatok meghatározó kérdéseit általában a kereskedelem, kalózkodás, rabszolgaság, sarc és háború jelentik és jelentették. Az Egyesült Államok első alkalommal, elsősorban a kalózkodás miatt került kapcsolatba az észak-afrikai muszlim államokkal a 18. század végén és a 19. század elején.

A doktori értekezés alábbi fejezetei azt mutatják be, milyen összetett és színes kapcsolatot volt az Amerikai Egyesült Államok és a Magreb között a kora újkorban. Közismert, hogy az amerikaiak két háborút is vívtak a muszlim kalózállamokkal. Ezek az 1801 és 1805 közötti Tripoli elleni, valamint az 1815 és 1816 közötti algíri háború voltak. Nem célunk ezen háborúk történéseinek mélyreható bemutatása és elemzése. Sokkal inkább azt kívánjuk illusztrálni nemcsak a konfliktusok tükrében, hanem politikai és kulturális példákon keresztül is, hogy a Magreb-államok igen jelentős hatással voltak a fiatal köztársaság politikai életére és mindennapjaira a 18–19. században.

⁵⁷⁶ SHEFFIELD, John: *Observations on the Commerce of the American States*. P. Byrne, Dublin, 1784. 204–205.

⁵⁷⁷ BAILEY: *Diplomatic History*, 65.

Jelen fejezet egy rövid időszakban vizsgálja elsősorban az észak-afrikai oszmán kormányzóságok, illetve a Marokkói Királyság alattvalóinak hatásait az Egyesült Államokra. Ez az időszak az 1783 (a párizsi békeszerződés aláírása) és 1816 (algíri békeszerződés megkötése) közötti éveket jeleni. A vizsgálódás központi kérdéseit jelentik az amerikai tengerészek és kereskedők fogsága az Algíri Kormányzásban (1785–1796/1797), az Egyesült Államok szerződése a Magreb-államokkal (1795, 1796, 1797/1799), valamint a Tripoli elleni háború történései (1801–1805).

Az Egyesült Államok és a Barbár Államok közötti kapcsolatok története azonban ennél sokkal szélesebb időszakot ölelt fel, hiszen az államok élénken érintkeztek egymással 1784 (marokkói kalózok elfogják a *Betsy* amerikai brigget) és 1836 (marokkói–amerikai szerződés megkötése) között, sőt ennél tovább is, egészen 1904-ig (az úgynevezett Perdikárisz incidens Marokkóban). Ezért, ahol szükséges volt, nem ragaszkodtunk szorosan a fenti időhatárhoz és helyenként túlléptünk azon.

7.1. Politikai és diplomáciai kapcsolat a Magreb és az Egyesült Államok között

7.1.1. Hivatalos kalózkodás és mediterrán korzó

Jelentős számú muszlim tartózkodott az Újvilágban a gyarmati kor időszakában. A virginiai Roanoke szigetének és kolóniájának története egyben a muszlimok első megjelenésének is története angol Észak-Amerikában. Ugyanis Sir Francis Drake angol privatér korábban legalább kétszáz muszlim rabot szabadított ki a spanyol gyarmati erők fogságából a Karib-tengeren és vitte őket Roanoke-ra. Ezek a muszlimok gályarabok voltak és valószínűsíthetően Észak-Afrikából származtak. Vagyis a muszlimok Drake kalóztevékenységének köszönhetően kerültek először kapcsolatba az Újvilággal a késő 1500-as években.⁵⁷⁸

A kapcsolatok később is elsősorban a kalózkodáson alapultak. Részletesen bemutattuk korábban, hogy a muszlim kalózkodás vagy korzó a 16. és 17. században élte virágkorát a Földközi-tengeren. Ez az időszak mind a muszlim, mind a keresztény kalózkodás aranykora volt Európában. A muszlim kalózkodás központjai az említett Barbár Államok voltak.

Fontos megjegyezni, hogy a kalózkodás nem csak a muszlim államok raiszait, hanem bizonyos időszakokban koloniális Amerika hajóseit is jellemezte a kora újkorban. New York

⁵⁷⁸ ABD-ALLAH, Umar Faruq: *Turks, Moors & Moriscos in Early America: Sir Francis Drake's Liberated Galley Slaves & the Lost Colony of Roanoke*. 1–2. <http://www.scribd.com/doc/159440889/Turks-Moors-Moriscos-in-Early-America-Umar-Faruq-Abd-Allah>, Hozzáférés: 2014 áprilisa.

és Newport voltak például a legjelentősebb amerikai kalózközpontok a gyarmati korban. A kalózkodás irányát ekkor a Karib-tenger térsége jelentette.⁵⁷⁹

Emellett az Egyesült Államokat is jellemezte a kalóztevékenység korai történetének időszakában. Egyrészt a függetlenségi háború idején körülbelül 1700 kalózlevelet adtak ki és az amerikaiak körülbelül 800 hajót használtak kalózkodásra a britek ellen. A jogi alapot a Kontinentális Kongresszus által 1776. március 23-án kiadott törvény jelentette, melynek értelmében „ezen gyarmatok lakosainak legyen megengedve, hogy felfegyverzett hajókat állítsanak ki, azért hogy az Egyesült Gyarmatok ellenségei ellen hajózzanak”.⁵⁸⁰ Másrészt az Egyesült Államok Alkotmánya 1. cikkelyének 8. szakasza is egyértelműen kimondta, hogy

A Kongresszus hatáskörrel rendelkezik adók, vámok, illetékek és járulékok kivetésére, valamint behajtására, adósságok kifizetésére, az Egyesült Államok közös védelméről és általános jólétéről való gondoskodás érdekében, de a vámoknak, illetékeknek és járulékoknak az Egyesült Államok egészében egységesnek kell lenniük; [...] hadüzenetre, zsákmányi levelek kibocsátására, valamint a szárazföldi és tengeri zsákmányolás szabályozására.⁵⁸¹

A kutatás számára közismert, hogy gyarmati hajók is a muszlimok zsákmányai lettek a 17. században, az első ismert incidens 1625-ben történt, amikor egy gyarmati kereskedőhajót muszlim kalózkodók fogtak el.⁵⁸² Fontos megjegyezni azonban, hogy az amerikai kereskedőket a brit korona védelmezte a gyarmati időszakban. A függetlenségi háború (1775–1783) során és azt követően az amerikai politikai vezetésnek számos külpolitikai kihívással és nehézséggel kellett szembenéznie. Ilyen megoldandó feladat volt az ország külkapcsolatainak kiépítése, mellyel többek között a kereskedelmi érdekek védelmét lehetett elősegíteni.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Carl E. Swanson például a brit korona szolgálatába 1739–1748 között állt amerikai hajósok kalózkodását dolgozta fel tanulmányában. SWANSON, Carl E.: „American Privateering and Imperial Warfare, 1739–1748”, *The William and Mary Quarterly*, Vol. 42 (July, 1985), No. 3. 357–382. A brit monarchia két háborút vívott ezen időszak alatt a spanyolokkal és a franciákkal a gyarmatokon. Ezek: „Jenkins füle” háború (1739–1748) és György király háborúja (1744–1748), azaz az Osztrák örökösödési háború (1740–1748) hadműveletei Észak-Amerikában. A központokhoz lásd Uo. 366., 369.

⁵⁸⁰ *Naval Documents, American Revolution*, 4: 479.; *Journals of the Continental Congress*, 4: 230. A Konföderációs Cikkelyek között is található szabályozás kalózlevelek kiadására. *Konföderációs Cikkelyek és örökös unió*, 18. cikkely, 1776. július 12. *Secret Journals*, 1: 297. A függetlenségi háború amerikai priváterjéhez lásd például: MACLAY, Edgar Stanton: *A History of American Privateers*. D. Appleton and Company, New York, NY, 1899.

⁵⁸¹ Az *Egyesült Államok Alkotmánya*, 1. cikkely, 8. szakasz, 1787. szeptember 17. *Public Statutes at Large*, 1: 12–13.; BÓDY Pál – URBÁN Aladár szerk.: *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez: 1620–1980*. Dialóg Campus, Pécs – Budapest, 2001. 482.

⁵⁸² WILSON, Gary E.: „American Hostages in Moslem Nations, 1784–1796: The Public Response”, *Journal of the Early Republic*, Vol. 2 (Summer, 1982), No. 2. 123.

⁵⁸³ Charles M. Andrews amerikai kutató szerint a koloniális kereskedelem igen jelentős volt a 17–18. században. „A kereskedelem és a gyarmatok kölcsönös viszonyban álló fogalmak, elképzelhetetlenek egymás nélkül.” ANDREWS, Charles M.: „Colonial Commerce.” *The American Historical Review*, Vol. 20 (October, 1914), No. 1. 43. A gyarmati kereskedelemhez az angol uralom alatt lásd ANDREWS: *Colonial Commerce*, 43–63.; WALTON, Gary M.: „New Evidence on Colonial Commerce”, *The Journal of Economic History*, Vol. 28 (September,

1783. szeptember 3-án az Egyesült Államok és Nagy-Britannia megkötötte a párizsi békét, mely a függetlenségi háború lezárását jelentette.⁵⁸⁴ Az angol koronától való függetlenedés egyik, a kereskedelmet tekintve súlyos következménye volt, hogy az addig brit politikai és katonai védelmet élvező amerikai kereskedő hajók védtelenné váltak a sorozatos kalóztámadásokkal szemben a Nyugat-Indiákon és a Földközi-tenger térségében.⁵⁸⁵ 1776-ban az amerikai Titkos Levelezési Bizottság (*Committee on Secret Correspondence*) is felhívta Benjamin Franklin (1706–1790), Silas Deane (1738–1789) és Arthur Lee (1740–1792) figyelmét arra, hogy „a brit [rég]i mediterrán menlevelek visszavonása komoly következményekkel jár és szükségessé teszi a nagyobb közbenjárást a francia udvarral azért, hogy elejét lehessen venni azoknak a bajoknak, melyek az amerikai kereskedelmet érnék ott [a Földközi-tengeren]”.⁵⁸⁶

A *Betsy* vitorlás volt az első amerikai hajó, melyet marokkói kalózok fogtak el 1784-ben.⁵⁸⁷ A Marokkói Királyság, mely alapjában véve jó kapcsolatot tartott fenn az Egyesült Államokkal, rögtön szabadon engedte ezeket az amerikaiakat.⁵⁸⁸ Az említett esetről sokkal komolyabb problémát jelentett, hogy nézeteltérés alakult ki az Egyesült Államok és az Algíri Kormányzóság között is ezen időszak alatt. A *Maria* és a *Dauphin* (vagy *Dolphin*) nevű kereskedőhajókat ugyanis az algíri korzárók elfogták 1785-ben.⁵⁸⁹ A következményeket tekintve John Jay (1745–1829), aki amerikai külügyminiszter is volt (1789–1790) véleménye szerint az algíri kalózok gyakorlatilag kizárták az amerikaiakat a Földközi-tengerről.⁵⁹⁰ Ha mégis amerikai hajó kívánt kereskedelmet folytatni a térségben, akkor a kalózok nagy valószínűséggel elfogták azt. 1785 és 1796/7 között több száz amerikai élt rabságban az észak-afrikai vá-

1968), No. 3. 363–389.; ENGERMAN, Stanley L. – GALLAM, Robert szerk.: *The Economic History of the United States: The Colonial Era*. Vol. 1. Cambridge University Press, New York, NY, 1996.

⁵⁸⁴ KÖKÉNY Andrea, ford. és sajtó alá rendezte: „Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szeptember 3.)”, *Documenta Historica* 12, JATE Történész Diákkör, Szeged, 1993.

⁵⁸⁵ FIELD: *America and the Mediterranean World*, 29.

⁵⁸⁶ A Titkos Levelezési Bizottság levele Franklinnek, Deannek és Leenek, 1776. december 21. *Revolutionary Diplomatic Correspondence*, 2: 230. Az amerikaiak számos esetben brit mediterrán menleveleket hamisítottak ezzel biztosítva hajóik számára továbbra is a védelmet. 1785. június 7-én például John Temple, aki az Egyesült Államokba kinevezett brit főkonzul volt (1731–1798) panaszkodott erre a gyakorlatra John Jay külügyminiszternek. Tempelen levele Jaynek, 1785. június 7. *Diplomatic Correspondence of the United States*, 6: 29.

⁵⁸⁷ William Carmichael levele Franklinnek, 1784. február 27. *Revolutionary Diplomatic Correspondence*, 6: 781.; ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 13.

⁵⁸⁸ IRWIN: *Diplomatic Relations*, 28. Luella Hall monográfiája kiváló forrás az marokkói–amerikai kapcsolatok 19–20. századi történetéről. Hall: *United States and Morocco*, i. m.

⁵⁸⁹ Richard O’Brien levele Jeffersonnak, 1785. augusztus 24. *Diplomatic Correspondence of the United States*, 1: 655.; ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 13–14.

⁵⁹⁰ Jay levele Jeffersonnak, 1787. szeptember 17. JAY, John: *The Correspondence and Public Papers of First Chief-Justice of the United States, Member and President of the Continental Congress, Minister to Spain, Member of Commission to Negotiate Treaty of Independence, Envoy to Great Britain, Governor of New York, etc.* 4 vols., Johnston, Henry P. szerk., G. P. Putnam’s Sons, London – New York, NY, 1890–1893. 3: 300.

rosban, ez volt az úgynevezett „*hadüzenet nélküli*” vagy „*elfelejtett*” Algír elleni háború időszaka.⁵⁹¹

7.1.2. Rabság/rabszolgaság Barbáriában és Észak-Amerikában

A források többségének tanúsága szerint az amerikai foglyok élete meglehetősen nyomorúságos volt a rabságban. Fontos azonban megjegyezni, hogy a keresztény rabszolgák szenvedése Észak-Afrikában közkedvelt klisé volt Európában.⁵⁹² Ahogyan korábban láthattuk, a legjobb példa ezen állítás alátámasztására Pierre Dan szabadító szerzetes munkája a *Histoire de la Barbarie* (1646).

Mindazonáltal több forrás is megemlíti az afrikaiak emberiségét. A *Virginia Journal* tanúsága szerint ugyanis III. Muhammad marokkói szultán (1757–1790) például igen barátságosan bánt az amerikaiakkal és biztosította azt, hogy azok szabadon közlekedjenek királyságában.

Ervin kapitány és legénységének beszámolója a velük való bánásmódról, [...] Valamivel később az Uralkodó [III. Muhammad] megérkezett Moggadorba [napjainkban Esz-Szavíra], ahol a kapitányt és a legénységet színe elé rendelték, amikor is közölte velük, hogy nem tekinti őket rabszolgának és, hogy szabadon járhatnak az országban mindenféle zaklatás nélkül.⁵⁹³

A rabszolgaság intézménye köztudottan nem csak a muszlim államokra volt jellemző az újkorban. Közismert ugyanis az, hogy az Egyesült Államokban is jelentős számú rabszolga dolgozott a déli államok ültetvényein. Ezeknek a rabszolgáknak semmivel sem volt jobb sorsa, mint keresztény társaiknak Barbáriában. Több amerikai kortárs is párhuzamot vont az amerikai rabok afrikai élete és a fekete rabszolgák észak-amerikai élete között. William Eaton például keserűen jegyezte meg feleségének 1799-es levelében, hogy

Valóban az igazság és az igazságosság iránti óhajom arra a vallomásra késztet, hogy Afrika „*barbárjai*” nagyobb emberséggel bánnak a keresztény rabszolgákkal, mint a civilizált Amerika hitvalló keresztényei az afrikai rabszolgákkal; és mégis itt mindenkit érzékenyen érintenek azon nyomorultak, akiket a sors arra kárhoztatott, hogy rabszolgaságban éljenek.⁵⁹⁴

⁵⁹¹ WILSON: *American Hostages*, i. m.; BARNBY: *Prisoners of Algiers*, i. m.

⁵⁹² PARKER, Kenneth: „'Reading Barbary' in Early Modern England, 1550–1685”, In: Birchwood, Matthew – Dimmock, Matthe szerk.: *Cultural Encounters between East and West: 1453–1699*. Cambridge Scholars Press, Newcastle-upon-Tyne, 2005. 87–115.

⁵⁹³ *Virginia Journal*, 1785. október 13.

⁵⁹⁴ PRENTISS, Charles: *The Life of the Late Gen. William Eaton; Several Years an Officer in the United States' Army, Consul at the Regency of Tunis on the Coast of Barbary, and Commander of the Christian and other Forces that Marched from Egypt through the Desert of Barca, in 1805, and Conquered the City of Derne, which*

Eaton 1811-es halála miatt nem láthatta azt, hogy a Tuniszi Kormányzóság több ezer keresztény és egyéb rabot szabadított fel 1816-ban (!).

A teljességhez hozzátartozik, hogy I. Ahmed tunéziai bej 1846-ban hivatalosan is eltörölte a rabszolgaságot királyságában.⁵⁹⁵ Ezzel szemben Oszmán Hássem/Huszein tunéziai miniszter és követ, aki Amos Perry, az Egyesült Államok tuniszi konzuljának (1862–1878) véleménye szerint „egyike a legtisztelendőbb és legtekintélyesebb embereknek ebben a kormányzásban”, úgy érkezett 1865-ben az Egyesült Államokba, hogy a rabszolgaságot eltörlő 13. alkotmánykiegészítés még nem került ratifikálásra és még nem lépett életbe.⁵⁹⁶

7.1.3. Nemzetépítés és nacionalizmus az Egyesült Államok bel- és külpolitikájában

Az Egyesült Államok központi kormányzata tehetetlen volt az algíri válság ügyében a kezdeti időszakban (1785–1796), mivel kezét megkötötték az úgynevezett *Konföderációs Cikkelyek*.⁵⁹⁷ Az Egyesült Államokban ugyanis igény alakult ki egy erős központi kormány létrehozására, és az alkotmányos viták egyik aspektusát képezte az algíri válság, melyet a föderalista politikusok érvként hoztak fel az új alaptörvény elfogadása mellett.⁵⁹⁸ Egyrészt a rabok petíciókat küldtek a Kongresszushoz, hogy az javítsa helyzetüket, azonban kevés

led to the Treaty of Peace between the United States and the Regency of Tripoli. E. Merriam & Co., Brookfield, MA, 1813. 154.

⁵⁹⁵ BROWN, *Tunisia of Ahmad Bey*, 321–325. A rabszolgaság intézmények eltörléséhez Tunéziában lásd MONTANA, Ismael M.: *The Abolition of Slavery in Ottoman Tunisia*. University Press of Florida, Gainesville, FL, 2013 és HAVEN, Elisabeth C. van der: „The Abolition of Slavery in Tunisia (1846)”, *Revue d’histoire maghrébine*, 27 (mai, 2000), 99–100. 449–464.

⁵⁹⁶ A tunéziai küldöttség tevékenységéhez és a diplomáciai levelezéshez lásd ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 688.; *Executive Documents Printed by Order of the House of Representatives, during the First Session of the Thirty-ninth Congress, 1865–’66*. Part 3, Government Printing Office, Washington, DC, 1866. 339–343. <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?id=FRUS.FRUS186566p3>, Hozzáférés: 2014 decembere.

⁵⁹⁷ MAGYARICS Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2000. 14–15. A *Konföderációs Cikkelyek* voltak az Egyesült Államok első írott alkotmánya. Az alkotmány 1781. március 1-én, amikor is az összes állam ratifikálta azt lépett érvénybe, és egészen 1789. március 4-ig hatályban volt, amikor is felváltotta azt a mai napig hatályban lévő alkotmány. A dokumentum szövegét lásd COMMAGER, Henry Steele szerk.: *Documents of American History*. Vol. 1 to 1899. Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, NJ, 1973. 111–116.; *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez*, 118–126.

⁵⁹⁸ Frederick Marks III véleménye szerint a külkapcsolatok fontos tényezőként szerepeltek az alkotmány ratifikálásában. MARKS III, Frederick W.: „Foreign Affairs: A Winning Issue in the Campaign for Ratification of the United States Constitution”, *Political Science Quarterly*, Vol. 86 (September, 1971), No. 3. 444–469. Egyrészt a *The Federalist Papers* elsődleges forrása volt a virginiai és New-York-i megerősítő egyezményeknek. Ezen forrásokhoz lásd *The Library of Congress, Thomas – „The Federalist Papers”* <http://thomas.loc.gov/home/histdoc/fedpapers.html>, Hozzáférés: 2014 októbere. Másrészről Paul Leicester Ford forrásgyűjteménye szintén hasznos munka az új alkotmány elfogadása körül kialakult viták tanulmányozásához. FORD, Paul Leicester szerk.: *Pamphlets on the Constitution of the United States, Published during Its Discussion by the People 1787–1788*. Burt Franklin Publisher, Brooklyn, NY, 1888.

eredményt érték el.⁵⁹⁹ Másrészt James Leander Cathcart (1767–1843) **(balra)** a *The Captives* című, rabságban íródott munkájában is szemrehányóan azt kérdezte honfitársaitól, hogy

Miért maradtunk a barbár despotizmus és önkényuralom áldozatai egy idegen földön, messze minden kapcsolatunktól, nyomorúságos száműzöttei annak az országnak, melyért harcoltunk, kortársaink által elfelejtve, akik korábban minden hadjáratunkban a szabadságról szóló mesékkel lelkesítettek bennünket?⁶⁰⁰

Ezzel szemben az amerikai lakosság, különösen a nagy tengerparti városok, például New York és Boston lakossága, érdekelt volt a Barbáriában raboskodók életének megkönnyítésében. Gary E. Wilson amerikai kutató véleménye szerint a helyi kezdeményezések győzték meg a Kongresszust arról, hogy nagyobb figyelmet szenteljen a barbár kérdésnek.⁶⁰¹ Ezek a kezdeményezések szintén segítettek abban, hogy az amerikai politikusok tárgyalásokat kezdjenek a későbbiekben az észak-afrikai államokkal.

Pénteken [1794. július] 18-án felolvasták a Baltimore-i Republikánus Társaság gyűlésén, Mr. Grant nagytermében Richard O'Brien kapitány John Steelhez, e város [Baltimore] polgárához írott levelét, mely egy petíció a különböző Algírban raboskodó szerencsétlen polgártársainktól, és akik a fogságból történő kiszabadításukért könyörögnek. A levél felolvasása után a tagok egyhangúan elhatározták, hogy a társaság érdekelt abban, és eszközeihez mérten mindent megtesz, hogy megkönnyítse a szerencsétlen, szenvedő amerikaiak sorsát Algírban és, hogy William van Wyck, John Steel, Thomas McElderry, Henry Bayson és Thomas Dixon polgárokat nevezik ki bizottságnak, melynek feladata, hogy adományokat gyűjtsön ezen cél megvalósítása érdekében.⁶⁰²

Lotfi Ben Rejeb, az Ottawai Egyetem adjunktusának véleménye szerint az Egyesült Államok külkapcsolatai és a barbár háborúk lehetőséget teremtettek az amerikaiak számára a nemzet építésre.⁶⁰³ John Jay például azon az állásponton volt, hogy „minél rosszabbul bánnak velünk

⁵⁹⁹ Algíri rabok petíciója, 1792. március 29. *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: 35–36. Az algíri fogság történetéhez lásd PESKIN, Lawrence: *Captives and Countrymen: Barbary Slavery and the American Public, 1785–1816*. The John Hopkins University Press, Baltimore, MD, 2009.

⁶⁰⁰ CATHCART, James Leander: *The Captives: Eleven Years a Prisoner in Algiers*. Newkirk, Jane Bancker Cathcart szerk., Herald Print, La Porte, IN, 1899. 144.

⁶⁰¹ WILSON: *American Hostages*, 128., 133–134.

⁶⁰² *Philadelphia Gazette of the United States*, 1794. július 24.

⁶⁰³ REJEB, Lotfi Ben: „Observing the Birth of a Nation: The Oriental Spy/Observer Genre and Nation Making in Early American Literature”, *Council on Middle East Studies*, Vol. 5 (2007), 255–256. <http://opus.macmillan.yale.edu/workpaper/pdfs/MESV5-9.pdf>, Hozzáférés: 2014 április. Rejeb szintén ebben a

külföldön, annál inkább egységesek és erősek leszünk otthon”.⁶⁰⁴ A külső ellenség, legyen az valós vagy kitalált, ebben az esetben a muszlim korzárók, általában jelentős szerepet játszik a nacionalizmus létrejöttében, fenntartásában és megőrzésében. Köszönhetően ennek, az Egyesült Államok külpolitikájának több irányvonala is volt a 18. század végén és a 19. század elején.

Mi volt az Egyesült Államok külpolitikai koncepciója a francia forradalom (1789–1802) és a napóleoni háborúk (1803–1815) időszakában? Egyrészt, ahogyan azt James R. Sofka 2000-es tanulmányában állította „Washington 1798-as búcsúbeszédét és Jefferson 1801-es figyelmeztetését az «elkötelező szövetségekkel» kapcsolatban igen gyakran az új Köztársaság izolacionista magatartásának példaként félreértelmezték a kutatók”.⁶⁰⁵ Az amerikai kutatók Washington és Jefferson kijelentéseit vették alapul az Egyesült Államok korai külpolitikájának leírására. Washington megítélése és álláspontja szerint például

Az a nemzet, mely egy más nép iránt megrögzött gyűlöletet vagy rokonszenvet táplál, bizonyos fokig szolgának tekinthető. [...] Európának megvannak a maga elsődleges érdekeltségei, melyekhez nekünk nincs, vagy nagyon távoli közünk van. [...] Ebből következően nem lehet bölcs számunkra, ha mesterséges kötelek által belekeveredünk politikájuk hétköznapi viszálykodásaiba vagy az ott kialakuló és felbomló barátságokba vagy ellenségeskedésekbe.⁶⁰⁶

1801. március 4-én Jefferson ehhez azt is hozzá tette első beiktatási beszédében, hogy „egyenlő és pontosan körülhatárolt igazságszolgáltatás minden ember számára, függetlenül rangjától, vallási vagy politikai meggyőződésétől; béke, kereskedelmi kapcsolatok és őszinte barátság fenntartása minden nemzettel, mindenkivel elkerülvén azonban az elkötelező szövetségeket”.⁶⁰⁷ Mindazonáltal kijelenthetjük, hogy az amerikai semlegesség nem jelentett

témában írta meg doktori értekezését. REJEB, Lotfi Ben: „To the Shores of Tripoli”: The Impact of Barbary on Early American Nationalism. PhD Dissertation, Indiana University Press, Bloomington, IN, 1981.

⁶⁰⁴ Jay levele a Kongresszus elnökének, 1785. október 13. *Correspondence and Public Papers*, 3: 171.; *Journals of the Continental Congress*, 3: 198. A konfliktusok összességében segítettek definiálni az amerikai jellemet és identitást. SMITH, Gene Allen: „Foreign Wars of the Early Republic, 1798–1816”, In: Bradford, James C. szerk.: *A Companion to American Military History*. 2 vols., Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Malden, MA, 2010. 1: 40.

⁶⁰⁵ SOFKA, James R.: „American Neutral Rights Reappraised: Identity or Interest in the Foreign Policy of the early Republic?”, *Review of International Studies*, Vol. 26 (October, 2000), No. 4. 606.; MAGYARICS: *Egyesült Államok külpolitikájának története*, 25.; WRIGHT, Louis B.: „The Founding Fathers and ‘Splendid Isolation’”, *The Huntington Library Quarterly*, Vol. 6 (February, 1943), No. 2. 173–196.

⁶⁰⁶ Washington búcsúüzenete, 1796. szeptember 17. *Documents of American History*, 173–174.; *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez*, 146–147.

⁶⁰⁷ Thomas Jefferson első beiktatási beszéde, 1801. március 4. *Documents of American History*, 188.; *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez*, 158.; KAPLAN, Lawrence: *Entangling Alliances With None: American Foreign Policy in the Age of Jefferson*. The Kent State University Press, London – Kent, OH, 1987.

minden állammal békét. Különösen igaz volt ez a nem európai és nem keresztény államok esetében meglévő kapcsolatok esetében.

Az amerikai kül- és belpolitikai irányvonalat két politikai csoportosulás, a *föderalisták* és az *anti-föderalisták* elképzelései határozták meg a francia forradalom (1789–1802) és a napóleoni háborúk (1803–1815) időszakában.⁶⁰⁸ Mindkét politikai tényező alapján véve a béke megőrzésére törekedett, azonban a *föderalisták* az *anti-föderalistákkal* szemben fel kívántak készülni arra az esetre is, ha az ország háborúba kényszerül lépni.⁶⁰⁹ Elképzelésüket röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy a nemzetnek meg kell tudnia védeni magát béke és háború idején is. „Egy államnak, mely a nagy becsben tartott békét fenn kívánja tartani, fel kell készülnie a háborúra”.⁶¹⁰ Védelmi politikájuk három pilléren, a nemzet kereskedelmének, partjainak és belső határainak védelmén nyugodott.⁶¹¹ A három irányvonal közül az Egyesült Államok és a mediterrán térség kapcsolatát leginkább a kereskedelem védelmének problémaköre határozta meg.

Másrészt James Sofka egy további tanulmányában azt is kijelentette, hogy az amerikaiak „*Anglia és Franciaország esetében a kereskedelmi megtorlás stratégiáját, míg a gyengébb államok, mint például a Barbár Államok esetében az erőt alkalmazták*”.⁶¹² Thomas Jefferson, aki elnöki beiktatását megelőzően az Egyesült Államok külügyminisztere volt⁶¹³ **(Jobbra: Jefferson amerikai elnök Rembrandt Peale festményén, 1800)** például felhívta a figyelmet az amerikai kereskedelem gazdasági jelentőségére a mediterrán kereskedelemről írt jelentésében.

Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a búza és a liszt kivitelének hatod része az Egyesült Államokból, és a szárított és pácolt hal értékének negyede, és a rizs kitűnő piacra talált a földközi-tengeri kikötőkben; [...] a kifelé irányuló

⁶⁰⁸ SELLERS, Charles – MAY, Henry – MCMILLEN, Neil R.: *Az Egyesült Államok története*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1995. 85–106.; MAGYARICS: *Egyesült Államok külpolitikájának története*, 22.

⁶⁰⁹ HICKEY, Donald R.: „Federalist Defense Policy in the Age of Jefferson.” *Military Affairs*, Vol. 45 (April, 1981), No. 2. 63–70.; SMITH: *Foreign Wars of the Early Republic*, 40.

⁶¹⁰ HICKEY: *Federalist Defense Policy*, 64. i. m. Hartford *Connecticut Courant*, megjelent az *Alexandria Gazette*-ban 1812. január 30-án.

⁶¹¹ HICKEY: *Federalist Defense Policy*, 64.

⁶¹² SOFKA, James R.: „The Jeffersonian Idea of National Security: Commerce, the Atlantic Balance of Power, and the Barbary War, 1786–1805”, *Diplomatic History*, Vol. 21 (Fall, 1997), No. 4. 526.

⁶¹³ Jefferson az Egyesült Államok első külügyminisztereként látta el hivatalát 1790. március 22 és 1793. december 31 között.

kereskedelem évente nyolcvan, illetve száz hajó közé tehető, húszezer tonna rakománnyal, melyek fedélzetén ezerkétszáz tengerész teljesít szolgálatot.⁶¹⁴

Emellett Jefferson véleménye szerint ez a kereskedelem igen sebezhető volt, ezért meg kell védelmezni azt a kalózkodó támadásaitól a nyílt tengeren. Először is „*az Egyesült Államok adott helyzete és körülményei nem adnak semmilyen okot a félelemre szárazföldi határai kapcsán és nem teszik szükségessé, hogy jelenlegi jogain túl többre tartson igényt*”, másrészt a külügyminiszter rámutatott arra is, hogy „*de [az Egyesült Államok] tengeri határai tekintetében sebezhető hiszen [a tengeren folytatott] kereskedelmüket meg kell védeniük.*”⁶¹⁵

Tény, hogy az amerikai kereskedelem ugrásszerűen növekedett a 18. század végén és a 19. század elején. Jó példa erre az export növekedése, ami 1791-ben 19 millió dollárt, míg 1807-ben már 108 millió dollárt jelentett. Emellett a külkereskedelemben résztvevő amerikai hajók áruforgalma közel megtízszereződött. Az áruforgalom például 1789-ben 124 ezer tonna, míg 1810-ben 984 ezer tonna volt. Továbbá a *föderalisták* úgy gondolták, hogy a kereskedelem és a mezőgazdaság egymásra vannak utalva, ha nincs biztosítva a zavartan kereskedelem, akkor a mezőgazdaság is hanyatlik.⁶¹⁶

Egyes kutatók felhívták a figyelmet arra, hogy az amerikai kereskedelem nem növekedett olyan mértékben a mediterrán térség államaival ebben az időszakban, mint a teljes külkereskedelem volumen értéke. Egyrészt Rosario Battaglia mutatott rá 2007-es tanulmányában arra, hogy az Egyesült Államok kereskedelme jelentéktelennek mondható a térség államaival az 1800-as években. A Mediterráneumban folytatott kereskedelem mértéke 2% volt a teljes exporthoz viszonyítva 1798 és 1850 között. Másrészt számos kutató, például James Field is azon a véleményen van, hogy feltételezhetően a misszionáriusok és az oktatók tevékenysége nagyobb hatással volt az Egyesült Államok mediterrán politikájának alakulására, mint a kereskedelmi kapcsolatok megléte.⁶¹⁷

⁶¹⁴ [Jefferson] *külügyminiszter jelentése a földközi-tengeri kereskedelemre vonatkozóan*, a Képviselőháznak 1790. december 30., a Szenátusnak 1791. január 3. *American State Papers, Foreign Relations*, 1: 104.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: 22. A földközi-tengerei amerikai kereskedelem egyik közkedvelt állomása volt Livornó városa 1798 és 1820 között. KEENE, Charles A: „American Shipping and Trade, 1798–1820: The Evidence from Leghorn”, *The Journal of Economic History*, Vol. 38 (September, 1978), No. 3. 681–700.

⁶¹⁵ FORD, Paul Leicester szerk.: *The Works of Thomas Jefferson*. 12 vols., G.P. Putnam's Sons, London – New York, NY, 1904. 8: 113. Jefferson és az Egyesült Államok kereskedelmi politikájához lásd BEN-ATAR, Doron S.: *The Origins of Jeffersonian Commercial Policy and Diplomacy*. St. Martin's Press, New York, NY, 1993.; PETERSON, Merrill D.: „Thomas Jefferson and Commercial Policy, 1783–1793”, *The William and Mary Quarterly*, Third Series, Vol. 22 (October, 1965), No. 4. 584–610.; STRAUS, Oscar S.: „American Commercial Diplomacy”, *The North American Review*, Vol. 194 (August, 1911), No. 2. 218–225.

⁶¹⁶ HICKEY: *Federalist Defense Policy*, 64.

⁶¹⁷ BATTAGLIA, Rosario: „Consular and Commercial Relations between the United States and the Italian States in 1800–1861”, In: Vassallo, C. – D'Angelo, M. szerk.: *Anglo-Saxons in the Mediterranean: Commerce, Politics*

Azon a véleményen vagyunk, hogy a fontos az, hogy az amerikai politikai vezetés hogyan ítélte meg a mediterrán kereskedelem jelentőségét, ugyanis ez volt alapvető mozgatórugója politikájuknak a Földközi-tengeren a 18. század végén és a 19. század elején.

7.1.4. Az Egyesült Államok diplomáciája a Barbár Államokkal, 1786–1799

Az amerikai politikai vezetés kezdetben a nagyobb európai államok, például Nagy-Britannia, Franciaország és Hollandia védelmét kívánta megszerezni hajóinak.⁶¹⁸ A legjobb példa erre a törekvésre az úgynevezett *Modell Treaty* (Modell szerződés) megkötése Franciaországgal 1776. szeptember 17-én.⁶¹⁹ A tervezet 7. cikkelye kimondta, hogy a franciáknak védeniük kell az amerikaiakat az észak-afrikai államok támadásaitól a Földközi-tengeren és az Atlantikumban.

Mindaddig, amíg hatalmában áll a legkeresztényibb király meg kell, hogy oltalmazza, védelmezze, és biztosítania kell a nevezett Egyesült Államok népeit és lakosait és annak minden államát valamint hajóit és minden fajta áruját Marokkó vagy Fez királyának vagy uralkodójának és Algír, Tunisz és Tripoli államának és azok bármelyikének, továbbá minden más fejedeleme, államnak és hatalomnak összes támadásával szemben és támadásától, melyek a barbár parton [Észak-Afrika] találhatóak Afrikában.⁶²⁰

and Ideas (XVII–XX Centuries). Malta University Press, Msida (Malta), 2007. 151–166, különösen az 151. oldal; FIELD: *America and the Mediterranean World*, 68–103.

⁶¹⁸ Az Egyesült Államok Hollandiával is felvette a kapcsolatot hajói védelméért. *Béke- és kereskedelmi szerződés Holland Egyesült Tartományok Staten Generaalja és az Amerikai Egyesült Államok között*, 23. cikkely, 1783. január 23., *Secret Journals*, 3: 304–305. A holland–amerikai kapcsolatokhoz lásd továbbá KÖKÉNY Andrea: *A holland–amerikai kapcsolatok kezdetei*. Történelem szakdolgozat (kézirat). Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 1993.; Uő.: „Az első tisztelgés. St. Eustatius és a holland–amerikai kapcsolatok kezdetei”, In: *Távolabbra tekintve. Tanulmányok J. Nagy László 65. születésnapjára*. Ferwagner Péter Ákos – Kalmár Zoltán szerk.: Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2010. 81–95. A nagy nyugat-európai államok mellett az Egyesült Államok az észak-afrikai államok tradicionális ellenségeivel is fel kívánta venni a kapcsolatot. Franklin például a Szent János Lovagrend védelmét is meg kívánta szerezni az amerikai hajóknak. Franklin levele [Emmanuel de Rohan-Polduc] nagymesternek, 1783. április 6. *Diplomatic Correspondence of the American Revolution*, 4: 96–97. CASSAR, Paul: *Early Relations between Malta and the United States of America*. Midsea Books Ltd., Valletta (Malta), 1976. 4. Az Egyesült Államok és a Szent János Lovagrend kapcsolatához lásd HUME, Edgar Erskine: „A Proposed Alliance Between the Order of Malta and the United States, 1794: Suggestions made to James Monroe as American Minister in Paris”, *William and Mary College Quarterly*, Vol. 16 (April, 1936), No. 2. 222–233.; CASSAR: *Early Relations between Malta and the United States*, 1–10.

⁶¹⁹ MAGYARICS: *Egyesült Államok külpolitikájának története*, 9. Az Egyesült Államok és Franciaország kapcsolatához a függetlenségi háború és a napóleoni háborúk időszakában lásd DUROSELLE, Jean-Baptiste: *France and the United States: from the Beginnings to the Present*. University of Chicago Press, Chicago, IL, 1978. 12–45.

⁶²⁰ *Egy szerződés tervezete Franciaországgal* (úgynevezett Modell szerződés), 7. cikkely, 1776. szeptember 17. *Secret Journals*, 2: 10. A francia politikusok hasonló okból mint a britek azonban elzárkóztak attól, hogy az Egyesült Államokat ilyen formában segítsék. Antoine de Sartine levele Charles Gravier de Vergennes-nak, 1778. szeptember 21. *Diplomatic Correspondence of the American Revolution*, 2: 731.; *Revolutionary Diplomatic Correspondence*, 2: 731.

Az amerikaiak azonban sehol sem tudtak hajóik számára védelmet szerezni. Egyrészt XVI. Lajos francia király (1774–1791) például nem egyezett bele abba, hogy megvédje az Egyesült Államokat a Barbár Államoktól az 1778. február 6-án megkötött barátsági- és kereskedelmi szerződés cikkelyeiben. A francia uralkodó azonban megígérte az amerikaiaknak a 8. cikkely tanúsága szerint, hogy a maga és kormánya részéről minden politikai befolyását beveti az Egyesült Államok érdekében a Barbár Államoknál.⁶²¹ Az angol monarchia szintén nem volt érdekelt abban, hogy védelmet biztosítson az amerikai kereskedőknek a Földközi-tengeren. Egy új kereskedelmi hatalom megjelenése a Földközi-tengeren ugyanis a brit kereskedők érdekeivel lett volna ellentétes. „*Ha nem lenne Algír, akkor Angliának érdekében állna létrehozni*” – jegyezték meg több levelükben is az amerikai politikusok.⁶²² Lord Sheffield brit nemes is (1735–1821), aki korának egyik legjelentősebb pamflet írója volt⁶²³ egyértelműen megfogalmazta a britek álláspontját az *Observations on the Commerce of the American States* (1784) című vitairatában.⁶²⁴ Sheffield véleménye szerint ugyanis

Nem valószínű, hogy az amerikai állam teljesen szabadon kereskedhet a Földközi-tengeren. Egyetlenegy nagy tengeri hatalomnak sem lesz érdeke, hogy megvédelmezze őket a Barbár Államoktól. [...] Az, hogy a Barbár Államok előnyösek a tengeri hatalmaknak, bizonyos. A franciák soha nem voltak olyan rossz politikusok, hogy bátorítsák a legutóbbi fegyveres semlegesség [szövetségét].⁶²⁵ A fegyveres semlegesség annyira káros a nagy

⁶²¹ Barátsági- és kereskedelmi szerződés az Egyesült Államok és Franciaország között, 1778. február 6. *Public Statutes at Large*, 8: 12–31.; Az amerikai megbízottak levele Vergennes-nak, 1778. augusztus 28. *Diplomatic Correspondence of the American Revolution*, 1: 431.; *Revolutionary Diplomatic Correspondence*, 2: 698. A szerződés értelmében a felek továbbá megegyeztek a „legnagyobb kedvezmény elvében” is, azaz abban a külkereskedelmi gyakorlatban, hogy egymás ellen egy harmadik országgal szemben alkalmazott legalacsonyabb vámtételeket fogják alkalmazni. MAGYARICS: *Egyesült Államok külpolitikájának története*, 10.; COLLIN: *Dictionary of Government and Politics*, 155.

⁶²² Franklin levele William Livingstonnak, 1783. július 22. *Diplomatic Correspondence of the American Revolution*, 4: 149.; Adams levele Livingstonnak, 1783. július 3. Uo. 7: 55.

⁶²³ John Baker Holroyd, Sheffield első Earlje ismert brit politikus volt a 18. század végén. Többek között a Mezőgazdasági Minisztérium elnöke és Titkos Tanács egyik tagja is volt. Emellett Sheffield termékeny röpiratíró is volt. A Lord számos alkalommal fejtette ki írásaiban véleményét korának számos kérdéséről, illetve vitájáról. *The National Archives* – „Correspondence from the archive of John Baker Holroyd, Earl of Sheffield” <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/rd/da81aa96-d462-4475-a885-9bd3b8ced6a5>, Hozzáférés: 2014 decembere; SCHUYLER, Eugene: *American Diplomacy and the Furtherance of Commerce*. Charles Scribner’s Sons, New York, NY, 1886. 227.

⁶²⁴ SHEFFIELD: *Observations on the Commerce*, i. m. Nem véletlen, hogy az amerikaiak igen negatívan vélekedtek Sheffield munkájáról. Adams levele Livingstonnak, 1783. július 15. *Revolutionary Diplomatic Correspondence*, 6: 545.

⁶²⁵ A Fegyveres Semlegesség Ligája kisebb tengeri hatalmak szövetsége volt, melyet II. Katalin orosz cárnő (1756–1796) hívott létre 1780-ban. A liga célja az volt, hogy biztosítsa a semleges kereskedelmet az amerikai függetlenségi háború időszakában. Kezdetben Dánia-Norvégia (1780. július 9.) és Svédország (1780. augusztus 1.) voltak a tagjai a szövetségnek. Később Poroszország (1782. május 19.), a Német-római Birodalom (1781. október 9.), Portugália (1782. július 24.), és a Nápoly-Szicíliai Kettős Királyság (1783. február 23.) is csatlakozott a Ligához. BAILEY: *Diplomatic History*, 39–40.; BEMIS, Samuel Flagg: *The Diplomacy of the American Revolution*. Indiana University Press, Bloomington, IN, 1957. 149–163., 164–171., MAGYARICS: *Egyesült Államok külpolitikájának története*, 12.

tengeri hatalmak számára, mint amilyen hasznosak a Barbár Államok. Az amerikaiak nem képesek megvédelmezni magukat az utóbbiaktól [...].⁶²⁶

Végezetül az egyéb nemzetközi események sem kedveztek az amerikaiak ügyének. 1793-ben ugyanis Portugália és az Algíri Kormányzóság egy évre szóló fegyverszünetet írt alá egymással. A fegyverszünet megkötésében jelentős szerepe volt a brit politikának, különösen Charles Logie tevékenységének is, aki a brit korona konzulja volt Algírban 1785 és 1793 között.⁶²⁷ A szerződés egyik következményeképpen a megegyezést követő években a muszlim korzárók tizenegy amerikai vitorlást fogtak el és vittek Algírba.⁶²⁸

Az Egyesült Államok vezetői összességében nem értették azt, hogy a nagy nyugat-európai államok hogyan képesek tolerálni a Barbár Államok kalózkodását. Például Washington is csodálkozásának adott hangot Gilbert du Motier de la Fayette márkinak (1757–1834) 1786. augusztus 15-én írt levelében.

De engedje megkérdezniem kedves [Lafayette] márkim, hogy ilyen felvilágosult és ilyen liberális korban hogyan lehetséges az, hogy Európa nagy tengeri hatalmai elfogadják, hogy éves adót fizessenek Barbária kis kalóz államainak?⁶²⁹

Az európai államok támogatásának hiányában végül az amerikaiak elhatározták, hogy közvetlenül lépnek kapcsolatba a Barbár Államokkal. John Adams John Jaynak írt 1786. február 17-ei levelében is amellett érvelt, hogy az európai államok gyakorlatát kell követni a Magreb-államokkal való politikájukban.⁶³⁰ Adams továbbá azon a véleményen is volt, hogy ennek mindenféleképpen diplomáciai útnak kell lennie, hiszen „nem kellene egyáltalán harcolnunk velük, hacsak el nem határozzuk azt, hogy örökre harcoljunk velük”.⁶³¹

⁶²⁶ SHEFFIELD: *Observations on the Commerce*, 204–205.; BROWN, L. Carl: „The United States and the Maghrib”, *Middle East Journal*, Vol. 30 (Summer, 1976), No. 3. 276.; TABLIT, Ali: „U.S. Maghreb Relations (1776–1800)”, *Revue d'histoire maghrébine*, 89/90 (1998), 147.

⁶²⁷ Thomas Pinckney levele [Jefferson] külügyminiszternek, 1793. november 25. *State Papers and Publick Documents*, 10: 305. Algíri megbízatását megelőzően a skót származású Charles Logie brit konzul is volt a Marokkói Királyságban. BARNBY: *Prisoners of Algiers*, 34, 71.; WILSON: *List of British Consular Officials*, 53., 48.

⁶²⁸ ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 15.; MAALOUF-LIMAM: *Mission of the American Squadron*, 34–35.; BROWN: *United States and the Maghrib*, 277.; TABLIT: *U.S. Maghreb Relations*, 146., 149.

⁶²⁹ Washington levele Lafayette-nek, 1786. augusztus 15. WASHINGTON, George: *The Writings of George Washington*. Ford, Worthington C. szerk., 14 vols., G. P. Putnam's Sons, London – New York, NY, 1891–1892. A nyugat-európai államok által az 1790-ben fizetett adók összegéhez lásd például [Jefferson] *külügyminiszter jelentése a földközi-tengeri kereskedelemre vonatkozóan*, a Képviselőháznak 1790. december 30., a Szenátusnak 1791. január 3. *American State Papers, Foreign Relations*, 1: 105.; *State Papers and Publick Documents*, 10: 42.

⁶³⁰ Adams levele Jeffersonnak, 1786. február 17. *Diplomatic Correspondence of the United States*, 4: 490.; „Minnél inkább késnek a tárgyalások, annál nagyobbak lesznek a követelések.” Adams levele Jeffersonnak, 1786. július 3. ADAMS, John: *The Works of John Adams, Second President of the United States with a Life of the Author, Notes and Illustrations*. 10 vols., Adams, Charles Francis szerk., Little, Brown, and Company, Boston, MA, 1851–1865. 8: 406.

⁶³¹ Adams levele Jeffersonnak, 1786. július 31. *Works of John Adams*, 8: 413. Ugyanehhez az állásponthoz lásd Pierse Long levele John Langdonnak, 1785. október 14. *Letters of Delegates to Congress*, 22: 686.

III. Muhammad és állama, a Marokkói Királyság volt az első nem európai uralkodó és állam, mely szerződést kötött az Egyesült Államokkal 1786. június 28-án.⁶³² Ezt a megegyezést követték a többi muszlim állammal kötött szerződések. Az Egyesült Államok 1795-ben Algírral, 1796-ban Tripolival és 1797-ben Tunisszal kötött békét.⁶³³ A szerződések egyik eredményeképpen az Egyesült Államok a *Konzuli Szolgálat* keretei között több konzult, *chargé d'affaires*-t és állami megbízottat is kinevezett a Magrebbe, akik diplomáciai tapasztalatot szereztek ott.⁶³⁴

Az amerikai *Konzuli Szolgálat* tisztviselőinek, ahogyan más külföldi államok tisztviselőinek is, az volt a feladata, hogy megvédjék a kormány és az amerikai állampolgárok érdekeit külföldön, emellett biztosítaniuk kellett az amerikai kereskedelmet a külföldi államok területén.⁶³⁵ Az Egyesült Államok konzuli rendszere a függetlenségi háború idején jött létre. A Franciaországgal 1778-ban kötött béke- és kereskedelmi szerződés is tartalmazott olyan cikkelyt, mely a konzulok, alkonzulok, ügynökök és megbízottak egymás kikötőibe történő kinevezésének jogát fogalmazta meg. „*A két szerződő félnek kölcsönösen lehetősége van szabadon kinevezni konzult, alkonzult, ügynököt és megbízottat a másik fél minden egyes kikötőjébe, akik feladatát külön megállapodásban kell szabályozni.*”⁶³⁶

⁶³² BONNEL, Ulane: „Les Etats-Unis et les Etats Barbaresques : Diplomatie, commerce et course en méditerranée, fin XVIIIe – début XIXe siècle”, In: Villain-Gandossi, Christiane-Durteste et. al. szerk.: *Méditerranée, mer ouverte : actes du colloque de Marseille, 21-23 septembre 1995*. Tome 2. Fondation Internationale, Marseille-Malte, 1998. 518.; IRWIN: *Diplomatic Relations*, 32–33.; HALL: *United States and Morocco*, 45–55.; ROBERTS – TULL: *Moroccan Sultan Sidi Muhammad*, 233–265. A Kongresszus hivatalosan 1787. július 18-án ratifikálta a szerződést. *Journals of the Continental Congress*, 32: 355. A szerződés teljes szövegét lásd *Public Statutes at Large*, 8: 100–105.; *Journals of the Continental Congress*, 32: 357–364.; *The Barbary Treaties 1786–1816* – „*Treaty with Morocco June 28 and July 15, 1786*” http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1786t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

III. Muhammad emellett arra is ígéretet tett Thomas Barclay-nak, hogy minden tőle telhetőt meg fog tenni annak érdekében, hogy az Egyesült Államok a többi muszlim állammal is szerződést tudjon kötni. Barclay levele Adamsnek, 1786. szeptember 18. *Diplomatic Correspondence of the United States*, 5: 212.; Dél-Karolina képviselőinek levele William Moultrie-nak, 1786. november 6. *Letters of Delegates to Congress*, 24: 5.

⁶³³ IRWIN: *Diplomatic Relations*, 69–91; TABLIT: *U.S. Maghreb Relations*, 150.; *Public Statutes at Large*, 8: 133–137., 154–156., 157–161. A szerződéseket követően az Egyesült Államok további öt megegyezést írt alá a Barbár Államokkal egészen a 19. század közepéig. Az Egyesült Államok szerződést kötött Tripolival (1805), Algírral (1815, 1816), Tunisszal (1824), és Marokkóval (1836).

⁶³⁴ Az Egyesült Államok konzuli szolgálatához lásd BARNES, William – MORGAN, John Heath: *The Foreign Service of the United States: Origins, Development, and Functions*. Historical Office, Bureau of Public Affairs, Department of State, Washington, DC, 1961. 3–65.; SMITH, Walter Burges: *America's Diplomats and Consuls of 1776–1865: A Geographic and Biographic Directory of the Foreign Service from the Declaration of Independence to the End of the Civil War*. Foreign Service Institute, U.S. Department of State, Washington, DC, 1986.; CARR, Wilbur J.: „The American Consular Service”, *The American Journal of International Law*, Vol. 1 (October, 1907), No. 4. 891–913.; JOHNSON, Emory R.: „The Early History of the United States Consular Service, 1776–1792”, *Political Science Quarterly*, Vol. 13 (March, 1898), No. 1. 19–40.

⁶³⁵ *American Consular Service*, 5.

⁶³⁶ Barátsági- és kereskedelmi szerződés az Egyesült Államok és Franciaország között, 29. cikkely, 1778. február 6. *Public Statutes at Large*, 8: 28.

Az amerikai Kongresszus emellett kinevezte Thomas Barclay philadelphiai kereskedőt (1728–1793), aki ekkor Franciaországban tartózkodott, az Egyesült Államok első európai konzuljának 1781 januárjában. Barclay volt szintén az a diplomáciai megbízott, aki tárgyalta a marokkói vezetőkkel a béke- és kereskedelmi szerződések megkötésével kapcsolatban 1786-ban. Barclay nagy tapasztalatra tett szert a tárgyalás során, aminek köszönhetően az amerikai Kongresszus megbízta, hogy tárgyaljon a többi Magreb állammal. Az amerikai diplomata-kereskedő azonban, mielőtt meg tudta volna kezdeni küldetését az Algíri Kormányzóságban, 1793-ban elhunyt Portugáliában.⁶³⁷

Barclay különböző megbízásai és feladatai mind Franciaországban, mind Marokkóban világosan mutatják, ahogyan erre Ferry de Geoy is rámutatott, hogy az amerikai konzulok feladatai között egyaránt szerepeltek kereskedelmi és diplomáciai kötelezettségek is a késő 18. és a kora 19. században.⁶³⁸

A konzuli szolgálat olyannyira fontos volt az Egyesült Államoknak, hogy a Kongresszus több törvényt is hozott szabályozására. A Kongresszus például 1790. július elsején elfogadta az úgynevezett *An Act Providing the Means of Intercourse between the United States and Foreign Nations* törvényt, mely a külügyi képviselő kérdéseit érintette. A törvény értelmében például a konzuli szolgálat nem kapott semmilyen anyagi forrást hivatalnokai fizetésére. Lényegében a konzuloknak önállóan kellett boldogulniuk külföldön, ezért számos megbízott részt vett a helyi kereskedelemben. Ez a szabályozás annyiban módosult 1792. április 14-én, az *An Act concerning Consuls and Vice-Consuls* elnevezésű törvény értelmében, hogy a konzulok általánosan továbbra sem kaptak fizetést és részt vehettek kereskedelemben, azonban a Barbár Államokban kinevezett hivatalnokok számára fizetesként évi 2000 dollárt biztosítottak. Ez a szabályozás egészen 1856-ig érvényben volt az Egyesült Államokban.⁶³⁹

Hogy abban az esetben, ha az Egyesült Államok érdekei szükségesnek tartják, hogy konzult és konzulokat nevezzen ki a Barbár partra, akkor az elnök legyen felhatalmazva, hogy éves fizetést, nem meghaladva az így kijelölt emberenkénti kétezer dollárt biztosítson. Feltéve, hogy ilyen fizetést egynél több konzulnak nem biztosítanak bármelyik állam területén a nevezett parton.⁶⁴⁰

1795 januárjában még csak öt főkonzul, huszonöt konzul, nyolc alkonzul és kettő kereskedelmi ügynök tevékenykedett és védte országa érdekeit tizenkét külföldi országban.

⁶³⁷ ALLEN: *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy*, 37.

⁶³⁸ GOEY: *Consuls and the Institutions of Global Capitalism*, 22.

⁶³⁹ Uo. 24.

⁶⁴⁰ *Törvény a konzulokra és alkonzulokra vonatkozóan*, 1792. április 14. *Public Statutes at Large*, 1: 256.

Ezzel szemben, ami a szabályozásoknak is köszönhető 1830-ban ez a szám száznegyvenegyre (beleértve két főkonzulátust), míg 1846-ban százhetvennyolcra emelkedett.⁶⁴¹

4. táblázat: Az Egyesült Államok külügyi képviselete

1790–1860 között, és 1865-ben⁶⁴²

	Diplomáciai tisztségek		Konzuli tisztségek	
	Követségek	Megbízatások	Konzulátusok, Főkonzulátusok, Alkonzulátusok, Kereskedelmi ügynökségek	Konzuli irodák
1790	4	0	18	0
1800	6	0	70	10
1810	6	0	88	15
1820	7	0	108	11
1830	14	0	162	14
1840	22	0	219	37
1850	27	2	252	44
1860	33	1	317	198
1865	24	3	348	296

A *Konzuli Szolgálat* sajátos részét képezte a Barbár Államokban küldött amerikai ügynökök és konzulok tevékenysége. William Barnes és John Morgan véleménye szerint is „a *Konzuli Szolgálat történetének 1789 és az 1828 közötti periódusában a leglátványosabb események a Barbár Államokkal való konzuli képviselet létrehozásával kapcsolatban merültek fel*”.⁶⁴³

1786. június 28-án, ahogyan arra fentebb utaltunk, Thomas Barclay volt az, aki sikeresen megkötötte a békeszerződést a Marokkói Királysággal. Fontos azonban megjegyezni a kapcsolatfelvétellel és tárgyalásokkal kapcsolatban, ahogyan erre Priscilla H. Roberts és James N. Tull is felhívta a figyelmet, hogy „a marokkói szerződés az Egyesült Államokkal azért jöhetett létre, mivel III. Szidi Muhammad, Marokkó uralkodójának érdekeltsége meglehetősen jelentős volt ebbe az irányba”.⁶⁴⁴ Az amerikaiak érdektelensége elsősorban azzal magyarázható, hogy ebben az időszakban az Egyesült Államok megbízottait a függetlenségi háború körül kialakult diplomáciai kérdések, illetve feladatok kötötték le és marokkói ügyek nem tartoztak ezek közé, illetve nem voltak napirenden.

⁶⁴¹ GOEY: *Consuls and the Institutions of Global Capitalism*, 23.

⁶⁴² BARNES – MORGAN: *Foreign Service of the United States*, 349–350.; SMITH: *America's Diplomats and Consuls*, 8.

⁶⁴³ BARNES – MORGAN: *Foreign Service of the United States*, 60.

⁶⁴⁴ ROBERTS – TULL: *Moroccan Sultan Sidi Muhammad*, 34.

A marokkói–amerikai szerződés meglehetősen kedvező volt az Egyesült Államok számára, mivel a felek úgy kötötték meg, hogy a Marokkói Királyság a békéért nem követelt éves adót az amerikaiaktól.⁶⁴⁵ Emellett a szerződés részletesen szabályozta az amerikai konzulok feladatait és jogait a muszlim államban. „Az Amerikai Egyesült Államok konzuljai úgy tartózkodhassanak az uralmunk alatt álló bármilyen tengeri kikötőben, ahogyan azt jónak gondolják. És [a helyiek] tartsák tiszteletben őket, és azok élvezzék mindazon kiváltságokat, mint bármilyen másik állam konzuljai élveznek [...]”⁶⁴⁶

Az amerikai politikusok alapján véve bizakodók voltak a többi muszlim állammal való tárgyalások eredményeit illetően. Például az amerikai Kongresszus összesen csupán 80 ezer dollárt szavazott meg a tárgyalások lefolytatására és a béke megkötésére Algírral, Tunisszal és Tripolival. 1787. május 23-án John Adams is nagy optimizmusának adott hangot ebben a kérdésben John Jaynek írt levelében.

Ha nem tévedek [Barclay] felhívta rá a figyelmem, hogy körülbelül ötezer font sterling, mely összeg jóval több, mint nyolcvanezer dollár negyed része, és melyet a Kongresszus előirányozott elegendő a négy hatalommal való szerződésekhez [megkötésére], habár mindig várható volt, hogy az algíri költségesebb lesz, mint az összes többi háromé együtt.⁶⁴⁷

1795-ben a Kongresszus végül David Humphreys-t (1755–1818), aki ekkor az Egyesült Államok Portugáliába küldött minisztere volt bízta meg, hogy irányítsa ezeket a tárgyalásokat és nevezze ki a szükséges személyeket, akik megkötik majd a szerződéseket. Humphreys igen komoly diplomáciai, sőt katonai gyakorlattal is rendelkezett, és később is a kormányzat bizalmát élvezte. Például 1796 és 1801 között meghatalmazott miniszter volt Spanyolországban, majd az 1812-es háborúban önkéntes ezredet is vezetett.⁶⁴⁸

Az amerikaiak optimista várakozása hamar szertefoszlott, amikor kiderült, hogy az oszmán kormányzóságokkal kötött szerződések költségesebbek lesznek, mint ahogy azt gondolták.⁶⁴⁹ A marokkói–amerikai szerződéssel ellentétben ugyanis az amerikai diplomatáknak, Joël Barlow-nak (1754–1812) és ifj. Joseph Donaldsonnak (1744 körül–?) 1795-ben bele kellett egyezniük abba, hogy az Egyesült Államok az Algíri Kormányzóságnak 642500 dollár

⁶⁴⁵ BROWN: *United States and the Maghrib*, 277.

⁶⁴⁶ *Public Statutes at Large*, 8: 103.

⁶⁴⁷ Adams levele Jaynek, 1787. május 23. *Diplomatic Correspondence of the United States*, 6: 253. Az algíri béke költségeit illetően hasonló állásponton volt Abdurrahám tripoliszi nagykövet is. Adams levele Jaynek, 1786. február 22. *Diplomatic Correspondence of the United States*, 4: 497. A Kongresszus 1785. február 14-én szavazta meg a 80 ezer dollár összeget. *Secret Journals*, 3: 528–529.; *Journals of the Continental Congress*, 28: 65–66.

⁶⁴⁸ ALLEN: *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy*, 131.

⁶⁴⁹ BROWN: *United States and the Maghrib*, 277.

értékben váltságdíjat, ajándékokat és egyéb összegeket fog fizetni a békéért. Emellett a megbízottak azt is elfogadták, hogy az Egyesült Államok 21600 dollár éves adót fog fizetni különféle tengerészeti eszközökben a kormányzóságnak. A Tripoliszi és a Tuniszi Kormányzósággal kötött szerződések külön-külön 56 ezer és 107 ezer dollárba kerültek az Egyesült Államoknak, azonban a szerződésekben nem volt utalás bármiféle éves adó fizetésére.⁶⁵⁰

Donaldson volt szintén az a személy, akit azzal a feladattal bízott meg Humphreys, hogy tárgyaljon a Tuniszi Kormányzóság vezetőivel. Donaldson már 1795 novemberében javaslatot tett egy fegyverszünet megkötésére a két állam között. Végül a fegyverszünetet azonban nem ő, hanem Barlow kötötte meg 1796. június 15-én, melyben Hammúda tunéziai pasa bej együttműködéséről és a jó viszony fenntartásáról biztosította az amerikaiakat.⁶⁵¹

Barlow ezt követően vette fel a kapcsolatot Joseph Étienne Famin (1762–1806), Tunisz városában tartózkodó francia kereskedővel, akit már a fegyverszünetben is néven említettek. Az amerikai diplomata megbízta a francia kereskedőt, hogy mint speciális diplomáciai ügynök tárgyaljon és kössön meg egy béke- és kereskedelmi szerződést a Tuniszi Kormányzósággal. Nem ez volt az első alkalom, hogy az amerikaiak egy külföldi állampolgárt azzal a feladattal bíztak meg, hogy a nevükben intézkedjen és eljárjon Barbáriában. 1780-ban például Étienne d’Audiber Caille, aki francia kereskedő volt egy levelet fogalmazott meg az amerikai Kongresszus számára, melyben kifejtette, hogy a marokkói szultán szeretne egy szerződést megkötni és aláírni az Egyesült Államokkal.⁶⁵²

Étienne Famin a tárgyalások során végzett tevékenységének megítélése ellentmondásos a kortársak és szakirodalom részéről is. Ugyanis mind a kortársak, mind a modernkor történészei megkérdőjelezték Famin indítékait. Mehdi Jerad a Sousse-i Egyetem adjunktusa például tanulmányában azon a véleményen volt, hogy Famint egyrészt elsősorban saját és családjának kereskedelmi érdekei motiválták a tárgyalás során. Emellett a megbízott állama

⁶⁵⁰ BARNES – MORGAN: *Foreign Service of the United States*, 61. Az amerikai történészek nagy része a Magreb-államokkal kötött szerződések ilyen módon történő megváltását az amerikaiak gyengeségének tartották. Ezzel szemben Hannah Farber 2014-es tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy miután a békékben meghatározott összegek megérkeztek Észak-Afrikába, mivel annak előteremtése komoly feladatot jelentett, az Egyesült Államok kereskedelmi tekintélye és hitele jelentősen növekedett a nemzetközi politikában. FARBER, Hannah: „Millions for Credit: Peace with Algiers and the Establishment of America’s Commercial Reputation Overseas, 1795–96”, *Journal of the Early Republic*, Vol. 34 (Summer, 2014), No. 2. 216–217.

⁶⁵¹ *Fegyverszünet a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között*, 1796. június 15. *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: 158–159.; *The Barbary Treaties 1786–1816* – „Tunis 1797: Truce of June 17, 1796” http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1797a.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere. Magyar nyelvű fordítását lásd az 1-es mellékletben.

⁶⁵² D’Audiber Caille kinevezésének másolata, 1780. április 21. *Revolutionary Diplomatic Correspondence*, 4: 172.

íránt is szolidaritást mutatott, azaz elsősorban francia alattvaló volt, és csak másodsorban egy amerikai ügynök.⁶⁵³

5. táblázat: Hammúda pasa bej feltételei az Egyesült Államokkal való béke megkötésére, 1797. május 23.⁶⁵⁴

[1 db] 26 ágyús (egyenként 12 fontosak) vitorlás hajó készen a tengerre való kifutásra
[1db] 14 ágyús, (egyenként 8 fontosak) vitorlás hajó készen a tengerre való kifutásra
12 ezer ágyúgolyó 4-től 24 fontig
250 mázsa ágyúhoz való löpor
50 mázsa muskétához való löpor
20 db 52 láb hosszú hajógerinc
500 db tölgyfa hajó borda
200 db villás hajóborda
60 db árbocrúd, mely alkalmas 12 és 36 ágyús hajókhoz: négy különböző méretben
300 db 34 láb hosszú evező
800 db 3 és 27 hüvelykes, 12 és 16 láb közötti tölgyfa palló
5 ezer db 3 hüvelykes fenyődeszka, 1 láb deszka, 12 és 16 láb között
300 db 9, 10, 11 és 12 hüvelykes fenyő gerenda
10 db 14 hüvelyk széles kötél, mindegyik 110, 120 öl hosszú
10 db 12 hüvelyk széles kábel, mindegyik 110, 120 öl hosszú
15 db 6, 7 és 8 hüvelyktől horgonylánc
600 mázsa svédacél, fémrúdban
200 hordó szurok
200 hordó gyanta
200 hordó kátrány
40 mázsa kanóc

* A mértékegységek átváltásához: 1 mázsa 100 kg; 1 láb 0,3048 m; 1 hüvelyk 2,54 cm; 1 öl 182,9 cm

[A fent nevezett]	Regália [felségjog], feltételezett összeg dollárban	35 ezer
	Béke, összeg pénzben	50 ezer
	Béke ajándékok	12 ezer
	Konzuli ajándékok	4000
	Sahibtappa, vagy titkos szolgálát	6000
	Teljes összeg dollárban	107 ezer

Tény, hogy a szerződésben számos olyan cikkely található, amely alapján véve előnyösebb a helyi kereskedőknek, mint az amerikaiaknak. Emellett Hammúda pasa bej részletesen kifejtette igényeit, amelyek teljesülésével hajlandó volt megkötni a békét. Az

⁶⁵³ JERAD, Mehdi: *Étienne Famin, chargé d'affaires américain à Tunis : Entre jeu identitaire et logique clientélaire (Fin XVIIIe- début XIXe siècle)*, publikálás alatt. Famin tevékenységéhez a Tuniszi Kormányzóságban továbbá lásd GÉRIN-RICARD, Henry de: „Étienne Famin et son vrai rôle diplomatique à Tunis (1795–1802)”, *Revue tunisienne*, (1905), No. 12. 177–193.

⁶⁵⁴ *American State Papers, Foreign Relations*, 2: 125.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: 323.

amerikai politikusok ezek ellenére először beleegyeztek a szerződés és az abban foglalt cikkelyek elfogadásában 1797. augusztus 28-án.⁶⁵⁵

Az amerikai Kongresszus, melynek joga volt felülvizsgálni egy szerződést, annak elfogadása előtt, azonban kifogást emelt számos cikkellyel kapcsolatban. Barlow korábban azt írta a Kongresszusnak, hogy Famin által neki áprilisban elküldött szerződés tervezetben nem voltak leírva olyan formában a nevezett cikkelyek, mint amelyeket most kifogásolnak az Egyesült Államokban.⁶⁵⁶ Az amerikai diplomata azon a véleményen volt, hogy Famin abban a reményben változtatta meg például a 14. cikkelyt, hogy az ebből származó előnyökből kedvezően tudjon majd kereskedelmet folytatni az Egyesült Államokba.

Az Egyesült Államok állampolgárai, akik országuk áruját államuk hajóján szállítják, a Tuniszi Királyságba fizessenek három százalékos vámot. Az ilyen állampolgárok által megrakott hajók, melyek külföldi zászló alatt érkeznek az Egyesült Államokból, vagy máshonnan fizessenek tíz százalékos vámot. A külföldiek által áruval megrakott amerikai hajók, bármilyen helyről is érkeznek ide, szintén fizessenek tíz százalékos vámot. Ha bármilyen tunéziai kereskedő saját országa áruját kívánja bármilyen zászló alatt és saját hasznára az Amerikai Egyesült Államokba szállítani, akkor fizessen három százalékos vámot.⁶⁵⁷

1798. december 18-án az amerikai Kongresszus ezért felhatalmazta és megbízta James Leander Cathcartot, William Eatont és Richard O'Brient (1758–1824), hogy vagy távolítsák el, vagy módosítsák Az egyezmény 11-es, 12-es és a 14-es paragrafusát.

[...] Tanácskozzanak, tárgyaljanak és megállapodjanak a bejjel és a Tuniszi Kormányzósággal az Egyesült Államok és ezen hatalom között 1797 augusztus hónapjában [...] Joseph Étienne Famin közreműködésével megkötött szerződés módosításáról [...] Látni fogják, hogy a változtatás alapvetően csak a tizennegyedik cikkely esetében szükséges. De igyekezzenek előterjeszteni a tizennegyedik és tizenkettedik cikkely megváltoztatását is. [...] ⁶⁵⁸

Mind Cathcartnak, mind O'Briennek már voltak tapasztalataik a Barbár Államokkal kapcsolatban. Mindkét diplomata ugyanis fogoly volt az 1790-es években Algírban. Sőt mi több Cathcart az algíri első dej titkára is volt. Cathcart, kiváltását követően az Egyesült

⁶⁵⁵ IRWIN: *Diplomatic Relations*, 87.

⁶⁵⁶ Uo. 89.

⁶⁵⁷ *Béke- és barátsági szerződés a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között*, 14. cikkely, 1797. augusztus 28. *American State Papers, Foreign Relations*, 2: 124.; *The Barbary Treaties 1786–1816 – „Treaty of Peace and Friendship, Signed at Tunis August 28, 1797”* http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1797t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere. Magyar nyelvű fordítását lásd a 2-es mellékletben.

⁶⁵⁸ *Kivonat a Richard O'Briennek, William Eatonnak és James Leander Cathcartnak adott utasításokból*, 1798. december 18. *American State Papers, Foreign Relations*, 2: 281. Magyar nyelvű fordítását lásd a 3-as mellékletben.

Államok konzulja is volt Tuniszban és Tripoliban 1802-ben. O'Brien szintén rab és titkár is volt Algírban és 1795-öt követően nevezték ki főkonzulnak Észak-Afrikába (1800).⁶⁵⁹

A két megbízott volt a legalkalmasabb személy a kérdéses cikkelyek módosítására. A 11. cikkely azért képezte vita tárgyát, mivel előírta, hogy az Egyesült Államok köteles minden alkalommal annyi hordó lőport fizetni a Tuniszi Kormányzóságnak, ahány ágyúlövéssel a tunéziai erődök az amerikai hadihajóknak tisztelegnek a kikötőkben. Emellett a 12. cikkely is kellemetlenül érintette az amerikai hajósokat, hiszen a paragrafus lehetővé tette a bejnek, hogy amerikai hajók felett szabadon rendelkezzen és, hogy azokat arra használja, amire csak akarja. A legkifogásolhatóbb cikkely azonban mégis a fentebb említett 14-dik volt, melyet mindenféleképpen módosítani kellett az utasítás értelmében.⁶⁶⁰

Végül Cathcart és Eaton számára – O'Brien nem utazott el Tunéziába – a kérdéses cikkelyek felülvizsgálata nem volt egyszerű feladat és csak hosszú tárgyalások után

módosították azokat. Hammúda pasa bej ugyanis csak 1799. március 26-án egyezett bele a korábbi szerződés megváltoztatásába.⁶⁶¹ A szerződés megkötése után William Eaton, konzuli feladatkörrel felruházva a Tuniszi Kormányzóságban maradt. **(Balra: Eaton amerikai tuniszi konzul)** Eaton „*novo homus*”-nak számított a Földközi-tengeren, hiszen korábban nem került kapcsolatba a Barbár

Államokkal. Eaton elsősorban katona volt, aki a függetlenségi háborúban is harcolt, diplomáciai karrierje csak 1797-ben vette kezdetét. Az amerikai konzul leginkább a Tripoli elleni háborúban betöltött szerepe, különösen az 1805-ben Derna városa ellen indított támadás miatt nevezetes az amerikai történetírásban.⁶⁶²

Három évvel később Dr. George Davis, az *Enterprise* szkúner hajóorvosa volt az, aki felváltotta posztjáról Eatont. Ettől kezdve Davis látta el a konzuli feladatokat, mint *chargé d'affaires* Tuniszban, Richard V. Morris (1768–1815), az amerikai mediterrán flotta parancsnokának megbízásának értelmében. Ez a feladat azonban nem volt könnyű a Tripoli elleni háború időszakában.

⁶⁵⁹ ALLEN: *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy*, 55., 197.

⁶⁶⁰ IRWIN: *Diplomatic Relations*, 88.

⁶⁶¹ Uo. 89–91. *Béke- és barátsági szerződés a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között*, 1799. március 26. ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 685.; *Public Statutes at Large*, 8: 157–161; *Cahiers des Archives*, 87–110. Magyar nyelvű fordítását lásd a 4-es mellékletben.

⁶⁶² WRIGHT, Louis B. – MACLEOD, Julia H.: *The First Americans in North Africa: William Eaton's Struggle for a Vigorous Policy against the Barbary Pirates, 1799–1805*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1945.

Az Egyesült Államok a Barbár Államokkal kötött szerződéseire ellenére több incidens is történt az államok között. Az egyik legismertebb incidens John Adams (1797–1801) elnökségének idején, 1800. október 19-én történt, amikor is a *George Washington* nevű amerikai fregattot és annak kapitányát, William Bainbridget (1774–1833) az algíri dej, Musztafa Ben Brahim (1798–1805) arra kötelezte, hogy a nevében rendszeres adót és ajándékokat vigyen a szultánnak Isztambulba.⁶⁶³ Az amerikai kortársak az Egyesült Államokat ért hatalmas megaláztatásként élték meg ezt az eseményt, melynek hatására később egyre keményebben léptek fel a kalózzal szemben. Bainbridge „küldetését” követően például kijelentette, hogy „*remélem, hogy soha többé nem küldenek adóval Algírba, hacsak felhatalmazást nem kapok, hogy az ágyúink csövéből adjam át azt. Bízom benne, hogy az elnök el fogja ezt a javaslatomat fogadni*”.⁶⁶⁴

Az oszmán Magreb-államok közül végül Tripoli és annak deje, Juszuf Karamanli (1795–1832) volt az, aki nyíltan hadat üzent az Amerikai Egyesült Államoknak 1801. május 10-én.⁶⁶⁵ A hadüzenet formális megnyilvánulása volt, a muszlim gyakorlatnak megfelelően az amerikai zászló levágása az amerikai konzulátus épületéről.

[...] és zászlórudunkat hat láb magasan levágták és ott hagyták a teraszon heverve, így végződik az első felvonása ennek a tragédiának, bízom benne, hogy a végkifejlet szerencsés lesz.⁶⁶⁶

7.2. Konfliktus a Barbár Államok és az Egyesült Államok között

7.2.1. Az Egyesült Államok haditengerészetének születése, 1794

Az amerikai kutatóknak köszönhetően ismert, hogy az amerikai haditengerészet és tengerészgyalogság több hagyománya is köthető a barbár háborúhoz. Emellett számos történész, mint például David Gray Adler vagy Lévai Csaba arra a megállapításra is jutott, hogy a Tripoli elleni amerikai háború az egyik legkorábbi precedens arra vonatkozóan, hogy

⁶⁶³ O'Brien levele Eatonnek, 1800. október 19. *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: 384–385.; ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 75–87. ANDERSON, R. C.: „Tripoli and Tunis: The Americans in the Mediterranean, 1795–1805”, In: *Naval Wars in the Levant*, 396. A Congress és Bainbridge küldetésének történetét lásd HARRIS, Thomas: *The Life and Services of Commodore William Bainbridge, United States Navy*. Cary Lea & Blanchard, Philadelphia, PA, 1837. 43–61.; SMITH: *Foreign Wars of the Early Republic*, 46.

⁶⁶⁴ HARRIS: *Life and Services of Commodore William Bainbridge*, 45.; FOWLER: *Jack Tars and Commodore*, 64.

⁶⁶⁵ ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 91.; BONNEL: *Etats-Unis et les Etats Barbaresques*, 519. Egy másik forrás a háború deklarálásának dátumát ezzel szemben május 24-re tette. IRWIN: *Diplomatic Relations*, 106.

⁶⁶⁶ Cathcart levele [Madison] külügyminiszternek, 1801. május 16. *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: 459.; DEARDEN: *Nest of Corsairs*, 154.

az elnök akár a Kongresszus felhatalmazása és hadüzenete nélkül is indíthat háborút külföldi állam ellen.⁶⁶⁷

Az Egyesült Államok Haditengerészete hivatalosan 1794-ben jött létre, amikor is hosszú vitasorozatot követően az amerikai Kongresszus az úgynevezett *Naval Act of 1794* (1794-es Tengerészeti törvény) értelmében elfogadta hat fregatt (*Chesapeake, Constitution, President, United States, Congress* és *Constellation*) építésének tervét.⁶⁶⁸ (Jobbra: *Constitution* fregatt) Az „Új” Haditengerészet (korábban ugyanis működött egy Kontinentális Haditengerészet is) felállításával mellett a tervezet benyújtóinak kezében az egyik legjelentősebb érv az algíri válság volt.⁶⁶⁹

Az 1794-es év elején már volt elképzelés arról, hogyan kellene az algíri korzárókat megfékezni. A Képviselőház kinevezett egy bizottságot, melynek az volt a feladata, hogy meghatározza, mekkora tengeri haderőre van szükség a kereskedelem védelméhez. Január 20-án a bizottság jelentésében arra a következtetésre jutott, hogy

A legpontosabb értesülések szerint, amihez a bizottság hozzá tudott jutni, úgy tűnik, hogy Algír tenger hadereje könnyű, különböző méretű és erejű hajókból (kivéve gályákból) áll, melyek összesen kétszáznyolcvankettő ágyúval vannak felszerelve. [...] Ezen körülményeket figyelembe véve a bizottság azon a véleményen van, hogy négy vitorlás hajó, melyek mindegyikét fel lehet szerelni negyvennégy, továbbá kettő vitorlás hajó, melyek mindegyikét fel

⁶⁶⁷ LÉVAI Csaba: „Egy elfeledett konfliktus? Az Amerikai Egyesült Államok és Tripoli háborúja 1801 és 1805 között”, In: *Amerikai történelem és történetírás*, 383.; ADLER, David Gray: „The Constitution and Presidential Warmaking: The Enduring Debate”, *Political Science Quarterly*, Vol. 103 (Spring, 1988), No. 1. 1–36.

⁶⁶⁸ MACLEOD, Julia H.: „Jefferson and the Navy: A Defense”, *Huntington Library Quarterly*, Vol. 8 (February, 1945), No. 2. 154–157. Ebben a kérdésben továbbá lásd CRAWFORD, Michael J. – HUGHES, Christine F.: *The Reestablishment of the Navy, 1787–1801: Historical Overview and Select Bibliography*. Naval History Bibliographies, No. 4. <http://www.ibiblio.org/hyperwar/NHC/reestablishment/reestablishment.htm>, Hozzáférés: 2013 június; TOLL, Ian W.: *Six Frigates: the Epic Story of the Founding of the US Navy*. W. W. Norton & Company, New York, NY, 2006.; SMELSER, Marshall: *The Congress Founds the Navy, 1787–1798*. University of Notre Dame Press, Notre Dame, IN, 1959.; SYMONDS, Craig: *Navalists and Antinavalists: The Naval Policy Debate in the United States, 1785–1827*. University of Delaware Press – Associated University Press, Newark, CA – London – Toronto, 1980.; FOWLER, William M. Jr.: *Jack Tars and Commodore: The American Navy, 1783–1815*. Houghton Mifflin, Boston, MA, 1984. 17–33.

⁶⁶⁹ Jay levele Adamsnek, 1785. október 14. *Correspondence and Public Papers*, 3: 173. A függetlenségi háború időszakában már létezett egy tengeri haderő, melynek a Kontinentális Haditengerészet volt az elnevezése. Amikor azonban a konfliktus véget ért a flottát feloszlatták és annak hajóit eladták. PALMER, Michael A.: „The Navy: The Continental Period, 1775–1890”, *Naval History & Heritage*. <http://www.history.navy.mil/history/history2.htm>, Hozzáférés: 2014 októbere.

lehet szerelni huszonnégy ágyúval elegendő lesz, hogy megvédje az Egyesült Államok kereskedelmét az algíri korzárókkal szemben.⁶⁷⁰

Emellett a fentebb említett *Naval Act of 1794* világosan meghatározta és kijelentette, hogy a Haditengerészetet a muszlim kalózkodás fenyegetése miatt kell megalakítani, és hogy a Kongresszusnak különleges jogokat kell biztosítania az elnök számára ezen ügy végrehajtásának elősegítésére.

Minthogy az algíri korzárók által, az Egyesült Államok kereskedelme ellen elkövetett fosztogatások szükségessé teszik azt, hogy egy tengeri haderőt kell létrehozni védelmére.

Első szakasz: *Következésképpen legyen elrendelve az Amerikai Egyesült Államok a Kongresszusban összegyűlt Szenátusa és Képviselőháza által*, hogy az Egyesült Államok elnöke kapjon felhatalmazást arra, hogy vásárlás útján vagy egyéb módon felszereljen és alkalmazzon négy negyvennégy ágyúval és kettő harminchat ágyúval ellátott vitorlás hajót.⁶⁷¹

A tervezetet George Washington április 15-én fogadta el, amelynek köszönhetően hivatalosan létrejött az Egyesült Államok Haditengerészete.⁶⁷² Meg kell azonban jegyezni, hogy amikor a válság véget ért, akkor az amerikai politikusok a hajók építését is leállították. Ennek ellenére az Egyesült Államok Haditengerészete az elkészült fregattokkal eredményesen vett részt a hadüzenet nélküli, úgynevezett kvázi háborúban, vagy ahogyan Adams utalt arra, a „*Félig Háború*”-ban a franciákkal szemben 1798 és 1800 között.⁶⁷³ A francia–amerikai háború eredményeképpen a nemzeti büszkeség erősödése mellett az amerikai flotta elűzte a francia kalózkodókat az Atlanti-óceán nyugati részéről és a Karib-tengerről.⁶⁷⁴

1801-re a *föderalisták* úgy tekintettek a tengerészetre, mely ekkorra már 13 fregattból állt, mint az állam védelemének első vonalára. Ennek az elképzelésnek köszönhetően a tengerészet komoly szerepet vállalt a Tripoli elleni háborúban is, mely döntően tengeri konfliktus volt. Összességében azonban elmondható, hogy a flotta teljesítménye közel sem volt kielégítő – például a háború elhúzódása, a *Philadelphia* fregatt elvesztése stb. – ebben a konfliktusban.

⁶⁷⁰ Haditengerészeti haderő Algír ellen, 1794. január 20. *American State Papers, Naval Affairs*, 1: 5.

⁶⁷¹ Törvény a haditengerészeti felszerelés biztosítására, 1794. március 27. *Public Statutes at Large*, 1: 350.; *Annals of Congress*, 4: 432–441.; SMITH: *Foreign Wars of the Early Republic*, 42.

⁶⁷² BAUER, K. Jack: „Naval Shipbuilding Programs 1794–1860”, *Military Affairs*, Vol. 29 (Spring, 1965), No. 1. 29–40. Jefferson és a tengerészet kapcsolatához lásd MACLEOD: *Jefferson and the Navy*, i. m.

⁶⁷³ DUROSELLE: *France and the United States*, 40. A kvázi háború történetéhez lásd *Naval Documents, Quasi-War*, i. m.; ALLEN, Gardner Weld.: *Our Naval War with France*. Houghton Mifflin and Company, Boston, MA – New York, NY, (első kiadása 1909), 1967.; MACLAY, Edgar Staton: *A History of the United States Navy from 1775 to 1894*. Vol. 1. D. Appleton and Company, New York, NY, 1895. 155–213.; DECONDE, Alexander: *The Quasi War: The Politics and Diplomacy of the Undeclared War with France 1797–1801*. Charles Scribner's, New York, NY, 1966.; PALMER, Michael A.: *Stoddert's War: Naval Operations during the Quasi-War with France, 1798–1801*. University of South Carolina Press, Columbia, SC, 1987.; NASH: *Forgotten Wars*, 21–174.; FOWLER: *Jack Tars and Commodore*, 34–58.; SMITH: *Foreign Wars of the Early Republic*, 43–45.

⁶⁷⁴ HICKEY: *Federalist Defense Policy*, 65.

7.2.2. Háború az Egyesült Államok és a Tripoliszi Kormányzóság (1801–1805) és az Algíri Kormányzóság (1815–1816) között

A Tripoli elleni háború eseménytörténetét az amerikai kutatók, ahogyan azt a historiográfiai áttekintésben olvashattuk, az évek során már részletesen megvizsgálták, így a továbbiakban csupán a jelentősebb, a többi Magreb kormányzóságot is érintő történéseket szeretnénk ismertetni.⁶⁷⁵

1801-ben Thomas Jefferson, az Egyesült Államok harmadik elnöke volt az, aki elhatározta, hogy flottát küld a Földközi-tengerre a Köztársaság érdekének és kereskedelmének védelmében.⁶⁷⁶ Robert Smith, aki 1801 és 1809 között az Egyesült Államok haditengerészeti miniszter volt (*Secretary of the Navy*) a flotta feladatát a következőekben határozta meg: „Jelenlegi háborúnk során, értékes zsákmány szerzésére nem számíthatunk. Fő cél kereskedelmünk védelme, ezt úgy kell megvalósítani, hogy megfosztjuk az ellenséget minden háborús eszközétől”.⁶⁷⁷

A Jefferson-adminisztráció a háború öt éve alatt összesen négy flottát (1801–1802, 1802–1803, 1803–1804, 1804–1805) küldött a Mediterráneumba, melyek harci ereje más és más volt.⁶⁷⁸ Ez a tény hozzájárult a háború elhúzódásához. Az amerikai kortársak és történészek véleménye szerint a flotta eredménytelenségének több oka volt. Először is a kormányzat több szakaszban küldött hajókat a Földközi-tengerre, így azok csak 1805-re tudtak ütőképes haderőt alkotni. Emellett számos történész kiemelte azt, hogy az egyes flották parancsnokai nem mindig hozzáértő személyek, illetve szakemberek voltak.⁶⁷⁹ Úgy gondoljuk, hogy ez

⁶⁷⁵ A Tripoli elleni háború előzményihez lásd KITZEN, Michael L. S.: „Money Bags or Cannon Balls: The Origins of the Tripolitan War, 1795–1801”, *Journal of the Early Republic*, Vol. 16 (Winter, 1996), No. 4. 601–624.

⁶⁷⁶ CARSON, Davis A.: „Jefferson, Congress, and the Question of Leadership in the Tripolitan War”, *The Virginia Magazine of History and Biography*, Vol. 94 (October, 1986), No. 4. 409–424.

⁶⁷⁷ [Smith] tengerészeti miniszter levele Bainbridge-nek, 1803. július 13. *Naval Documents, Barbary Wars*, 2: 477.

⁶⁷⁸ A flották összetétele a következő volt: Az első flotta parancsnoka Richard Dale. A flotta hajói és parancsnokai: *President* (James Barron), *Philadelphia* (James Barron), *Essex* (William Bainbridge), *Enterprise* (Andrew Sterrett). A második flotta parancsnoka Richard Valentine Morris. A flotta hajói és parancsnokai: *Chesapeake* (Isaac Chauncey), *Constellation* (Alexander Murray), *New York* (James Barron), *John Adams* (John Rodgers), *Adams* (Hugh G. Campbell), *Enterprise* (Andrew Sterrett). A harmadik flotta parancsnoka Edward Preble. A flotta hajói és parancsnokai: *Constitution* (Edward Preble), *Philadelphia* (William Bainbridge), *Argus* (Stephen Decatur), *Siren* (Charles Stewart), *Nautilus* (Richard Somers), *Vixen* (John Smith), *Enterprise* (Isaac Hull). A negyedik flotta parancsnoka Samuel Barron. A flotta hajói és parancsnokai: *Constitution* (John Rodgers), *President* (George Cox), *Constellation* (Hugh G. Campbell), *Congress* (Stephen Decatur), *Essex* (James Barron), *John Adams* (Isaac Chauncey), *Siren* (Charles Stewart), *Argus* (Isaac Hull), *Vixen* (John Smith), *Nautilus* (John H. Dent), *Enterprise* (Thomas Robinson Jr.), *Hornet* (Samuel Evans). Emellett a flotta magában foglalt 2 gyűjtőhajót és 10 ágyúaszádot. A Földközi-tengerre küldött négy flotta haderje, 1805. május 22. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 30–31.

⁶⁷⁹ MACLEOD: *Jefferson and the Navy*, 166–169.

nem meglepő, mivel amerikai haditengerészet ekkor még csak formálódóban volt. A fenti két tényező hozzájárult ahhoz, hogy az Amerikai Egyesült Államok hosszú és költséges háborút kényszerült viselni a Tripoliszi Kormányzósággal a 19. század elején.

Az egyes egységek eltérő harci ereje már a háború kezdetén nyilvánvalóvá vált. Az egyik legjelentősebb katonai esemény az 1803-as esztendőben történt. Ekkor ugyanis Tripoli blokádja során, október 31-én az amerikai *Philadelphia* fregatt zátonyra futott és ezt követően az észak-afrikai muszlimok elfoglalták azt.⁶⁸⁰ A fregatt kapitánya, William Bainbridge **(Balra: John Wesley Jarvis festményén 1814 körül)** és a hajó 307 fős legénysége hadifogságba került.⁶⁸¹

Az amerikai flotta egyik legnagyobb harcértéket képviselő hajójának és legénységének elfogása Juszuf dej kezében jelentős előny volt a tárgyalások során. A dej ugyanis irracionálisan nagy összegeket (legalább annyit, mint az 1796-os szerződés megkötéséért) követelhetett az amerikai hadifoglyok kiváltásáért.⁶⁸² A tengerészetet ért szégyent Stephan Decatur (1779–1820), aki ekkor az amerikai flotta hadnagya volt⁶⁸³ csökkentette azzal, hogy 1804. február 16-án az *Intrepid* hajóról vezetett rajtaütés során felgyújtotta az elfogott fregattot a Tripoliszi-öbölben.⁶⁸⁴

A háború menetében további fordulatot jelentett a Derna városa ellen indított amerikai expedíció és rajtaütés is 1805 márciusa és áprilisa között. William Eaton, volt tuniszi konzul korábban az Egyesült Államok támogatásáról biztosította Ahmed Karamanlit (más forrásban

⁶⁸⁰ Bainbridge levele Preble-nek, 1803. november 25. *Naval Documents, Barbary Wars*, 3: 175–176.; *Annals of Congress*, 13: 291.; ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 138–157.; FREMONT-BARNES: *Wars of the Barbary Pirates*, 44–46.; DEARDEN: *Nest of Corsairs*, 156–160.; SMITH: *Foreign Wars of the Early Republic*, 47.

⁶⁸¹ Bainbridge levele Preblenek, 1803. november 25. *Naval Documents, Barbary Wars*, 3: 175–176.; ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 138–157.; IRWIN: *Diplomatic Relations*, 134–135. *Philadelphia* fregatt elvesztéséről lásd CHIDSEY: *The Wars in Barbary*, 86–91., 101–108.; KITZEN: *Tripoli and the United States at War*, 93–113.; LAMBERT: *Barbary Wars*, 140–144.; LONDON: *Victory in Tripoli*, 145–163.; ANDERSON: *Tripoli and Tunis*, 409.

⁶⁸² MAALOUF-LIMAM: *Mission of the American Squadron*, 87–88.

⁶⁸³ Decatur egyike volt az amerikai haditengerészet egyik letehetségesebb kapitányainak. Aktívan részt vett mind a franciák, mind a Tripoli elleni háborúban. A Földközi-tengeren 1801 és 1805 között az *Argus*, az *Enterprize/Enterprise*, a *Constitution* és a *Congress* kapitánya volt. KNOX, Dudley W. szerk.: *Register of Officer Personnel United States Navy and Marine Corps and Ships' Data 1801–1807*. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1945. 15.; FLETCHER: *Preble's Boys*. William Sloane Associates, New York, NY, 1950. 85–113.

⁶⁸⁴ Decatur levele Preble-nek, 1804. február 17. *Documents, Barbary Wars*, 3: 414–415.; ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 158–184.; ANDERSON: *Tripoli and Tunis*, 413–414.; DEARDEN: *Nest of Corsairs*, 161–165.

Hamet vagy Hamid), ami egyenlő volt azzal, hogy az amerikaiak elősegítik testvére, Juszuf uralmának megdöntését és az ő hatalomra jutását a Tripoliszi Kormányzóságban.⁶⁸⁵

1805 tavaszán az Alexandriából elinduló görög–arab–amerikai csapatok William Eaton és Presley O'Bannon (1776–1850) vezetésével elfoglalták a stratégiaileg fontos Derna városát.⁶⁸⁶ Ez volt az első alkalom a történelemben, hogy idegen földön található város felett lengette a szél a csillagos-sávos lobogót.⁶⁸⁷

Ezt az eseményt követően Tripoli a tengeren és a szárazföldön is fenyegetve volt, így Juszuf hajlott a megegyezésre. A békeszerződést 1805. június 4-én kötötték meg, mely értelmében a *Philadelphia* fregatt legénységét kiváltották (60 ezer dollárért cserébe), az amerikai lobogó visszakerült a konzulátus épületére és az államok helyreállították kapcsolataikat.⁶⁸⁸

Az Egyesült Államok Tengerészgyalogságának számos hagyománya kapcsolódik a Derna elleni expedícióhoz. Először is, Ahmed Karamanli, elismerve az amerikai katonák bátorságát Dernánál, egy mameluk kardot adományozott a hadjárat vezetőjének, Presley O'Bannonnak. Napjainkban ennek a kardnak a másolatát csak a tengerészgyalogság tisztjei viselhetik. Másrészről a tengerészgyalogság himnuszának második sora, azaz a „*Tripoli partjái*g” szintén megemlékezik a Derna elleni hadjáratról.⁶⁸⁹

⁶⁸⁵ ANDERSON: *Tripoli and Tunis*, 405.

⁶⁸⁶ ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 227–145.; IRWIN: *Diplomatic Relations*, 144–148. A Derna elleni expedícióhoz lásd CHIDSEY: *The Wars in Barbary*, 134–139.; KITZEN: *Tripoli and the United States at War*, 135–160.; LAMBERT: *Barbary Wars*, 151–155.; LONDON: *Victory in Tripoli*, 209–220.; DEARDEN: *Nest of Corsairs*, 173–206.

⁶⁸⁷ ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 227–245.; FREMONT-BARNES: *Wars of the Barbary Pirates*, 56–62.; BROWN: *United States and the Maghrib*, 278.

⁶⁸⁸ ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 246–266.; PAULLIN: *Diplomatic Negotiations*, 86–87; MAALOUF-LIMAM: *Mission of the American Squadron*, 89–90.; IRWIN: *Diplomatic Relations*, 149–160.; BONNEL: *Etats-Unis et les Etats Barbaresques*, 520.; DEARDEN: *Nest of Corsairs*, 206–210.; SMITH: *Foreign Wars of the Early Republic*, 48. A szerződés szövegét lásd *Public Statutes at Large*, 8: 214–218.; *The Barbary Treaties 1786–1816* – „*Treaty of Peace and Amity, Signed at Tripoli June 4, 1805, 1786*” http://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1805t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

⁶⁸⁹ „Montezuma csarnokaitól

*Tripoli partjái*g;

Harcolunk hazánk ütközteiben

Égen, földön és tengeren;

Elsők az igazságért és szabadságért

folytatott harcban

És, hogy becsületünket tisztán tartsuk;

Büszkén viseljük az

Egyesült Államok tengerészgyalogosa

elnevezést”

Heritage Press International – „*History of The Marines’ Hymn*”, http://www.usmcpres.com/heritage/marine_hymn.htm, Hozzáférés: 2014 áprilisa.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a győzelem nem pusztán az amerikai katonák érdeme volt. Ugyanis „több száz Egyiptomból érkező muszlim [is], szerepet játszott abban, hogy az Egyesült Államok kivívja a győzelmet annak első, idegen földön vívott csatájában”.⁶⁹⁰

A földközi-tengeri kalózkérdést az amerikaiaknak azonban nem sikerült véglegesen megoldani a Tripolival kötött békével. 1807-re ugyanis az algíri kalózok visszatértek ahhoz a gyakorlathoz, hogy amerikai hajókat fogjanak el a tengeren. Az 1812-es brit–amerikai vagy más néven második függetlenségi háború miatt az Egyesült Államok nem volt képes megfelelően válaszolni az algíri fenyegetésre.⁶⁹¹

Az úgynevezett második barbár, vagyis az Algír elleni háború végül 1815-ben tört ki, amikor James Madison, aki Jeffersont követte az elnökségben (hivatalban 1809–1817) javasolta az amerikai Kongresszusnak a hadüzenet megküldését az Algíri Kormányzásának. Madison a Kongresszushoz intézett február 23-ai üzenetében megfogalmazta, hogy „*azt javaslom a Kongresszusnak, hogy célszerű egy törvényt hozni, mely kinyilvánítja a hadiállapot meglétét az Egyesült Államok és az algíri dej között*”.⁶⁹²

Fontos azonban megjegyezni, hogy a Kongresszus lényegében nem üzent hadat a kormányzásnak, így Madison, hasonlóan Jeffersonhoz, a hadsereg főparancsnokának minőségében indított háborút egy külföldi állammal szemben. Madison az Algír elleni háborút két szakaszban valósította meg. Az amerikaiak két flottát is felszereltek, melyek parancsnokai a korábban már említett Decatur és Bainbridge voltak. Az első szakasz 1815. június 17-e és július 4-e között zajlott le, amely során az amerikai Haditengerészet először Decatur flottáját küldte ki a Földközi-tengerre.⁶⁹³

Decatur flottája, fedélzetén az új Algírba kinevezett konzullal, William Shalerrel, rögtön a konfliktus kezdetén harcba bocsátkozott az Algíri Kormányzáság zászlóhajójával, a *Meshudaval*. A június 17-ei cape gatai csatában az amerikaiak döntő győzelmet arattak, elfogták a nevezett hajót és Hamidu raiszt is megölték, aki a korzáró flotta főparancsnoka volt.⁶⁹⁴ Ezt követően a flotta Algírhoz hajózott és annak vezetői tárgyalásokba kezdtek a

⁶⁹⁰ MUHAMMAD, Precious Rasheeda: *Muslims and the Making America*. 57. <http://www.mpac.org/assets/docs/publications/MPAC--Muslims-and-the-Making-of-America.pdf>, Hozzáférés: 2014 áprilisa.

⁶⁹¹ A háború előzményeiről és lefolyásáról röviden lásd MAGYARICS: *Egyesült Államok külpolitikájának története*, 36–39.; SELLERS – MAY – MCMILLEN: *Egyesült Államok története*, 100–102.; SMITH: *Foreign Wars of the Early Republic*, 48–53.

⁶⁹² Az Egyesült Államok elnökének üzenete a Kongresszusnak. 1815. február 23. *American State Papers, Foreign Relations*, 3: 748.

⁶⁹³ ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 281.; LAMBERT: *Barbary Wars*, 190–191.

⁶⁹⁴ ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 282–284.; MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 336., 364–365.; LEINER: *End of Barbary Terror*, 91–97.; LAMBERT: *Barbary Wars*, 191–192. Hamidu életéhez lásd: EARLE: *Corsairs of Malta and Barbar*, 252–262.

dejjel. A békét a felek az amerikai flotta zászlóshajóján, a *Guerrie* hadihajón írták alá 1815. július 3-án. Omár dej a szerződés értelmében garantálta, hogy az Egyesült Államoknak nem kell többé éves adót fizetnie a kormányzóságnak azért, hogy hajóinak mentességét biztosítsa. Emellett a szerződés kereskedelmi jogokat is biztosított az Egyesült Államoknak az algíriak részéről a Földközi-tengeren.⁶⁹⁵

A háború második szakasza 1816 márciusában kezdődött el, amikor újabb flotta hajózott Bainbridge parancsnoksága alatt Algírhoz, hogy a Kongresszus által ratifikált szerződést átadják és elvigyék az algíri példányt.⁶⁹⁶ A dejnek nem volt választási lehetősége, mivel, ahogyan azt korábban láthattuk, a brit–holland flotta Lord Exmouth vezetésével szinte teljesen megsemmisítette az algíri flottát 1816 augusztusában, ezzel döntő csapást mérve az Algíri Kormányzóságra. Ez az esemény az Egyesült Államokra is kedvezően hatott, aminek köszönhetően a dej 1816. december 23-án aláírta az új szerződést.⁶⁹⁷

Az amerikai flotta a *Constitution* fregatt vezetésével megkezdte Tripoli ágyúzását 1804. július 25-én

⁶⁹⁵ ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 287–288.; LEINER: *End of Barbary Terror*, 106–120.; LAMBERT: *Barbary Wars*, 192–194. A szerződés szövegét lásd *Public Statutes at Large*, 8: 244–248.; *The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty of Peace, Signed Algiers June 30 and July 3, 1815” http://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1815t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

⁶⁹⁶ MAAMERI: *Ottoman Algeria*, 367.

⁶⁹⁷ ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 295–301.; LEINER: *End of Barbary Terror*, 172–173. A szerződés szövegét lásd *Public Statutes at Large*, 8: 244–248.; *The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty of Peace and Amity, with Article Additional and Explanatory, Signed at Algiers December 22 and 23, 1816” http://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1816t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

7.3. A Barbár Államok hatásai az Egyesült Államok kultúrájára

7.3.1. A kereszténység és az iszlám

A vallás alapvető kérdés volt a muszlimok és a keresztények közötti kapcsolatokban a Földközi-tengeren a 16–18. században. A „kultúrák közötti harc”, ahogyan azt láthattuk elsősorban a valláson alapult. A kereszténység és az iszlám azonban nem jelentett ürgyvet vallási alapú ellentétek kialakulására az Egyesült Államok és a Magreb között. Kiváló példa erre a megállapításra a Tripoliszi Kormányzósággal 1796-ben megkötött szerződés, mely kikötötte, hogy semmilyen nézeteltérés sem fog kialakulni vallási okokból a felek között.

Minthogy az Amerikai Egyesült Államok kormánya semmilyen értelemben sem a keresztény vallás [tanításainak] szellemében jött létre – és, mint ilyen nem jellemző rá a muszlimok törvényei, vallása és békessége szembeni ellenségeskedés – és a nevezett Államok soha nem kezdtek háborút vagy ellenséges cselekményt egyetlen muszlim állammal szemben, így a felek kijelentik, hogy semmilyen, a vallási véleményekből származó ürgy ne zavarja meg a két ország között lévő békességet.⁶⁹⁸

Emellett az 1805 és 1806 között Amerikában tartózkodó tunéziai követség története is egy jó példa a vallási türelemre.⁶⁹⁹ 1805. december 9-én ugyanis Mellimelli meghívást kapott egy vacsorára a Fehér Házba. Ramadán miatt a követ azt kérte Jeffersontól, hogy ezt a vacsorát napnyugtakor tartsák meg. Jefferson teljesítette vendége kérését és a vacsorát „*pontosan napnyugtakor*” tartották meg. John Quincy Adams, aki ebben az időszakban a Szenátus tagja volt (1803. március 4. – 1808. június 8.),⁷⁰⁰ szintén jelen volt ezen a vacsorán, ahol is találkozott a tunéziai diplomatával.

[1805. december] 9-én Én [John Quincy Adams] az elnöknél vacsoráztam a tunéziai nagykövet és két titkárának társaságában. A meghívás szerint, a vacsorát pontosan napnyugtakor kellett felszolgálni, mivel Ramadán időszak közepe volt, amikor a törökök böjtölnek, amíg a nap a horizont felett van.⁷⁰¹

⁶⁹⁸ Béke- és barátsági szerződés az Egyesült Államok és Tripoli között, 11. cikkely, 1796. november 4. *Public Statutes at Large*, 8: 155.

⁶⁹⁹ Szidi Szulejmán Mellimelli követségének részletes történetét lásd a következő fejezetben. Az alábbiakban a tunéziai követ tevékenységének csak bizonyos mozzanatait ismertetjük.

⁷⁰⁰ John Quincy Adams (1767–1848) John Adams elnök fia volt. Quincy Adams Massachusetts állam szenátora és képviselője volt, mielőtt 1825-ben megválasztották az Egyesült Államok hatodik elnökének (hivatalban: 1825. március 4. – 1829. március 4.). *Biographical Directory of the United States Congress* – „Adams, John Quincy” <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=a000041>, Hozzáférés: 2014 októbere.

⁷⁰¹ ADAMS, John Quincy: *Memoirs of John Quincy Adams: Comprising Portions of His Diary from 1795–1877*. 12 vols., Adams, Charles Francis szerk., Philadelphia, PA, 1874–1877. 1: 378.

7.3.2. A Barbár Államok és a muszlim korzárók a kortárs amerikai irodalomban

Az észak-amerikai muszlimok igen jelentős hatással voltak a korai amerikai irodalomra. Ebben a témában két irodalmi műfajra kívánjuk felhívni a figyelmet. Egyrészt a barbár fogság és tengeri elbeszélés (*Barbary Captivity and Sea Narrative*) műfaj virágzott – hasonlóan az indián fogságelbeszélésekhez – az 1800-as évek elején az Egyesült Államokban.⁷⁰² Ezek a narratívák számos dolog mellett betekintést nyújtanak abba, hogy milyen kezdeti benyomások alakultak ki Afrikáról és lakosairól az amerikaiakban. Három nagyobb periódust különböztethetünk meg, nevezetesen az algíri fogság, a Tripoli elleni háború és az 1810 és 1820 közötti időszakot, amely során muszlimok amerikai tengerészeket fogtak el és tartottak fogságban Barbáriában az 1800-as évek elején.⁷⁰³

Paul Baepler 1999-es monográfiájában helyesen mutatott rá, hogy az amerikai kiadók több mint száz amerikai barbár fogságnarratívát jelentettek meg 1798 és 1817 között. Például James Riley kapitány beszámolója (1817) közel egy millió példányban kelt el, továbbá a történészek állítása szerint ez az írás „segített megváltoztatni Abraham Lincoln véleményét a rabszolgaságról”.⁷⁰⁴

Emellett Baepler véleménye szerint „általánosságban a barbár fogságnarratívák az afrikai rabszolgatartókat gyakran erőszakos szörnyetegeként mutatják be, akik számtalan kegyetlenséget követnek el a fogvatartottakon”.⁷⁰⁵ Az első amerikai fogság beszámoló Barbáriáról William Harris (1610–1681) nevéhez köthető, aki egyike volt Rhode Island alapítóinak. 1680. január 24-én ugyanis az algíri korzárók Harris hajóját az *Unityt* elfogták és Algírba vitték. A városban Harrist és a hajó többi utasát a gyakorlatnak megfelelően ezt követően eladták rabszolgának. Végül Connecticut gyarmat vezetői fizették ki a teljes összeget, ami Harris szabadulásához szükséges volt. William Harris azonban már nem tudott

⁷⁰² Az amerikai barbár fogság elbeszélésekhez lásd BAEPLER: *White Slaves*. Paul Baepler amerikai kutató ezen munkája mellett egy tanulmányában is értekezett erről a kérdéssről. BAEPLER: *Barbary Captivity Narrative*, 217–246. Az indián fogságelbeszélések kutatása nagy hagyományokra tekint vissza, Magyarországon például jeles kutatója Tarnóc András. TARNÓC András: *Erőszak és megváltás: Az indián fogságnapló mint az amerikai eredetmitosz sarokköve*. EKF Líceum Kiadó, Eger, 2015.

⁷⁰³ BLUM, Hester: „Pirated Tars, Piratical Texts: Barbary Captivity and American Sea Narratives”, *Early American Studies: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 1 (Fall, 2003), No. 2. 139.

⁷⁰⁴ BAEPLER: *White Slaves*, 4.; BAEPLER: *Barbary Captivity Narrative*, 217. Riley beszámolóját lásd RILEY, James: *An Authentic Narrative of the Loss of the American brig Commerce: wrecked on the Western Coast of Africa, in the Month of August, 1815. With an Account of the Sufferings of her Surviving Officers and Crew, who were enslaved by the wandering Arabs on the great African Desert, or Zahahrah; and Observations Historical, Geographical, &c. made during the Travels of the Author, while a Slave to the Arabs, and in the Empire of Morocco*. Riley, Smith, New York, NY, 1817.

⁷⁰⁵ BAEPLER: *White Slaves*, 23. Ahogyan azt korábban olvashattuk a muszlimok kegyetlensége a keresztény rabokkal szemben népszerű közhely volt Európában. A legjobb példa erre Cervantes korábban említett mesterműve a *Don Quijote*. CERVANTES SAAVEDRA: *Don Quijote*, 1: 545.

visszatérni Észak-Amerikába, mivel három nappal azt követően, hogy megérkezett Londonba, meghalt.⁷⁰⁶

1784-ben Marokkó és 1785-ben Algír, ahogyan arra korábban utaltunk, támadott meg amerikai hajókat a Földközi-tengeren. A későbbiekben az algíriak további amerikai hajókat is megtámadtak, például a *Polly* brigget 1793. október 25-én, ezzel a rabszolgaságban tartott amerikaiak száma 119 főre növekedett Algírban. Tudjuk, hogy a rabok közül legalább két személy, John Foss és James Cathcart írt rabságáról beszámolót, illetve elbeszélést.⁷⁰⁷ John Foss, aki egyike volt a *Polly* briggg tengerészeinek, több dolog mellett azt is megemlíttette beszámolójában, hogy számos amerikaival találkozott Algírban, miután megérkezett a városba.

Amikor megérkeztünk oda [Bilic börtön, Algír], számos más amerikait találunk ott, akik nem sokkal előttünk érkeztek és elmondták nekünk, hogy a korzárók tíz amerikai vitorlás hajót fogtak el, és, hogy azok kapitányai és legénységei főleg ugyanebben a börtönben vannak. [...] Pénteken minden rabszolga a hegyekben dolgozik, a többi napon azonban csak egy részük dolgozik ott. Ők [algíriaiak] általában a tengeren [a hajók körül] dolgoztatják a foglyokat.⁷⁰⁸

Később, a Tripoli elleni háború időszakában több narratíva is íródott, melyek elsősorban a *Philadelphia* fregatt elvesztéséről és az amerikaiak fogságáról szólnak. Számos amerikai tús, például Jonathan Cowdery, William Ray és Elijah Shaw írt beszámolót fogva tartásuk körülményeiről.

Jonathan Cowdery korábban *Philadelphia* fedélzetén, mint az orvosok egyike szolgált és ezért tiszt lévén a fogságban kedvezményes elbánásban részesült.⁷⁰⁹

[1805] *November 1-e* [...] Lakhelyünk egyszerűen volt berendezve, és friss élelemmel voltunk ellátva, ami viszonylag jó volt. Megengedték nekünk, hogy a bejáratú ajtóhoz menjünk és, hogy a teraszon vagy az épület tetején sétáljunk, ahonnan csodálatos kilátás nyílt a kikötőre, a tengerre, a városra, a palotára és a környező vidékre. [...] *Február 6-a* – A basa értem küldetett, hogy menjek az erődben található lakosztályába. Kezet rázott velem, a legnagyobb udvariassággal fogadott és azt kérte tőlem, hogy orvosként fordítsak nagy figyelmet családjára.⁷¹⁰

⁷⁰⁶ BARTLETT, Harley Harris: „American Captives in Barbary”, *Michigan Alumnus Quarterly Review*, 61 (Spring 1959), 239.

⁷⁰⁷ FOSS, John: *A Journal, of the Captivity and Sufferings of John Foss: Several Years a Prisoner in Algiers: Together with Some Account of the Treatment of Christian Slaves when Sick: and Observations on the Manners and Customs of the Algerines*. A. March, Newburyport, MA, 1798.; CATHCART: *Captives*, i. m.

⁷⁰⁸ *A Journal of the Captivity and Suffering of John Foss*. BAEPLER: *White Slaves*, 78., 84.

⁷⁰⁹ *Register of Officer Personnel*, 12–13.

⁷¹⁰ *American Captives in Tripoli*. BAEPLER: *White Slaves*, 163., 167.

William Ray és a rabok többsége ezzel szemben nyomorúságos körülmények között éltek együtt a börtönben. Fel kívánjuk hívni a figyelmet arra, hogy Ray munkáját a kortársak arra is használták, hogy megkérdőjelezzék a rabszolgotartás gyakorlatát a Köztársaságban.⁷¹¹

Nem volt semmink, ami megvédjen minket a hideg, nyirkos földtől csupán egy vékony, rongyos vitorlavászon. A börtön padlója nagyon egyenetlen volt és tele volt kemény kavicsokkal, és nem volt másunk csupán egy ing, hogy puhábbá tegyünk ágyainkat, továbbá semmink sem volt párnának csupán a föld. Nagy zsúfoltság volt a börtönben, ezért az éjszaka sem nyújtott megnyugvást. [...] A doktor [Jonathan Cowdery] nem gondolja érdemesnek megemlíteni [beszámolójában], hogy szinte a teljes legénység elviselhetetlenül szenvedett az éhségtől és a ruhátlanságtól.⁷¹²

A barbár háborúk lezárulása után a következő és utolsó krízis 1904-ben alakult ki a barbár fogság vonatkozásában. 1904-ben Ion Perdikáriszt amerikai, illetve görög állampolgárságú személyt (1840–1925) elrabolta tangeri (Marokkó) otthonából Ahmed er Raszúli, akit, mint az „*utolsó barbár kalóz*” tartottak számon. 1904. június 22-én John Hay az Egyesült Államok külügyminisztere (1838–1905) ultimátumot nyújtott át Abd al-Azíz marokkói szultánnak (1908–1912), melyben követelte, hogy „*Perdikárisz élve vagy Raszúli halva*”.⁷¹³ Végül Perdikárisz kiszabadult és visszahajózott az Egyesült Államokba. A volt fogoly legalább három beszámolót írt rabságának történetéről.⁷¹⁴

Perdikárisz története kapcsán itt szeretnék utalni arra, hogy a barbár fogság műfaj Hollywoodban is megjelent a 20. században. Például a John Milius által 1975-ben rendezett film, a *The Wind and the Lion*, drámai formában, azonban a tényeket időnként figyelmen kívül hagyva – például Perdikárisz nőként való ábrázolása vagy az amerikai tengerészgyalogosok „ostroma” a kormányzó palotája ellen – mutatta be Perdikárisz elrablása körül kialakult történelmi eseményeket.⁷¹⁵

Összefoglalva a barbár fogság és tengeri elbeszélés (*Barbary Captivity and Sea Narrative*) műfaj igen jelentős és népszerű volt a korai amerikai irodalomban. A műfajnak több millió

⁷¹¹ BAEPLER: *White Slaves*, 18–19. Cowdery és Ray beszámolója közötti különbségről, ugyanazon esemény ellentétes módon történő bemutatásáról tartott Tobias Auböck az Innsbrucki Egyetem doktorandusz hallgatója előadást a közelmúltban Konstancában. AUBÖCK, Tobias: *Two Versions of the Truth: Class and Perspective in Early Modern Captivity Narratives from North Africa*. European Association for American Studies, Biennial Conference, Konstancia, 2016. április 23.

⁷¹² *Horrors of Slavery*. BAEPLER: *White Slaves*, 192–193; RAY, William: *Horrors of Slavery: or, the American Tars in Tripoli: Containing an Account of the Loss and Capture of the United States Frigate Philadelphia; Treatment and Sufferings of the Prisoners; Description of the Place; Manners, Customs, &c. of the Tripolitans; Public Transactions of the United States with That Regency, Including Gen. Eaton's Expeditions; Interspersed With Interesting Remarks, Anecdotes, and Poetry, On Various Subjects*. Oliver Lyon, Troy, NY, 1808. 86.

⁷¹³ *The St. Louis Republic*, 1904. június 23.; BROWN: *United States and the Maghrib*, 282–283.

⁷¹⁴ BAEPLER: *White Slaves*, 285–287.

⁷¹⁵ Uo. 50.; BROWN: *United States and the Maghrib*, 273., 282.

olvasója volt az Egyesült Államokban. Fontos megjegyezni, Beapler szavaival élve, hogy „az afrikai fehér rabszolga alakja nem csak bemutatta az amerikai fekete rabszolga egyik tükörképét, hanem ezáltal, szintén felismerte és kritizálta a rabszolgaság intézményét az Egyesült Államokban, illetve az amerikai közönség számára kialakított néhány első, és ami napig meglévő képeket az afrikaiakról”.⁷¹⁶

A másik irodalmi műfaj, amire fel kívánjuk hívni a figyelmet, a keleti kém vagy megfigyelő műfaj (*Oriental Spy or Observer*). Két olyan írást választottunk, melyek egyike az

Algír elleni „hadüzenet nélkül” háború, míg a másik a Tripoli elleni háború időszakában íródott.

A Peter Markoe által 1787-ben írt *Algerine Spy in Pennsylvania* című munka (balra) összesen huszonnégy kitalált levelet tartalmaz, melyeket a hatvan éves Mehmed, az algíri dej kéme írt barátjának, Szulejmánnak.⁷¹⁷ Mehmed küldetése az Egyesült Államok függetlenségének elismerése és az Alkotmányozó Nemzetgyűlés közötti időszakban (1783–1787) történt Philadelphiában. Nem kétséges, hogy Markoe könyve nagy hatással volt az Alkotmányos Nemzetgyűlés több küldöttjére is.

Lofti Ben Rejeb véleménye szerint, „Markoe elbeszélései először is a közösség érdekeltségét illusztrálják az amerikai önazonosság definiálásában a korai nemzeti időszakban, továbbá azok érdekes példát jelentenek a szépirodalom a nemzetépítésben történő felhasználásának vonatkozásában”.⁷¹⁸

Egyrészt, Mehmed jelenléte a Köztársaságban végső soron a kormány gyengeségének egyik allegóriája volt a *Konföderációs Cikkelyek* időszakában.⁷¹⁹ Másrészt, Markoe Mehmeden keresztül egy esetet kreált közössége számára, hogy megvédje Amerika nemzeti érdekeit. Az alkotmányos viták ellenére például az amerikai államokban nagyon erős volt a szolidaritás érzése.⁷²⁰

⁷¹⁶ BAEPLER: *White Slaves*, 51.

⁷¹⁷ MARKOE, Peter: *The Algerine Spy in Pennsylvania: or Letters Written by a Native of Algiers on the Affairs of the United States of America, from the Close of the Year 1783 to the Meeting of the Convention*. Prichard & Hall, Philadelphia, PA, 1787.; MARR, Timothy: *The Cultural Roots of American Islamicism*. Cambridge University Press, Cambridge, NY, 2006. 38.

⁷¹⁸ REJEB: *Observing the Birth of a Nation*, 256.

⁷¹⁹ MARR: *Cultural Roots*, 38.

⁷²⁰ REJEB: *Observing the Birth of a Nation*, 266.

Rhode Islandet azonban, annak kormánya a szövetségi kormányzat intézkedéseivel szemben igazgatja, melynek tagjait saját érdekeik vezéreltek, melyet azok [Rhode Island lakosai] tökéletesen megértettek. [...] Megfordult a fejében, hogy ez a lázadás ugyanolyan hasznos lehet Algír és dicsőséges Fényes Porta számára, melynek köszönhetően létrejön egy oszmán Málta Amerika partjainál. [...] Az amerikai államok [...] túl erősek ahhoz, hogy le lehessen győzni őket és túl gyengék, hogy megpróbáljanak hódítani.⁷²¹

Végezetül Mehmed része lett az amerikai nemzet építés folyamatának, mivel áttért a kereszténységre és amerikai állampolgárrá vált, illetve az Egyesült Államokban maradt. A kikeresztelkedett muszlim meglegedve jelentette ki, hogy „szabad vagyok és gyönyörködök mások szabadságában, és nem vagyok már többé sem rabszolga, sem zsarnok. Egyszerre vagyok keresztény és pennsylvaniai, kétszeresen híve az emberiség jogainak”.⁷²²

A második munkát Washington Irving (1783–1859) és testvére William Irving, valamint James Kirke Paulding írta 1807 és 1808 között *Samalgundi* címmel.⁷²³ 1805 februárjában több tripoliszi hadifogoly is New Yorkban tartózkodott, különösen „Musztafa, aki egy ketcs [kétárbocos gyors vitorlás hajó] kapitánya volt”, amely esemény lehetőséget biztosított, Timothy Marr szavaival élve „a legismertebb levél kommentár, egy kitalált iszlám megfigyelő által történő megírására a korai Köztársaságban”.⁷²⁴

Irving mesterműve a hasonlóságok ellenére (például a barbár háborúk kontextusa és egy muszlim megfigyelő szerepeltetése) sok tekintetben eltér az *Algerine Spy*tól. Miközben Markoe előmozdította egy nemzet eszméjét, addig Irving ironikus vendettába kezdett, melynek célpontjai a nemzeti ideológia és a nemzeti intézmények voltak.

A szerző „logokráciának” nevezte Musztafán keresztül az Egyesült Államokat, mivel a muszlim azt látta, hogy annak állampolgárai folyamatosan „álmosító vitákban vesznek részt a legtriviálisabb ügyek miatt.” Pár oldallal feljebb Irving szintén színesen fogalmazta meg ezt az álláspontot, hiszen „az állam a legtöbb triviális ügyben a legméltóságteljesebben, lassan és esetlenül intézkedik, hasonlóképpen, mint egy ormótlan elefánt, mely számára rettentő nehézségeket okoz egy szalmaszál felemelése is”.⁷²⁵

Amikor Mellemi a Szenátusban volt 1806-ban, közel hasonló következtetésre jutott. Az *United States' Gazette* és a *Troy Gazette* értesülése szerint ugyanis, amikor

⁷²¹ MARKOE: *Algerine Spy in Pennsylvania*, 103–104., 114.

⁷²² Uo. 126.

⁷²³ IRVING, Washington: *Salmagundi*. R. F. Fenno & Company, New York, NY, 1900.

⁷²⁴ MARR: *Cultural Roots*, 67.

⁷²⁵ IRVING: *Salmagundi*, 112., 115.

A szenátorok elfoglalták helyeiket és Thruston [Buckner] bíró Kentuckyból⁷²⁶ olaszul beszélgetést kezdeményezett vele [Mellimelli]. A török azt kérdezte több dolog mellett, hogy vajon minden férfinak, akiket a teremben lát (vagyis a képviselőknek) joga van-e minden törvény megalkotásnál felszólalnia. A szenátor igenlően válaszolt. A török döbbenetesen állapította meg, hogy csodálkozik, hogyan vagyunk képesek egy törvénytől többet alkotni egy évben.⁷²⁷

Az elnöki hivatal, a nemzeti szuverenitás egyik jelképe szintén részesült az iróniából. Továbbá Jefferson ágyúaszád programja, azaz apró hajók építése nagy fregattok helyett is kritika tárgya volt a munkában.

Nyugtalanság, izgatottság és tanácsra szorulás uralkodott, amikor egy nehézkesen és küzdelmesen létrehozott egyezséget követően, a félelmetes első osztályú sorhajók és pompázatos fregattok helyett egy szánalmasan kicsi ágyúaszád flotta szervezetlenségét hozták létre! Ezek a legszánalmasabb kis hajók, melyek részesülnek a nagy basa [Thomas Jefferson] jellemének mérhetetlenségében, akinek a legnagyobb érdeme van azok létrehozásában. Alacsony építésűek, csak sekély vízben tudnak haladni. Folyamatosan elsüllyednek vagy zátonyra futnak. És röviden csak a nyugodt vízen használhatóak.⁷²⁸

A kém és megfigyelő műfaj összegzésekként kijelenthető, hogy Peter Markoe és Washington Irving elsősorban arra használta fel Barbária muszlim kémeit és megfigyelőit, hogy azok segítségével meghatározzák az amerikaiságot.⁷²⁹

Összegzés

Az észak-afrikai muszlimok jelentős hatással voltak az Egyesült Államokra a 19. század első évtizedeiben. A Barbár Államok és az Egyesült Államok elsősorban a muszlim államok kalózkodása és az amerikaiak földköz-tengeri kereskedelme miatt került kapcsolatba egymással.

A Magreb-államok kalózkodása meghatározó tényező volt az Egyesült Államok bel- és külpolitikájának formálódásában. Egyrészt az algíri válság az egyik kulcselem, de nem az egyetlen (sic!) volt a *föderalista* politikusok kezében az új alkotmány elfogadtatása körül kialakult vitákban. Másrészt a nagy presztízzsel rendelkező európai-államok, például Nagy-

⁷²⁶ Thruston Buckner (1763–1845) Kentucky állam szenátora volt 1805. március 4 és 1809. december 18 között. 1810-ban nevezték ki az Egyesült Államok kerületi bírójává Columbia kerületbe. *Biographical Directory of the United States Congress* – „Thruston, Buckner” <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=T000249>, Hozzáférés: 2013 októbert.

⁷²⁷ *United States' Gazette*, 1806. január 7.; *Troy Gazette*, 1806. január 28.

⁷²⁸ IRVING: *Salmagundi*, 115–116.

⁷²⁹ REJEB: *Observing the Birth of a Nation*, 258.

Britannia és Franciaország a Barbár Államokkal szembeni politikai és katonai támogatásának hiányában az Egyesült Államoknak közvetlenül kellett tárgyalnia ezekkel az államokkal. Köszönhetően ezeknek a tárgyalásoknak az amerikai politikusok diplomáciai tapasztalatot szereztek külföldön és a köztársaság *Konzuli Szolgálat*a is kialakult, illetve fejlődött.

Másodsorban a muszlim kalózkodás volt a fő oka a *Naval Act of 1794* (1794-es tengerészeti törvény) elfogadásának és ratifikálásának is. Amikor az Egyesült Államok és a Tripoliszi Kormányzóság között a háború elkerülhetetlenné vált, akkora az Egyesült Államok Haditengerészete az elkészült fregattokkal készen állt a kihívásra. Emellett az Egyesült Államok tengerészgyalogsága is jelentősen kivette a részét ebből a konfliktusból, erre emlékeztet minket a tengerészgyalogság himnusza is (*Marine Hymn*).

Végezetül a kulturális hatással kapcsolatban azt a következtetést vonhatjuk le, hogy vallási tolerancia jellemezte az amerikaiakat a muszlim államokkal folytatott tárgyalásaik során. Emellett az észak-afrikai muszlimok jelentős hatással voltak az Egyesült Államok irodalmára is. Az amerikai hajósok, kereskedők és katonák rabsága Barbáriában központi témáját jelentette számos irodalmi műfajnak. Egyrészt a barbár fogság és tengeri elbeszélések (*Barbary Captivity and Sea Narrative*) virágkorukat élték az Egyesült Államokban a 18–19. században. A műfaj nem csak az amerikaiak életét mutatta be a fogságban, hanem szintén rávilágított az Észak-Amerikában működő rabszolgaság intézményének kritikájára is. Másrészt keleti kém vagy megfigyelő (*Oriental Spy or Observer*) műfaj érdekese példáját jelenti a barbár háborúk kontextusában, az amerikai nacionalizmus és nemzettudat kialakításának és fejlődésének.

Mindent egybevetve a muszlimok kalózkodása és ezzel párhuzamosan az amerikai állampolgárok rabsága Barbáriában nem csak az Egyesült Államok politikai és katonai életére volt hatással. A barbár háborúk meghatározó momentumai voltak az amerikai nemzeti identitás kialakulásának és építésének.

VIII. KONFLIKTUS ÉS DIPLOMÁCIA A TUNISZI KORMÁNYZÓSÁG ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖZÖTT, 1805–1824

Be kell vallanunk, hogy turbános fejük, szakállas arcuk, török öltözetük, mely gazdag selyemben, bársonyban, kasmírban, aranyban és gyöngyben több bábázkodó és kitüntetett figyelmet kapott, mint az európai miniszterek szokásos kinézete.⁷³⁰

Margaret Bayard Smith

Bevezetés

1797/1799-ben a Tuniszi Kormányzóság a Magreb-államok közül utolsóként szerződést kötött az Amerikai Egyesült Államokkal. Négy évvel később a fiatal köztársaság több évig elhúzódó háborúba kezdett Tripolival. Ezen konfliktus során kapcsolata a többi muszlim állammal, így a Tuniszi Kormányzósággal is igen törekeny volt.

A két állam közötti kapcsolat nem mindig volt felhőtlen, sőt már-már háborús viszony alakult ki ezen időszak alatt. Ezen feszült viszony csúcspontja volt, amikor 1805-ben három tunéziai hajó kérdésében vita alakult ki a tunéziai uralkodó, Hammúda pasa bej és az amerikai földközi-tengeri flottaparancsnoka, John Rodgers között. Jelen fejezet egyrészt a két állam között háborúval is fenyegető krízis előzményeit, résztvevőit, lefolyását, másrészt a nézeteltérés megoldását kívánja bemutatni a különböző források segítségével.

A fejezet továbbá ismerteti a tunéziai követ, Szidi Szulejmán Mellimelli diplomáciai tevékenységét az Egyesült Államokban. Mellimelli volt az első muszlim követ, aki az Egyesült Államokba utazott 1805. november 4 és 1806. szeptember 17-e között. Sem az amerikai lakosoknak, sem az amerikai politikai vezetőknek nem volt tapasztalatuk arra vonatkozóan, hogyan kell ilyen szituációban viselkedniük, illetve helytállniuk. A két kultúra szokásainak, hagyományainak és értékeinek érintkezése igen színessé tette a követség történetét. Mellimelli és kíséretének feltűnése ugyanis mindenhol kisebbfajta szenzációval ért fel a lakosok számá-

⁷³⁰ SMITH, Margaret Bayard: *The First Forty Years of Washington Society*. Hunt, Gaillard szerk., Charles Scribner's Sons, New York, NY, 1906. 400.

ra. Emellett Thomas Jeffersont is a vallási különbségek tiszteletben tartása jellemezte, amikor a követet vendégül látta egy vacsora alkalmával a Fehér Házban.

A fentiek mellett a két állam politikusain és megbízottain keresztül igyekezett érvényre juttatni nemzeti érdekeit is. Az Egyesült Államok elsődleges célja a földközi-tengeri szabad kereskedelem biztosítása és ezzel párhuzamosan mindenféle, különösen a muszlim államoknak fizetendő éves adó elutasítása volt. 1805-ben az amerikai politikai vezetés ezeket a célokat mindenféleképpen békés úton kívánta elérni, hiszen éppen ekkor zárult le a Tripoli elleni háború (1801–1805). A másik fél, a tunéziai bej képviselőjén keresztül az 1805-ös nézeteltérést úgy kívánta rendezni, hogy annak végeredménye lehetőleg ne csorbítsa nemzetközi tekintélyét. Hammúda szintén nem szándékozott fegyveres konfliktusba kerülni az amerikaiakkal, ugyanis számára jelentősebb ellenséggel, Algírral kívánta felvenni a harcot.

8.1.1. Konfliktus Tunézia és az Egyesült Államok között, 1805

8.1.2. Hammúda pasa bej és az Egyesült Államok

Hammúda pasa bej, ahogyan azt az előző fejezetben láthattuk, hosszú uralkodása elején vette fel a kapcsolatot, illetve kötött szerződést és került többször is nézeteltérésbe az Egyesült Államokkal a Tripoli elleni háború időszakában.⁷³¹ A bej több dolgot is nehezményezett az amerikaiak földközi-tengeri politikájával kapcsolatban. A bej először is azt sérelmezte, hogy az Egyesült Államok Algírt tekintette a Magreb vezetőállamának és a többi kormányzósággal csak később vette fel a kapcsolatot.⁷³²

Algír és Tunisz kapcsolata nem mindig volt felhőtlen történelmük során. Ezt a megállapítást igazolja az a tény, hogy Algír többször is hadat viselt a Kormányzóság ellen a 18. században.⁷³³ Emellett az 1797-es tunéziai–amerikai tárgyalás során Algír vezetője, Hasszán dej (1791–1798) komoly nyomást gyakorolt Tunéziára a szerződés megkötésével kapcsolatban.

Mivelhogy a tuniszi bej visszautasította, hogy elfogadja a feltételeket, melyeket az algíri dej javasolt korábban az Amerikai Egyesült Államok nevében; [így] a

⁷³¹ Hammúda 32 éven keresztül kormányozta országát, amely időszakot a jólét és virágzás jellemezte. Az Algíri Kormányzóságra ezzel szemben a gyakori uralkodóváltás volt jellemző, továbbá a dejek igen gyakran nem természetes úton haltak meg. Például 1671 és 1710 között a tizenegy dej közül csak egy halt meg természetes körülmények között. Ezzel szemben a helyzet már javult a 18. században, mivel ekkor a kilenc dej közül heten már nem merénylet áldozatai voltak. CHÉRIF: *Algeria, Tunisia and Libya*, 256.

⁷³² A megbízottak [Adams, Franklin és Jefferson] ötödik jelentése a Kongresszusnak, Jaynek címezve, 1785. április 13. *Diplomatic Correspondence of the United States*, 1: 576. FOLAYAN: *Tripoli and the War with the U.S.A.*, 261–270., 266.

⁷³³ CHÉRIF: *Algeria, Tunisia and Libya*, 253. Továbbá lásd jelen értekezés 62-től 64-ig terjedő oldalait.

dej magára vállalta a béke megvalósítását. Úgy tűnik gyakorlatilag megszállta a tuniszi területeket, elsősorban azért, hogy elérje ezt a célt.⁷³⁴

Hammúda továbbá többször is nehezményezte, hogy a békeszerződésekben vállalt konzuli ajándékok sem érkeztek meg mindig pontosan az észak-afrikai városokba.⁷³⁵ Végezetül a bej véleménye szerint a Tripoli elleni blokád negatívan érintette a tunéziai kereskedelmet. Ezt a blokádöt nem csak Tunisz, hanem Marokkó sem ismerte el a háború időszakában.

[Hammúda] hadihajóit felszerelték és ő kinyilvánította, hogy nem fogja figyelembe venni azt, hogy bármilyen kikötő blokád alatt van és, hogy folytatni fogja a kereskedelmét Tripolival, emellett megtorlást fog alkalmazni abban az esetben, ha bármilyen hajóját elfogja vagy visszatartja flottánk.⁷³⁶

Összességében kijelenthető, ahogyan erre Kola Folayan is felhívta a figyelmet tanulmányában, hogy a Magreb országok, ha katonailag nem is, de erkölcsileg (iszlám iránti szolidaritás) mindenféleképpen támogatták Tripolit az amerikaiakkal történő háborúja során.⁷³⁷

8.1.2. A tunéziai „xebec-ügy”, 1805. április 24. – augusztus 2.

Az 1805-ös krízis az Egyesült Államok és a Tuniszi Kormányzóság között éppen a Tripoli elleni amerikai blokád megsértése miatt alakult ki. Ugyanis 1805. április 24-én a *Constitution* fregatt, melynek John Rodgers volt a parancsnoka elfogott és később Máltára küldött egy tunéziai xebecet⁷³⁸ (**Jobbra: spanyol xebec latin vitorlával**) és annak két, korábban zsákmányolt nápolyi hajóját, mivel azok megszüntették az amerikai tengeri blokádöt.

⁷³⁴ Humphreys levele [Pickering] külügyminiszternek, 1797. január 31. *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: 194. Az amerikaiak véleményét az Algír és Tunisz közötti kapcsolatokról továbbá lásd Jefferson levele John Paul Jonesnak, 1792. június 1. JEFFERSON, Thomas: *The Writings of Thomas Jefferson: Being his Autobiography, Correspondence, Reports, Messages, Addresses, and other Writings, Official and Private*. 9 vols., Washington, H. A. szerk., H. W. Derby, New York, NY, 1853., 1854., 1859. 3: 435–436.; *Diplomatic Correspondence of the United States*, 7: 423–424.

⁷³⁵ FOLAYAN: *Tripoli and the War with the U.S.A.*, 266.

⁷³⁶ Morris levele [Robert Smith] haditengerészeti miniszternek, 1803. március 30. *Naval Documents, Barbary Wars*, 2: 384.

⁷³⁷ FOLAYAN: *Tripoli and the War with the U.S.A.*, 261–270.

⁷³⁸ A xebec széles körben alkalmazott hajótípus volt a Földközi-tenger térségében a 18–19. században. Ez a háromárbocos hajótípus, mely átmenet volt az evezővel felszerelt gálya és a vitorlás hajó között közkedvelt eszköze volt a különböző muszlim és keresztény kalózoknak. A típushoz és annak változataihoz lásd ATAÚZ: *Maltese Maritime History*, 93.; MUSCAT, Joseph – CUSCHIERI, Andrew: *Naval Activities of the Knights of St John 1530–1798*. Midsea Books Ltd., Santa Venera (Malta), 2002. 106–110.; MUSCAT, Joseph: *Sails Round Malta: Types of Sea Vessel, 1600 B.C.–1900 A.D.* Publikazzjonijiet Indipendenza, Pieta (Malta), 2008. 197–201., 276–277.

[Tripoli előtt] reggel fél hatkor három ismeretlen hajót fedeztünk fel nyugat felől. Üldözőbe vettük őket, tizenegy órakor bevontuk a vitorlát és kapcsolatba léptünk a hajókkal, melyekről kiderült, hogy tunéziaiak és Tripoliba tartanak.⁷³⁹

Az esetet Rodgers rögtön másnap jelentette a flotta főparancsnokának, Samuel Barronnak

(1765–1810).⁷⁴⁰ Rodgers a nézeteltérést kiváltó esetről személyesen is jelen volt és ezt követően is komoly szerepet játszott az események alakulásában. John Rodgers (**balra**) tapasztalt parancsnok volt az amerikai flottában. A tengerész ugyanis komoly érdemeket szerzett az úgynevezett kvázi háborúban, mely konfliktus során nevezték ki kapitánynak 1799. május 15-én. Rodgersnek az első barbár háborúban is nagy szerepe volt a győzelem kivívásában kezdetben mint a *John Adams*, a *Congress*, a *Constitution* és az *Essex* kapitánya (1802–1806), majd, miután átvette az irányítást a betegeskedő Samuel Barrontól május 22-én, mint a flotta főparancsnoka (1805. május – 1806. május).⁷⁴¹

Hammúda álláspontja az volt, hogy állama és az Egyesült Államok között béke állt fenn az 1797-es béke és annak 1799-ben megújított változatának értelmében. Ezért úgy gondoljuk, hogy jogosan érvelt augusztus 1-én George Davis, amerikai *chargé d'affaires*-nek azzal, hogy hajóit törvénytelenül, béke idején fogták el az amerikaiak. „Őn az első hatalom, mely bármilyen ürüggyel béke idején fogott el tunéziai hajót.”⁷⁴² A bej korábban is ezen az állásponton volt és ennek megfelelően már május 28-án követelte az amerikai flotta főparancsnokától Samuel Barrontól, hogy mivel az elfogott hajó és annak zsákmányai tunéziai tulajdonúak, azonnal szolgáltatassák vissza azokat.⁷⁴³

Ugyanezen a napon (péntek) délután leveleket kaptam Máltáról, melyekből megértettem és melyek alapján kétség sem férhet, hogy a xebec valóban tunéziai, azt Monasztirban szerelte fel a caido vagy kormányzó, Háddzsi Haszán

⁷³⁹ Kivonat a *Constitution* hajónaplójából, 1805. április 24. *Naval Documents, Barbary Wars*, 5: 538.

⁷⁴⁰ Rodgers levele Barronnak, 1805. április 25. *Naval Documents, Barbary Wars*, 5: 539.

⁷⁴¹ *Register of Officer Personnel*, 47. Rodgers életéhez lásd PAULLIN, Charles Oscar: *Commodore John Rodgers, Captain, Commodore, and Senior Officer of the American Navy, 1773–1838: A Biography*. The Arthur H. Clark Company, Cleveland, OH, 1910.

⁷⁴² PAULLIN: *Diplomatic Negotiations*, 93.; Párbeszéd [Hammúda] tunéziai bej és Davis között, 1805. augusztus 1-e körül. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 200.

⁷⁴³ A tunéziai–amerikai kapcsolatok történetében nem ez volt az első alkalom, hogy a bej jogtalanul lefoglalt hajót követelt vissza az amerikai földközi-tengeri haderő flottaparancsnokától. Morris levele [Hammúda] tunéziai bejnek, 1803. február 24. *ANT, Série Historique*, Cart. 252., Doss. 685., Doc. 3.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 2: 364–365.

Nocera és mely onnan április elején hajózott el Haszán ben Ali raisz parancsnoksága alatt. [...] Rögtön elküldtem a nevezett Davis *chargé d'affaires*-ért [...] hogy ő kérje a nevemben öntől, hogy a hajót és két zsákmányát rögtön engedje szabadon és küldje ide.⁷⁴⁴

A levél további tartalmából és hangvételéből kitűnt, hogy a bej kész volt nyíltan szakítani az Egyesült Államokkal és a katonai lépésektől sem riadt vissza. A bej harcias magatartásának egyik magyarázata lehet, hogy ő is látta, hogy a katonai eseményeket nem igazán az amerikai flotta sikerei jellemzik az adott időszakban. Lassan egy év telt el a *Philadelphia* elvesztése óta és az amerikai flottának nem volt jelentős katonai sikere a tengeren. Hammúda így jogosan gondolhatta, hogy a háború végső kimenetele közel sem biztos, hogy amerikai győzelmet fog hozni.

Az amerikai flotta főparancsnoka, aki ahogyan fentebb olvashattuk, május 22-ét követően már Rodgers volt, szintén készen állt katonailag fellépni, ha a helyzet úgy hozta volna. Ezt támasztja alá, hogy június 29-én Davishez írott levelében Rodgers kijelentette „*Ha a háború a célja, kötelesek leszek megadni neki azt, ha pedig békét és szívélyes egyetértést akar az Egyesült Államokkal, akkor kötelességem azt mondani, hogy az elképzelésem legalább félig meg-egyezik az övével*”.⁷⁴⁵ Emellett Rogers a bejhez írt levele is ezt a kompromisszumra csak félig kész álláspontot tükrözi. A kapitány július 1-ei levelében azon az állásponton volt, hogy „*csak azt tudom Őexcellenciájának válaszolni, hogy az Ön igénye a xebeckel és annak két zsákmányával kapcsolatban teljesen elfogadhatatlan*”.⁷⁴⁶

Hammúda a vitás kérdésben, mivel Rodgers láthatólag hajthatatlan volt, egyenesen Jeffersonnak írt levelet július 17-én. A bej levélben leírta a vita forrását nevezetesen, hogy jogtalanul fogtak el tunéziai hajókat. Emellett Hammúda kifejezte óhaját a béke fenntartására és felhívta a figyelmet Rodgers illetlen hangnemére is, mellyel levelében neki válaszolt.⁷⁴⁷ Davisnek az volt a véleménye, hogy Rodgers levelének tartalma és főleg annak stílusa miatt Hammúda hadat fog üzeni az Egyesült Államoknak.⁷⁴⁸ Eaton számára ezzel szemben már július 26-án úgy tűnt, hogy a nézeteltérés nem fenyeget nyílt szakítással a két állam között. A volt tuniszi konzul szerint ugyanis „*nem lesz háború Tunisszal, mivel a bej úgy gondolja,*

⁷⁴⁴ Hammúda levele Barronnak, 1805. május 28. *ANT, Série Historique, Cart. 252., Doss. 685., Doc. 8.; Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 53.

⁷⁴⁵ Rodgers levele Davisnek, 1805. június 29. Uo. 6: 143.

⁷⁴⁶ Rogers levele [Hammúda] tunéziai bejnek, 1805. július 1. *ANT, Série Historique, Cart. 252., Doss. 685., Doc. 9.; Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 146–147.

⁷⁴⁷ Hammúda levele Jeffersonnak, 1805. július 17. *ANT, Série Historique, Cart. 252., Doss. 686., Doc. 15.; Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 185. Magyar nyelvű fordítását lásd az 5-ös mellékletben.

⁷⁴⁸ Davis levele Decaturnak, 1805. július 12. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 176–177.

hogy jobban jár, ha birkákat lop, mintha tigrisekre vadászik”.⁷⁴⁹ Azon az állásponton vagyunk, hogy az utóbbi kortárs állt közelebb az igazsághoz. Az Egyesült Államok ugyanis június 4-én békét kötött Tripolival, így annak blokádját a flotta egy hónappal később beszüntette és teljes erővel képes volt fellépni a tunéziai bejjel szemben. Véleményünk szerint ezzel Hammúda is tisztában volt június elején.

A feszültség mindazonáltal érezhető volt. Rodgers annak ellenére, hogy az amerikai flotta nagy része ekkor még mindig a Tripoli elleni blokáddal volt lekötve, először a *Congress*⁷⁵⁰ és a *Vixen*,⁷⁵¹ majd július 23-át követően többi hajóját is fokozatosan a Tuniszi-öbölbe küldte.⁷⁵² Steward Hezekiah Loomis, aki a *Vixen* nevű briggen teljesített szolgálatot, naplójából tudjuk, hogy a *Vixen* július 26-án feltartott két, a kikötőt elhagyni kívánó muszlim hajót. Az eset során az amerikai hadihajó már nyíltan tüzet nyitott a tunéziai hajókra.

Enyhe szél. Két hajót pillantottunk meg előttünk. Vitorlát bontottunk és lőtávolságon belülre hajóztunk. Ezeket egy polakkaként és egy ágyúnaszádként azonosítottuk. Azok, látva ágyúinkat azonnal szélirányba fordultak. Egy lövést adtunk le keresztben a hajóorrával. [...] Ezt követően ennek fedélzetére és az ágyúnaszád fedélzetére léptünk. Kiderült, hogy a legénység tunéziai és menle-velüket Davis konzultól kapták.⁷⁵³

8.1.3. Rodgers ultimátuma és a tunéziai követküldés, 1805. augusztus 2. – szeptember 5.

Július 31-én véget ért a Tripoli elleni blokád, így Rodgers a teljes flottát Tuniszhoz küldte. Az amerikai flotta addigi történetében soha nem vontak egybe ekkora haderőt, összesen tizennyolc hadihajót egyetlen helyen sem. Augusztus 1-re a Földközi-tengeren tartózkodó összes amerikai hajó Tunisz előtt volt.⁷⁵⁴ A hajók összevonását a korábban említett napló alapján rekonstruálhatjuk.

Délután 1 órakor számos hajót pillantottunk meg a horizonton, néhány közülük igen nagy volt, 4 órakor kapcsolatba léptünk az elsővel, mely a *Constitution* volt. Rodgers parancsnok flottája tizenhat hajóból állt. Csatlakoztunk hozzájuk Tunisznál. Mostanra a flotta magában foglalta a *Constitution*ot, a *Constellation*ot, az *Essex*et, a *John Adam*st, a *Syren*et, a *Vixen*et és a *Franklin* brigget, a *Nautilus* és az *Enterprise* [Enterprise] szkúnert, a *Hornet* szlúpot és 8 ágyúnaszádot, a hadihajók teljes száma tizennyolc volt.⁷⁵⁵

⁷⁴⁹ Eaton levele Hullnak, 1805. július 26. Uo. 6: 196.

⁷⁵⁰ Rodgers levele Decaturnak, 1805. július 1. Uo. 6: 146.

⁷⁵¹ Rodgers levele Coxnak, 1805. július 10. Uo. 6: 173.

⁷⁵² ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 268.

⁷⁵³ Kivonat Loomis naplójából, 1805. július 26. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 196.

⁷⁵⁴ WHEELAN: *Jefferson's War*, 308.

⁷⁵⁵ Kivonat Loomis naplójából, 1805. július 31. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 198–199.

Rodgers a katonai fölény birtokában haditanácsot tartott a *Constitution* fedélzetén. Augusztus 2-án a rangidős kapitányokkal és az események további alakulásában nagy szerepet játszó Tobias Learrel (1762–1816)⁷⁵⁶ folytatott tanácskozás eredményeképpen Rodgers ultimátumot küldött Hammúdának.

Az Ön kijelentése [...], hogy megjelenésem itt egy flottával a parancsnokságom alatt nem csak hogy megakadályozza minden lehetőségét a kibékülésnek, hanem az Ön részéről azonnali hadüzenettel ér fel⁷⁵⁷ [...] így Öexcellenciája minden kétséget kizárólag látni fogja, hogy részemről helyes és szükséges is, hogy mind támadó, mind védelmi lépéseket tegyek az Ön kormányzóságával szemben 36 órán belül, ha nem kapok üzenetet Öntől ebben a fontos és (számomra) legalább annyira fájdalmas kérdésben.⁷⁵⁸

A flottaparancsnok harciasságának okát és a kedvező katonai pillanat megragadását világosan megmagyarázta. Rodgers véleménye szerint ugyanis

Kormányom felhatalmazásával szükséges volt engedélyezni, hogy kardot rántsak a nemzet becsületének és érdekének védelmében egy olyan pillanatban, amikor tudtam, hogy katonai erőnk megfelelő ahhoz, hogy tíz nap alatt arra kényszerítse őt [Hammúda], hogy térden állva kérjen bocsánatot.⁷⁵⁹

A bej felmérte helyzetét, vagyis hogy az amerikai flotta bármikor megkezdheti Tunisz bombázását ezért diplomáciai manőverezésbe kezdett, célja az időhúzás volt. Hammúda jó politikusként tudta, hogy rögtön nem adhatja fel a küzdelmet, mert ezzel csak országa tekintélyének csökkenését érné el a nemzetközi politikában. A bej Davis révén közölte Rodgerssel, hogy levelére nem tud válaszolni, mivel sem ő, sem keresztény titkárai nem olvasnak angolul.⁷⁶⁰ A bej mindazonáltal kijelentette, hogy a békét fenn kívánja tartani, de nem kíván a parancsnokkal tárgyalni, mivel ahogyan fogalmazott „*a szerződést az Amerikai Egyesült Államok elnökével kötöttem, nem pedig a flottaparancsnokkal*”.⁷⁶¹

Rodgers végül hajlott a határidő meghosszabbítására, azonban garanciát kívánt a béke megerősítésére, illetve megkötésére. A garanciát a brit és a francia konzul jelenléte szavatolta volna, annak aláírása során. Rodgers a biztosíték szövegét is megírta és augusztus 5-ei levelé-

⁷⁵⁶ Tobias Lear politikus és diplomata volt. George Washington haláláig az elnök személyi titkáráként dolgozott. Lear Thomas Jefferson elnöksége alatt is bizalmat élvezett, aminek köszönhetően ő tárgyalta a muszlim államokkal az első barbár háború időszakában. Jefferson 1803-ban nevezte ki főkonzulnak Észak-Afrikába, ahol jelentős szerepe volt a Tripolival való béke megkötésében 1805-ben.

⁷⁵⁷ MAALOUF-LIMAM: *Mission of the American Squadron*, 91.

⁷⁵⁸ Rodgers levele [Hammúda] tunéziai bejnek, 1805. augusztus 2. *ANT, Série Historique*, Cart. 252., Doss. 686., Doc. 18., 19., 45.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 202. Magyar nyelvű fordítását lásd a 6-os mellékletben.

⁷⁵⁹ PAULLIN: *Diplomatic Negotiations*, 95.

⁷⁶⁰ Hammúda ahogyan korábban már olvashattuk igen művelt ember volt, így véleményünk szerint a nyelvi nehézségekre való hivatkozás ebben az esetben valóban csak az időhúzást segítette elő.

⁷⁶¹ Davis levele Rodgersnek, 1805. augusztus 3. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 204.

ben értesítette Davist, hogy a biztosíték szövegét Stephen Decatur fogja átadni neki. Rodgers továbbá azt kívánta, hogy a kapitány csatlakozzon Davishez a bejjel történő találkozás során.⁷⁶²

George Davis tevékenysége összességében nem volt kielégítő, amikor az amerikai érdekeket képviselte Tuniszban. Az amerikai kormány így a korábban már említett Tobias Leart bízta meg, hogy tárgyaljon a bejjel a nemzet érdekében. Hammúda kezdetben nem fogadta el, hogy Lear Jefferson elnök és az Egyesült Államok hivatalos megbízottja, így nem volt hajlandó vele tárgyalni.⁷⁶³ Miután rájött „tévedésére” augusztus 5-én levelet írt Learnek, melyben kijelentette, hogy szívesen fogadná őt palotájában.⁷⁶⁴

Hammúda és Lear arra a megegyezésre jutott, hogy a nézeteltérés elrendezése végett a bej elküldi különleges követét az Egyesült Államokba.

Újra biztosítani szeretném Önt békés szándékaimról és barátságomról, valamint az elnök iránti tiszteletemről, akármi legyen is az Ön vagy a flottaparancsnokok szándéka, [...] Azt javaslom Önnek, hogy elküldöm Kormányzóságom egy kiváló személyét az Ön Kormányához, aki megmagyaráz és elrendez mindent, ami fel fogja gyorsítani a végső megegyezést közöttünk.⁷⁶⁵

A követküldést, vagyis a nézeteltérés ilyen módon történő megoldását Rodgers a bejhez írt augusztus 11-ei levelében szintén üdvöztetőnek találta.

A miniszterrel kapcsolatban, akit Őexcellenciája javasolt az Egyesült Államokba küldeni, kijelentem, hogy a Kormányom a neki kijáró tisztelettel fogja majd fogadni és nincs kétségem afelől, hogy ez lesz a legüdvösebb megoldás mindkét állam számára.⁷⁶⁶

⁷⁶² Rodgers levele Davisnek, 1805. augusztus 5. Uo. 6: 206. Hammúda a Rodgers által megfogalmazott biztosítékot nem írta alá és Decaturt sem fogadta. PAULLIN: *Diplomatic Negotiations*, 99.

⁷⁶³ Korábban is történt hasonló esemény, ugyanis 1803-ban Hammúda szintén nem volt hajlandó James Leander Cathcart amerikai konzulként fogadni. MAALOUF-LIMAM: *Mission of the American Squadron*, 84.

⁷⁶⁴ [Hammúda] tunéziai bej levele Learnek, 1805. augusztus 5. ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 685., Doc. 21.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 207.

⁷⁶⁵ Hammúda levele Learnek, 1805. augusztus 9. ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 688., Doc. 25.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 221. Magyar nyelvű fordítását lásd a 7-es mellékletben.

⁷⁶⁶ Rodgers levele [Hammúda] tunéziai bejnek, 1805. augusztus 11. ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 685., Doc. 29.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 223.

Hammúda jelöltje és választottja a kialakult félreértés rendezésére Szidi Szulejmán Mellimelli volt.⁷⁶⁷

(Jobbra: Mellimelli tunéziai amerikai követ)

Mellimelli és családja hosszú idő óta a bej bizalmát élvezte. A „kormányzóság kiváló személyisége”⁷⁶⁸ több alkalommal látott el diplomáciai feladatokat Hammúda szolgálatában. Egyrészt Mellimelli amerikai megbízását megelőzően többek között nápolyi és genovai követ is volt.⁷⁶⁹ Másrészt a bej minden bizonnyal elégedett volt Mellimelli Újvilágban végzett tevékenységével, mivel visszaérkezését követően kinevezte követének a spanyol udvarba.⁷⁷⁰

A tunéziai diplomata családjának egyik tagja szintén a bej szolgálatában állt az 1800-as évek elején. Rodgers Robert Smith, haditengerészeti miniszternek írt levelében például arról számolt be, hogy Mellimelli testvére a tuniszi fegyveres alakulatok főparancsnoka volt 1805-ben.⁷⁷¹

Hammúda Jeffersonhoz írt augusztus 31-ei levelében szintén tájékoztatta az elnököt a követ, Szidi Szulejmán Mellimelli Egyesült Államokba való küldéséről, továbbá arról a szándékról, hogy a korábbi szerződéseket hajlandó megváltoztatni, illetve kész kiegészíteni.⁷⁷² Az egyik legfontosabb kiegészítés az volt, hogy az Amerikai Egyesült Államok ismételtlen meg-

⁷⁶⁷ A források a követ nevének legkülönbözőbb alakjait közölték. Például: Malemelli (*United States' Gazette*, 1806. január 7.), Meley Meley (Smith: *Washington Society*, 400.), Mella Menni (*Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 448.), Mellemaley (Uo. 6: 515.), Melli Meli (*Republican Star*, 1806. szeptember 23.), Sadi Solyman Melimeli (*Columbian Centinel*, 1805. november 23.), Sidi Soliman Melli Melley (*Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 36.), Sidi Soliman Melli Melli (Uo. 6: 365.), Sidi Solyman Melimeli (*Alexandria Advertiser*, 1805. november 15.), Sidi Suliman Mala Manni (*National Intelligencer*, 1805. november 18.), Sidi Sulyman Mala Manni (*Suffolk Gazette*, 1805. december 9.), Sidii Suleman Mell Meli (*Mercantile Advertiser*, 1806. szeptember 12.), Soliman Melemelli (*Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 256.), Soliman Mili Mili (Uo. 6: 511.). A szakirodalom szintén nem egységes ebben a kérdésben. Jelen értekezésben a Louis Wright és Julia Macleod munkájában használt változatot használtuk. A szerzők állítása szerint ugyanis ez a leginkább használatos alakja a tunéziai követ nevének. WRIGHT – MACLEOD: *Mellimelli*, i. m.

⁷⁶⁸ Hammúda levele Learnek, 1805. augusztus 14. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 226.

⁷⁶⁹ Lear levele [Madison] külügyminiszternek, 1805. szeptember 4. Uo. 6: 273.

⁷⁷⁰ Campbell levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1807. február 27. Uo. 6: 508–509.; Campbell levele David Porternek, 1807. március 7. Uo. 6: 511.; Porter levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1807. március 29. Uo. 6: 513–514.; Campbell levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1807. április 8. Uo. 6: 514–515.

⁷⁷¹ Rodgers levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1805. szeptember 3. Uo. 6: 271.

⁷⁷² Hammúda levele Jeffersonnak, 1805. augusztus 31. *ANT, Série Historique*, Cart. 252., Doss. 685., Doc. 34.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 256.

kapta a „*legnagyobb kedvezmény elvét élvező állam*” státuszt.⁷⁷³ Ez a jövőben azt jelentette, hogy ettől kezdve kevesebb kereskedelmi vámot kellett fizetnie az amerikaiaknak, továbbá az amerikai hajókat sem foghatták el többé jogtalanul tunéziai hajók, illetve alattvalók. Ezt a kiegészítési szándékot támasztja alá Juszuf Hodzsa, a bej miniszterének Tobias Learhez augusztus 31-én keltezett levele is.

Tudatom Önnel, hogy a vámokra vonatkozó cikkely tekintetében [a bej] biztosított, hogy ettől kezdve és a követ, Szidi Szulejmán Mellimelli Amerikából való visszatéréséig amerikai alattvaló, aki ide kíván jönni kereskedni nem kötelezhető és nem kényszeríthető arra, hogy olyan vámot fizessen, mely meghaladja azt, amit itt a legnagyobb kedvezmény elvét élvező államok szoktak fizetni. És hasonlóképpen nem fog igénybe venni máshogy amerikai hajókat, amire időnként szükség lenne, csak ugyanolyan feltételek és körülmények között, ahogyan a legnagyobb kedvezmény elvét élvező államok hajóival hasonló körülmények között azt tennék.⁷⁷⁴

Az Egyesült Államok és a Tuniszi Kormányzóság közötti 1805-ös krízis a Földközi-tengeren szeptember 5-én ért véget, amikor Mellimelli a *Congress* fregatt utasaként elhagyta Tuniszt és elindult az Egyesült Államokba.⁷⁷⁵ Rodgers az 1805-ös év tavaszán, illetve nyarán a Tuniszi-öbölben lezajlott események kapcsán elégedettségét fejezte ki.

Elégedett vagyok, hiszen ez a lecke nem csak megváltoztatta [Hammúda] véleményét a tengeri erőnkkel kapcsolatban, hanem arra is ráébresztette őt, hogy milyen jelei vannak saját gyengeségeinek.⁷⁷⁶

A flottaparancsnok a Tripoli elleni háború és a tunéziai krízis hőseként térhetett haza az Egyesült Államokba 1806 nyarán. Rodgers olyan flottaparancsnok volt, aki felismerte, hogy a katonai feladatok mellett jelentős diplomáciai feladatok is a kötelességei közé tartoztak. „Diplomata admirális” volt, aki a parancsnoksága alatt álló flottát diplomáciai eszközökre is tudta használni.

Hammúda, a látszólag vesztes fél is méltósággal került ki a nézeteltérésből. A bej uralma töretlenül fennmaradt Tunéziában, emellett nemzetközi tekintélye sem rendült meg jelentősen.

⁷⁷³ Ilyen ország volt például Nagy-Britannia vagy Franciaország. A kisebb tengeri államok, például a Holland Egyesült Tartományok vagy Dánia és ekkor még az Egyesült Államok kevés kedvezményt kaptak Észak-Afrikában. Az 1799-es tunéziai–amerikai szerződés 14. cikkelyében is megfogalmazódott a legnagyobb kedvezmény elvét élvező állam formula. 1805-ben szükséges volt a kedvezmény újbóli megfogalmazása, illetve megerősítése.

⁷⁷⁴ Hodzsa levele Learnek, 1805. augusztus 31. *ANT, Série Historique*, Cart. 252., Doss. 685., Doc. 32.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 257.

⁷⁷⁵ Mellimelli és kísérete szeptember 3-án lépett a *Congress* fedélzetére a Tuniszi-öbölben, Rodgers levele Decaturnak, 1805. szeptember 3. Uo. 6: 272. Az amerikai fregatt két nappal később hagyta el a Tuniszi-öblöt. *Kivonat a Constitution hajónaplójából*, 1805. szeptember 5. Uo. 6: 274.

⁷⁷⁶ Rodgers levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1805. augusztus 21. Uo. 6: 240.

Ennek egyik legnyilvánvalóbb bizonyítéka az, hogy további uralkodásának legjelentősebb eseménye az Algír felett aratott 1807-es győzelme volt. Ezt a győzelmet nem tudta volna megvalósítani, ha költséges háborúba bonyolódott volna az Egyesült Államokkal.

8.2. Szidi Szulejmán Mellimelli tevékenysége az Egyesült Államokban, 1805–1806

8.2.1. Mellimelli Norfolkban és Washingtonban, 1805. november 4. – 1806. május 25.

A *Congress* fregatt, fedélzetén a diplomatával és népes kíséretével, szeptember 5-én hagyta el a Tuniszi-öblöt és indult el Észak-Amerika felé.⁷⁷⁷ A tunéziai küldöttséget Mellimellin kívül összesen tizenegy fő alkotta. A követ kíséretéhez tartozott két hivatalnok, egy titkár, egy szakács, egy borbély, egy inas, három jól megtermett szerezsen testőr, továbbá egy vagy kettő egyéb feladatot ellátó személy.⁷⁷⁸ A *Congress* zavartalanul hajózott keresztül a Földközi-tenger nyugati medencéjén utasaival és szeptember 22-én kikötött a marokkói Tangerben. Az észak-afrikai várost elhagyva a következő kikötőt már Észak-Amerika keleti partjának valamelyik városa jelentette.

A *Congress* Tangerből történő szeptember 25-i kihajózását követő negyvenedik napon, november 4-én érkezett meg a virginiai Hampton Roadsra és kötött ki Norfolkban.⁷⁷⁹ Decatur, aki ekkor már a *Congress* kapitánya volt, a rossz időjárás miatt csak három héttel később tudta a tunéziai diplomatát eljuttatni Washingtonba.⁷⁸⁰ Ezen időszak alatt a tunéziaiak az *Alexandria Advertiser* beszámolója szerint Norfolk városának vendégszeretetét élvezték. Az alexandriai lap állítása szerint a vendégek november 14-én megvacsoráztak a Bainbridge Hotelben, majd ezt követően szállásukon fogadták a polgármestert és a város néhány tiszteletreméltó személyét. A tunéziai küldött, minthogy kitűnő érzéke volt a diplomáciai protokollhoz, másnap reggel látogatásával viszonzta ezt a kedvességet. Az afrikaiak megjelenésének újdonsága, nagyszerű török stílusú ruháik már Norfolkban is nagy feltűnést keltettek, ahogyan később Washingtonban. Emellett az újság véleménye Mellimelliről összességében pozitív

⁷⁷⁷ A *Congress* állomásait a Földközi-tengeren lásd Uo. 6: 36.

⁷⁷⁸ WRIGHT – MACLEOD: *Mellimelli*, i. m. A követség tagjait név szerint is ismerjük. James Madison, aki 1801 és 1809 között volt az Egyesült Államok külügyminisztere (*Secretary of State*) a Cathcartnak írt 1806. június 21-ei levelében a nekik adandó ajándékok kapcsán felsorolta a kíséret tagjait. Mellimelli kísérete volt: Ali Hodzsa, Muhammad Su, Muhammad Bel Hodzsa, Musztafa, Szulejmán és Háddzsi Muhammad. A [Madison] külügyminiszter levele Cathcartnak, 1806. június 21. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 445.

⁷⁷⁹ Decatur levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1805. november 4. Uo. 6: 302.; *Alexandria Advertiser*, 1805. november 11.; IRWIN: *Diplomatic Relations*, 164.; MARR: *Cultural Roots*, 66.

⁷⁸⁰ WRIGHT – MACLEOD: *Mellimelli*, i. m.; *Alexandria Advertiser*, 1805. november 15.

volt: „A nagykövet 50 év körüli, komoly és méltóságteljes viselkedésű embernek látszik.” – írta a lap.⁷⁸¹

A tunéziai követségről kialakult amerikai képet ekkor a megbecsülés és a tisztelet, a másik kultúrájának elfogadása jellemezte. Ahogyan azt a helyi újságokban olvashatjuk, az amerikai kormány és népet nagy tisztesség érte a követség révén.

A barbár hatalmak politikája szerint ezt a megbízást megkülönböztetett tiszteségnek kell tekinteni az Egyesült Államok felé, mivel ezek a hatalmak soha nem küldtek minisztereket akárhová, csak olyan nemzetekhez, melyek hatalmát nagy tiszteletben tartják.⁷⁸²

Az amerikaiak feladata volt a tunéziaiak kényelmének és szállásának biztosítása, továbbá azok megfelelő illetménnyel való ellátása.⁷⁸³ Viszonzásul a tunisziak sem érkeztek üres kézzel és országuk hagyományainak megfelelően sokféle ajándékot, többek között négy gyönyörű arab lovat is hoztak Tuniszból.⁷⁸⁴

November 29-én délelőtt fél tizenkettőkor a *Congress* fregatt és annak kapitánya, Decatur teljesítette a nyáron rábízott feladatát, ugyanis a Potomacra felhajózva Greenleaf Pointnál elérte Washington-t.⁷⁸⁵ Mellimelli másnap reggel szállt partra kíséretével és kezdte meg diplomáciai tevékenységét az Egyesült Államokban.⁷⁸⁶ 1805 hátralévő részében és 1806 tavaszi hónapjaiban Washington lakossága és politikai elitje látta vendégül a tunéziai diplomatát és kíséretét.

A követség tagjainak megítélése ezen időszak alatt jelentős változáson ment keresztül. A kezdetben szívesen látott vendégek és elsősorban Mellimelli fokozatosan jutott el Cathcart volt tuniszi és tripoliszi konzul szavaival élve a „*társadalom politikai pestise*” megjelölésig.⁷⁸⁷ A kormány Mellimelli minden kívánságát teljesítette. Például a tunéziaiak szállásának kijelölt, Capitol Hillen található Stelle's Hotelt tengerészgyalogos őrséggel látták el.⁷⁸⁸ Az őrség mellett a kormány heti kétszáz dollár illetményt biztosított a követnek és kíséretének. A

⁷⁸¹ *Alexandria Advertiser*, 1805. november 15.

⁷⁸² Uo. 1805. november 19.; *National Intelligencer*, 1805. november 18.

⁷⁸³ PLUMER, William: *Memorandum of Proceedings in the United States Senate, 1803–1807*. Macmillan, New York, NY, 1923. 334.

⁷⁸⁴ Thomas Turner levele Preblenek, 1805. november 13. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 308. Plumer szenátor véleménye szerint ezek a lovak nem voltak valami értékesek. PLUMER: *Memorandum*, 334.

⁷⁸⁵ Kivonat Loomis naplójából, 1805. november 29. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 312.; *National Intelligencer*, 1805. december 2.

⁷⁸⁶ Mellimellit a szombati nap folyamán fogadta Madison a Külügyminisztériumban. Uo. 1805. december 2.; PLUMER: *Memorandum*, 336.

⁷⁸⁷ Cathcart levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1806. augusztus 20. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 475–476.

⁷⁸⁸ [Smith] haditengerészeti miniszter levele Franklin Whartonnak, 1805. december 2. Uo. 6: 315. Ugyanerről: *Otsego Herald*, 1806. január 2.

társadalomnak ez jelentős terhet jelentett, mivel ezeket az összegeket a közpénzekből vonták el. A *Troy Gazette* úgy vélekedett, hogy az országnak előnyére válik a követ ott tartózkodása. A cikk szerzője azonban remélte, hogy Mellimelli nem lesz sokáig az országban, mivel ez komoly kiadást jelentene a kormánynak és az amerikai népnek.⁷⁸⁹

**Mellimelli Washington DC-ben 1805. november 29 és 1806. január 2 között
(szerk. PZs)**

A tunéziaiak Norfolkhoz hasonlóan Washingtonban is nagy feltűnést keltettek, hiszen az amerikai lakosok soha nem láttak még közelről előkelő muszlim embereket.⁷⁹⁰ Margaret Bayard Smith (1778–1844), amerikai író nő megfigyelései szerint az idegenek jelenléte valósággal felporzódította a főváros életét.

⁷⁸⁹ Cathcart levele [Madison] külügyminiszternek, 1806. július 1. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 448.; *United States's Gazette*, 1806. január 7.; *Troy Gazette*, 1806. január 28. A Mellimellinek és kíséretének kifizetett heti kétszáz dollár (évi 9600 dollár) hatalmas összeg volt az 1800-as években. 1805. január 9 és 1806. január 9 között a kormány hivatalnokai közül a kormányzó 3750 dollár, a kancellár 2500 dollár, a legfelsőbb bíróság bírói 12500 dollár, a főállamügyész 2000 dollár, a kincstárnok 2200 dollár fizetést kaptak. *Republican Watch-Tower*, 1806. február 25. A nem állami hivatalnokok fizetése természetesen ennél sokkal kevesebb volt. 1800 és 1850 között egy nem mezőgazdasági munkás naponta 0,75–1 dollárt, egy asztalos 1,45–1,50 dollárt, míg egy textilipari dolgozó 0,76–1,01 dollárt kapott. LEBERGOTT, Stanley: „Wage Trends, 1800–1900”, In: *Trends in the American Economy in the Nineteenth Century*. The Conference on Research in Income and Wealth, 1960. 462. Table 2. <http://www.nber.org/chapters/c2486>, Hozzáférés: 2013 októbere.

⁷⁹⁰ WHEELAN: *Jefferson's War*, 219. Az amerikaiak a követ országáról és annak történelméről szintén csak felületes információkkal rendelkeztek. Egy forrás például Mellimellit mint karthágói nagykövet említette. SMITH, Margaret Bayard: *A Winter in Washington; or, Memoirs of the Seymour Family*. 2 vols., E. Bliss & E. White, New York, NY, 1824. 1: 25.

Be kell vallanunk, hogy turbános fejük, szakállas arcuk, török öltözetük, mely gazdag selyemben, bársonyban, kasmírban, aranyban és gyöngyben több báméskodó és kitüntetett figyelmet kapott, mint az európai miniszterek szokásos kinézete.⁷⁹¹

Margaret Smith a fentiek mellett kétkötetes írásában, a *Winter in Washington*ban is részletesen beszámolt az afrikai látogatókról. A szerző többek között leírta az „afrikai vadembe-
rek”⁷⁹² fizikai megjelenését (magasság) és gazdagságát is. Smith megfigyelése szerint Mellimelli köntösének aranyhímzése, az alatta található skarlátvörös ruha, mely szintén gazdagon volt kirakva arannyal, és a papucs, mely selyemből készült, valósággal csodálatba ejtette a báméskodó tömeget.⁷⁹³ Emellett Charles William Janson szerint is „a lovas felvonulás nagyszerű volt, továbbá a nagykövet és két titkárának öltözte újdonságként hatott és nagy figyelmet keltett”.⁷⁹⁴

Nem csak a főváros lakosait, hanem az amerikai politikusokat is újdonságként érte a követ jelenléte. A New Hampshire-i William Plumer (1759–1850), aki 1802-től volt szenátor a Kongresszusban a *Memorandum of Proceedings in the United States Senate, 1803–1807* című feljegyzéseiben például több oldalt szentelt a tunéziai küldöttnek. Plumer például egy, a diplomatánál tett látogatása alkalmával alaposan megfigyelte annak külsejét. Mellimelli katonai ruhájában fogadta, ami gazdagon volt kirakva arannyal. A szenátor állítása szerint Mellimelli soha nem viselt kalapot, azonban mindig fehér turbán volt a fején. Emellett nagyszerű sárga marokkói cipőt viselt.⁷⁹⁵

Mellimelli washingtoni tartózkodása alatt számos bálba és multságba kapott meghívást, egyenesen a „báli szezon oroszlánja” volt.⁷⁹⁶ A meghívásokat és az amerikaiak vendégszeretetét viszonzva nem egyszer drága ajándékokat vett vendéglátóinak, kormányhivatalnokoknak és azok feleségeinek. Emellett az összejöveteleken a követ nem győzte csodálkozását

⁷⁹¹ SMITH: *Washington Society*, 400. Bayard egyike volt az első íróknak, akik beszámoltak a Washingtonban zajló eseményekről. 1800 és 1841 között írt leveleit és jegyzeteit, melyekben számos utalás van a tunéziaiakra, Gaillard Hunt publikálta 1906-ban. COLTON, Paul A.: *Margaret Bayard Smith Papers – A Finding Aid to the Collection in the Library of Congress*. Manuscript Division, Library of Congress, Washington, DC, 2011.

⁷⁹² SMITH: *Winter in Washington*, 1: 25.

⁷⁹³ Uo. 1: 27–28.

⁷⁹⁴ JANSON, Charles William: *The Stranger in America: Containing Observations Made during a Long Residence in that Country, on the Genius, Manners and Customs of the People of the United States; with Biographical Particulars of Public Characters; Hints and Facts Relative to the Arts, Sciences, Commerce, Agriculture, Manufactures, Migration, and the Slave Trade*. J. Cundee, London, 1807. 216.

⁷⁹⁵ PLUMER: *Memorandum*, 358.

⁷⁹⁶ SMITH: *Washington Society*, 403. A „Lion of the season” kifejezés jelentését nem igazán lehet megfelelően visszaadni magyarul. Körülbelül úgy lehet értelmezni, hogy Mellimelli teljes lendülettel belevetette magát Washington társadalmi és kulturális életébe.

kifejezni azzal kapcsolatban, hogy a nők ebben az országban milyen nagy társadalmi szabadságot élveznek.⁷⁹⁷

A társadalmi, kulturális és vallási különbségek számos egyéb esetben is jelentkeztek az amerikaiak és tunéziai vendégeik érintkezése során. Ezen különbségek miatti kellemetlen helyzeteket az amerikai politikusok megpróbálták elkerülni. Smith haditengerészeti miniszter egyike volt az elsőnek, aki a követtel találkozott. Az amerikai politikus nem kis zavarban volt, amikor december 7-én Mellimellit meglátogatta. Mellimelli ugyanis ekkor térdére borulva imádkozott, minthogy ramadán hónapja (november 23. – december 22.) volt. Az imádkozás befejeztével a miniszter közös étkezésre invitálta Mellimellit. A muszlim diplomata udvariasan visszautasította ezt, mivel a böjti hónap alatt egy hívő muszlim nem ehet nap közben. A követ azonban kijelentette, hogy az este folyamán szívesen meglátogatná őt és meginna vele egy kávé.⁷⁹⁸

Az étkezés kérdése a Jeffersonnal történő vacsorameghívás alkalmával is problémaként merült fel. December 9-én, ahogyan azt korábban olvashattuk Mellimelli azzal a kéréssel fordult vendéglátójához, hogy ezt a vacsorát a szokásos délután fél négy helyett tegyék napnyugtára. Jefferson eleget tett vendége kívánságának és a vacsorát „*pontosan napnyugtakor*” tartotta meg a Fehér Házban.⁷⁹⁹ A vacsora puritán módon zajlott le, ugyanis Jefferson „*egyszerű és szerény szokásai éles ellentétben álltak a török despotizmus pompázatos külsőségeivel*”,⁸⁰⁰ ami az elnöki vacsorák – nemcsak a Mellimellivel való vacsora alkalmával – megtartásánál is megmutatkozott.⁸⁰¹

Az ilyen és ehhez hasonló vacsorák alkalmával továbbá megoldandó feladatot jelentett az, hogy tolmácsot kellett biztosítani, mivel a tunéziai megbízott nem beszélt angolul. Sir Augus-

⁷⁹⁷ SMITH: *Washington Society*, 404.

⁷⁹⁸ PLUMER: *Memorandum*, 343–344.

⁷⁹⁹ WILSON: *Dealing with Mellimelli*, 3.; DAME, Frederick William: *The Muslim Discover of America*. Books on Demand, Norderstedt, 2013. 120.; *Memoirs of John Quincy Adams*, 1: 378. Barack Obama, az Egyesült Államok 44. elnöke erre az 1805-ös vacsorára emlékezve tartotta meg elnöki vacsoráját 2010-ben. Az amerikai elnök beszédében kijelentette, hogy „*a ramadán arra emlékeztet, hogy az iszlám mindig része volt Amerikának. Az első muszlim nagykövetet, aki Tunéziából érkezett az Egyesült Államokba, Jefferson elnök látta vendégül. [Az elnök] naplementekor vacsorát rendezett a vendégnek, mivel ramadán volt – így ez volt az első ismert iftar a Fehér Házban több mint 200 évvel ezelőtt.*” IIP Digital – „*Thomas Jefferson's Iftar*” <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/inbrief/2011/07/20110729153019kram0.3508199.html#axzz2jUc21CTu>, Hozzáférés: 2013 novembere.

Az elnöki beszéd ellenére egyet kell értenünk Frederick William Dame-mal, aki azt állította, hogy Jefferson soha nem tartott iftar vacsorát. 1996-ban került sor először kimondottan iftar vacsorára, amikor Bill és Hillary Clinton rendezett egy ilyet. DAME: *The Muslim Discover of America*, 120. Úgy gondoljuk, hogy Jefferson csupán figyelmes volt muszlim vendégével 1805-ben.

⁸⁰⁰ JANSON: *Stranger in America*, 216.

⁸⁰¹ A Jefferson korabeli elnökvacsora-etikethez lásd *Thomas Jefferson's Monticello – „Dinner Etiquette”* <http://www.monticello.org/site/research-and-collections/dinner-etiquette>, Hozzáférés: 2013 októbert; STANTON, Lucia C.: *Observing the Health Law*. Charlottesville, VA, 1986.

tus J. Foster, aki 1805 és 1807 között Anthony Merry brit nagykövet (1756–1835) titkáráként tartózkodott Washingtonban, például arra panaszkodott, hogy nem tudott elmenni egy általa nagy érdeklődéssel várt eseményre, mivel december 30-án Mellimelli Merrynél vacsorázott és neki is jelen kellett lennie azon, mivel a társaságban csak ő beszélt olaszul.⁸⁰²

Washington DC látképe 1838-ban

December 22-ét követően, vagyis a ramadán elmúltával a tunéziaiak különböző igényei lényegesen megnövekedtek, ami komoly kihívás elé állította az amerikai kormányt. Először is Mellimelli, mint ahogyan azt Madisonnak jelezte, a *seraglioja*, vagyis háreme nélkül jött Amerikába és azt szerette volna, hogy a kormány biztosítson számára hét nőt. A külügyminiszter válaszában kijelentette, hogy ebben az országban nem megengedett a többnejűség, de Washingtonban biztos talál olyan személyt, aki megfelelő lesz neki. Mellimelli azt válaszolta, hogy mértékletességet és az amerikai törvények iránt tiszteletet tanúsít, így csak négy nőre tartana igényt.⁸⁰³

Ennél az esetnél komolyabb problémát jelentett az, hogy a böjti hónapot követően a tunéziai megbízott kíséretének több tagját az állandó részegség állapota jellemezte. William

⁸⁰² WOLLON, Dorothy – KINARD, Margaret: „Sir Augustus J. Foster and 'The Wild Natives of the Woods,' 1805–1807”, *The William and Mary Quarterly*, Third Series, Vol. 9 (April, 1952), No. 2. 204.

Foster (1780–1848) a 19. század első felének brit politikusa volt. Ő volt a Nápolyba és Szicíliaába küldött brit nagykövet titkára (1802–1804), ugyanilyen minőségében volt jelen az Egyesült Államokban is. Ezen megbízását követően rövid ideig brit *chargé d'affaires* volt Stockholmban, majd 1811-ben nevezik ki a korona nagykövetének az Egyesült Államokba. GERNARD, Bradley E. – KERWIN, Patric: *Sir Augustus John Foster – A Register of His Papers in the Library of Congress*. Manuscript Division, Library of Congress, Washington, DC, 2002. Foster írását az Egyesült Államokról lásd FOSTER, Augustus John: *Jeffersonian America: Notes on the United States of America*. Davis, Richard Beale szerk., Huntington Library, San Marino, CA, 1954.

⁸⁰³ *Balance*, 1806. március 25.; *New England Palladium*, 1806. március 14.

Janson a Stelle's Hotelben tett látogatása során például azt látta, hogy a „*hívatlan látogatók*” minden tízedik, tizenötödik percben tisztán gint ittak. Emellett megjegyezte, hogy „*idejüket főképpen a kis csapszékekben töltötték és estére általában már a részegség állapotában voltak*”.⁸⁰⁴

Az 1805–1806-os esztendő telén nemcsak az észak-afrikaiak voltak színes és nagy feltűnést keltő látogatói Washingtonnak. Számos indián törzs vezetője és kísérete is a fővárosban tartózkodott. Mellimelli élénken érdeklődött az indiánok eredete, vallása és szokásai iránt. Többek között az osagesek külsejét vizsgálta meg alaposan és döbbenet jutott arra a következtetésre, hogy közös őstől származnak.

[Mellimelli] levette turbánját és megmutatta nekik, hogy haja hasonló módon van leborotválva és arról érdeklődött, hogy a népük mindig hasonlóan hordta-e azt. Kik voltak az apáitok? Honnan jöttek az apáitok? Az én országomból jöttek? Hiszen ebben és más egyéb dologban, amit cselekedtek hasonlóak vagytok a népemhez, és a mi [közös] apánk Iszmáil.⁸⁰⁵

Más alkalommal is arra a következtetésre jutott, hogy az indiánok Afrikából, vagy az arábiai Jemenből származnak. Továbbá a tunéziai küldött egyszer az indiánokat nyelvük és kinézetük alapján tatároknak tekintette.⁸⁰⁶ Mellimelli emellett az indiánokat vallásukról is kérdezte.

Többek között azt kérdezte a cserokiktól, hogy melyik prófétában hisznek: Mózesben, Jézus Krisztusban vagy Mohamedben. Ők azt válaszolták, egyikben sem. Ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy ez furcsa, hiszen nem ismert még olyan embert, aki ne követte volna a három közül valamelyiket. Ezt követően megkérdezte, hogy miben hisznek. A Nagy Szellemben válaszolták. [Mellimelli] izgatottan csodálkozott. De ki a közvetítőök vele? Senki sem, mi magunk intézzük ezt az ügyet – hangzott a válasz.⁸⁰⁷

A tunéziai követ eredettörténete egy esetben az amerikaiak neheztelését váltották ki. Mellimelli ugyanis egyszer az amerikaiakat a yesbinekhez hasonlította. A *Northern Post* értesülése szerint az afrikai Yesbin/Yerbin egykori lakói nem voltak mások, mint egyszerű gonosztevők és tolvajok.⁸⁰⁸

Az amerikaiak eredetének kérdése mellett a követ meglehetősen nagy érdeklődést tanúsított az Egyesült Államok politikai rendszere és működése iránt. Ahogyan azt korábbi fejezetben olvashattuk, az *United States' Gazette* és a *Troy Gazette* is beszámolt arról, hogy

⁸⁰⁴ JANSON: *Stranger in America*, 217., 218.

⁸⁰⁵ SMITH: *Washington Society*, 403.

⁸⁰⁶ WOLLON – KINARD: *Augustus J. Foster*, 200., 205.

⁸⁰⁷ Uo. 200–201.

⁸⁰⁸ *Northern Post*, 1806. május 1.; JANSON: *Stranger in America*, 219–220. A *Northern Post* a fentiekhez továbbá hozzátette, hogy Yesbin/Yerbin hasonló Botany Bayhez. Ez az öböl arról volt nevezetes, hogy az Angliából száműzött gonosztevők és fegyencek itt értek partot Ausztráliában.

Mellimelli 1806. január 2-án mind a Képviselőházban, mind a Szenátusban látogatást tett.⁸⁰⁹ A Képviselőházban egy felszólalás alkalmával Mellimelli az olaszul jól beszélő Kentucky-i Thruston Buckner szenátort arról kérdezte, hogy a teremben minden embernek joga van-e felszólalni minden egyes törvény megalkotásánál. Miután a követ igenlő választ kapott, „*döb-benten állapította meg, hogyan vagyunk képesek egy törvénytől többet alkotni egy évben!*”⁸¹⁰

8.2.2. Tárgyalások Mellimellivel

Miközben a tunéziai diplomata az Egyesült Államokban tartózkodott, az elfogott hajók ügye újabb fordulatot vett a Földközi-tengeren. Rodgers ugyanis a haditengerészeti miniszterhez írt 1805. december 5-ei levelében jelentette, hogy a korábban Máltára küldött hajókat eladták.⁸¹¹ Ennek ellenére James Dodge az Egyesült Államok tuniszi *chargé d'affaires*-je (?–1806) szerint nem tűnt úgy, hogy a tunéziai bej ellenséges lépéseket tenne az amerikaiakkal szemben.⁸¹² Mindazonáltal türelmetlenül várta a híreket Amerikába küldött követétől.

Valóban komolyan hiszem, hogy az Egyesült Államoknak soha nem lesz újra nagyobb nézeteltérése ezzel a Kormányzósággal. Őexcellenciája a bej jelenleg tökéletesen nyugodt és látszólag nagyon barátságos. Egyszer egy hónapban meglátogatom őt és el kell hogy ismerjem, mindig örül látogatásomnak. Mindazonáltal egyre izgatottabb az Amerikába küldött nagykövetének jelentései miatt és naponta várja azokat.”⁸¹³

A bej nem hiába várta a híreket Amerikából, ugyanis képviselője, a „*ravasztörök*”⁸¹⁴ nem csak Washington társadalmi és kulturális életébe vetette bele magát teljes erővel, hanem a politikába is. Az 1806-os év első felében Mellimelli ismertette Madisonnal elképzeléseit vagy inkább ura, a tunéziai bej elképzeléseit a két állam között fennálló vitás kérdések rendezéséről. Első levelében kifejezte igényét az elfogott hajók visszaadására vagy kárpótlására, hiszen azok értéke nem túl nagy, körülbelül csupán 4000 dollár.⁸¹⁵ Második levelében a fentiek mellett a követ különféle tengerészeti eszközöket (pl. árboc, vitorlavászon, kötél, ágyú, ágyúgolyó, lőpor stb.) kívánt az amerikai kormánytól, amiért cserébe hároméves békét kínált a két

⁸⁰⁹ *United States' Gazette*, 1806. január 7.; *Troy Gazette*, 1806. január 28.

⁸¹⁰ *United States' Gazette*, 1806. január 7.; PLUMER: *Memorandum*, 365.

⁸¹¹ Rodgers levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1805. december 25. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 327.

⁸¹² Dodge a franciák és a Tripoli elleni háborúban mint sebészasszisztens szolgált az amerikai flottában. 1805. augusztus 17-én Rodgers nevezte ki tuniszi *chargé d'affaires*-nek George Davis helyére. Dodge egészen 1806-os haláláig viselte ezt a tisztséget. Rodgers levele Dodge-nak, 1805. augusztus 17. Uo. 6: 234.; *Register of Officer Personnel*, 16.

⁸¹³ Dodge levele Rodgersnek, 1806. január 28. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 356.

⁸¹⁴ JANSON: *Stranger in America*, 217.

⁸¹⁵ Mellimelli levele [Madison] külügyminiszternek, 1806. február 10. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 365.; IRWIN: *Diplomatic Relations*, 164.

állam között. Mellimelli emellett visszautasítás esetén hadüzenettel fenyegette meg a külügyminisztert.

Az elnöknek célszerűnek kell gondolnia, hogy utasítást adjon bizonyos mennyiségű tengerészeti eszköz berakodására a xebec fedélzetére. [...] Ez lenne a módja a béke és egyetértés fenntartásának még legalább három évig, [...] ha ezek a feltételek nem teljesülnek Tuniszba történő visszaérkezésemtől számított egy éven belül [...] és] hogy, ha a meglévő nézeteltéréseket nem lehet békésen rendezni ezen időszak alatt, akkor Őexcellenciája, a tuniszi basa a nevezett egy éves időszak leteltét követően parancsot fog adni arra, hogy vágják le az Amerikai Egyesült Államok zászlóját Tuniszban és hadat fog üzeni.⁸¹⁶

Az amerikaiak egyetértettek abban, hogy az elfogott hajók után kárpótlás jár a tunéziai bej-

nek. Azonban Madison (**balra**) és Jefferson sem volt hajlandó semmilyen formában sem sarcot fizetni Tunisznak a béke biztosítása érdekében.⁸¹⁷ Az amerikaiak álláspontját hasonló kérdésekben jól érzékelteti John Randolph képviselő (1773–1833) Szenátusban elmondott beszéde is. Randolph véleménye szerint ugyanis „*milliókat a védelemre, de egy centet sem sarcra*”.⁸¹⁸

A „*tunéziai zsarnok képviselője*”, ahogyan azt Janson munkájában nevezte,⁸¹⁹ az amerikai politikusok álláspontját nem volt hajlandó elfogadni és ragaszkodott követeléseihöz. A tárgyalások holtpontra jutottak és a bej megbízottja április 6-ai levelében kijelentette, hogy kész hazatérni Tuniszba, amint az lehetséges lesz számára.⁸²⁰ Ezzel kezdetét vette az amerikai kormány közel egyéves bizonytalansága a tunéziai ügyek alakulásával kapcsolatban.⁸²¹

⁸¹⁶ Mellimelli levele [Madison] külügyminiszternek, 1806. március 11. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 385–386. Magyar nyelvű fordítását lásd a 8-as mellékletben.

⁸¹⁷ *American State Papers, Foreign Relations*, 2: 799. 1806. április 14.; Jefferson elnöki üzenete a Tunisszal való nézeteltérésre vonatkozóan, 1806. április 18. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 418.; PLUMER: *Memorandum*, 487.; PAULLIN: *Diplomatic Negotiations*, 106.; ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 271–272.

⁸¹⁸ *Northern Post*, 1806. május 1. A „*milliókat a védelemre, de egy centet sem sarcra*” hozzáállás nagyban meghatározta az amerikai külpolitikai gondolkodást a napóleoni háborúk idején. Robert Goodloe Harpernek (1765–1825) tulajdonítható a fenti kijelentés, mely az úgynevezett „XYZ-ügy” kapcsán hangzott el. Az „XYZ-ügy” a franciák elleni kvázi háború egyik kiváltó oka volt, mely során a franciák megvesztegetési pénzeket akartak kicsikarni az amerikaiakból.

⁸¹⁹ JANSON: *Stranger in America*, 215.

⁸²⁰ Mellimelli levele [Madison] külügyminiszternek, 1806. április 7. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 414.

⁸²¹ Hatodik éves elnöki üzenet, 1806. december 2. *Writings of Thomas Jefferson*, 1: 65.

8.2.3. Mellimelli körútja a keleti parton és a „Franklin-probléma”, 1806. május 25. – szeptember 17.

Washington egészen május végéig vendégül látta Mellimellit és kíséretét.⁸²² Az amerikaiak ezt követően körutat szerveztek a tunéziai diplomatának végig a keleti parton, aminek nem titkolt célja az volt, hogy meggyőzzék őt az ország nagyságáról és erejéről.⁸²³ A külügyminiszter ennek megfelelően körlevelet küldött a jelentősebb városok polgármestereinek, hogy azok fel tudjanak készülni a tunéziaiak fogadására.

Uram! Úgy gondoljuk, helyénvaló, hogy a tuniszi miniszternek, mielőtt elhagyja az Egyesült Államokat, lehetőséget biztosítsunk arra, hogy megnézhesse nagyobb városainkat és országunk legnépesebb részeit, mivel inkább gyanítható az, hogy az erőnket tekintve téves benyomás alakult ki a fejében.⁸²⁴

Mellimelli valószínűleg megértette a számára szervezett utazás célját és ennek megfelelően nem is sietett elhagyni az Egyesült Államokat. Madison Cathcartot kérte fel, hogy kísérje el a követet és legyen mindenben a segítségére a körút során. A körút első állomása május 25-én Baltimore,⁸²⁵ majd ezt követően az Egyesült Államok legnépesebb városa, Philadelphia (június 1.) volt.⁸²⁶ Az utóbbi városban a követ csak rövid ideig tartózkodott és rögtön tovább indult New Yorkba, ahol szintén csak néhány napot maradt.⁸²⁷ Mellimelli New York-i tartózkodása alkalmával derült ki, hogy kíséretének néhány tagja, Muhammad Su, Szulejmán és Musztafa megtagadta azt, hogy tovább kövesse őt, továbbá azt, hogy visszatérjenek vele Tuniszba. A kíséret tagjai úgy gondolták, hogy inkább Amerikában maradnak, ahol minden tekintetben jobb életük van, mint otthon.⁸²⁸

⁸²² *Universal Gazette*, 1806. május 29.; *Newbury Herald*, 1806. június 3.

⁸²³ PLUMER: *Memorandum*, 344.; WHEELAN: *Jefferson's War*, 219.

⁸²⁴ Körlevél [Madison] külügyminisztertől a tunéziai követ útjára vonatkozóan, 1806. május 19. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 428.

⁸²⁵ *Newbury Herald*, 1806. június 3.

⁸²⁶ *New-York Gazette*, 1806. június 13.

⁸²⁷ A *Commercial Advertiser* állítása szerint Mellimelli június 20-án érkezett a városba. *Commercial Advertiser*, 1806. június 21.

⁸²⁸ WRIGHT – MACLEOD: *Mellimelli*, i. m.; IRWIN: *Diplomatic Relations*, 165.; MARR: *Cultural Roots*, 66.

**Mellimeli az Egyesült Államokban 1805. szeptember 4 és 1806. szeptember 17 között
(szerk. PZs)**

Amíg a muszlim diplomata a jelentősebb városokat látogatta, az amerikai kormány folytatta a neki és a tuniszi bejnek szánt ajándékok – viszonzva a bej által küldött ajándékokat – összegyűjtését. Simon Theus például már március 15-én jelentette Madisonnak, hogy Charlestonban megvásárolta a bejnek szánt rizst.⁸²⁹ Továbbá igen értékes ajándék (600 dollár) volt a bej számára megvett három poligráf, azaz sokszorosító készülék is. A Charles W. Peale-től (1741–1827) beszerzett poligráfok ezüsttel voltak kirakva és szövettel bélelt diófadobozokba voltak elhelyezve.⁸³⁰ Emellett a bejnek, a sahibtappának (magas rangú tuniszi hivatalnok), a diplomatának és kíséretének szánt ajándékok, a követség amerikai tartózkodása alatt kifizetett illetmény és az egyéb költségek (például hintó bérlése) összegét 10 ezer dollárban határozták meg. Cathcart jelentéséből tudjuk, hogy ez az összeg nem fedezte a kiadásokat, és 3000 dollár ráfizetés keletkezett.⁸³¹

⁸²⁹ Theus levele [Madison] külügyminiszternek, 1806. március 15. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 389.

⁸³⁰ Peale számlakivonata az Egyesült Államoknak a tunéziai bejnek szánt ajándékokról, 1806. április 4. Uo. 6: 413. Peale egyike volt a legtehetségesebb amerikai művészeknek az 1800-as években. 1780-ig aktívan részt vett a politikai életben, ezt követően érdeklődése a természettudományok felé fordult. Peale barátja volt Jeffersonnak, akit szintén érdekelték a tudományok és a felfedezések. *Thomas Jefferson's Monticello – „Charles Willson Peale”* <http://www.monticello.org/site/research-and-collections/charles-willson-peale>, Hozzáférés: 2013 októberre.

⁸³¹ Cathcart levele [Madison] külügyminiszternek, 1806. július 1. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 448.

Az ajándékok végső összetételéről Charles Davenport Coxe tengerészgyalogos, aki mint *chargé d'affaires* volt jelen 1806 végén Tuniszban, leveléből értesülhetünk.⁸³² A tuniszi kikötőbe érkező hajó rakománya többek között „kávé, kosenil [bíortetű], porcelán, csokoládé, bútor, gyömbér, börsönyfa [kékfa], rum, fűszerpaprika, poligráf stb.” volt.⁸³³

Mellimelli a körút utolsó állomását, Bostont július elején érte el.⁸³⁴ A tunéziai megbízottat washingtoni tartózkodásához hasonlóan szintén meghívták bálozni.⁸³⁵ Ezt megelőzően pedig július 4-ét is ebben a városban „ünnepelte”. Ezen a napon az *Olive Branch* újság értesülése szerint pohárköszöntőjében az amerikai nép iránti megbecsülését fejezte ki. Mellimelli szerint ugyanis „minden külföldi megbízott hasonlóképpen lenyűgözve térhessen haza országába az amerikai vendégszeretettel kapcsolatban, mint én, aki örökké jó szívvel fogok emlékezni rá”.⁸³⁶

Cathcart a köszöntő ellenére már nagyon várta a tunéziai követ hazahajózását, hiszen Mellimelli igényei számára terhet jelentettek. Mellimellinek azonban kifogása volt az erre a célra kijelölt hajóval, a *Franklin* briggel kapcsolatban.⁸³⁷ Többek között ezt a hajót jelölték ki az amerikaiak kárpótlásként az elfogott tuniszi hajók ellenében. A tunéziai diplomata azonban nem kívánt hazautazni ezen a vitorlásán. Mellimelli a hajóval kapcsolatos kifogását Jeffersonnak július 26-án írt levelében is kifejtette. A követ érvelésének alapja az volt, hogy a nevezett hajó 1803-ban már volt tuniszi tulajdonban, mint zsákmányolt hajó. Ezt a hajót nem sokkal ezt követően a bej parancsára eladták Triesztben.⁸³⁸

Uram! A *Franklin* brigg tegnap megérkezett ide és nagy aggodalommal úgy vettem észre, hogy az egy zsákmányolt hajó, melyet egy tripoliszi hadihajó fogott és adott el Tuniszban 1803-ban. Ezt a hajót kétszer használtam szállításra és ezt követően Tuniszból Triesztbe küldtem, ahol azt eladták a tuniszi basa kifejezett utasítására. Következésképpen nem tudom elfogadni azt azoknak a hajóknak a helyettesítéseként, melyeket Tripoli előtt fogtak el [...] Azt kérem,

⁸³² Coxe az amerikai tengerészgyalogság hadnagya volt a 19. század elején. Coxe 1806-ban a *Hornet* brigg fedélzetén érkezett a Földközi-tengerre. A hadnagyot James Dodge halálát követően nevezték ki tuniszi *chargé d'affaires*-nek, melyet egészen 1807-ig be is töltött. *Register of Officer Personnel*, 63.

⁸³³ Coxe levele John H. Dentnek, 1807. január 5. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 497–498.

⁸³⁴ IRWIN: *Diplomatic Relations*, 165. i. m. *Repertory*, 1806. július 2.; *Salem Register*, 1806. július 3.; *Northern Post*, 1806. július 10.

⁸³⁵ Mellimelli július 14-én részt vett a Mr. Labotierre által rendezett bálon, ahol többek között török táncokat is bemutattak. *Columbian Centinel*, 1806. július 12.

⁸³⁶ *Olive Branch*, 1806. július 23.

⁸³⁷ *Otsego Herald*, 1806. augusztus 28.

⁸³⁸ A *Franklin* brigget 1795-ben építették Philadelphiában. A hajót a Tripoli elleni háború idején, 1802. június 17-én a muszlimok elfogták és ezt követően eladták a tunéziai bejnek. A bej nem sokkal ezt követően ismételtén eladta a *Franklint*. 1805 áprilisában vásárolta vissza James Barron Triesztben. *Dictionary of American Naval Fighting Ships* – „*Franklin*” <http://www.history.navy.mil/danfs/f4/franklin-ii.htm>, Hozzáférés: 2013 novembere; IRWIN: *Diplomatic Relations*, 165–166. A hajó visszavásárlásáról: Thomas Robinson levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1805. április 23. *Naval Documents, Barbary Wars*, 5: 531–532.

hogy vagy utasítsa Mr. Cathcartot, hogy béreljen nekem egy kis hajót, mely elszállít engem Tuniszba, vagy engedje meg nekem, hogy béreljek egyet magamnak.⁸³⁹

Mellimelli kifogása közel sem volt jelentéktelen, mint ahogyan azt Charles Paullin monográfiájában állította.⁸⁴⁰ A tunéziai bej képviselőjének kitűnő diplomáciai felkészültségét és emlékezetét mutatja a „*Franklin*-eset”. Mellimelli egy négy évvel korábbi eseményre, vagyis, hogy a hajó tuniszi tulajdonban is volt, tisztán emlékezett 1806-ban. Az amerikai politikusok részéről finoman szólva is óriási baklövés volt, hogy éppen azt a hajót akarták ajándékképpen Tuniszba küldeni, amely a bejnek egyszer már nem kellett. Még Cathcartnak is, aki olyannyira várta már Mellimelli hazautazását, tisztában kellett volna lennie a hajó előtörténetével. A konzult ugyanis 1802-ben értesítették arról, hogy a *Franklin* brigget a tripolisziak elfogták és ezt követően eladták a tunéziai bejnek.⁸⁴¹

A követ kifogása és kérése így véleményünk szerint jogos volt. Az amerikaiak is felismerték ezt és egy másik hajót, a *Two Brotherst* jelölték ki, hogy szállítsa a diplomatát és a bejnek szánt ajándékokat Tuniszba.⁸⁴² A hajóra történő átrakodás augusztus 20-án fejeződött be,⁸⁴³ szeptember 17-én ki is hajózott Bostonból és elindult Tunisz felé.⁸⁴⁴

8.2.3. Mellimelli visszatérése Tuniszba, 1806. december 17.

Mellimelli úgy hagyta el az Egyesült Államokat, hogy annak politikai vezetése nem volt biztos abban, sikerült-e rendezni a két állam közötti nézeteltéréseket.⁸⁴⁵ A haditengerészeti miniszter szeptember 4-ei levelében például felhívta az amerikai földköz-tengeri flotta főparancsnokának, Hugh G. Campbellnek (1806. május – 1807. december)⁸⁴⁶ a figyelmét arra, hogy a tunéziai követ bejnek tett jelentése esetleg Hammúda részéről hadüzenetet válthat ki. A miniszter ezért azt javasolta a parancsnoknak, álljon harckészültségben és figyelje a tunézi-

⁸³⁹ Mellimelli levele Jeffersonnak, 1806. július 26. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 462–463.

⁸⁴⁰ PAULLIN: *Diplomatic Negotiations*, 106.

⁸⁴¹ Andrew Morris levele Cathcartnak, 1802. július 22. *Naval Documents, Barbary Wars*, 2: 176–179.

⁸⁴² Menlevél az amerikai *Two Brothers* briggnak, hogy hazaszállítsa a tunéziai nagykövetet Tuniszba, 1806. augusztus 5. Uo. 6: 471.; IRWIN: *Diplomatic Relations*, 166.

⁸⁴³ Cathcart levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1806. augusztus 20. Uo. 6: 475–476.

⁸⁴⁴ *Boston Commercial Gazette*, 1806. szeptember 18.; *American Citizen*, 1806. szeptember 24.; PAULLIN: *Diplomatic Negotiations*, 106.; MARR: *Cultural Roots*, 66–67.

⁸⁴⁵ *American State Papers, Foreign Relations*, 2: 799. 1806. április 14.; ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 272.

⁸⁴⁶ Rodgers levele Campbellnek, 1806. május 27. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 435.; *Register of Officer Personnel*, 9.

ai flotta minden mozdulatát.⁸⁴⁷ A bizonytalan helyzettel az amerikai újságok is tisztában voltak. A *National Intelligencer* hivatkozva Campbell a cádizi amerikai konzulnak írt 1806. decemberi levelére, 1807. március 23-án azt írta, hogy „a tuniszi nagykövet 3-án úgy hajózott el innen [Gibraltár, 1806. december 3], hogy nem a legjobb a véleménye kormányunkról, ami előidézheti azt, hogy a bej ellenséges módon járjon el irányunkban.”⁸⁴⁸

Hammúda pasa bej azonban az amerikaiak helyett számára jelentősebb ellenséggel, az Algíri Kormányzósággal kívánta felvenni a harcot. Algír és Tunisz kapcsolata közel sem volt felhőtlen a 18. században. 1756-ban az algíri csapatok például elfoglalták a kormányzóság jelentős területét. Asma Moalla tunéziai történész szavaival élve „a Tuniszi Kormányzóság teljes, Algír által történő megszállásának fenyegetése mindig Damoklész kardjaként lógott a levegőben”. Ennek a fenyegetésnek vetett véget a tunéziai bej a 1807-ben.⁸⁴⁹

Az Algír elleni háború előkészületeinek idején, december 17-én a *Two Brothers* megérkezett Tuniszba. További kéthónapos amerikai bizonytalanságot követően Hammúda levelet írt Jeffersonnak. A bej 1807. február 27-ei levelében köszönetét fejezte ki az amerikaiak kedvességével kapcsolatban követe irányába és biztosította az amerikai elnököt a béke fenntartásáról a két állam között.

Nagykövetem, Szulejmán Mellimelli, aki biztonságban megérkezett ide az 1806-os év decemberének közepén, hazatérve az ön boldog és virágzó államai-ból, hűségesen átadta nekem az általam mindig szívesen és készségesen fogadott június 20-ai levelét, melyet igyekezetére és szorgalmára bízta [...] Korábbi szerződésünk legyen betartandó törvény azért, hogy az államaink között lévő kereskedelem és párbeszéd virágozzon, és hogy minden kapcsolatunk a teljes és tökéletes kölcsönösség elvén alapuljon.⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ [Smith] haditengerészeti miniszter levele Campbellnek, 1806. szeptember 4. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 479. 1805–1806 között több hajó visszatért Amerikába és csak a *Hornet* brigg érkezett a Földközi-tengerre 1806. május 26-án. Dent levele [Smith] haditengerészeti miniszternek, 1806. május 26. Uo. 6: 434. Campbell meglehetősen nehéz helyzetben volt, mivel parancsnoksága alatt ekkor csak három hajó (*Constitution*, *Hornet*, *Enterprize/Enterprise*) állt. ALLEN: *Our Navy and the Barbary Corsairs*, 272.

⁸⁴⁸ *National Intelligencer*, 1807. március 23.

⁸⁴⁹ MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 55. A háború történetéhez lásd CHÉRIF: *H'ammûda Pacha Bey*, 122.; MOALLA: *Regency of Tunis and the Ottoman Porte*, 56–57.; ABUN-NASR: *History of the Maghrib*, 185–185.; illetve jelen értekezés 69. oldalát.

⁸⁵⁰ Hammúda levele Jeffersonnak, 1807. február 27. *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 508. Magyar nyelvű fordítását lásd a 9-es mellékletben. A *National Intelligencer* májusi számában is a nézeteltérés rendeződéséről számolt be. *National Intelligencer*, 1807. május 27.

8.3. A Magreb és az Egyesült Államok 1816-ot követően

8.3.1. Konvenció az Egyesült Államok és a Tuniszi Kormányzóság között, 1824. február 24.

A Barbár Államok kapcsán a kalózkérdés az amerikaiak részéről 1816-ot követően veszített jelentőségéből, mivel az Algíri Kormányzóság lényegében megszűnt politikai tényezőnek lenni térségben. Emellett az Egyesült Államok kevés érdeklődést mutatott mind Marokkó, mind Tripoli iránt a 19. század második felétől egészen a 20. század közepéig. Ezt az időszakot nevezte Carl L. Brown tanulmányában a „Hosszú közbiztonság” periódusának.⁸⁵¹ Az algíri, a marokkói és a tripoliszi diplomáciai pozíciók alapvetően zsákutcát jelentettek az amerikaiak számára ebben az időszakban. A tunéziai–amerikai kapcsolatok szintén nagymértékben veszítettek jelentőségükből a 19. század húszas éveiben és főleg annak második felében.⁸⁵²

A korábbi fejezetekben említett William Shaler például 1816-ban azt jelentette feletteseinek, hogy a Tuniszba és Tripoliba kinevezett konzulok anyagi körülményei sokkal siralmasabbak, mint azoké, akiket Algírba neveznek ki. Mohamed Adel Manai, a Tuniszi Egyetem docense arra a következtetésre jutott 2004-es tanulmányában, hogy „az amerikai konzulok nem megfelelő anyagi támogatása valójában egyik legfontosabb témáját adta a konzuli levelezésnek”.⁸⁵³

Az amerikaiak részéről meglévő érdektelenség nem csupán az anyagi hiányosságokkal, hanem egyéb tényezőkkel is magyarázható. Legfontosabb tényező volt az 1830-as években a nemzetközi politikában végbement változások. Egyrészt, ahogyan azt a korábbi fejezetekben olvashattuk, a francia monarchia éppen 1830-ban foglalta el az Algíri Kormányzóságot, és vetett véget egyszer és mindenkorra a földközi-tengeri muszlim kalózkodásnak. Algéria, Észak-Afrikában elsőként ekkor lett a francia gyarmatbirodalom része. Másrészt 1835-ben a Tripoliszi Kormányzóság is megszűnt önálló politikai tényezőnek lenni a Mediterráneumban, mivel II. Mahmud oszmán szultán (1808–1839) sikeresen visszaállította a közvetlen szultáni hatalmat a mai Líbia területe felett.⁸⁵⁴

⁸⁵¹ BROWN: *United States and the Maghrib*, 279.

⁸⁵² MANAI, Adel: „American Diplomacy in Tunisia in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries”, *American Diplomacy*, 2014. http://www-test.unc.edu/depts/diplomat/item/2014/0105/ca/manai_tunisia.html, Hozzáférés: 2014 októbere.

⁸⁵³ MANAI: *American Diplomacy in Tunisia*, i. m.

⁸⁵⁴ Lásd jelen értekezés 22–23., 54. és a 126. oldalait.

6. táblázat: Az Egyesült Államok Tuniszi Kormányzóságba küldött konzuljainak és diplomatáinak listája, 1795–1842⁸⁵⁵

Időszak	Megbízott neve	Egyesült Államok elnöke	Huszainidinasztia
1795–1797	ifj. Joseph Donaldson Samuel D. Heap	George Washington (1789–1797)	II. Hammúda pasa bej (1782–1814)
1796–1797, 1799	Joseph Étienne Famin	John Adams (1797–1801)	
1798	James L. Cathcart Richard O’Brien		
1797–1803 1803	William Eaton James L. Cathcart	Thomas Jefferson (1801–1809)	
1803–1805	George Davis		
1805	James Dodge		
1806–1814	Charles D. Coxe	James Madison (1809–1817)	Oszmán (1813–1814)
1813–1815	Mordecai M. Noah		James Monroe (1817–1825)
1815–1819	Thomas D. Anderson		
1819–1824	Townsend Stith		
1824–1825	Charles D. (b) Coxe		
1823–1824, 1825–1841	Samuel D. Heap	John Quincy Adams (1825–1829)	II. Huszein (1824–1835)
		Andrew Jackson (1829–1837)	Musztafa (1835–1837)
		Martin Van Buren (1837–1841)	I. Ahmed (1837–1855)
		William Henry Harrison (1841)	
		John Tyler (1841–1845)	

⁸⁵⁵ SMITH: *America's Diplomats and Consuls*, 90–91.; PERRY, Amos: *An Official Tour Along the Eastern Coast of the Regency of Tunis, Geography and History of the Country, and Manners and Customs of the People*. Standard Printing Company, Providence RI, 1891. 105–107.; ALLEN, *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy*, 336.; BROWN: *Tunisia of Ahmad Bey*, 31.; PERKINS: *Historical Dictionary*, xxiv–xxv.; *The Library of Congress – „Chronological List of Presidents, First Ladies, and Vice Presidents of the United States”* https://www.loc.gov/rr/print/list/057_chron.html, Hozzáférés: 2016 áprilisa; *American Diplomacy, 1775–1825 – „The Early American Foreign Service Database”* <http://www.eafsd.org/locations/264/>, Hozzáférés: 2016 áprilisa.

Az amerikaiak számára az okozott félreértést a Tuniszi Kormányzóság esetében, hogy a Külügyminisztérium időnként nem igazán tudott különbséget tenni sem földrajzi, sem politikai tekintetben az algériai és a tunéziai területek között. A leggyakoribb zavart az okozta, hogy az Egyesült Államok úgy tekintett Tunéziára, mint Franciaország vagy, mint Algéria gyarmatára, illetve részére.⁸⁵⁶ Ezzel szemben, ahogyan azt fentebb kifejtettük, Tunézia – élén a Huszainida bejekkel – egészen 1881-ig, a francia protektorátus kezdetéig független állam vagy legalábbis az Oszmán Birodalom része volt.⁸⁵⁷

A Tuniszi Kormányzóság emellett amerikai mércével mérve elhanyagolható gazdasági tényező és piac volt a 19. század második felében. Ekkora az Egyesült Államok hatalmas belső gazdasági rendszert hozott létre, így a kereskedelmi kapcsolatok Észak-Afrikával, különösen Tunéziával jelentőségüket veszítették. 1824. január 24-ei levelében Samuel D. Heap (1781–1853), aki a Tuniszi Kormányzóságba delegált *chargé d'affaires* és megbízott volt például felhívta a külügyminiszter figyelmét arra, hogy a tunéziai uralkodó, Mahmud ibn ar-Rashíd bej csodálkozását fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy nem lát mostanában amerikai kereskedőket kormányzósága kikötőiben. Heap azon a véleményen volt, amit a bejjel is közölt, hogy ez elsősorban az 1799-ben az Egyesült Államok és Hammúda pasa bej által megkötött szerződés cikkelyeinek tudható be.

[A bej] tudni óhajtotta, hogy az amerikai hajók miért nem látogatják meg soha kikötőit. Én azt válaszoltam, hogy Magasságossága bizonyára tisztában van az indokkal, miszerint mindaddig, amíg jelen szerződés érvényben van addig nem várható, hogy amerikai kereskedőhajókat lásson kikötőibe hajózni. [...] Okkal feltételezhetem, hogy ha olyan változtatásokat hajtanak végre a szerződésben, melyek a leginkább kedvezmény elvét élvező államok közé helyeznek minket, akkor hamarosan látni fogja kereskedni itt vállalkozó szellemű állampolgárainkat, mely rendkívül hasznosnak fog bizonyulni kormányának és alattvalóinak.⁸⁵⁸

Tény, hogy a tunéziai uralkodók folytatni kívánták a kereskedelmi és politikai kapcsolatokat a két állam között. Egyrészt az említett Mahmud bej jelentős engedményeket biztosított az Egyesült Államoknak az 1824-ben megkötött konvencióban, mely immáron véglegesen rendezte az 1797 óta fennálló vitás kérdéseket a két állam között. A 14. cikkely például az Egyesült Államok kereskedelmét a legkedvezőbb feltételekkel támogatta a kormányzóságban.

Az Egyesült Államok lakosainak és állampolgárainak tulajdonában lévő összes hajónak legyen engedélyezve, hogy a Tuniszi Királyság kikötőibe hajózhasson

⁸⁵⁶ MANAI, Adel: *American Diplomacy in Tunisia*, i. m.

⁸⁵⁷ Lásd a 242-es lábjegyzetet.

⁸⁵⁸ *American State Papers, Foreign Relations*, 5: 431. Magyar nyelvű fordítását lásd a 11-es mellékletben.

és, hogy szabadon kereskedhessen az ottani alattvalókkal és lakosokkal fizetve azt a szokásos vámot, melyet az egyéb, a Kormányzósággal békében álló a legnagyobb kedvezmény elvét élvező államok fizetni szoktak.⁸⁵⁹

Másrészt, II. Ahmed ibn Ali, tunéziai uralkodó (1858–1922) követét is elküldte a kétoldalú kapcsolat fenntartása érdekében 1865-ben az Egyesült Államokba.⁸⁶⁰

Ezen események ellenére több amerikai hivatalnok és kereskedő úgy ítélte meg, hogy kilátásai a gazdasági sikerre Tunéziában és általában Észak-Afrikában kedvezőtlenebbek, már csak a földrajzi távolság miatt is, mint Franciaország diplomatáinak és kereskedőinek lehetőségeinél. Az Egyesült Államok számos konzuli tisztviselője ezért úgy tekintett pozíciójára, mint egy lehetőségre, hogy jobban megismerje a vidéket, a kormányzóság lakosait, illetve azok szokásait. Például mind Mordecai Manuel Noah (1785–1851), mind Amos Perry (1812–1899), amerikai konzul leírta tapasztalatait a Tuniszi Kormányzóságról. A Noah által írt *The Travels in England, France, Spain and the Barbary States* és a Perry által papírra vetett *An Official Tour Along the Eastern Coast of the Regency of Tunis*, illetve a *Carthage and Tunis, Past and Present* kitűnő elsődleges forrás Tunézia 19. századi körülményeinek, szokásainak és földrajzának tanulmányozásához.⁸⁶¹

Másrészt az amerikai hivatalnokok egyre inkább úgy gondolták, hogy Észak-Afrika stratégiaiilag a francia érdekszférához tartozik, miközben az Egyesült Államok érdekeltségei a világ más részein vannak. Például a Monroe doktrína is megfogalmazta azt, hogy az Egyesült Államok nem avatkozik bele az európai államok gyarmatainak ügyeibe, illetve az Európában zajló politikai küzdelmekről is távol tartja magát. A doktrínának köszönhetően a Washington és Jefferson által a 18–19. század fordulóján megfogalmazott külpolitikai koncepció kiegészült és új tartalommal bővült.

Európát illető elvi hozzáállásunk, [...] ugyanaz marad, azaz, hogy egy európai hatalom belügyeibe sem kívánunk beleavatkozni; hogy a de facto kormányzatot a magunk részéről törvényes kormányzatnak ismerjük el; hogy barátságos

⁸⁵⁹ *Konvenció a Tuniszi Kormányzóság és Egyesült Államok között*, 14. cikkely, 1824. február 24. *ANT, Série Historique*, Cart. 252., Doss. 687.; *American State Papers, Foreign Relations*, 5: 431., 587–589.; *Public Statutes at Large*, 8: 298–300.; *The Barbary Treaties 1786–1816 – „Tunis - Convention of February 24, 1824 Amending the Treaty of August 1797, and March 26, 1799”* http://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1824t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere. Magyar nyelvű fordítását lásd a 12-es mellékletben.

⁸⁶⁰ Lásd jelen értekezés 135. oldalát.

⁸⁶¹ NOAH: *Travels in England*, i. m.; PERRY: *Official Tour*, i. m.; PERRY, Amos: *Carthage and Tunis, Past and Present in Two Parts*. Providence Press, Providence, RI, 1869.

viszonyt tartunk fenn vele, és hogy ezen kapcsolatokat nyílt, határozott és férfias elvek alapján kívánjuk megőrizni [...].⁸⁶²

Az Egyesült Államok érdekeltsége ennél fogva nem Európában vagy a nagyhatalmak gyarmataiban, hanem sokkal inkább például a Csendes-óceán térségében voltak a 19. század második felében.⁸⁶³ Amikor az Egyesült Államok Haditengerészete ütőképessé lett, kiterjesztette az amerikai befolyását a Fülöp-szigetekre, Koreára, Japánra, a Hawaii-szigetekre és Kubára. Észak-Afrika, beleértve a Tuniszi Kormányzóságot ezzel szemben nem képezte az Egyesült Államok érdeklődésének tárgyát ebben az időszakban.

Összegzés

Az Egyesült Államok kapcsolata az összes észak-afrikai kormányzósággal igen törekény volt a Tripolival folytatott háború időszakában. Az 1805-ös évben ezen törekény viszony került veszélybe a Tuniszi Kormányzósággal, amikor is Hammúda pasa bej háborúval fenyegette meg az Egyesült Államokat. A konfliktus a bej és az amerikai kapitányok, illetve diplomaták között megegyezéssel ért véget a Földközi-tengeren, amelynek köszönhetően indult el Szidi Szulejmán Mellimelli diplomáciai útjára az Egyesült Államokba 1805 őszén.

Szidi Szulejmán Mellimelli, tunéziai diplomata 1805–1806-os amerikai tevékenysége egyike volt a legszínesebb követségnek az Egyesült Államok történetében. A követség során először találkozott hivatalos formában a muszlim világ az amerikai értékekkel. Nemcsak az amerikai lakosokat, hanem az amerikai politikusokat is váratlanul érte ez a helyzet.

Az amerikai kormány Mellimelli minden személyes kívánságát igyekezett teljesíteni, hogy ezzel megnyerjék a megbízott szimpátiáját, és hogy kedvezően alakítsák a diplomáciai tárgyalásokat. A Jefferson-adminisztráció elismerte, hogy az 1805-ben elfogott tunéziai hajók után kártérítés jár Tunisznak, azonban azt semmilyen formában sem volt hajlandó elfogadni, hogy bármilyen sarcot – például tengerészeti eszközök küldése a bejnek – fizessen a Tuniszi Kormányzóságnak.

Miközben a tunéziai követ az amerikai városok, vendégszeretetét élvezte, az amerikai kormánynak komoly kétségei voltak arra vonatkozóan, hogy sikerül-e a nézeteltéréseket rendezni Tunisszal vagy háború tör ki a két állam között. Az amerikai hivatalnokok a Földközi-tengeren, például James Dodge tisztában voltak a bej békés szándékaival. Ezzel szemben az

⁸⁶² *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez*, 161.; MONROE, James: „Seventh Annual Message”, December 2, 1823. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=29465>, Hozzáférés: 2016 márciusa.

⁸⁶³ BROWN: *United States and the Maghrib*, 280.

amerikai politikusok a tengerentúlon, mint például Thomas Jefferson vagy Robert Smith, komolyan tartottak egy tuniszi hadüzenettől. Ez elsősorban Mellimelli tevékenységével magyarázható.

Az Egyesült Államok érdeklődése az Oszmán Birodalom észak-afrikai tartományai iránt a 18. és 19. század fordulóján jelentős volt. Ezen érdeklődés központjában, a muszlim államok kalózkodásával szoros összefüggésben elsősorban az Algíri és a Tripoliszi Kormányzóság állt. Ugyanakkor a tunéziai–amerikai kapcsolatok hasonlóan fontosak és időnként meglehetősen törékenyek voltak az 1783 és 1824 közötti időszakban.

Habár az amerikaiak kevés érdeklődést mutattak Észak-Afrika iránt az 1800-as évek második felében, mégis számos konzuli tisztségviselő töltött be különféle pozíciókat a Tuniszi Kormányzóságban egészen a francia protektorátus előestéjéig, 1881-ig.

KONKLÚZIÓ

IX. A DISSZERTÁCIÓ FEJEZETEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA ÉS A TOVÁBBI KUTATÁS LEHETSÉGES IRÁNYAI

A Tuniszi Kormányzóság és a többi Barbár Állam, azaz Marokkó, Algír és Tripoli meghatározó tényezői voltak a Földközi-tenger kora újkori történetének. A muszlim államok nem csak regionális szinten voltak hatással a Mediterráneumra, hanem kalózkodásuk következtében Nyugat-Európa és az Egyesült Államok életének számos aspektusát is meghatározták.

Jelen disszertáció új eredményeként és konklúziójaként két dolgot kívánunk kiemelni. Először is Tunézia újkori történetének magyar nyelven történő interpretálása első alkalommal valósult meg önálló feldolgozásban. Véleményünk szerint ugyanez mondható el az Egyesült Államok földközi-tengeri politikájának bemutatásáról. Ezen kívül értekezésünk újdonságnak tekinthető a nemzetközi kutatásban is. A Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok 1783 és 1824 közötti kapcsolatainak vizsgálata ugyanis eddig a kutatás periferiáját jelentette. Úgy véljük a disszertáció ennek a hiánynak egy részét sikeresen pótolta.

Az értekezés zárásaként továbbá fel kívánjuk hívni a figyelmet számos olyan gondolatra és észrevételre, melyek az egyes tárgyalt fejezetek tanulságaként véleményünk szerint levonhatók. Összességében úgy gondoljuk, sikeresen meg tudtuk válaszolni azokat a kérdéseket, melyeket disszertációnk bevezetőjében felvetettünk.

(1) A mai Tunézia területén több jelentős muszlim államalakulat (a legjelentősebb a Hafszidák uralma alatt) is létrejött a középkorban, melyek alapját képezték az Oszmán Birodalom észak-afrikai tartományának Tunisz központtal. A Tuniszi Kormányzóság több szakaszban politikai átalakuláson ment keresztül az 1574 és 1705 közötti időszakban, melynek végén az Oszmán Birodalom részeként létrejött a Huszainidák állama.

(2) A Magreb-államok lakóival kapcsolatban számos tévhit és sztereotípia alakult ki a keresztények részéről a kora újkorban. Ez az előítélet elsősorban a muszlim államok kalóztevékenységével hozható összefüggésbe. Az újkori, úgynevezett hivatalos kalózkodásnak azonban jól körülhatárolt jogi kritériumai voltak, melyeknek a muszlim hajósok is eleget tettek. Így

nem egyszerű banditák és fosztogatók, hanem korzárók voltak, hasonlóan keresztény társaikhoz (pl. a Szent János Lovagrend tagjaihoz) a Földközi-tengeren.

(3) A 17–19. században az észak-afrikai kormányzóságok és a nyugat-európai államok között számos konfliktus jött létre. Ezek a konfliktusok egyrészt katonai eszközökkel, másrészt diplomáciai módon rendeződtek. A Tuniszi Kormányzóság például tíz szerződést kötött az Angol Királysággal/Nagy-Britanniával 1662 és 1817 között. Ezek a szerződések részletesen szabályozták a kalózkodással és a földközi-tengeri kereskedelemmel (pl. mediterrán menlevél), kapcsolatos kérdéseket, és kisebb változtatásokkal egészen a 19. század elejéig érvényben voltak.

(4) Az Egyesült Államok független országgént először 1784-ben szembesült a muszlim kalózkodás realitásával (*Betsy* elfogása). Az amerikai politikusok hasonló politikát folytattak a Magrebben, mint korábban a nyugat-európai államok. A kereskedelem védelmének elősegítésére az Egyesült Államok több szerződést kötött a Magrebben 1786 és 1797/1799 között. Emellett az amerikai politikusok katonai erőt is bevetettek a nemzet kereskedelmének védelmében, ami a Tripoli elleni (1801–1805) és az Algír elleni (1815–1816) háborúhoz vezetett.

(5) Az amerikai politikusok katonai erejének és a kalózkodás miatt az Algíri Kormányzóságot tekintették a legjelentősebb Magreb államnak. Az amerikai történetírás is elsősorban a barbár háborúk eseményeit dolgozta fel. Ezzel szemben a Tuniszi Kormányzóság és Hammúda pasa bej igyekezett elkerülni a konfliktust az Egyesült Államokkal, hiszen a bej számára Algír volt az elsőszámú ellenség. Nyílt konfliktusra nem is került sor Tunézia és az Egyesült Államok között, ezzel magyarázható az amerikai történetírás által tanúsított mellőzöttség az 1783 és 1824 közötti tunéziai–amerikai kapcsolatok iránt.

(6) A Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között élénk kapcsolat volt 1783 és 1824 között. A felek 1797-ben és 1799-ben békeszerződést írtak alá egymással. Ez a baráti viszony látszott veszélybe kerülni 1805 tavaszán, amikor majdnem háború tört ki a két állam között. A bej a krízis megoldására Szidi Szulejmán Mellimellit küldte az Egyesült Államokba, aki így az első muszlim követ volt Észak-Amerikában (1805–1806). A követ tevékenysége egyike volt a legszínesebb követségnek az Egyesült Államok történetében. A baráti viszony a két állam között végül az 1824-es konvenció aláírásával állt helyre.

Munkánk befejeztével felmerült bennünk a kérdés, hogy melyek lehetnének jövőbeni kutatási irányaink, amik kapcsolódhatnak akár a Tuniszi Kormányzóság történetéhez, akár a földközi-tengeri kalózkodás históriájához. Arra a következtetésre jutottunk, hogy jelen disz-

szertáció továbbfejlesztése mind térben, mind időben több irányba és több témakör mentén is lehetséges.

Először is a magyarországi Magreb kutatás kiszélesítése kapcsán érdemes lenne megvizsgálni a tunéziai Nemzeti Levéltárban (*Archives Nationales de Tunisie*) található, a Habsburg Birodalommal kapcsolatos forrásokat. Az értekezés 6. fejezetében láthattuk (3. táblázat) a Tuniszi Kormányzóság a Habsburg uralkodókkal is kötött szerződéseket a 18. században (1725, 1748, 1758, 1784). Az 1748. december 23-án megkötött egyezmény eredeti példányát például lehetőségünk volt szemügyre venni Tuniszban.⁸⁶⁴

A Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok egyéb, a fentiekben nem vizsgált aspektusának nagyító alá vétele szintén hasznos lehet. Ahogyan azt láthattuk, számos konzul tevékenykedett a kormányzóságban a 18–19. században, akik több munkát írtak saját tevékenységükről és Tunéziáról. A fentiekben említett Mordecai Noah vagy Amos Perry munkáinak fordítása, bemutatása és elemzése például a magyar olvasók érdeklődését is felkeltheti.

Emellett Mellimelli amerikai küldetése kapcsán utaltunk arra, hogy 1865-ben ismételt tunéziai diplomata, bizonyos Oszmán Hássem/Huszein látogatott az Egyesült Államokba. Dolgozatunk keretei miatt a küldetés bemutatására nem volt lehetőségünk, azonban számos kérdés felmerült bennünk. Milyen megbízással utazott a tunéziai követ az Egyesült Államokba? Melyek voltak a követség történetének fontosabb mozzanatai? Vajon az amerikai politikusok és állampolgárok ugyanolyan módon fogadták a követet, mint elődeik Mellimellit 1805-ben?

Végül a barbár fogság- és tengeri elbeszélések (*Barbary Captivity and Sea Narrative*) vizsgálata potenciális, interdiszciplináris (irodalom és történelem) kutatási lehetőséget hordoz magában. A téma aktualitását mutatja, hogy az Innsbrucki Egyetem kutatói és hallgatói hosszú távú projektbe kezdtek ebben az irányban. Az alábbi kérdések merültek fel: Mennyi volt a fikció és a realitás ezekben az elbeszélésekben (pl. Defoe-nál vagy Cervantesnél)? Az amerikai barbár elbeszélések és az indián fogságelbeszélések között volt-e átfedés és átvétel, és ha igen, milyen mértékű?

Ezek a kérdések a jövőben egy új monográfia vagy tanulmány témaköreit jelenthetik.

⁸⁶⁴ ANT, *Fonds Espagnol*, Cart. 5001., Doss. 13. i. m. *Archives–Histoire*, 87–94.; ANT, *Série Historique*, Cart., 252., Doss., 697.

MELLÉKLETEK

1. melléklet

*Fegyverszünet a Tuniszi Kormányzás és az Egyesült Államok között, 1796. június 15.*⁸⁶⁵

Jelen dokumentum megírásának indíttatása a következő: A 1210-es esztendő zulhiddsa hónapjának 11. napja a görög naptár szerinti június 15-e [a kronológiai táblázatok szerint 1796. június 17-e]. [George] Washington, a kereszténység fejedelmeinek dicsősége, Jézus közösségből választott vezető, jelenlegi vezére Amerikának [Egyesült Államok] – érhessenek véget életének napjai áldással – azon óhajból és vágyból kíván tárgyalni egy békeszerződésről, hogy lerakja a barátság alapjait és, hogy erősítse az őszinte egyetértést a szent háború védőbástyájával, a jól őrzött Tunisz győzedelmes helyőrségével hasonlóképpen, ahogyan barátaink, más keresztény kormányok ezt megtették győzedelmes helyőrségünkkel. [Washington] megbízta Barlow-t, Algírban tartózkodó konzulját a nevezett szerződés megkötésére, és a nevezett konzul szintén megbízta Joseph Famint, a jól őrzött Tuniszban tartózkodó francia kereskedőt a szerződés megkötésére. A nevezett kereskedő megjelent színem előtt és röviden kifejtette és kijelentette vágyát és óhaját egy megkötendő szerződés iránt az amerikai vezető és a jól őrzött Tunisz kormánya között. Miután a nevezett kereskedőt rögtön értesítettük és biztosítottuk arról, hogy milyen feltételek mellett egyeznénk meg a békéről, a nevezett kereskedő ismertette a szerződés feltételeit a nevezett konzullal, és a nevezett konzul közölte azt kormányával. Legyen oltalom biztosítva [a feleknek] a válasz megérkezéséig és jelen dokumentum kiadását követő hat hónapig. Következésképpen, ha a nevezett időszak alatt jól őrzött helyőrségünk hadihajói a tengeren találkoznak a nevezett amerikaiak hajóival, akkor azok semmilyen módon se akadályozzák és zaklassák azokat, hanem kezeljék őket barátként, és közvetlenül utasítjuk tisztjeinket, hogy hagyják őket haladni útjukon. A két kormány megegyezett abban, hogy ha amerikai hajók találkoznának jól őrzött helyőrségünk tulajdonában álló hajókkal, akkor azok bánjanak barátságosan egymással. Jelen egyezményt aláírtuk és pecséttel elláttuk, továbbá a nevezett kereskedőnek átadtuk, annak érdekében, hogy elküldje azt a megfelelő helyre. Mindkét kormány tartsa be jelen egyezményt a válasz megérkezéséig; mindkét fél eszerint cselekedjen, és ne lehessen annak semmilyen módon ellenszegülni.

Üdvözet

Kelt az 1210. évben, zulhiddsa hónap 11. napján és június 15-én.

HAMMÚDA TUGRÁJA [Hammúda aláírása] a Szent Háború védőbástyájának, a jól őrzött Tunisznak parancsnoka (mir miran)⁸⁶⁶

⁸⁶⁵ *Naval Documents, Barbary Wars*, 1: 158–159.; *The Barbary Treaties 1786–1816* – „Tunis 1797: Truce of June 17, 1796” http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1797a.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

⁸⁶⁶ *Mir-i-mirán* vagy *mir-mirán* perzsa eredetű szó, további használatos alakja a *váli*. A *mir mirán* oszmán-török megfelelője a *beglerbég* vagy *bejlerbej*, aki az Oszmán Birodalom közigazgatásának egyik tisztségviselője. A *beglerbég* a több szandzsákból álló tartományok (ejálet, vilajet) katonai kormányzója és főparancsnoka volt. YASAMEE, F. A. K.: „Mir-I Miran”, In: *Encyclopedia of Islam*, 7: 95–96.

2. melléklet

*Béke- és barátsági szerződés a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között, 1797.
augusztus 28.*⁸⁶⁷

Isten határtalan

A leghatalmasabb pártfogása alatt, aki az Oszmán állam minden fejedelme között a legerősebb, aki a földön uralkodik, legdicsőségesebb és legfenségesebb császáruk, aki két kontinens és tenger felett parancsol, Szelim kán,⁸⁶⁸ a győzedelmes Musztafa szultán fia,⁸⁶⁹ akinek birodalmát virágoztassa Isten egészen az idők végezetéig, királyok megsegítője, az igazság védelmezője és a császárok császára.

A legelőkelőbb és legfenségesebb fejedelem Hammúda pasa, bej, aki a tuniszi odzsaknak parancsol, mely a boldogság lakhelye; és a legtisztéletreméltóbb Ibrahim dej;⁸⁷⁰ és Szulejmán,⁸⁷¹ a janicsárok agája és a díván vezetője; és az odzsak minden idősebb tagja; és a legelőkelőbb és legmegbecsültebb Adams, az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusának elnöke, aki a legkiválóbb azok között, akik a Messiás vallását követik, és akik végül boldogok lehetnek.

Joseph Stephen Famin, Tuniszban tartózkodó francia kereskedő és az Amerikai Egyesült Államok *chargé d'affaires*-jének közbenjárásával megkötöttük egymással jelen béke- és barátsági szerződést és az összes cikkelyt, melyet az tartalmaz. A megállapodásokat és szabályozásokat huszonhárom cikkelybe foglaltuk, melyeket olyan módon fogalmaztunk meg és fejeztünk ki, hogy azok ne hagyjanak semmi kétséget tartalmukkal kapcsolatban, továbbá, hogy azoknak ne lehessen ellentmondani.

1. cikkely

Legyen örök és állandó béke az Amerikai Egyesült Államok és a fenséges Pasa, a tuniszi bej között. Szintén legyen maradandó barátság, mely egyre jobban és jobban erősödjön.

2. cikkely

Ha a két állam valamelyikének hadihajója olyan ellenséges hajót zsákmányol, melyen a szerződő felek ingósága, tulajdona és alattvalói vannak, akkor azok legyenek mind visszaadva. A bej adja vissza az Egyesült Államok tulajdonát és alattvalóit, és az utóbbi szintén szolgáltatassa vissza azokat, azzal a mindkét fél irányába történő megkötéssel, hogy a követelések jogosságát bizonyítani kell.

3. cikkely

Ha az egyik szerződő féllel háborúban álló, bármilyen állam tulajdonában lévő árut berazkodtak a másik fél hajójának fedélzetére, akkor az a hajó vitorlázhasson mindenféle zaklatás, illetve arra vonatkozó próbálkozás nélkül, hogy elfogják vagy visszatartsák.

⁸⁶⁷ *American State Papers, Foreign Relations*, 2: 123–125.; *The Barbary Treaties 1786–1816 – „Treaty of Peace and Friendship, Signed at Tunis August 28, 1797”* http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1797t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

⁸⁶⁸ III. Szelim (1761–1808), III. Musztafa első fia 1789 és 1808 között az Oszmán Birodalom szultánja.

⁸⁶⁹ III. Musztafa (1717–1774) 1757-től, unokatestvére III. Oszmán halálától az Oszmán Birodalom szultánja (uralkodott 1774-ig)

⁸⁷⁰ Ibrahim Bouchnek tuniszi dej

⁸⁷¹ Szulejmán a janicsárok agája

4. cikkely

Mindkét részről adjanak ki megfelelő menleveleket a hajóknak, azért, hogy tudni lehessen azokról, hogy barátok és, hogy ekképpen bánhassanak azokkal. Továbbá figyelembe véve a két ország között lévő távolságot, tizennyolc hónapos határidő legyen biztosítva, mely időn belül legyenek tiszteletben tartva a nevezett menlevelek, mindenféle *congé*⁸⁷² vagy dokumentum igénylése (melyet Tuniszban testanak neveznek) nélkül, azonban a nevezett időszak leteltét követően a *congét* be kell mutatni.

5. cikkely

Ha tuniszi korzárók az Egyesült Államok hadihajóival találkoznak a tengeren, melyek védelme alatt államuk kereskedőhajói vannak, akkor ne lehessen átkutatni vagy zaklatni a kereskedőhajókat. Továbbá ilyen esetben mindig hitelt kell adni a parancsnokok szavának azért, hogy mentesek legyenek hajóik az átkutatástól és a karanténba helyezéstől. Az amerikai hadihajók hasonló módon cselekedjenek azon kereskedő hajók esetében, melyek a tuniszi korzárók védelmét élvezik.

6. cikkely

Ha egy tuniszi korzáró amerikai kereskedőhajóval találkozik és felkeresi azt csónakjával, akkor szigorú büntetés terhe mellett ne követelhesen attól semmilyen dolgot. Hasonlóképpen, ha az Egyesült Államok hadihajója tuniszi kereskedőhajóval találkozik, akkor az tartsa be szintén a fenti szabályt. Abban az esetben, ha egy rabszolga menedéket kap egy amerikai hadihajón, akkor a konzul köteles őt visszajuttatni. Továbbá, ha azok bármilyen hadifoglya egy tuniszi hajó fedélzetére szökik, akkor őket szintén szolgáltatassák vissza. De, ha bármilyen rabszolga menedéket kap bármilyen amerikai kereskedőhajón, és bizonyosságot nyert, hogy a hajó elhajózott a nevezett rabszolgával, akkor vissza kell őt küldeni vagy ki kell fizetni kiváltásának díját.

7. cikkely

Egy amerikai állampolgár miután zsákmányolt hajót vett odzsakunktól hajózhasson menlevelünk védelme alatt, melyet egy éves időszakra adtunk ki. Továbbá annak hatálya által korzáróink, akik ezzel a hajóval találkoznának, tartsák tiszteletben azt. A konzul a maga részéről lássa el adásvételi szerződéssel ezt a hajót. Továbbá figyelembe véve a két állam között lévő távolságot ennek az időszaknak elegendőnek kell lennie, hogy megfelelő menlevelet szerezzen be magának. De ezen időszak leteltét követően, ha korzáróink úgy találkoznak ezzel a hajóval, hogy nem rendelkezik az Egyesült Államok menlevelével, akkor meg lehet állítani és a hajót, csakúgy, mint a rakományt és a legénységet jogos zsákmánynak lehet tekinteni.

8. cikkely

Ha az egyik szerződő fél hajója arra kényszerül, hogy a másik fél kikötőjébe hajózzon, és ha annak ott szüksége lenne élelmiszerre vagy egyéb árucikkekre, akkor tegyék lehetővé azok megvásárlását a helyiség árai szerint mindenféle akadály nélkül. Emellett, ha ilyen hajó a tengeren kárt szenvedett és javításra van szüksége, akkor szabadon rakodhassa ki és be rakományát mindenféle kötelezettség nélkül arra vonatkozóan, hogy bármilyen illetéket ezért fizetni kelljen. Továbbá a kapitány csak arra kötelezhető, hogy kifizesse azoknak a bérét, akiket a rakomány kirakodására és berakodására felfogadott.

⁸⁷² A *congé* itáliai eredetű szó, melynek jelentése fej, a szerződés esetében a *congé* az év elejét (fejét) jelenti. *Cahiers des Archives*, 105.

9. cikkely

Ha baleset vagy Isten akaratából a szerződő felek egyikének hajója vihar következtében a másik fél partjaira sodródik és hajótörést szenved, vagy bármilyen más módon károsodik, akkor a helyiség katonai előjárója minden lehetséges segítséget adjon meg megmentésére anélkül, hogy megengedné bármilyen személynek, hogy ezen intézkedéssel szemben bármilyen módon ellenálljon. Emellett az ingóságok tulajdonosa fizesse ki a megmentés árát azoknak, akiket ezen feladat elvégzésére alkalmaznának.

10. cikkely

Abban az esetben, ha a szerződő felek egyikének hajóját az ellenség megtámadja a másik fél erődjei ágyúinak lőtávolságában, akkor azt a hajót, amennyire lehetséges védeni és oltalmazni kell. Továbbá amikor kihajózik onnan, ne legyen megengedve az ellenségnek, hogy abból a kikötőből vagy bármilyen másik szomszédos kikötőből üldözőbe vegye azt negyvennyolc órán belül azt követően, hogy a nevezett hajó elhajózott onnan.

11. cikkely

Amikor az egyik fél hadihajója a másik fél kikötőjébe hajózik, akkor az erődök [ágyúlövessel] tisztelegjenek annak, és a hajó viszonzza a tisztelegést, nem több és nem kevesebb ágyúlövessel, mint amennyiben az részesült. Azonban a felek mindegyike adjon mindenegyus ágyúlövésért egy hordó löport, mely szükséges a tisztelegéshez.

12. cikkely

Amikor az Egyesült Államok állampolgárai tuniszi uralom alatt álló területekre mennek, hogy ott kereskedelmet folytassanak, akkor ugyanaz a tisztelet illesse meg őket, hasonlóan ahhoz, mint amit más államok kereskedői ott élveznek. Továbbá, ha azok le kívánnak telepedni a kikötőinkben, akkor ennek ne legyen semmilyen akadály. Emellett szabadon élheszenek olyan módon, ahogy szükségesnek látják mindenféle akadály nélkül, összhangban más államok szokásaival. Ha tunéziai alattvaló óhajtana letelepedni az Egyesült Államok területén, akkor azzal hasonló módon járjanak el.

Ha bármilyen tunéziai alattvaló bérbe vesz egy amerikai hajót, árut helyez annak fedélzetére és ezt követően azt akarja, hogy rakodják ki, vagy, hogy másik hajó fedélzetére szállítsák, akkor nem fogjuk megengedni ezt mindaddig, amíg az ügyet nem engedélyezte a kereskedők társasága, akik ebben az ügyben dönteni fognak. A döntést követően a határozat legyen megvalósítva.

Egyetlen kapitányt se lehessen visszatartani a kikötőben annak hozzájárulása nélkül, kivéve akkor, amikor kikötőnk zárva van minden egyéb nemzet hajói előtt is. A fenti rendelkezés csak a kereskedő hajók és nem a hadihajók esetére vonatkozik.

A két szerződő hatalom alattvalói legyenek a fejedelem védelme és azon helyiség vezetőjének joghatósága alatt, ahol azok éppen tartózkodnak és semmilyen más személynek ne legyen joghatósága felettük.

Abban az esetben, ha a tuniszi kormánynak amerikai kereskedő hajó szolgálatára lenne szüksége, akkor a kapitány rakodja meg hajóját és az igényelt teherszállítást követően fizessék ki a kapitányt a kormány által kötött egyezmény értelmében.

13. cikkely

Ha az Egyesült Államok kereskedőhajóinak legénysége között ellenségünk alattvalója van, akkor azokat ne lehessen rabszolgává tenni, azzal a feltétellel, hogy azok száma nem haladja meg a legénység számának egyharmadát. Abban az esetben, amikor azok száma meghaladja

az egyharmadot, akkor azokat rabszolgává kell tenni. Jelen cikkely csak a tengerészekre és nem az utasokra vonatkozik, akik mentesek mindenféle zaklatástól.

14. cikkely

Az Egyesült Államok állampolgárai, akik országuk áruját államuk hajóján szállítják, a Tuniszi Királyságba fizessenek három százalékos vámot. Az ilyen állampolgárok által megrakott hajók, melyek külföldi zászló alatt érkeznek az Egyesült Államokból vagy máshonnan, fizessenek tíz százalékos vámot. A külföldiek által áruval megrakott amerikai hajók bármilyen helyről is érkeznek ide, szintén fizessenek tíz százalékos vámot. Ha bármilyen tunéziai kereskedő saját országa áruját kívánja bármilyen zászló alatt és saját hasznára az Amerikai Egyesült Államokba szállítani, akkor fizessen három százalékos vámot.

15. cikkely

Legyen szabad az Egyesült Államok állampolgárainak olyan kereskedelmet folytatni, amilyet csak kívánnak a Tuniszi Királyságban mindenféle ellenkezés nélkül és bánjanak azokkal úgy, mint más államok kereskedőivel. Nem kereskedhetnek azonban sem borral, sem tiltott árucikkkel. Ha bárkiről kiderül, hogy csempész kereskedelmet folytat, akkor bűnhődjön az ország törvényei szerint. A kikötők és az erődök parancsnokai figyeljenek arra, hogy a kapitányok és tengerészek ne rakodjanak ki tiltott árucikkeket. De ha mégis ez történne, akkor azok, akik nem vettek részt a csempészetben ne legyenek se zaklatva, se átkutatva, csupán csak a hajó és a rakomány. Csak a vétkes legyen azonban az, akitől követelni lehessen, hogy bűnhődjön. Egyetlen kapitány se kötelezhető arra, hogy árut vegyen fel hajója fedélzetére, vagy, hogy kirakodja azt akarata ellenére addig, amíg a hajó bérleti díját ki nem fizették.

16. cikkely

Az Egyesült Államok kereskedő hajói, melyek horgonyt vetnek [La] Goletta előtt, vagy a Tuniszi Királyság bármelyik egyéb kikötőjében, kötelesek azt a horgonyzási díjat fizetni a kikötésért és a kihajózásért, mint amit a francia hajók fizetni szoktak. Tudniillik, ha azok árut hoznak fizessenek a kikötésért tizenhét és fél tuniszi piaszttert.⁸⁷³ Emellett, ha rakományt visznek magukkal a kihajózáskor, akkor szintén fizessenek hasonló összeget. De azok ne legyenek kötelezve arra, hogy horgonyzási díjat fizessenek, ha holt súllyal érkeznek, és ha hasonló módon hajóznak el.

17. cikkely

A szerződő felek mindegyike szabadon kinevezhet egy konzult a másik fél uralma alatt álló területekre. Továbbá, ha ilyen konzul nem cselekszik összhangban az ország szokásaival, ahogyan mások azt teszik, és a helyiség vezetése értesíti annak kormányát erről, akkor az illetőt le lehet váltani és helyettesíteni lehet. De [a konzul] élvezze a kormány védelmét, csakúgy, mint személye, családja és kísérete. Továbbá importálhasson mindenféle ellátmányt és bútort saját használatára bármiféle vám fizetése nélkül. Emellett, ha kereskedelmi árut importál (mely cselekedet legyen törvényes számára), akkor fizessen ezután vámot.

18. cikkely

Ha bármelyik szerződő fél alattvalója vagy állampolgára adósságot vagy kötelezettséget vállal miközben a másik fél birtokain tartózkodik, akkor sem a konzul, sem az állam, sem

⁸⁷³ A *piaszter* olasz eredetű szó, jelentése féMLEMEZ. Eredetileg spanyol pénz volt, mely 1630-ban jelent meg Tuniszbán és elsősorban a nemzetközi kereskedelemben történő pénzügyi tranzakcióknál használták. FENINA: *Monnaies de la Régence de Tunis*, 32–33.

bármilyen ott tartózkodó alattvaló vagy állampolgár ne legyen felelős semmilyen formában ezért, kivéve, ha azok, vagy a konzul korábban kötelezte volna magát erre írásban. továbbá ezen írásos kötelezettség nélkül ne lehessen kártérítést vagy elégtételt követelni azoktól.

19. cikkely

Abban az esetben, ha a szerződő felek bármelyikének állampolgára vagy alattvalója haladoklik a másik fél területén, akkor a konzul vagy a vekil⁸⁷⁴ vegye birtokba annak ingóságát (ha az illető nem írt végrendeletet), melyről készítsen leltárt. Emellett a helyiség vezetése ne tegyen azzal semmit. Ha nincsen jelen a konzul, akkor a vagyont helyezték letétbe a helyiség egy megbízható személyénél és hasonlóképpen vegyék leltárba az egész ingóságot, hogy az végül eljuttathassa azokhoz, akikhez jogosan tartozik.

20. cikkely

A konzul legyen bíró minden vitában, mely polgártársai vagy alattvalótársai között alakul ki és hasonlóképpen legyen bíró minden más személy közötti vitában is, akik közvetlenül a védelme alá kerültek. Továbbá minden esetben, amikor a konzul lakóhelye kormányának megerősítését kéri döntésében, akkor az legyen biztosítva számára.

21. cikkely

Ha az egyik fél állampolgára vagy alattvalója megöli, megsebesíti vagy megüti a másik fél állampolgárát vagy alattvalóját, akkor annak az országnak törvényei szerint tegyenek igazságot, ahol a bűnt elkövették. A konzul legyen jelen a tárgyalásnál. Ellenben ha az elkövető megszökik, akkor a konzul ne legyen felelős ezért semmilyen formában sem.

22. cikkely

Ha kereskedelmi vagy más polgári jellegű vita vagy per alakul ki, akkor a tárgyalás legyen a konzul, vagy annak választása szerint egy megbízható személy előtt, aki képviseli őt. [A bíróság] törekedjen arra, hogy elrendezze az ellentétet, mely a két állam polgárai vagy alattvalói között alakult ki.

23. cikkely

Ha bármilyen ellentét vagy vita alakulna ki bármelyik fél részéről jelen szerződés bármelyik cikkelyének megszegésével kapcsolatban, akkor a béke és a felhőtlen összhang ne legyen megszakítva, amíg jóindulatú igyekezetet nem tesznek a kibékülésére. Továbbá ennek következtében ne kelljen igénybe venni a fegyverek erejét, kivéve akkor, ha az ilyen [jóindulatú] igyekezet el lenne utasítva. Ha ki kellene hirdetni azonban a háborút, akkor egy év legyen biztosítva a szerződő felek állampolgárainak és alattvalóinak, hogy ellenrendezzék ügyeiket, és hogy elmehessenek tulajdonukkal együtt.

A megállapodások és feltételek, melyeket a két szerződő fél fentebb megkötött legyenek pontosan betartva a magasságos Isten akarata szerint. A nevezett szerződés fenntartása és pontos betartása érdekében megtartottuk annak tartalmát az itteni átiratban. Kelt a Hidzsra szerinti

⁸⁷⁴ *Vekil* vagy *wakil*: török eredetű szó, jelentése meghatalmazott. A *vekil* az iszlám és általában a kereskedelmi és jogi életben alkalmazott szakkifejezés. A *vekil* volt az személy, aki felhatalmazást kapott arra, hogy egy másik személy nevében járjon el, illetve intézkedjen. IZZI DIEN, MAWIL Y.: „Wakala”, In: *Encyclopedia of Islam*, 11: 57–58.

ezerkétszázötvenkettedik évben, Rabia Elul mostani holdján, keresztény időszámítás szerint az ezerhétsszázkilencvenhetedik évben, augusztus hónapban.

SZULEJMÁN
aga
aláírása
[pecsét]

IBRAHIM DEJ
aláírása
[pecsét]

A BEJ
aláírása
[pecsét]

Mindenkinek, akiket érint vagy tudomására kell hozni:

Minthogy az elnök aláírásával és az Amerikai Egyesült Államok pecsétjével ellátott hivatalos irat által az alulírott David Humphreys-t kinevezték különleges megbízottnak 1795. március 30-án, hogy tárgyaljon, és hogy megkössön egy barátsági és kereskedelmi szerződést a legkiválóbb és legfenségesebb bej úrral, a Tuniszi állam legfőbb katonai parancsnokával. Továbbá összhangban a szükséges hatáskörrel engedélyezzük, hogy kijelölje és kinevezze megbízottjának Joël Barlow-t, a fent említett ügyben. Minthogy ennek eredményeképpen elfogadták a csatolt szerződést az abban említett módon és időben, Joseph Famin közbejárásának köszönhetően, akit teljhatalommal ruháztunk fel a nevezett cél érdekében.

Tudatjuk, hogy Én, a fent említett David Humphreys, teljhatalmú megbízott jóváhagyom és megkötöm a nevezett szerződést és annak minden egyes cikkelyét és záradékát, mindazonáltal fenntartva annak az Amerikai Egyesült Államok elnökének, a Szenátus javaslatával és jóváhagyásával és azok által történő végső ratifikációját.

A fentiek bizonyosságul nevemmel és pecsétemmel láttam el azt Madrid városában 1797. november tizenegyedik napján.

[pecsét] DAVID HUMPHREYS

3. melléklet

*Kivonat a Richard O'Briennek, William Eatonnak és James Leander Cathcartnak adott utasításokból, 1798. december 18.*⁸⁷⁵

Ezennel eljutattuk Önökhöz az Amerikai Egyesült Államok elnökének felhatalmazását, mely értelmében megbízzuk Önöket, hogy tanácskozzanak, tárgyaljanak és megállapodjanak a bejjel és a Tuniszi Kormányzósággal az Egyesült Államok és ezen hatalom között 1797 augusztus hónapjában Joël Barlow, az Egyesült Államok Algírban tartózkodó főkonzulja és megbízottja által kinevezett Joseph Étienne Famin közreműködésével megkötött szerződés módosításáról.

A megbeszélés egyik sarkalatos kérdése a szerződés tizenegyedik cikkelyével kapcsolatban merül fel, melynek fordítása a következő:

„14. CIKKELY. Az Egyesült Államok állampolgárai, akik országuk áruját államuk hajóján szállítják, a Tuniszi Királyságba fizessenek három százalékos vámot. Az ilyen állampolgárok által megrakott hajók, melyek külföldi zászló alatt érkeznek az Egyesült Államokból vagy máshonnan, fizessenek tíz százalékos vámot. A külföldiek által áruval megrakott amerikai hajók bármilyen helyről is érkeznek ide, szintén fizessenek tíz százalékos vámot. Ha bármi-

⁸⁷⁵ *American State Papers, Foreign Relations*, 2: 281–282.

ilyen tunéziai kereskedő saját országa áruját kívánja bármilyen zászló alatt és saját hasznára az Amerikai Egyesült Államokba szállítani, akkor fizessen három százalékos vámot.”

Ezen cikkelynek kedvezőtlen hatása van nagyszerű bevételi rendszerünkre: ezenkívül a kölcsönösség nélkül. A bejnek és a Kormányzóságnak ez nem lényeges, noha számunkra igen veszedelmes.

Az Egyesült Államok bevételeit elsősorban a behozott áruk után szedett vámok növelik. Ezek a vámok általában meghaladják a tíz százalékot. Ezt [a százalékot] saját kereskedőinkre vetjük ki és növeljük a külföldi államok kereskedői esetében. Ezekkel az államokkal kötött szerződéseink szabályozzák, hogy alattvalóinknak nem kell magasabb vámot fizetniük, mint a legnagyobb kedvezmény elvét élvező államok esetében történik. Következésképpen, ha a tuniszi szerződésnek ezt a cikkelyét az amerikai kormány ratifikálná, akkor a vámokat három százalékra kellene csökkenteni a külföldi államok alattvalói által az Egyesült Államokba importált összes áru esetében. Ez szükségszerűen együtt járna a vámok csökkentésével azon áruk esetében is, melyeket hajóinkon importálnak, vagy [ha nem ez lenne, akkor] a teljes kereskedelmünk semmivé válna az egyenlőtlen teher alatt. Ezt az áldozatot pedig képtelenség vállalni. Ezzel megfosztanánk magunkat attól, hogy támogathassuk kormányunkat az államadóságok kifizetésében, és akár a bej és más Barbár Államok felé vállalt kötelezettségeink teljesítésében. A bejnek és *derék alattvalóinak* semmilyen előnye sem származik ebből, kizárólag néhány Tuniszban lakó európai és zsidó kereskedő az, aki hasznot húzhatna belőle.

Ezen okok miatt az elnök nem fogad el semmilyen nehézséget azzal kapcsolatban, hogy Önök megszerezze a bej hozzájárulását a fent említett tizennegyedik cikkely eltörlésével kapcsolatban. A szabályozást ezen a ponton helyettesíteni lehetne azzal, hogy az Egyesült Államok Tunisszal, és Tunisz Egyesült Államokkal való kereskedelme mostantól legyen úgy, ahogy a legnagyobb kedvezmény elvét élvező államok esetében van. A tizennegyedik cikkelyt mindenféleképpen el kell vetni, még akkor is, ha ennek háború lesz a következménye. Önöknek azonban törekedniük kell arra, hogy nyugodt és meggyőző intézkedéssel ezt a rossz szat elkerüljék. Mindazonáltal [a tunéziaiak] ragaszkodnak ehhez, aminek nyilvánvalóan az a célja, hogy kicsikarjanak további rendelkezéseket pénz vagy felszerelés átadására vonatkozóan. Az ilyen követelést azonban el kell utasítani. Minthogy bármelyik másik Barbár Állammal kötött szerződést például véve a cikkely mindenféle észszerűségnek ellentmond és feltűnően hiányos a kölcsönösség tekintetében, így annak elfogadása meglehetősen szégyenletes lenne az Egyesült Államoknak. Hogy a háború elkerülhető legyen, bármit hozzá adhatnak a korábban megkötött egyezményhez, de nem lehet semmilyen utalást tenni a tizennegyedik cikkelyre ebben a kiegészítésben, azaz összességében meg van határozva Önöknek, miről tárgyalhatnak az új cikkely vagy cikkelyek megkötése tekintetében.

A Szenátus javasolta a szerződés ratifikálását a tizennegyedik cikkely kivételével. De a tizenegyedik és tizenkettedik cikkely is kifogásolható. A két hatalom kikötőiben az ágyúval történő tisztelgés esetén a viszonzás megfelelő lesz az ágyúlövessel az ágyúlövésért [elv szerint]. De minthogy a tunéziai hadihajók valószínűleg sosem fognak az Egyesült Államok kikötőibe hajózni, miközben az utóbbi [állam] hadihajói feltehetően gyakran fognak a tuniszi kikötőkbe hajózni, így az adó kivetésének olyan módon történő engedélyezése és szabályozása, hogy minden ágyúlövés után egy hordó lőport kell átadni, melyet a tisztelgés megkövetelt, egyik félre nézve sem tisztességes. Emiatt kívánatos eltörölni ezt a szabályozást és a cikkelyt, és azt csupán a kölcsönös tisztelgésre, azaz ágyúlövést az ágyúlövésért kell korlátozni. Továbbá meglehetősen előnyös lenne tizenötre [lövésre] csökkenteni az államközi tisztelgésnek ezt a módját. Az Algírral kötött szerződés huszadik cikkelye a kölcsönös tiszteletadás jeleként

huszonegy ágyúlövést kíván meg.⁸⁷⁶ Ha bármilyen okból kifolyólag a tuniszi bej több mint tizenöt ágyúlövést követelne, akkor ezt a számot huszonegyre lehet növelni. Mindazonáltal, ha a bej ragaszkodna ahhoz, hogy minden ágyúlövésért egy hordó lőport igényeljen az Egyesült Államok hadihajói felé történő tisztelgésért kikötőiben, akkor annak az lesz a következménye, hogy az ágyúlövések számát minimum tizenötben és legalább huszonegyben foglyuk meghatározni.

A tizenkettedik cikkely kimondta, hogy „a két állam alattvalói és állampolgárait védelmezze a kormány, vagy azon helyiségek parancsnokai, ahol azok vannak, nem pedig az országnak egyéb hatóságai.” Ez nem egészen érthető: esetleg azt jelenti, hogy a helyszínen lévő hivatalnokoktól élvezzék ezt a védelmet anélkül, hogy köteleznék az Egyesült Államok állampolgárait a Tuniszi területeken vagy a tuniszi alattvalókat az Egyesült Államokban, hogy a védelmet távolról várják, ha a kormány székhelye messze található. Ellenben ha az alárendelt hivatalnokok ezt a védelmet megtagadják, akkor az embereknek, akiknek szükségük lenne a védelemre ne legyen tilos mindegyik országban igénybe venniük a legfelsőbb hatóság igazgatszolgáltatását. De a legkifogásolhatóbb szakasz ebben a cikkelyben az, mely megengedi a tuniszi kormánynak, hogy amerikai kapitányt kényszeríthessen arra, hogy hajóját olyan szállításra használja, melyet a kormány előír számára. Így biztosítva lesz bármilyen Tuniszban lakó kereskedőnek, aki a bej bizalmasa vagy vezető hivatalnok, hogy szolgálatra utasítsa az amerikai hajókat olyan kompenzáció mellett, mely teljes mértékben elégtelen és értelmetlen. Az Algírral kötött szerződés tizennegyedik cikkelye [ezzel szemben] célravezető és tisztességes: „Ha a dej szállításra szeretne használni bármilyen amerikai hajót a Kormányzóságban vagy Törökországban [Oszmán Birodalom], akkor a két állam között fennálló baráti viszony folytán a nevezett hajó ne legyen kötelezve erre, [azonban a dej] reménykedhet abban, hogy megkapja azt a kedvezményt, melyet *egyéb államok hasonló szállításáért fizetni szoktak*.”⁸⁷⁷

A következő módon lehetne megváltoztatni a három kérdéses cikkelyt:

„11. CIKKELY. Amikor a szerződő felek hadihajója a másik fél olyan kikötőjébe hajózik, ahol van erődítmény, akkor az tisztelegjen tizenöt ágyúlövessel, mely tisztelgést a hadihajó az ágyúlövést az ágyúlövésért elv szerint viszonozza.”

12. CIKKELY. Az első rész maradjon olyan formában, amilyenben az van, szó szerint (az angol fordításban). „mely csak a kereskedő hajók és nem a hadihajók esetére vonatkozik;” mely után tovább lehetne folytatni a cikkelyt: „A kormány hivatalnokai védelmezzék a két állam alattvalóit és állampolgárait azokon a helyeken, ahol azok tartózkodnak. De ilyen védelem kudarca esetén és mindenféle kár helyrehozásáért a felek igénybe vehetik a legfelsőbb hatóságot az egyes országokban, mely által megfelelő és tökéletes igazságot lehet szolgáltatni.”

„Abban az esetben, ha a Tuniszi kormánynak szüksége lenne a Kormányzóságban található amerikai hajó szolgálatára [és korábban nem volt lefoglalva], akkor a kormány előnyt élvezzen fizetve azt a díjat, amit a tunéziai kereskedőknek fizetni szoktak hasonló szolgálatért, vagy azzal hasonló arányban, ha a szolgálatnak nincs szokásos irányadó esete.” A zárójelben lévő szavak [és korábban nem volt lefoglalva], ha kifogásoltatnak, akkor elhagyhatók.

⁸⁷⁶ Béke- és barátsági szerződés az Algíri Kormányzóság és az Egyesült Államok között, 20. cikkely, 1795. szeptember 5. *Public Statutes at Large*, 8: 136.; *The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty of Peace and Amity, Signed at Algiers September 5, 1795” http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1795t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

⁸⁷⁷ Béke- és barátsági szerződés az Algíri Kormányzóság és az Egyesült Államok között, 14. cikkely, 1795. szeptember 5. *Public Statutes at Large*, 8: 135.; *The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty of Peace and Amity, Signed at Algiers September 5, 1795” http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1795t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

14. CIKKELY. „Az Egyesült Államok állampolgárainak és lakosainak tulajdonában álló minden hajó számára legyen megengedve, hogy a Tuniszi királyság különféle kikötőibe hajózhassanak, és, hogy szabadon kereskedhessenek az ott található alattvalókkal és lakosokkal, fizetve azt a szokásos illetéket, melyet a Kormányzósággal békében lévő összes többi állam fizetni szokott. Hasonlóképpen, a Tuniszi királyság alattvalóinak és lakosainak tulajdonában álló minden hajó számára legyen megengedve, hogy az Egyesült Államok különféle kikötőibe hajózhassanak, és, hogy szabadon kereskedhessenek az ott található állampolgárokkal és lakosokkal, fizetve azt a szokásos illetéket, melyet az Egyesült Államokkal békében lévő összes többi állam fizetni szokott.”

Vagy, ha előnyben részesítik, a tizennegyedik cikkely szövege a következő formában is lehet:

„Az Egyesült Államok állampolgárainak és lakosainak kereskedelme a Tuniszi Királysággal, és a Tuniszi Királyság alattvalóinak és lakosainak kereskedelme az Egyesült Államokkal mostantól legyen úgy, ahogy a legnagyobb kedvezmény elvét élvező államok esetében van.”

Valamilyen hasonló megfogalmazás elengedhetetlen: lehetetlen kedvezőbb alapra helyezni a tunéziai alattvalók kereskedelmét annál, mint ahogyan a legnagyobb kedvezmény elvét élvező államok esetében van. Emellett pontos kölcsönösségnek kell lennie ebben a kikötésben.

A Szenátus rendeletének másolatát ebben a tárgyban csatoltuk. Látni fogják, hogy a változtatás alapvetően csak a tizennegyedik cikkely esetében szükséges. De igyekezzenek előterjeszteni a tizenegyedik és tizenkettedik cikkely megváltoztatását is.

4. melléklet

*Béke- és barátsági szerződés a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között, 1799.
március 26.⁸⁷⁸*

John Adams, az Amerikai Egyesült Államok elnöke

Mindazoknak, akikre ez vonatkozik, üdvözlét:

Minthogy a béke- és barátsági szerződés véglegesen elrendeződött és megkötetett az ebből a célból megbízott William Eaton és James Leander Cathcart urak által képviselt Amerikai Egyesült Államok és a legfenségesebb, legnagyszerűbb bej és Tunisz kormánya között. A szerződés a következő módon van megfogalmazva, tudniillik:

Minthogy az Amerikai Egyesült Államok elnökének aláírásával és az állam pecsétjével ellátott, ezerhét-százkilencvennyolc december tizennyolcadik napján keltezett törvényes utasítás által teljhatalommal ruházták fel Richard O'Brient, William Eatont és James Leander Cathcartot, vagy az alábbiak közül bármelyik két személyt a harmadik hiányában azért, hogy tanácskozzanak, tárgyaljanak, és, hogy megállapodjanak a Tuniszi Kormányzóság bejével bizonyos változtatásokban az Egyesült Államok és a tuniszi kormány között Joseph Famin közbenjárásával, az Egyesült Államok nevében ezerhét-százkilencvenhét augusztus hónapjában megkötött békével kapcsolatban. Mi, alulírott William Eaton és James Leander Cathcart (Richard O'Brien távollétében) megkötöttük és bizonyos kiegészítést tettünk a korábban említett szerződés tizenegyedik, tizenkettedik és a tizennegyedik cikkelyeiben. Továbbá elfogadjuk az említett szerződést és annak említett változtatásait, mindazonáltal fenntartva annak az

⁸⁷⁸ ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 685.; *Public Statutes at Large*, 8: 157–161.; *Cahiers des Archives*, 87–110.

Egyesült Államok elnökének, a Szenátus javaslatával és jóváhagyásával és azok által történő végső ratifikációját.

[Az 1–10. cikkelyek megegyeznek az 1797-es szerződésben megfogalmazottakkal.]

11. cikkely

Amikor az Amerikai Egyesült Államok hadihajója Tunisz kikötőjébe hajózik és a konzul azt kívánja, hogy az Erőd⁸⁷⁹ tisztelegjen annak, akkor annyi ágyú tüzeljen, amennyit ő óhajt. Továbbá, ha a nevezett konzul nem kívánja, hogy a hajónak tisztelegjenek, akkor semmilyen kérdés ne merüljön fel ebben az ügyben.

Abban az esetben azonban, ha [a konzul] tisztelegést óhajt a hajónak, és ha a megfelelő számú ágyú tüzelt, annyi amennyit megkívánt, akkor a hajó számolja a lövéseket és azok költségét térítse meg ugyanennyi [a lövésekhez felhasznált löporral arányosan] hordó löporral.

Hasonlóan járjanak el a tuniszi korzáróknak járó tiszteletadással kapcsolatban, amikor azok az Egyesült Államok bármilyen kikötőjébe hajóznak.

12. cikkely

Amikor az Egyesült Államok állampolgárai tuniszi uralom alatt álló területekre mennek, azért, hogy ott kereskedjenek ugyanaz a tisztelet illesse meg őket, mint amit más államok kereskedői ott élveznek. Továbbá, ha azok le kívánnak telepedni a kikötőinkben, akkor ennek ne legyen semmi akadály. Emellett szabadon élhessenek olyan módon, ahogy szükségesnek tartják mindenféle akadály nélkül, összhangban más államok szokásaival. Ha tunéziai alattvaló óhajtana letelepedni az Egyesült Államokhoz tartozó területeken, akkor azzal hasonló módon járjanak el.

Ha bármilyen tunéziai alattvaló bérbe vesz egy amerikai hajót, és árut helyez annak fedélzetére, és ezt követően azt akarja, hogy rakodják ki, vagy, hogy másik hajó fedélzetére szállítsák azt, akkor ezt nem fogjuk megengedni mindaddig, amíg azt nem engedélyezte a kereskedők egy társasága, akik ebben az ügyben dönteni fognak. Továbbá a döntést követően a határozat legyen megvalósítva.

Egyetlen kapitányt se lehessen visszatartani a kikötőben annak hozzájárulása nélkül, kivéve akkor, amikor kikötőnk zárva van minden egyéb nemzet hajói előtt is. A fenti rendelkezés csak a kereskedő hajók, és nem a hadihajók esetére vonatkozik.

A két szerződő hatalom alattvalói legyenek a fejedelem védelme és azon helyiség vezetőjének joghatósága alatt, ahol azok éppen tartózkodnak és semmilyen más személynek ne legyen joghatósága felettük. Ha a helyiség parancsnoka nem alkalmas az igazságszolgáltatásra, akkor ennek képviselte legyen biztosítva számukra.

Abban az esetben, ha a tuniszi kormánynak amerikai kereskedő hajó szolgálatára lenne szüksége, akkor a kapitány rakodja meg hajóját és az igényelt teherszállítást követően fizessék ki a kapitányt a kormány által kötött egyezmény értelmében.

[A 13. cikkely megegyezik az 1797-es szerződésben megfogalmazottakkal.]

⁸⁷⁹ Az erőd „Castle” és „Châteaux” formában található a szerződés angol és francia nyelvű változataiba, mely egyrészt értelmezhető, mint a Kasba, vagyis Tunisz városának citadellája. A Kasba az a hely, ahol a dejek laktak Oszmán dej (1595–1610) uralkodásától kezdve. Emellett az erőd jelenti La Goletta városát és erődjét is. *Cahiers des Archives*, 106.; DEVERDUN, G.: „Kasaba”, In: *Encyclopedia of Islam*, 4: 685–686.

14. cikkely

A tunéziai kereskedő, aki az Egyesült Államokba kíván utazni bármilyen nemzet hajóján megrakva azt olyan áruval, mely a Tuniszi Királyság terméke, fizessen vámot (olyan kicsit, amekkorát), hasonlóan bármely más nemzet alattvalóihoz. Az amerikai kereskedők szintén fizessenek vámot saját országuk áruíért, melyeket saját zászlójuk alatt szállítanak Tuniszba, ahogyan azt a tunisziak fizetik Amerikában.

De, ha egy amerikai kereskedő vagy bármelyik egyéb állam kereskedője bármilyen más zászló alatt szállít amerikai árut, akkor fizessen hat százalékos vámot. Hasonló módon, ha egy külföldi kereskedő saját országának áruját amerikai zászló alatt szállítja, szintén fizessen hat százalékos vámot.

[A 14–23. cikkelyek megegyeznek az 1797-es szerződésben megfogalmazottakkal.]

A fentiek bizonyságául neveinket és az Egyesült Államok konzuli pecsétjét csatoljuk a szerződéshez. Kelt Tuniszban, a keresztény időszámítás szerinti ezerhét százkilencvenkilencedik és az Amerika függetlenségének huszonharmadik évében március huszonhatodikán.

(Aláírás)

WILLIAM EATON
JAMES LEANDER CATHCART

Legyen ismert, hogy Én, John Adams, a fent nevezett Egyesült Államok elnöke, áttekintve és figyelembe véve a nevezett szerződést és az abban található mindenegyes, a leírtak szerint megfogalmazott cikkelyt és záradékot a Szenátus javaslatával és jóváhagyásával, illetve által ratifikálom ezen megerősítő okiratot. A fentiek bizonyságául Én, John Adams, az Egyesült Államok elnöke, a nevezett Államok pecsétjével láttam el és írtam alá azt. Kelt Philadelphia városában a mi Urunk ezernyolcszázadik és a nevezett Államok függetlenségének huszonnegyedik évében a mostani január hónap tizedik napján.

JOHN ADAMS

Az Egyesült Államok elnöke nevében, TIMOTHY PICKERING

Secretary of State [Külügyminiszter]

5. melléklet

*Hammúda pasa bej levele Thomas Jeffersonnak, 1805. július 17.*⁸⁸⁰

NAGYSZERŰ ÉS KEDVES BARÁTOM, azon célból írok Önnek, hogy értesítsem arról, hogy körülbelül két hónapja az Ön egyik hadihajója elfogott egy tunéziai korzáró hajót és annak két zsákmányolt hajóját. Az elfogással kapcsolatos információkat megtalálja a csatolt dokumentumokban és egy további másik dokumentumot is, melyet az Ön *chargé d'affaires*-je, George Davis részletesen meg fogja magyarázni az Ön miniszterének, melyből értesülhet arról, hogy bármilyen okokkal rendelkeztek vagy hitték, hogy rendelkeznek senkinek sem volt joga a nevezett hajókat feltartani, kivéve, ahogyan azt érzem flottaparancsnokának [John Rodgers]

⁸⁸⁰ ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 686., Doc. 15.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 185.

illetlen hangneméből, hogy az utóbbi elhatározta, hogy ellenséges intézkedéseket tesz ellenem és alattvalóim ellen. Mindazonáltal távol áll tőlem feltételezni, hogy Ön engedélyezett ilyen lépéseket, figyelembe véve azt a tényt, hogy a szerződések tekintetében a jóhiszeműséget és az őszinte barátságot Ön és kormánya felé mindig is fenntartottam és betartottam.

A flottaparancsnokától kapott levél stílusa arra kényszerít, hogy megtegyem a szükséges intézkedéseket, melyeket szívből el kívánok kerülni, ha nem biztosított volna engem arról, hogy egy Egyén elhamarkodott és elsietett cselekedetét, mely arra irányulna, hogy belekeverjen minket egy háborúba, Ön soha nem hagyná jóvá.

Ugyanezen a napon értesíteni fogom flottaparancsnokát valódi érzelmeimről, a nevezett Davis *chargé d'affaires*-en keresztül, aki a jóváhagyással személyesen fog elmenni, hogy találkozzon vele, és, hogy a legünnepélyesebb módon rávegye őt, hogy vállaljon felelősséget bármilyen nem várt ellenséges tevékenységért. Erre a tevékenységre úgy gondolt mielőtt nem volt tisztában az Ön és köztem lévő egyetértésről, hogy annak végrehajtására felhatalmazást kapott. Ez sérti a fennálló barátságot, mely szerencsésen létezett közöttünk, s amit lelkesen és őszintén kívánom és remélem, hogy újból meg fog valósulni.

Bízom abban és elvárom, hogy azonnali lépések fognak történni a nevezett hajóim visszaadásával kapcsolatban és kihasználom az alkalmat nagyszerű és kedves barátom, hogy mennyből jövő legteljesebb boldogságot kívánjak Önnek.

HAMMÚDA BASA BEJ [pecsét]

Bardó, Tunisz, 1805. július 17-e, a Hidzsra 1220. éve rebia teni hónap 19-e.

6. melléklet

*John Rodgers levele Hammúda pasa bejnek, 1805. augusztus 2.*⁸⁸¹

URAM! Fájdalmat és megdöbbenést egyaránt jelent [számomra], hogy tegnap értesítést kaptam George Davis úrtól, az Ön udvarába küldött *chargé d'affaires*-től az Ön kijelentéséről, melyben arról tudatta, hogy megjelenésem a parancsnokságom alatt lévő flottával nem csak-hogy megakadályozza minden lehetőségét a kibékülésnek, hanem az Ön részéről azonnali hadüzenettel ér fel. Ha így áll a helyzet, akkor sürgősséggel azok a magyarázatok, melyek engem idehoztak és melyektől azt reméltem, hogy újra létrehozhatják az örömdetes egyetértést Öexcellenciája és országom kormánya között, hiszen jelenleg csupán vezetésem joghatósága alapján kérhetem, hogy Öexcellenciája jóságosan tájékoztasson engem arról, hogy nem történt-e bármilyen tévedés az Egyesült Államok irányába történő hadüzenettel kapcsolatos kijelentését illetően. Így Öexcellenciája minden kétséget kizárólag látni fogja, hogy részemről helyes és szükséges is, hogy mind támadó, mind védelmi lépéseket tegyek az Ön kormányzóságával szemben 36 órán belül, ha nem kapok üzenetet öntől ebben a fontos és (számomra) legalább annyira fájdalmas kérdésben.

JOHN RODGERS

Constitution fregatt, Tuniszi-öböl, 1805. augusztus 2-a reggel 8 óra

⁸⁸¹ ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 686., Doc. 18., 19., 45.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 202.

7. melléklet

*Hammúda pasa bej levele Tobias Learnek, 1805. augusztus 9.*⁸⁸²

URAM! Mérlegelve a különböző megbeszéléseket, melyeket korábban és különösen ebben a pár napban az Ön államának *chargé d'affaires*-ével folytattam, úgy gondolom, hogy félreértés van közöttünk. Hasonlóképpen mérlegelve a számottevő levélváltást, mely Ön, az Ön flottaparancsnoka és közöttem zajlott le, [úgy gondolom] hogy jelenleg Ön az egyetlen személy, aki fel van ruházva kormányának elnökének jellemével és hatalmával, hogy tárgyaljon velem államának ügyeivel kapcsolatban. Egy pillanatig sem habozok, hogy ismételten válaszoljak ma reggel kézhez kapott, tegnapi szívélyes levelére, ugyanakkor időt biztosítok arra önnek és flottaparancsnokának, akit mélységesen tisztetek, hogy megfontolják és eldöntsék azon kérélmeket, melyekkel kapcsolatban tavasszal oly sokszor ellentét alakult ki közöttünk. [a továbbiakban a bej hosszasan részletezi a korábbi levélváltásokat]

Újra biztosítani szeretném Önt békés szándékaimról és barátságomról, valamint az elnök iránti tiszteletéről, akármi legyen is az Ön vagy a flottaparancsnok szándéka. De nincs több lehetőség a velem való tárgyalásra egészen addig, amíg az új utasítások meg nem érkeznek. Azok után ami történt azt javaslom Önnek, hogy elküldöm Kormányzóságom egy kiváló személyét [Szidi Szulejmán Mellimellit – PZs] az Ön Kormányához, aki megmagyaráz és elrendez mindent, ami fel fogja gyorsítani a végső megegyezést közöttünk. Ha a flottaparancsnok fogadja őt a hajóján, vagy a flotta bármelyik másik hajóján, akkor az ő tanácsára haladéktalanul elküldjük [az Egyesült Államokba], de ha ez nem lehetséges, akkor arra a hajóra fogom irányítani őt, melyet saját magam bérelek fel a fenti cél érdekében.

Maradok tisztelettel,

[aláírás] HAMMÚDA BASA BEJ
[pecsét]

8. melléklet

*Szidi Szulejmán Mellimelli levele James Madisonnak, 1806. március 11.*⁸⁸³

JÓ EGÉSZSÉGET!

URAM! Megtiszteltetés számomra, hogy 4-ei levelében válaszolt az én 5-ei levelémre, melyben kifejtettem, hogy a korábban Hasszán ben Ali parancsnoksága alatt álló Xebec és annak két zsákmánya lényegében nem ért többet, mint 4000 dollár. Ezzel nem azt akartam kifejezni, hogy ezt Ön úgy értelmezze, hogy lehetőségemben áll elfogadni kompromisszumként ezt az összeget (a nevezett hajók eladása esetében), vagy, hogy Öexcellenciája Hammúda basa egyenértékűnek tekintené azt azzal. Éppen ellenkezőleg, meg se merem említeni ezt neki, mivel biztosíthatom Önt arról, hogy az ajánlatra úgy tekintene, mint méltóságát ért sértésre, és ezzel elkerülhetetlenül magamra vonnám legnagyobb nemtetszését is.

Ha a kérdéses hajók a Földközi-tengeren az Egyesült Államok ügynökeinek rendelkezésére állnak, akkor elvárható, hogy azok térjenek vissza ugyanabban az állapotban, melyben voltak, amikor azokat elfogták. Ha azokat eladták vagy róluk másképpen rendelkeztek, az Egyesült

⁸⁸² ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 686., Doc. 25.; *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 221.

⁸⁸³ *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 385–386.

Államok kormánya helyettesítse azokat egy másik hajóval, és adjon az amerikai flottaparancsnokának határozott utasítást arra, hogy adja át ezt a hajót Hammúda basának. A pénzben történő helyettesítés nem elfogadható olyan esetben, mely a tunéziai zászló tiszteletét érinti.

Mivel legnagyobb vágyam, hogy küldetésemet békés módon és valamennyi fél megalégedésére elvégezzem: hadd jegyezzem meg, hogy ha Őexcellenciája az elnök célszerűnek gondolná, hogy utasítást adjon bizonyos mennyiségű tengerészeti eszköz berakodására a xebec fedélzetére (amit kis költséggel és kis kellemetlenséggel meg lehetne valósítani az amerikai flotta számára felesleges eszközök felhasználásával) annak érdekében, hogy ez [a gesztus] bóknak vagy szimbólumnak tűnjön a basa Őexcellenciájának, ami az elnök Őexcellenciájának irányába történő megbecsülésének bizonyítéka lenne. Ez lenne a módja a béke és egyetértés fenntartásának, mely oly sokáig fennállt a felek között még legalább három évig. Ezen időszak alatt rendszeres párbeszédet lehetne megvalósítani kormányaink között a Tuniszban tartózkodó amerikai konzul hivatalán keresztül, melynek során kapcsolatainkat a jövőben békés úton lehetne rendezni és végül helyre lehetne állítani.

A meglévő különbségek békés módon való megoldása iránt érzett érdekem arra sarkal, hogy arra kérjem Önt ne adjon hitelt Mr. Davis rosszindulat vagy érdek által vezérelt beszámolóinak. Nyilvánvalóan hazug módon azt állította, megtévesztve ezzel kormányát, hogy a francia Császár [Bonaparte Napóleon] nem adott ajándékokat a tuniszi Basának, ami azt eredményezte, hogy félrevezette a kormányt, s az téves következtetéseket vont le ebből. Először is a Császár egy felfegyverzett xebecet adományozott a Basának: ez alkalmat adott egy nagykövet küldésére Tuniszból Franciaországba, aki beszerzett kétrakománynyi haditengerészeti faanyagot és negyven hajóácsot, akik Tuniszba való érkezésük óta megtisztítva a csatornát fáradhatatlan munkával két hatalmas hajóhidat építettek, mely megkönnyíti a kommunikációt [La] Goletta és Tunisz városa között, mivel a tó a nyári időszakban szinte teljesen ki van száradva.

Miután minden birtokomban lévő lehetőséget felhasználtam, hogy ápoljam a jó egyetértést államaink között, meg vagyok győződve arról, hogy ezen szándék fenntartásaként fogja értelmezni azokat a feltételeket, amelyeket ultimátumként megtiszteltetésem volt Ön elé tárni. Továbbá kötelességem tájékoztatni Önt arról, bármennyire is kellemetlen feladat ez számomra, hogy ha ezek a feltételek nem teljesülnek Tuniszba történő visszaérkezésemről számított egy éven belül – ahogyan azt a Tuniszi Kormányzóság és Amerikai Egyesült Államok között lévő szerződés 23. cikkelye előírja a szerződő felek között kialakuló különböző, jövőben kezdődő viták megoldásának időtartamaként – és hogy, ha a meglévő nézeteltéréseket nem lehet békésen rendezni ezen időszak alatt, akkor Őexcellenciája, a tuniszi basa parancsot fog adni arra, hogy vágják le az Amerikai Egyesült Államok zászlóját Tuniszban és hadat fog üzeni a nevezett egy éves időszak leteltét követően.

Ezen levelem jóllehet ultimátumnak tekinthető, azonban korábban kijelentettem azon vágyam, hogy választ szeretnék kapni erről (a lehető leghamarabb) szabados megfogalmazással íródott levélben, melyet annak jellege megkíván. Emellett ne lehessen a földközi-tengeri amerikai flotta kapitányainak javaslatot tenniük, mivel azok nem ismerik küldetésem célját. Továbbá határozottan utasítottak arra, hogy közvetlen választ kérjek a Basa igényeivel kapcsolatban az Egyesült Államok elnökének Őexcellenciájától, mindenféle egyéb személy által megfogalmazott javaslat nélkül.

[Aláírás arabul]

Washington városa, 1806. március 11.

A tiszteletreméltó külügyminiszter kérésére az alulírott összeállította ezt a levelet, mely Szidi Szulejmán Mellimellivel való szóbeli megbeszélésen alapul, melyhez ezt az igazolást csatoltuk.

JAMES LEA[NDE]R CATHCART

Washington városa, 1806. március 11.

9. melléklet

*Hammúda pasa bej levele Thomas Jeffersonnak, 1807. február 27.*⁸⁸⁴

NAGYSZERŰ ÉS KEDVES BARÁTOM! Nagykövetem, Szulejmán Mellimelli, aki biztonságban megérkezett ide az 1806-os év decemberének közepén, hazatérve az Ön boldog és virágzó Államaiból, hűségesen átadta nekem az általam mindig szívesen és készségesen fogadott június 20-ai levelét, melyet igyekezetére és szorgalmára bíztak.

Közvetlenül ezt követően, január 12-én szintén megérkezett ide Algírból a legkiválóbb és mindig nagy tiszteletben tartott ügynöke, és a Földközi-tenger déli partjának főkonzulja Mr. Tobias Lear.

Észszerűségének és tapintatának köszönhetően egy-két megbeszélés elegendő volt ahhoz, hogy megmagyarázza [Önöknek] a félreértést, mely kölcsönösen fennállt közöttünk, és, hogy megszilárdítsa a barátságot és a kitűnő egyetértést, melyet én is óhajtok Önnel azért, hogy a harmonikus viszony virágozzon és fennmaradjon a két állam között.

Ezért hivatkozva arra, amit az Ön fent nevezett főkonzulja közölni fog Önnel ebben az ügyben, én továbbra is arra fogok ünnepélyes ígéretem mellett szorítkozni, hogy korábbi szerződésünk legyen betartandó törvény azért, hogy az államaink között lévő kereskedelem és párbeszéd virágozzon, és, hogy minden kapcsolatunk a teljes és tökéletes kölcsönösség elvén alapuljon.

A kedvesség és az udvarias fogadtatás, melyet Ön méltóztatott mutatni és biztosítani nagykövetemnek, a fent nevezett Mellimellinek, kiérdemli legőszintébb köszönetemet, mely kegyes jele az Ön barátságának, melyet általa elküldött számomra, és melyet Önről legudvariasabb emlékezetként becsülettel megőrzök.

Végezetül imádkozom az Ön jólétéért, és legteljesebb boldogságot kívánom Önnek nagyszerű és kedves barátom.

Kelt a Bardó-i rezidenciám palotájában, a Hidzsra szerinti 1221. évben moon aggi hónapjának 19-éjén, a keresztény időszámítás szerint 1807. február 27-én.

HAMMÚDA, *Tunisz* BASÁJA, BEJE
[pecsét]

⁸⁸⁴ *Naval Documents, Barbary Wars*, 6: 508.

10. melléklet

*Amerikai mediterrán menlevél, 1807. szeptember 24.*⁸⁸⁵

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK ELNÖKÉTŐL

ENGEDÉLY a *New York-i Sarah nevű hajónak, melynek Matthew Dunnet* a kapitánya vagy parancsnoka, melynek tonna tartalma *háromszáznegyvenhat, 74/146* tonna vagy akörüli, ágyúk *nélkül, tizenhárom* matrózzal a fedélzetén

HOGY HAJÓZHASSON legénységével, utasaival, ingóságaival és áruival mindenféle akadály, lefoglalás és zaklatás nélkül: a nevezett *hajóról* megfelelően bebizonyosodott, hogy az Egyesült Államok állampolgárainak egyikének vagy többjükné, és csak neki vagy nekik tulajdona.

SAJÁT KEZEM által kiadva és az Amerikai Egyesült Államok pecsétjével ellátva, szeptember 24. napján a Mi Urunk ezernyolcszázszhetedik esztendejében.

Sorszám: 65 hatvanöt

[aláírás] Thomas Jefferson
Elnök

[aláírás] James Madison Secretary of
State [Külügyminiszter]

Állam: New York

Kerület:

Minden személynek,
akire vonatkozik

Ellenjegyezte: [aláírás] David Geston,
[vám]szedő

11. melléklet

*S. D. Heap, az Egyesült Államok tuniszi konzuljaként eljáró diplomata külügyminiszternek írt levelének kivonata, 1824. január 24.*⁸⁸⁶

Megtiszteltetés számomra, hogy tájékoztathatom Önt arról, hogy a mai reggelen minden konzul tiszteletét tette [Mahmud] bejnél azon alkalomból, hogy visszatért a fürdőkől Bardóba, ahol néhány hetet töltött egészsége megerősítése céljából. Miután visszavonultunk, arról értesítettek, hogy Magasságossága látni óhajt engem, amikor is kifejezte legbarátságos-

⁸⁸⁵ The Navy Department Library – „Mediterranean Passport (1807)” <http://www.history.navy.mil/research/library/manuscripts/j/mediterranean-passport-1807.html>, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

⁸⁸⁶ American State Papers, Foreign Relations, 5: 431–432.

sabb szándékát az Egyesült Államok irányába, és tudni óhajtotta, hogy az amerikai hajók miért nem látogatják meg soha kikötőit. Én azt válaszoltam, hogy Magasságossága bizonyára tisztában van az indokkal, miszerint mindaddig, amíg jelen szerződés érvényben van nem várható, hogy amerikai kereskedőhajókat lásson kikötőibe hajózni. Szintén megjegyeztem, hogy az Egyesült Államok földközi-tengeri kereskedelme igen tekintélyes volt és évről évre növekedett az utóbbi időben. Okkal feltételezhetem, hogy ha olyan változtatásokat hajtanak végre a szerződésben, melyek a legnagyobb kedvezmény elvét élvező államok közé helyeznek minket, akkor hamarosan látni fogja vállalkozó szellemű állampolgárainkat kereskedni itt, mely rendkívül hasznosnak fog bizonyulni kormányának és alattvalóinak. Továbbá megjegyeztem, hogy a sok éves tapasztalat bizonyára meggyőzi Magasságosságát észrevételem igazáról, és, hogy bizonyára ekkora belátja, hogy a szerződésben lévő kifogásolható cikkelyek megszüntettek számos előnyt számunkra, azonban azok [cikkelyek] neki is nagymértékben hátrányára vannak. Ezután röviden kifejtettem neki az összes kifogásolható cikkelyt, melyeket szükséges lenne semmissé tenni vagy módosítani annak érdekében, hogy a kívánt hatást el lehessen érni. A bej a lehető legnyíltabb őszinteséggel helyeselte észrevételeim igazát és felszólított engem, hogy értesítsem kormányomat azon szándékáról, hogy el kívánja törölni, vagy módosítani szándékozik a kifogásolható cikkelyeket. Emellett azt kérte tőlem, hogy értesítsem arról az első amerikai hadihajó kapitányát, mely ebbe az öbölbe érkezik, hogy tisztelgni fog neki, és, hogy a jövőben semmilyen követelést sem fog löporért megfogalmazni és, hogy ettől kezdve nem fog semmilyen igényt támasztani bármilyen rabszolgával kapcsolatban, aki az Egyesült Államok hajójára menekülne.

12. melléklet

*Konvenció a Tuniszi Kormányzáság és Egyesült Államok között, 1824. február 24.*⁸⁸⁷

Minthogy a tapasztalat azt mutatja, hogy az Amerikai Egyesült Államok és a boldog emlékeztető Hammúda basa között, a Hidzsra szerinti 1212. évben rebia elul hónapban, a keresztény időszámítás szerinti 1797. évben augusztus hónapban megkötött béke- és barátsági szerződés különböző cikkelyeit szükséges módosítani és kiegészíteni. Ezért annak érdekében, hogy az Egyesült Államok is a legnagyobb kedvezmény elvét élvező államok közé tartozzon, melyek szerzősben állnak Tunisszal, valamint bizonyítva a nyilvánvaló tiszteletet az amerikai kormány felé és az óhajt a sértetlen barátsági kapcsolatok folytatására, mely mindig is létezett a két állam között, ezennel a magasságos Öfelsége Mahmud basa, tuniszi bej és S. D. Heap úr, az Amerikai Egyesült Államok *chargé d'affaires*-ja megállapodtak abban és elhatározták, hogy a nevezett szerződés hatodik, tizenegyedik, tizenkettedik és tizennegyedik cikkelyei legyenek módosítva. És, hogy a nevezett cikkelyek az alábbiak szerint legyenek módosítva, és kiegészítve a szerződésben:

6. cikkely

Ha egy tunéziai korzáró amerikai hajóval találkozik és felkeresi azt csónakjával, akkor csak két embernek legyen megengedve, hogy békésen a fedélzetre lépjen azért, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy az [valóban] amerikai [állampolgár] tulajdona, aki csak úgy, mint egyéb állam bármilyen utasa, akik a fedélzeten tartózkodik szabadon hajózhasson azokkal és

⁸⁸⁷ ANT, *Série Historique*, Cart. 252., Doss. 687.; *American State Papers, Foreign Relations*, 5: 431., 587–589.; *Public Statutes at Large*, 8: 298–300.; *The Barbary Treaties 1786–1816* – „Tunis - Convention of February 24, 1824 Amending the Treaty of August 1797, and March 26, 1799” http://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1824t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.

áruikkal. Továbbá a nevezett két ember szigorú büntetés terhe mellett ne követelhesen attól semmilyen dolgot. Abban az esetben, ha egy rabszolga megszökik és menedéket kap egy amerikai hadihajón, legyen szabad és ne lehessen követelni annak visszaadását vagy a [rabszolga kiváltásának] kifizetését.

11. cikkely

Amikor az Egyesült Államok hadihajója La Goletta kikötőjébe hajózik, akkor tisztelegjenek annak huszonegy ágyúlövéssel, mely tiszteletadást a hadihajó csupán az ágyúlövést az ágyúlövésért elv szerint kell, hogy viszonzozzon, és ne kelljen annak löport adnia, ahogyan az a régebbi szerződés tizenegyedik cikkelyében megfogalmazódott, mely ezennel semmisnek tekintendő.

12. cikkely

Amikor az Egyesült Államok állampolgárai tuniszi uralom alatt álló területekre mennek, hogy ott kereskedelmet folytassanak, akkor ugyanaz a tisztelet illeti meg őket, hasonlóan, mint ami más államok kereskedői ott élveznek. Továbbá, ha azok le kívánnak telepedni a kikötőinkben, akkor ennek ne legyen semmi akadály és szabadon élhessenek olyan módon, ahogy szükségesnek tartják mindenféle akadály nélkül, összhangban más államok szokásaival. Ha egy tunéziai alattvaló óhajtana letelepedni az Egyesült Államok területén, akkor azzal hasonló módon járjanak el.

Ha bármilyen tunéziai alattvaló bérbe venne egy amerikai hajót, és árut helyezne annak fedélzetére és ezt követően azt akarná, hogy rakodják ki, vagy, hogy másik hajó fedélzetére szállítsák azt, akkor ezt nem fogjuk megengedni mindaddig, amíg az ügyet nem hagyta jóvá a kereskedők egy társasága, akik ebben az ügyben döntenek. Továbbá a döntést követően a határozat legyen megvalósítva.

Egyetlen kapitányt se lehessen visszatartani annak hozzájárulása nélkül a kikötőben, kivéve akkor, amikor kikötőnk zárva van minden egyéb nemzet hajói előtt is. A fenti rendelkezés csak a kereskedő hajók és nem a hadihajók esetére vonatkozik.

A két állam alattvalói és állampolgárai, a tunéziaiak és az amerikaiak élvezzenek védelmet azokon a helyeken, ahol éppen tartózkodnak az ott lévő kormány hivatalnokok által. De az ilyen védelem sikertelensége esetén minden kár helyrehozásáért az illető egyén mindegyik országban a legfelsőbb hatósághoz fordulhat, mely nyújtson számára megfelelő védelmet és tökéletes igazságot. Abban az esetben, ha a Tunisz kormánynak amerikai hajó szolgálatára lenne szüksége, mely hajó a Kormányzóság területén van és azt korábban nem alkalmazták [ilyen feladatra], akkor a kormány élvezze a kedvezményt, hogy azt az összeget fizethesse, mint más kereskedők hasonló bérbevétel esetén általában fizetni szoktak, vagy ennek hasonló arányában, ha a szolgálatnak nem lenne hagyományos irányadó esete.

14. cikkely

Az Egyesült Államok lakosainak és állampolgárainak tulajdonában lévő összes hajónak legyen engedélyezve, hogy a Tuniszi Királyság kikötőibe hajózhasson, és, hogy szabadon kereskedhessen az ottani alattvalókkal és lakosokkal, fizetve azt a szokásos vámot, melyet az egyéb, a Kormányzósággal békében álló, legnagyobb kedvezményben részesített államok fizetni szoktak. Hasonló módon, a Tuniszi Királyság lakosainak és alattvalóinak tulajdonában lévő összes hajónak legyen engedélyezve, hogy az Egyesült Államok különböző kikötőibe hajózhasson, és, hogy szabadon kereskedhessen az ottani állampolgárokkal és lakosokkal, fizetve azt a szokásos vámot, melyet egyéb, az Egyesült Államokkal békében álló, legnagyobb kedvezményben részesített államok fizetni szoktak.

Megkötetett, aláíratott és pecséttel ellátott a Tunisz melletti Bardó palotában, a Hidzsra szerinti 1239. évben jumedí teni holdjának 24. napján, a keresztény időszámítás szerinti 1824., és az Egyesült Államok függetlenségének 48. évében február 24-én. Mindazonáltal fenntartva annak az Egyesült Államok elnökének, a Szenátus javaslatával és jóváhagyásával és azok által történő végső ratifikációját.

[pecsét] S. D. HEAP, az Egyesült Államok tuniszi *chargé d'affaires*-ja

[pecsét és aláírás] SZIDI MAHMUD, basa

[pecsét] HASZÁN, bej

Továbbá minthogy e hónap január 13-án az Egyesült Államok Szenátusa és az azon jelenlévő szenátorok kétharmada egybehangzóan javasolták és jóváhagyták az egyezmény és az abban található nevezett módosítások ratifikációját. Minthogy a nevezett javaslat és elfogadás értelmében ratifikálom az Egyesült Államok részéről a nevezett cikkelyeket:

Következésképpen, ezennel kihirdetem azt, és a nevezett cikkelyek legyenek nyilvánosságra hozva, és végül elrendelem, hogy az Egyesült Államok és annak állampolgárai jóhiszeműen tartsák be és hajtsák végre azokat, és mindenegyben abban található záradékot tartsanak be abban a formában, ahogyan jelenleg vannak.

Ennek hiteléül aláírásommal és az Államok pecsétjével láttam el az alábbi dokumentumot. Kelt Washington városában a mi Urunk ezernyolcszázhuszonötödik és az Egyesült Államok függetlenségének negyvenkilencedik évében január hónap huszonegyedik napján.

[pecsét]

JAMES MONROE⁸⁸⁸

Az elnök nevében:

JOHN QUINCY ADAMS,
Secretary of State [Külügyminiszter]

⁸⁸⁸ James Monroe (1758–1831) az „Alapító atyák” utolsó tagja, az Egyesült Államok ötödik elnöke. Monroe hivatalát két elnöki cikluson át töltötte be 1817-től 1825-ig.

SZÓJEGYZÉK

AHDNÁMÉ/ATNÁME: hivatalos dokumentum, szerződés. Az Oszmán Birodalomban három fajtája létezett az *ahdnámé*knak: kapituláció, '*ahdnámé-i hümayún*' vagy birodalmi levél és egyoldalú szerződés olyan államokkal, akik elismerték az oszmán fennhatóságot. Az előbbi a keresztény államokkal kötött kereskedelmi szerződéseket jelöli, míg az utóbbi dokumentum a vazallus/adófizető államok uralkodóit elismerő és beiktató szultáni okmány volt.

ÁGYÚNASZÁD-DIPLOMÁCIA: A nemzetközi diplomácia azon fajtája, mely a nemzetközi problémákat erőszakkal vagy az erőszak alkalmazásának fenyegetésével kívánja megoldani. Ezt a diplomáciát elsősorban az erős tengeri flottákkal hajtják végre egy katonailag gyengébb féllel szemben. A diplomácia a Földközi-tengeren 17. században jelent meg és csúcspontja 1815–1816-hoz köthető.

BARBARY STATES

ÉTATS BARBARESQUES: „Barbár Államok” a Magrebben. Észak-Afrika muszlim államainak, azaz Marokkónak, Algírnak, Tunisznak és Tripolisznak összefoglaló elnevezése a nyugat-európai és az észak-amerikai diplomáciatörténetben, illetve történetírásban.

BEJ, BÉG: oszmán-török közigazgatási cím, mely az arab *amir* megfelelője. A bej egyrészt egyike az Oszmán Birodalom katonai vezetőinek. A korai időkben ezeket a parancsnokokat, akik általában a helyi vezetők voltak az újonnan meghódított területekre nevezték ki, mint a szultán megbízottjait. A bejek uralma alatt álló területeket bejlikátusnak nevezzük. Másrészt a Tuniszi Kormányzóság uralkodóinak címe 1705-től egészen 1956-ig.

CHARGÉ D’AFFAIRES: „ügyvivő”. A legalacsonyabb szintű diplomáciai képviselő, aki állama érdekében jár el egy magasabb rangú hivatalnok, például követ vagy konzul hiányában.

DÁR AL-AHD

DÁR AL-SZULH: „a szerződés háza”. Iszlám jogi kategória, mely olyan területet jelentett, mellyel a muszlim államok valamilyen megállapodást kötöttek, vagy mely a *dzsizje* fizetésének fejében ideiglenesen megváltotta a békét magának.

DÁR AL-HARB: „a háború háza”. Az iszlám jogi felfogásban a világ azon része, mely nincs muszlim uralom alatt és ott hitetlenek, illetve más, könyves vallások (*ahl al-Kitab*) követői élnek. Ezek ellen a területek ellen a muszlimok jogosan viselhetnek szent-háborút, azaz dzsihadot.

DÁR AL-ISZLAM

DÁR ASZ-SZALÁM: „az iszlám háza vagy béke háza”. Az iszlám jogi felfogásban a világ azon része, melyet egy, az iszlám törvényeket és tanításokat elfogadó

állam igazgat. Ezeken a területeken elsősorban muszlimok laknak egyedül vagy a nem muszlimokkal együtt, aki elismerik azok politikai hatalmát.

DEJ: „anyai nagybácsi”. Oszmán-török közigazgatási fogalom, mely a Tuniszi, az Algíri és a Tripoliszi Kormányzóság előjáróinak tiszteletbeli címe volt. Tunézia esetében a dejek, vagyis az alacsony rangot viselő janicsárok 1591-ben vették át a hatalmat. A 18. században a dej már csak magas rangú bírósági tisztviselőt jelentett a kormányzóságban. Algírban a dejek politikai tényezőként csak 1671-ben jelentek meg, azonban fokozatosan abszolút hatalmat építettek ki.

DÍVÁN: „versek gyűjtemény vagy próza, illetve nyilvántartás vagy hivatal”. Perzsa vagy arab eredetű fogalom. A díván az oszmán-török terminológiában a szultán, a nagyvezír és a tartományi kormányzók mellett működő tanácsot jelentette. Az észak-afrikai tartományokban a 16. században jelent meg ez a fajta tanácsadó testület.

DZSIHÁD: „erőfeszítés, törekvés”. Az iszlám jogban az egyetlen legitim háború, mely a hívők Isten útján való küzdelmét jelenti a hitetlenekkel szemben. A dzsihád a történelmi gyakorlat szerint jelentette az iszlám terjesztése céljából indított úgynevezett „szent háborút”. Célja a vallástörvény érvényesítése, előírásainak betartatása, a muszlimok védelme, illetve „Allah szavának felemelése”.

FUNDUK: „szálló, vendéglő”. Görög eredetű szó, melyet elsősorban az Észak-Afrikában található vendégfogadók megjelölésére használtak. Ezek a karavánutak mentén jöttek létre és pihenőhelyként, illetve szállásként funkcionáltak. Több ilyen szálláshely volt fenntartva a keresztény kereskedőknek Tunéziában.

GÁZI: „a hitetlenek legyőzője, hitharcos”. Arab eredetű fogalom, melyet olyan személyekre alkalmaztak, akik a hitetlenek elleni harcnak (*ghazw*, vagyis rajtaütés a hitetleneken) szentelték az életüket a muszlim világ határvidékein. A *gázi* tiszteletbeli címet is jelentett, melyet elsősorban az anatóliai emírekre és az első oszmán szultánokra alkalmaztak.

HARÁCS, DZSIZJE: Egyrészt a nem muszlimoktól szedett adó, fejadó. Az Oszmán Birodalomban a *harács* (kharadj) terminust részesítették előnyben a 16. században és csak később terjed el a *dzsizje* (*djizje* vagy *djizye-i sher'i*) kifejezés. Másrészt jelenti magát az adót, de hadisarcot, rablással szerzett zsákmányt, rablást, zsákmányolást is. A keresztény államok által fizetett adó, cserébe kereskedelmi hajóik sértetlenségéért a Földközi-tengeren.

HOSTIS HUMANI GENERIS: „az emberiség ellenségei”. Latin eredetű kifejezés, mely Marcus T. Cicerótól származik és a nyílt tengeren kalóztevékenységet folytató személyekre vonatkozik. Ezek a személyek mindenki ellenségei, mivel jogi értelemben törvénytelen cselekményt folytatnak.

IFRÍKÍJA, AFRIQIYYA: „Afrika”. Arab megfelelője a latin „Africa” szónak. Az arabok ezt a terminust használták arra a területre, mely korábban római, illetve bizánci uralom alatt volt (*Africa Proconsularis* és *Byzancenía*). A térség magában foglalta a mai Tunéziát, a mai Líbia nyugati és a mai Algéria keleti részét. A fogalom egészen a Hafszida-dinasztia uralmáig használatban volt, melyet ekkor a „Tunézia” terminus váltott fel.

KAPITULÁCIÓ: kereskedelmi szerződés, az *ahdnámék* egyik típusa. A szerződés kivételes jogokat (kereskedelem, alattvalók védelme stb.) biztosított egy adott nemzetnek egy másik, általában a Közel-Keleten található állam (pl. Oszmán Birodalom) területén.

KAPUDÁN PASA: Az oszmán flotta főparancsnoka. Az elnevezés az itáliai *capitano* szóból ered. A korai időszakban Gallipoli szandzsák bégje viselte ezt a címet. A tisztség Hizir és Piali pasa idején kapott nagy jelentőséget. A kapudán pasa feladata volt többek között az isztambuli arzenálban (hajóépítő és javító üzem) folyó munka és a flottával kapcsolatos minden ügy felügyelete, az igazgatására bízott tartomány kormányzása és a szükséges kinevezések elvégzése.

KONZUL: Egyrészt jelenti a Római Köztársaság időszakának vezető tisztségviselőjét, akit két évre választottak a hivatal viselésére. Másrészt olyan személy, aki egy adott ország és annak alattvalóinak politikai és kereskedelmi érdekeit képviseli egy külföldi állam városában, illetve tartományában.

KULUGLI: „rabszolga fia”. Az észak-afrikai muszlim államok társalmának egyik rétege. Ezen személyek ősei, felmenői egyrészt észak-afrikaiak, arabok másrészt törökök (janicsárok) voltak. Algírban a politikai vezetésből ki voltak zárva, ezzel szemben Tunéziában hivatalt is viselhettek.

LEGNAGYOBB KEDVEZMÉNY ELVE: A külkereskedelmi gyakorlatok egyik típusa. Az elv értelmében két állam egymás ellen egy harmadik országgal szemben alkalmazott legalacsonyabb vámtételeket fogja alkalmazni.

LETTER OF MARQUE, REPRISAL: „kalózlevél”. Politikailag szuverén hatalom, illetve kormány által kibocsájtott hivatalos irat, mely felhatalmazza birtokosát, hogy egy meghatározott időszakban és területen kalóztevékenységet folytasson.

MAGREB: „nyugat, az a területet, ahol a Nap nyugszik”. Arabból származó kifejezés, mely Északnyugat-Afrika összefoglaló elnevezése, ami magában foglalja Észak-Afrikát és Egyiptom nyugati részét is. Hagyományosan négy állam, Mauritánia, Marokkó, Algéria és Tunézia tartozik a Magreb-államokhoz. A felsorolást ki lehet egészíteni Líbiával és Nyugat-Szahara területével, mely így a tágabb Magrebet, vagyis a Nagy-Magrebet jelenti. Felosztása: *al-Magreb al-adna*, „közel nyugat”, Tunézia és Líbia területe, *al-Magreb al-aqsa*, „távol nyugat”, Marokkó területe és *al-Magreb al-awat*, „közép nyugat”, Algéria területe.

- MAHALLA:** Marokkóra és Tunéziára jellemző adó adóbeszedési eljárás volt. A bej köszönhetően a katonai expedíciók vezetésének, és abban a helyi elemek (lovasság) alkalmazásának, fokozatosan nagy befolyásra tett szert a dejek hátrányára.
- MORISZKÓ:** Spanyolországi, elsősorban andalúz muszlim, aki áttért a keresztény hitre. A keresztelést követően, azonban többnyire titokban gyakorolták az iszlám tanait. Elsősorban ipari szakmákban tevékenykedtek. 1609 és 1611 között a spanyol udvar elűzte őket az országból, ennek jelentős gazdasági hátrányai voltak az országra nézve. Észak-Afrikában kaptak menedéket és többen kalózok lettek.
- ODZSAK:** „tűzhely, szív, kémény”. Legkülönbözőbb jelentéssel bíró fogalom a török nyelvekben és nyelvjárásokban. Jelentett különleges jogállású tímár birtokot, illetve jelentett félig független szandzsákot is. Továbbá az odzsak az oszmán katonai adminisztráció toborzási egysége is volt. A janicsárok összességének az elnevezése is ez volt, emellett a török katonákat a Magrebben és Egyiptomban is így nevezték.
- PRESIDIO:** „erődítmény”. Spanyolok által épített erődített helyiségek a meghódított területeken például az Újvilágban és Észak-Afrikában. A Magrebben ezek az erődök elsősorban a part mentén találhatók és céljuk a vidék ellenőrzése volt, emellett további hadjáratok kiindulópontjai voltak.
- PRIVATÉR, KORZÁRÓ:** Egyrészt felfegyverzett hajó, aminek tulajdonosa és felszerelője magán személy, akit a kormány kalózlevél által azzal bíz meg, hogy részt vegyen egy ellenséges nemzet elleni háborúban azzal, hogy elfogja a kereskedelmi hajóit. Másrészt olyas valaki, aki részt vesz kalózkodásban, továbbá ilyen hajó tisztje vagy legénységének tagja. A privatért az angolszász kalózok megjelölése, míg a korzáró a földközi-tengeri társaik gyűjtő megnevezése.
- RAISZ:** „vezető, főnök”. Arab eredetű szó az iszlám előtti időből, mely többféle jelentéssel bírt az iszlám különböző időszakában. A kora újkorban muszlim kereskedelmi-, hadi- és kalózhajók kapitányainak elnevezése volt.
- REKONKVISZTA:** „visszahódítás”. Az Ibériai-félsziget katolikus államai, a Spanyol Királyság és Portugália által indított hadjáratok, melyek célja a félsziget felszabadítása a 8. század óta fennálló muszlim uralom alól. A spanyol rekonkvizta 722-ben vette kezdetét és 1492-ben zárult le Granada elfoglalásával.
- TAIFA:** „társaság, csoport”. Egyrészt öngazgatási egység, másrészt a *raiszok*, vagyis a hajókapitányok érdekvédelmi testülete az észak-afrikai oszmán kormányzóságokban.
- XEBEC:** Széles körben alkalmazott hajótípus a Földközi-tenger térségében a 18–19. században. Ez a háromárbcos hajótípus, mely átmenet volt az evezővel felszerelt gálya és a vitorlás hajó között közkedvelt eszköze volt a különböző muszlim és keresztény korzáróknak.

KRONOLÓGIA

1229	A Hafszida-dinasztia létrejötte Tunéziában (uralmon 1574-ig).
1249 – 1277	I. Muhammad al-Musztanszir uralkodása Tunéziában.
1270. július 15. – augusztus 25.	IX. (Szent) Lajos francia király hadjárata (nyolcadik keresztes hadjárat) Tunézia ellen.
1492. január 2.	A rekonkvizita lezárulása az Ibériai-félszigeten. A spanyol katolikus uralkodók visszafoglalják Granadát a muszlimoktól.
1505 – 1509	Spanyol keresztes háború Észak-Afrikában.
1529. május 29.	Az Algíri Kormányzóság létrejötte (1830-ig). Hizir (Hajreddin) Barbarossa elfoglalja az Algírral szembeni szigeten található <i>Peñon d'Alger</i> erődjét a spanyoloktól.
1530. március 23.	Habsburg Károly német-római császár és spanyol uralkodó a Szent János Lovagrendnek adományozza Tripolit és a Máltai-szigeteket, azaz Máltát, Gozót és Cominót.
1534. augusztus 18.	Hizir elfoglalja Tuniszt és elűzi V. Muhammad Muláj Haszán Hafszida uralkodót.
1535. június 16. – augusztus 6.	Habsburg Károly birodalmi hadjárata Tunézia ellen. Tunisz és La Goletta visszakerül a spanyol uralkodók vazallusai, a Hafszidák uralma alá.
1551. augusztus 14.	A Tripoliszi Kormányzóság létrejötte (1911-ig). Turgut, aliasz Dragut raisz elfoglalja Tripolit a Szent János Lovagrendtől.
1569. január 19.	Uludzs Ali algíri oszmán pasa elfoglalja Tuniszt.
1571. október 7.	Lepantói csata. A Szent Liga flottája döntő győzelmet arat az oszmán flotta felett a Peloponnészoszi-félsziget nyugati partjainál.
1573. október 7.	Don Juan de Austria spanyol hadvezér visszafoglalja Tuniszt a lepantói csata évfordulóján.
1574. július 15. – szeptember 13.	A Tuniszi Kormányzóság létrejötte (1881-ig). Az oszmán birodalmi haderő Szinán nagyvezír és Uludzs Ali algíri pasa vezetésével beveszi La Golettát, Tuniszt és Bizertát.
1591	Az úgynevezett janicsárlázadás és a dejek uralmának kezdete Tunéziában.
1605 augusztusa	Béke- és kereskedelmi szerződés a Tuniszi Kormányzóság és Franciaország között.

1630	A Muradida-dinasztia létrejötte Tunéziában (uralmon 1702-ig). IV. Murád oszmán szultán 1631-ben ismeri el I. Murád tunéziai bej uralmát a Tuniszi Kormányzóságban.
1662. október 5.	Béke- és kereskedelmi szerződés a Tuniszi Kormányzóság és Anglia között.
1682. április 10.	Béke- és kereskedelmi szerződés az Algíri Kormányzóság és Anglia között. Az úgynevezett <i>mediterrán útlevél</i> vagy <i>menlevél</i> első említése és tartalmi, illetve formai elemeinek szabályozása.
1705	A Huszainida-dinasztia létrejötte Tunéziában (uralmon 1957-ig). 1708-ban III. Ahmed oszmán szultán pasa címmel ruházza fel Huszein ibn Alit és ezzel elismeri uralmát Tunéziában.
1711	A Karamanli-dinasztia létrejötte Tripoliban (uralmon 1835-ig).
1728 – 1756	Trónviszályok Tunéziában. Az algíri csapatok megszállják a kormányzóság nyugati területeit.
1751. október 19.	Béke- és kereskedelmi szerződés a Tuniszi Kormányzóság és Nagy-Britannia között.
1782 – 1814	II. Hammúda pasa bej uralkodása Tunéziában.
1776. szeptember 17.	Az úgynevezett Modell szerződés (<i>Modell Treaty</i>) az Egyesült Államok és Franciaország között.
1778. február 6.	Barátsági- és kereskedelmi szerződés Franciaország és az Egyesült Államok között.
1783. szeptember 3.	A párizsi béke megkötése. Létrejön a független és szuverén Amerikai Egyesült Államok.
1784. október 11.	Marokkói korzárók elfogják a <i>Betsy</i> amerikai kereskedőhajót, melyet legénységével együtt Tanger városába visznek.
1785. július 25.	Algíri korzárók elfogják a <i>Maria</i> amerikai kereskedőhajót. Egy héttel később a kalózok ugyancsak elfogják a <i>Dauphin</i> kereskedő hajót.
1786. június 23.	Béke- és kereskedelmi szerződés a Marokkói Királyság és az Egyesült Államok között.
1793. október 25.	Algíri korzárók elfogják a <i>Polly</i> amerikai brigget.
1794. március 27.	Az amerikai Kongresszus kiadja a haditengerészeti törvényt (<i>Naval Act of 1794</i>) válaszul az algíri korzárók fenyegetésére, létrejön az Egyesült Államok Haditengerészete.
1795. szeptember 5.	Béke- és kereskedelmi szerződés az Algíri Kormányzóság és az Egyesült Államok között.
1796. november 4.	Béke- és kereskedelmi szerződés a Tripoliszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között.
1796. június 15.	Fegyverszünet a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között.

- 1797. augusztus 28.** Béke- és kereskedelmi szerződés a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között.
1798. július 7.
- 1800. szeptember 30. Az úgynevezett kvázi, vagyis hadüzenet nélküli háború Franciaország és az Egyesült Államok között.
- 1799. március 26.** William Eaton és James Leander Cathcart módosítja az 1797-es tunéziai–amerikai szerződés 12., 13. és 14. cikkelyét.
1800. október 19. A *George Washington* incidens. Musztafa Ben Brahim algíri dej arra kötelezi az amerikai fregattot, hogy a nevében rendszeres adót és ajándékokat vigyen az oszmán szultánnak Isztambulba.
1801. május 10.
- 1805. június 4. Háború a Tripoliszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között.
- 1802. június 17.** Tripoliszi korzárók elfogják a *Franklin* amerikai kereskedőhajót. Az esetről értesítik James Leander Cathcart amerikai konzult is.
- 1803. október 31.** Az amerikai *Philadelphia* fregatt zátonyra fut a Tripoliszi-öbölben, eztán a tripolisziak elfogják azt. A hajó kapitánya, William Bainbridge és 307 tengerész fogságba kerül.
1804. február 16. Stephen Dacutur vezetésével az amerikaiak felgyűjtják a *Philadelphia* fregattot.
1805. március 8.
– április 28. Derna elleni expedíció, amely során William Eaton vezetésével amerikai–görög–arab csapatok elfoglalják Derna városát azért, hogy hatalomra segítsék Ahmedet Karamanlit.
- 1805. április 24.** Az amerikai *Constitution* fregatt három tunéziai tulajdonú hajót fog el a Tripoliszi-öbölben, mivel azok megsértették az amerikai tengeri blokádot.
1805. június 4. Béke- és barátsági szerződés a Tripoliszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között.
- 1805. augusztus 1.** Az amerikai flotta hadműveletei a Tuniszi-öbölben. Az amerikai haditengerészet történetében először vonnak össze egy helyen ekkora haderőt, összesen 18 vitorlás hajót.
- 1805. augusztus 2.** John Rodgers amerikai flottaparancsnok ultimátuma Hammúda pasa bejnek.
- 1805. szeptember 5.** Szidi Szulejmán Mellimelli tunéziai követ elindul az Egyesült Államokba, hogy rendezze a két állam között kialakult nézeteltérést.
- 1805. november 4.**
- **1806. május 25.** Mellimelli Norfolkban és Washington DC-ben.
- 1806. május 25.**
- **szeptember 17.** Mellimelli körútja az Egyesült Államok keleti partján és az úgynevezett „Franklin-probléma”.

- 1807. február 27.** Hammúda pasa bej levele Thomas Jeffersonnak, melyben köszönetét fejezi ki követe szívélyes vendéglátásáért és biztosítja az amerikai elnököt a béke fenntartásáról a két állam között.
- 1807 – 1812** Háború az Algíri és a Tuniszi Kormányzóság között. A tunéziaiak győzelmével végződő, 1807. július 13-ai salatai csatának köszönhetően Hammúda pasa bej véget vett Tunézia nyugati részének algíriak által történt megszállásának.
1812. június 18.
– 1815. február 18. Háború Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között. Az 1814. december 24-én megkötött genti békeszerződés értelmében a felek a háború előtti állapotokat állítják vissza.
1815. június 17.
– 1816. december 23. Háború az Algíri Kormányzóság és az Egyesült Államok között.
1816. március 24.
– augusztus 27. Az egyesült brit–holland flotta Lord Exmouth vezetésével Algírhoz hajózik és követeli a keresztények rabszolgaságának beszüntetését. Algír városának bombázása augusztus 27-én.
- 1824. február 23.** Konvenció a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok között.
1830. június 13.
– július 7. Franciaország elfoglalja az Algíri Kormányzóságot. Az algíri kalózkodás vége és a francia gyarmati uralom kezdete.

BIBLIOGRÁFIA

FORRÁSOK

1. Levéltári források

Archives Nationales de Tunisie, Tunisz, Tunézia

Fonds Espagnol, Carton 5001., Dossier 13. – *Traité avec l’Autriche en 1748*

Série Historique, Carton 224., Dossier 405. – *Traités 1751, 1812, 1816, 1875 (Grand Bretab(!)ne)*

Série Historique, Carton 252., Dossier 685. – *Traité avec l’Amérique en 1797 (24 Août correspondance au ler Rabia ler 1212)*

Série Historique, Carton 252., Dossier 686. – *Correspondances se rapportant au conflit survenu entre Hamouda Pacha et le sieur Rodgers commandant la flotte américaine en méditerranée 1805, Mission de Sliman Malamalli à cet effet au prés du Président de la République d’Amérique 1805*

Série Historique, Carton 252., Dossier 687. – *Traité avec l’Amérique en 1824 (1239)*

Série Historique, Carton 252., Dossier 688. – *Mission du Général Othman Hachem aux Etats Unis 1865*

Série Historique, Carton 252., Dossier 691. – *Passeports américains*

Série Historique, Carton 252., Dossier 697. – *Projets et copies de traites entre le Gouvernement Tunisien et le Gouvernement Autrichien 1725 – 1748 – 1850*

2. Nyomtatásban megjelent állami dokumentumok és levelek

Archives-Histoire No. 1. „Sources – Preuves – Souveraineté” : Publication annuelle des Archives Nationales de Tunisie. Les Archives Nationales de Tunisie, Tunis, 2014.

BLAIR, Francis Preston szerk.: *The Diplomatic Correspondence of the United States of America, from the Signing of the Definitive Treaty of Peace, 10th September, 1783, to the adoption of the Constitution, March 4, 1789. Being the Letters of the Presidents of Congress, the Secretary for Foreign Affairs—American Ministers at Foreign Courts, Foreign Ministers near Congress—Reports of Committees of Congress, and Reports of the Secretary for Foreign Affairs on Various Letters and Communications; together with Letters from Individuals on Public Affairs.* 7 vols., Blair & Rives, Washington, DC, 1833–1834.

BÖDY Pál – URBÁN Aladár szerk.: *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez: 1620–1980.* Dialóg Campus, Pécs – Budapest, 2001.

CARD, Edgard Rouard de: *Traités de la France avec les Pays de l’Afrique du Nord : Algérie, Tunisie, Tripolitanie, Maroc.* A. Pédone, Paris, 1906.

- CHALMERS, George: *A Collection of Treaties Between Great Britain and Other Powers*. 2 vols., Printed for J. Stockdale, Piccadilly, London, 1790.
- CLARK, William Bell szerk.: *Naval Documents of the American Revolution*. 11 vols., Naval History Division, Department of the Navy, Washington, DC, 1964., 1966., 1968–1970., 1972., 1976., 1980., 1996., 2005.
- COMMAGER, Henry Steele szerk.: *Documents of American History*. Vol. 1 to 1899. Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, NJ, 1973.
- Debates and Proceedings in the Congress of the United States*. [Annals of Congress], 42 vols., Gales and Seaton, Washington, DC, 1834–1856. <http://memory.loc.gov/ammem/amlaw/lwaclink.html>, Hozzáférés: 2014 novembere.
- Deed of Donation of the Maltese Islands to the Order of St. John of Jerusalem by Emperor Charles V in 1530*. Latin, English, French, Italian text, Archives and Library of Valletta, Valletta (Malta), 2011.
- DUDLEY, William S. szerk.: *The Naval War of 1812: A Documentary History*. 3 vols., Naval Historical Center, Department of the Navy, Washington, DC, 1985., 1992., 2002.
- Executive Documents Printed by Order of the House of Representatives, during the First Session of the Thirty-ninth Congress, 1865–'66*. Part 3, Government Printing Office, Washington, DC, 1866. 339–343. <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?id=FRUS.FRUS186566p3>, Hozzáférés: 2014 decembere.
- FORD, Worthington C. szerk.: *Journals of the Continental Congress, 1774–1789*. 34 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1904–1937. <http://lcweb2.loc.gov/ammem/amlaw/lwjclink.html>, Hozzáférés: 2014 novembere.
- HERTSLET, Lewis: *A Complete Collection of the Treaties and Conventions at Present Subsisting Between Great Britain & Foreign Powers; so far as They Related to Commerce and Navigation; to the Repression and Abolition of the Slave Trade; and to this Privileges and Interests of the Subjects of the High Contracting Parties*. 2 vols., Printed for T. Egerton, Bookseller to the Ordnance, Whitehall, London, 1820.
- JAY, John: *The Correspondence and Public Papers of First Chief-Justice of the United States, Member and President of the Continental Congress, Minister to Spain, Member of Commission to Negotiate Treaty of Independence, Envoy to Great Britain, Governor of New York, etc.* 4 vols., Johnston, Henry P. szerk., G. P. Putnam's Sons, London – New York, NY, 1890–1893.
- JERAD, Mehdi szerk.: *Cahiers des Archives : Traités et accords conclus entre la Tunisie et les puissances occidentales (1626–1955)*. Archives Nationales de Tunisie, Tunis, 2011.
- KNOX, Dudley W. szerk.: *Naval Documents Related to the United States Wars with the Barbary Powers*. 6 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1939–1944.
- KÖKÉNY Andrea, ford. és sajtó alá rendezte: „Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szeptember 3.)”, *Documenta Historica* 12, JATE Történeti Diákkör, Szeged, 1993.
- LOWRIE, Walter – CLARKE, Matthew St. Clair szerk.: *American State Papers, Class I: Documents, Legislative and Executive, of the Congress of the United States: Foreign Relations, 1789–1828*. 6 vols., Gales and Seaton, Washington, DC, 1833–1859. <http://memory.loc.gov/ammem/amlaw/lwsplink.html#anchor1>, Hozzáférés: 2014 novembere.

- LOWRIE, Walter – FRANKLIN, Walter S. szerk.: *American State Papers, Class VI: Documents, Legislative and Executive, of the Congress of the United States: Naval Affairs. 1794–1836.* 4 vols., Gales and Seaton, Washington, DC, 1834–1861. <http://memory.loc.gov/ammem/amlaw/lwsplink.html#anchor1>, Hozzáférés: 2014 novembere.
- MAS-LATRIE, M. Louis de: *Traité de paix et de commerce et documents divers concernant les relations des chrétiens avec les arabes de l'Afrique septentrionale au Moyen-Âge.* Henri Plon, Imprimeur-Éditeur, Paris, 1866.
- MILLER, Hunter szerk.: *Treaties and other International Acts of the United States of America, 1776–1818.* 2 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1931. http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/barmenu.asp, Hozzáférés: 2013 decembere.
- PALOTÁS Zsolt, ford. és sajtó alá rendezte: „Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között (Breda, 1667. július 31.)”, *Documenta Historica* 83, JATE Történész Diákkör, Szeged, 2010.
- PALOTÁS Zsolt, ford. és sajtó alá rendezte: „Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között” (Westminster, 1674. február 19.), *Documenta Historica* 88, JATE Történész Diákkör, Szeged, 2012.
- PETERS, Richard szerk.: *The Public Statutes at Large of the United States of America, from the Organization of Government in 1789 to March 3, 1845.* 8 vols., Charles C. Little and James Brown, Boston, MA, 1845., 1846., 1848.
- PLANTET, E.: *Correspondance des beys de Tunis et des consuls de France avec la Cour (1577–1830).* 3 vols., F. Alcan, Paris, 1893–1899.
- SMITH, Paul H. szerk.: *Letters of Delegates to Congress, 1774–1789.* 25 vols., Library of Congress, Washington, DC, 1976–1998.
- SPARKS, Jared szerk.: *The Diplomatic Correspondence of the American Revolution, being the Letters of Benjamin Franklin, Silas Deane, John Adams, John Jay, and others, Concerning the Foreign Relations of the United States during the whole Revolution; together with the Letters in reply from the Secret Committee of Congress, and the Secretary of Foreign Affairs, also the entire Correspondence of the French ministers, Gerard and Luzerne, with Congress.* 12 vols., N. Hale and Gray & Bowen, Boston, MA, 1829–1830.
- SWANSON, Claude A. szerk.: *Naval Documents Related to the Quasi-War Between the United States and France & Naval Operations from February 1797 to October 1798.* 7 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1935–1938.
- TEMIMI, Abdeljelil: „Lettre de la population algéroise au sultan Selim Ier en 1519”, *Revue d'histoire maghrébine*, Vol. 5 (January, 1976), 95–101.
- WAIT, Thomas B. szerk.: *Secret Journals of the Acts and Proceedings of Congress, from the First Meeting thereof to the Dissolution of the Confederation, by the Adoption of the Constitution of the United States.* 4 vols., Thomas B. Wait, Boston, MA, 1820–1821.
- WAIT, Thomas B. szerk.: *State Papers and Publick Documents of the United States, From the Accession of George Washington to the Presidency, Exhibiting a Complete View of our Foreign Relations since that Time.* 12 vols., T. B. Wait, Boston, MA, 1819.
- WHARTON, Francis szerk.: *The Revolutionary Diplomatic Correspondence of the United States.* 6 vols., Government Printing Office, Washington, DC, 1889.

3. Életrajzok, naplók, beszámolók és kortárs irodalom

- ADAMS, John Quincy: *Memoirs of John Quincy Adams: Comprising Portions of His Diary from 1795–1877*. 12 vols., Adams, Charles Francis szerk., Philadelphia, PA, 1874–1877.
- ADAMS, John: *The Works of John Adams, Second President of the United States with a Life of the Author, Notes and Illustrations*. 10 vols., Adams, Charles Francis szerk., Little, Brown, and Company, Boston, MA, 1851–1865.
- ALBERT D'AIX LA CHAPELLE: *Albert of Aachen: Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*. Edington, Susan B. szerk., ford., Clarendon Press, Oxford, 2007.
- AQUINÓI SZENT TAMÁS: *A teológia foglalatja*. Telosz, Budapest, 1994.
- ARANDA, Emanuel d': *Relation de la Captivité & Liberté du sieur Emanuel d'Aranda, jadis esclave à Alger. Où se trouvent plusieurs Particularités de l'Afrique, dignes de remarque*. Chez Jean Mommarm à l'Enseigne de l'Imprimerie, Bruxelles, 1662.
- ARANDA, Emanuel d': *The History of Algiers and Its Slavery*. Davies, John szerk., Printed for John Starkey, London, 1666.
- BARROW, John: *The Life and Correspondence of Admiral Sir William Sidney Smith, G.C.B.* 2 vols., Richard Bentley, London, 1848.
- BEN SMAÏL, Mohamed – VALENSI, Lucette: „Le règne de Hammouda Pacha dans la chronique d'Ibn Abi-D-Diyaf”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 73 (1971), 87–108.
- BÉRANGER, Nicolas: *La Régence de Tunis à la fin du XVIIe siècle : Mémoire pour servir à l'histoire de Tunis depuis l'année 1684*. Editions l'Harmattan, Paris, 1993.
- BOCCACCIO, Giovanni: *Dekameron*. 1–2 kötet, Európa Kiadó, Budapest, 1980.
- BOUSQUET, G. H. – BOUSQUET-MIRANDOLLE, G. W.: „Thomas Hees : Journal d'un voyage à Alger (1675–1676)”, *Revue africaine*, Vol. 101 (1957), 85–128.
- BYNKERSHOEK, Cornelis van: *Treaties on the Law of War*. Fry and Kammerer, Philadelphia, PA, 1810.
- CANNABICH, Johann Gottfried Friedrich: *Közönséges vagy Universalis Geógráfia a' Bécsi kongresszusban történt változtatások szerint*. Trattner János Tamás betűivel és költségével, Pest, 1817.
- CASSIUS DIO: *Dio's Roman History*. 9 vols., William Heinemann – The Macmillan Co., London – New York, NY, 1914.
- CATHCART, James Leander: *The Captives: Eleven Years a Prisoner in Algiers*. Newkirk, Jane Bancker Cathcart szerk., Herald Print, La Porte, IN, 1899.
- CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de: *Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha*. 1–2 kötet, Európa Kiadó, Budapest, 2005.
- CICERO, Marcus Tullius: *A kötelelességekről*. Hartleben, Pest, 1857.
- CICERO, Marcus Tullius: *De officiis with an English translation by Walter Miller*. William Heinemann – The Macmillan Co., London – New York, NY, 1913.
- COLERIDGE, Samuel Taylor: *The Complete Works of Samuel Coleridge*. 7 vols., Sedd, William G. T. szerk., Harper & Brothers, New York, NY, 1884.

- DEFOE, Daniel: *Robinson Crusoe yorki tengerész élete és különös, meglepő kalandjai*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1960.
- EEGHEN, Pieter van: *Het Werk van Jan en Casper Luyken, door P. Van Eeghen, met medewerking van J. Ph. Van der Kellen...* 2 vols., Frederik Muller & Co., Amsterdam, 1905.
- FORD, Paul Leicester szerk.: *Pamphlets on the Constitution of the United States, Published during Its Discussion by the People 1787–1788*. Burt Franklin Publisher, Brooklyn, NY, 1888.
- FORD, Paul Leicester szerk.: *The Works of Thomas Jefferson*. 12 vols., G.P. Putnam's Sons, London – New York, NY, 1904.
- FOSS, John: *A Journal, of the Captivity and Sufferings of John Foss: Several Years a Prisoner in Algiers: Together with Some Account of the Treatment of Christian Slaves when Sick: and Observations on the Manners and Customs of the Algerines*. A. March, Newburyport, MA, 1798.
- FOSTER, Augustus John: *Jeffersonian America: Notes on the United States of America*. Davis, Richard Beale szerk., Huntington Library, San Marino, CA, 1954.
- GENTILIS, Alberici: *De iure belli libri tres*. Holland, Thomas Erskine szerk., E. Typographeo Clarendoniano, Oxonii, 1877.
- GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. Attraktor Kft. – Pallas Stúdió, Budapest, 1999.
- GROTIUS, Hugo: *The Freedom of the Seas or the Right Which Belongs to the Dutch to Take Part in the East Indian Trade a Dissertation by Hugo Grotius*. Batoche Books Ltd., Kitchener, 2000.
- HAKLUYT, Richard – GOLDSMID, Edmund szerk.: *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*. 16. vols., E. and G. Goldsmid, Edinburgh, 1885–1890.
- HOMER: *The Iliad of Homer*. Platt, Arthur szerk., The Cambridge University Press, Cambridge, 1894.
- HOMÉROSZ: *Iliász, Odüsszeia, Homéroszi költemények*. Magyar Helikon, Budapest, 1974.
- IBN ABI AL-DIYAF, Ahmad: *Consult Them in the Matter. Nineteenth Century Islamic Argument for Constitutional Government: the Muqaddima (introduction) to Ithaf...* University of Arkansas Press, Fayetteville, AR, 2005.
- IBN ABI DINAR AL-QAYRAWANI, Muḥammad: *Histoire de l'Afrique de Moh'ammed-ben-Abi-el-Raïni-K'aïrouāni*. Imprimerie Royale, Paris, 1845.
- IBN KHALDÚN, Abd al-Rahman Ibn-Muhammad: *Bevezetés a történelembe*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- ILLESCAS, Gonzalo de: *Jornada de Carlos V á Túnez, per el doctor Gonzalo de Illescas*. Edició Estereotípica, Madrid, 1804.
- IRVING, Washington: *Salmagundi*. R. F. Fenno & Company, New York, NY, 1900.
- JEFFERSON, Thomas: *The Writings of Thomas Jefferson: Being his Autobiography, Correspondence, Reports, Messages, Addresses, and other Writings, Official and Private*. 9 vols., Washington, H. A. szerk., H. W. Derby, New York, NY, 1853., 1854., 1859.

- JOINVILLE, Jean de: *Oeuvres de Jean, sire de Joinville, comprenant l'Histoire de saint Louis, le Credo et la Lettre à Louis X, avec un texte rapproché du français moderne mis en regard du texte original, corrigé et complété à l'aide des anciens manuscrits et d'un manuscrit inédit*, par M. Natalis de Wailly. A. Le Clère, Paris, 1867.
- JOINVILLE, Jean de: *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*. Balassi Könyvkiadó, Budapest, 2015.
- LÉVAI Csaba szerk.: *Új Rend egy Új Világban: Dokumentumok az amerikai politikai gondolkodás korai történetéhez*. Multiplex Media – Debrecen U.P., Debrecen, 1997.
- MARKOE, Peter: *The Algerine Spy in Pennsylvania: or Letters Written by a Native of Algiers on the Affairs of the United States of America, from the Close of the Year 1783 to the Meeting of the Convention*. Prichard & Hall, Philadelphia, PA, 1787.
- MARMOL Y CARVAJAL, Luis de: *Historia del rebelión y castigo de los Moriscos del reyno de Granada*. Impr. por J. René, Malaga, 1600.
- MORGAN, Joseph: *A Complete History of Algiers. To which is prefixed, An Epitome of the General History of Barbary, from the Earliest Times: Interspersed With many Curious Remarks and Passages, not Touched on by any Writer Whatever*. 2 vols., Printed for the author, by J. Bettenham, London, 1728–1729.
- PLUMER, William: *Memorandum of Proceedings in the United States Senate, 1803–1807*. Macmillan, New York, NY, 1923.
- PLUTARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok*. 1–2 kötet, Magyar Helikon, Budapest, 1978.
- POLYBIOS: *Polübiosz történeti könyvei*. 1–2. kötet, Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, 2002.
- PRENTISS, Charles: *The Life of the Late Gen. William Eaton; Several Years an Officer in the United States' Army, Consul at the Regency of Tunis on the Coast of Barbary, and Commander of the Christian and other Forces that Marched from Egypt through the Desert of Barca, in 1805, and Conquered the City of Derne, which led to the Treaty of Peace between the United States and the Regency of Tripoli*. E. Merriam & Co., Brookfield, MA, 1813.
- RAOUL DE CAEN: *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen: A History of the Normans on the First Crusade*. Ashgate, Aldershot – Burlington, VT, 2005.
- RAY, William: *Horrors of Slavery: or, the American Tars in Tripoli: Containing an Account of the Loss and Capture of the United States Frigate Philadelphia; Treatment and Sufferings of the Prisoners; Description of the Place; Manners, Customs, &c. of the Tripolitans; Public Transactions of the United States with That Regency, Including Gen. Eaton's Expeditions; Interspersed With Interesting Remarks, Anecdotes, and Poetry, On Various Subjects*. Oliver Lyon, Troy, NY, 1808.
- RILEY, James: *An Authentic Narrative of the Loss of the American brig Commerce : wrecked on the Western Coast of Africa, in the Month of August, 1815. With an Account of the Sufferings of her Surviving Officers and Crew, who were enslaved by the wandering Arabs on the great African Desert, or Zahahrah; and Observations Historical, Geographical, &c. made during the Travels of the Author, while a Slave to the Arabs, and in the Empire of Morocco*. Riley, Smith, New York, NY, 1817.
- SANDOVAL, Fray Prudencio de: *Historia de la vida y Hechos del Emperador Carlos V Maximo, Fortisimo, Rey Catholico de Espana y los Indias, y Tierra Firme del Mar*, 2 vols., G. Verdussen, Amberes, 1681.

- SANTA CRUZ, Alonso de: *Crónica del Emperador Carlos V.* 5 vols., Edición de Antonio Blázquez y Ricardo Beltrán y Róspide. Real Academia de la Historia, Madrid, 1920–1925.
- SANUTO, Marino: *I Diarii.* 58 vols., Stefani, Federico – Berchet, Guglielmo –Barozzi, Nicolò szerk., Venice, 1879–1902.
- Secunda Secundae, Partis Summae Sacrosantae Theologiae Sancti Thomae Aquinatis.* Apud Viduam & Haeredes Ioan. Stelsii, Antverpiae, 1567.
- SHEFFIELD, John: *Observations on the Commerce of the American States.* P. Byrne, Dublin, 1784.
- SMITH, Margaret Bayard: *A Winter in Washington; or, Memoirs of the Seymour Family.* 2 vols., E. Bliss & E. White, New York, NY, 1824.
- SMITH, Margaret Bayard: *The First Forty Years of Washington Society.* Hunt, Gaillard szerk., Charles Scribner's Sons, New York, NY, 1906.
- SMITH, William Sidney: *Mémoire sur la nécessité et les moyens de faire cesser les pirateries des états barbaresques.* Le Normant, Paris. 1814.
- STRABÓN: *Geógraphika.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.
- SUMNER, Charles: *White Slavery in the Barbary States.* John P. Jewett an Company, Cleveland, OH, 1853.
- TANKA Endre [Sipos Gábor]: „Rudabányai A. Mátyás levele Tuniszból, 1678. december 1.”, In: *A Lymbus füzetek*, 6. Szeged, 1989. 147–156.
- TASSY, Jacques Philippe Laugier de: *Histoire des états barbaresques qui exercent la piraterie : contenant l'origine, les révolutions de l'état présent des royaumes d'Alger, de Tunis, de Tripoli et de Maroc, avec leurs forces, leurs revenus, leur politique et leur commerce.* Chaubert, Paris, 1757.
- TASSY, Jacques Philippe Laugier de: *Histoire du royaume d'Alger avec l'état présent de son gouvernement, de ses forces de terre et de mer & de ses revenus, police, justice politique & commerce.* Chez Henri Du Sauzet, Amsterdam, 1727.
- VATTEL, Emer de: *The Law of Nations, Or, Principles of the Law of Nature, Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns, with Three Early Essays on the Origin and Nature of Natural Law and on Luxury.* Liberty Fund, Indianapolis, IN, 2008.
- VENTURE DE PARADIS, Jean-Michel: *Tunis et Alger au XVIIIe siècle.* Sinbad, Paris, 1983.
- VOLTAIRE, Francois-Marie: *Candide vagy az Optimizmus.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- WASHINGTON, George: *The Writings of George Washington.* Ford, Worthington C. szerk., 14 vols., G. P. Putnam's Sons, London – New York, NY, 1891–1892.
- WOLLON, Dorothy – KINARD, Margaret: „Sir Augustus J. Foster and 'The Wild Natives of the Woods,' 1805–1807”, *The William and Mary Quarterly*, Third Series, Vol. 9 (April, 1952), No. 2. 191–214.
- ZÁMBÓ Ildikó, ford. és sajtó alá rendezte: „Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése”, Lektorálta Novák György, *Documenta Historica* 50, JATE Történész Diákkör, Szeged, 2001.

4. Korabeli útleírások

- DAN, Pierre: *Histoire de la Barbarie et de ses corsaires, des royaumes, et des villes d'Alger, de Tunis, de Salé, & de Tripoly: divisée en six livres où il est traité de leur gouvernement, de leurs moeurs, de leur cruautés, de leurs brigandages, de leurs sortilèges, & de plusieurs autres particularités remarquables: Ensemble des grandes misères et des cruels tourments qu'endurent les chrétiens captifs parmi ces infidèles.* Chez Pierre Rocolet, Paris, 1646.
- DAN, Pierre: *Historie van Barbaryen en des zelfs zee-roovers. Behelzende een befchrijving van de Koningrijken en Steden Algiers, Tunis, Salé, en Tripoli... in't Fransch beschreeven... en in't Nederduitsch gebracht door G. Van Broekhuizen.* Jan ten Hoorn, Amsterdam, 1684.
- DAN, Pierre: *Illustrations de Historie van Barbaryen en des Zelfs zee-roovers.* 1684. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b2000020m>, Hozzáférés: 2015 július.
- FRANK, Louis: *Histoire et description de la Régence de Tunis.* publié par Marcel J.-J., Firmin Didot Frères, Éditeurs, Paris, 1851.
- HAËDO, Fray Diego de: *Histoire des rois d'Alger.* Adolphe Jourdan, Libraire-Éditeur, Alger, 1881.
- HAËDO, Fray Diego de: *Topografia e Historia de Argel.* Valladolid, 1612.
- HAËDO, Fray Diego de: *Topographie et Histoire Générale d'Alger.* Éditions Bouchène, Saint-Denis, 1998.
- JANSON, Charles William: *The Stranger in America: Containing Observations Made during a Long Residence in that Country, on the Genius, Manners and Customs of the People of the United States; with Biographical Particulars of Public Characters; Hints and Facts Relative to the Arts, Sciences, Commerce, Agriculture, Manufactures, Migration, and the Slave Trade.* J. Cundee, London, 1807.
- LABAT, Jean Baptiste szerk.: *Mémoires du Chevalier d'Arvieux, envoyé extraordinaire du Roy a la Porte, consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli, & autres échelles du Levant.* 6 Tome, Chez Jean-Baptiste Delespine, Paris, 1735.
- MACGILL, Thomas: *An Account of Tunis: of Its Government, Manners, Customs, and Antiquities; especially of Its Productions, Manufactures, and Commerce.* Hedderwick & Co., Glasgow, 1811.
- NOAH, Mordecai: *Travels in England, France, Spain and the Barbary States in the Years 1813–1814 and 1815.* John Miller – Kirk and Mercein, London – New York, NY, 1819.
- PERRY, Amos: *An Official Tour Along the Eastern Coast of the Regency of Tunis, Geography and History of the Country, and Manners and Customs of the People.* Standard Printing Company, Providence RI, 1891.
- PERRY, Amos: *Carthage and Tunis, Past and Present in Two Parts.* Providence Press, Providence, RI, 1869.
- POIRET, Jean Louis Marie: *Voyage en Barbarie, ou lettres écrites de l'ancienne Numidie pendant les années 1785 et 1786, sur la religion, les coutumes & les mœurs des Maures & des Arabes-Bédouins; avec un essai sur l'histoire naturelle de ce pays.* 2 vols., J. B. F. Née de La Rochelle, Paris, 1789.

QUINTIN D'AUTUN, Jean: *The Earliest Description of Malta, Lyons 1636*. DeBono Enterprises, Sliema (Malta), 1980.

SHALER, William: *Sketches of Algiers: Political, Historical, and Civil: Containing an Account of the Geography, Population, Government, Revenues, Commerce, Agriculture, Arts, Civil Institutions, Tribes, Manners, Languages, and Recent Political History of that Country*. Cummings, Hiliard and Company, Boston, MA, 1826.

5. Korabeli sajtó

Alexandria Advertiser, Alexandria, Virginia

Alexandria Gazette, Alexandria, Virginia

Balance, Hudson, New York

Boston Commercial Gazette, Boston, Massachusetts

Columbian Centinel, Boston, Massachusetts

Commercial Advertiser, New York, New York

Hazai és Külföldi Tudósítások, Pest

Mercantile Advertiser, New York, New York

New England Palladium, Boston, Massachusetts

Newbury Herald, Newburyport, Massachusetts

New-York Gazette, New York, New York

Northern Post, Salem, New York

Olive Branch, Sherburne, New York

Otsego Herald, Cooperstown, New York

Philadelphia Gazette of the United States, Philadelphia, Pennsylvania

Repertory Boston, Boston, Massachusetts

Republican Star, Easton, Maryland

Republican Watch-Tower, New York, New York

Salem Register, Salem, Massachusetts

Suffolk Gazette, Sag Harbor, New York

The American Citizen, New York, New York

The Boston Repertory, Boston, Massachusetts

The National Intelligencer, Washington, DC

The St. Louis Republic, St. Louis, Missouri

Troy Gazette, Troy, New York

Tudományos Gyűjtemény, Pest

United States' Gazette, Philadelphia, Pennsylvania

Universal Gazette, Washington, DC

SZAKIRODALOM

6. Bibliográfiák

- ASHBEE, Henry Spencer: *A Bibliography of Tunisia: from the Earliest Times to the End of 1888*. Dulau & Co., London, 1889.
- BEISNER, Robert szerk.: *American Foreign Relations since 1600*. ABC-CLIO, Santa Barbara, CA, 2003.
- BLONDY, Alain: *Bibliographie du monde méditerranéen : Relations et échanges (1453–1835)*. Presse de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris, 2003.
- BRYSON, Thomas A.: *American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784–1975: An Annotated Bibliography*. Scarecrow Press, Inc., London – Metuchen, NJ, 1979.
- CARR, James A.: *American Foreign Policy during the French Revolution, Napoleonic period, 1789–1815: A Bibliography*. Garland Publishing, Inc., London – New York, NY, 1994.
- PAZZANITA, Anthony G.: *The Maghreb*. Clio Press, Oxford – Santa Barbara, CA – Denver, CO, 1998.
- RASOR, Eugene L.: *English/British Naval History to 1815: A Guide to the Literature*. Praeger Publishers, Westport, CT, 2004.
- SKRESLET, Paula Youngman: *Northern Africa: A Guide to Reference and Information Sources*. Libraries Unlimited, Inc., Englewood, CO, 2000.
- WITHERELL, Julian W.: *The United States and Africa: Guide to U.S. Official Documents and Government-Sponsored Publications on Africa, 1785–1975*. Library of Congress, Washington, DC, 1978.

7. Általános irodalom, összefoglaló munkák

- AJAYI, J. Fade szerk.: *General History of Africa. Volume 6: Africa in the Nineteenth Century until the 1880s*. University of California Press, Berkeley, CA, 1989.
- ALMARRI, Saqer Abdulla: *Ideology in the Translation of Legal Treaties. A Thesis in Translation and Interpreting*. MA Thesis, American University of Sharjah, Sharjah, 2012.
- BENKŐ Loránd főszerk.: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 1–4 kötet, Akadémia Kiadó, Budapest, 1967., 1970., 1976., 1984.
- BLACK, Jeremy – WOODFINE, Philip szerk.: *The British Navy and the Use of Naval Power in the Eighteenth Century*. Leicester University Press, [Leicester], 1988.
- BRICE, William C. szerk.: *An Historical Atlas of Islam*. E.J. Brill, Leiden, 1981.
- BURGER, Michael: *The Shaping of Western Civilization: From Antiquity to the Enlightenment*. Broadview Press, Peterborough, 2008.
- CABLE, James: *Gunboat Diplomacy, 1919–1979: Political Applications of Limited Naval Force*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1981.

- CHILDRESS, James F.: „Just-War Theories: The Bases, Interrelations, Priorities, and Functions of Their Criteria”, *Theological Studies*, Vol. 39 (September, 1978), No. 3. 427–445.
- COLLIN, P. H.: *Dictionary of Government and Politics*. Third edition, Bloomsbury Publishing Plc., London, 2004.
- CORBETT, Julian S.: *Drake and the Tudor Navy: History of the Rise of England as a Maritime Power*. 2 vols., Burt Franklin, New York, NY, 1899.
- CURRY, Anne – HUGHES, Michael szerk.: *Arms, Armies and Fortifications in the Hundred Years War*. Boydell & Brewer Press, Woodbridge, 1994.
- DANIEL, Norman: *Islam and the West: The Making of an Image*. Oneworld Publications, Oxford, 1993.
- DULL, Jonathan R.: *The Age of the Ship of the Line: the British and French Navies, 1650–1815*. University of Nebraska Press, Lincoln, NE, 2009.
- ELBE, Joachim von: „The Evolution of the Concept of the Just War in International Law”, *The American Journal of International Law*, Vol. 33 (October, 1939), No. 4. 665–688.
- Encyclopedia of Islam*. New edition, Prepared by a Number of Leading Orientalists. 13 vols., E. J. Brill, Leiden, 1986., 1991., 1993., 1995., 1997., 2000., 2002., 2004.
- FAGE, J. D. – TORDOFF, William: *Afrika története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- FERWÁGNER Péter Ákos – KALMÁR Zoltán szerk.: *Távolabbra tekintve. Tanulmányok J. Nagy László 65. születésnapjára*. Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2010.
- FINLEY, M. I.: *Ancient Slavery and Modern Ideology*. Chatto & Windus, London 1980.
- FODOR Pál: „A dzsihád «íze»: A szent háború az iszlámban és a 14–17. századi Oszmán Birodalomban”, *História*, 30 évf. (2008) 4–5. sz. 32–35.
- FRIEL, Ian: „Winds of Change? Ships and the Hundred Years War”, In: *Arms, Armies and Fortifications*, 183–194.
- GELENCZEY-MIHÁLTZ Alirán: „Mindnyájan görögök vagyunk? A hellén és európai identitás problémáiról”, *Ókor*, V. évf. (2006), 5–10.
- GERNARD, Bradley E. – KERWIN, Patric: *Sir Augustus John Foster – A Register of His Papers in the Library of Congress*. Manuscript Division, Library of Congress, Washington, DC, 2002.
- GOEY, Ferry de: *Consuls and the Institutions of Global Capitalism, 1783–1914*. Pickering & Chatto, London, 2014.
- GOLSING, Patricia – NOORDAM, Bart: *Mastering Your PhD: Survival and Success in the Doctoral Years and Beyond*. Springer, Berlin – Heidelberg – New York, NY, 2006.
- GORDON, Murrya: *Slavery in the Arab World*. New Amsterdam, New York, NY, 1989.
- HANÁK Péter főszerk. – NAGY Mariann, szerk.: *Híd a századok felett: Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*. University Press – Krónikás BT, Pécs – Biatorbágy, 1997.
- HARDING, Richard: *Seapower and Naval Warfare 1650–1830*. University College London Press, London, 1999.
- HAYWARD, Arthur L. – SPARKES, John P.: *The Concise English Dictionary: Including Words and Phrases Current among the English-speaking Peoples of the World, together with*

- many *Technical and Scientific Terms in Common Use*. Dorset New Orchard, Poole, 1988.
- HOLT, P. M. – LAMBTON, A. K. S. – LEWIS, Bernard szerk.: *The Cambridge History of Islam, Vol. 2A, The Indian Sub-Continent, South-East Asia, Africa and the Muslim West*. Cambridge University Press, Cambridge, 1970.
- HOMS, Román Piña szerk.: *L'Ordre de Malte, el regne de Mallorca i la Mediterrania*. Actes congrés científic internacional (Palma, 25-28 d'octubre de 2000), Palma de Malorca, 2001.
- KHADDURI, Majid: *War and Peace in the Law of Islam*. Johns Hopkins Press, Baltimore, MD, 1955.
- KUNZ, Josef L.: „Bellum Justum and Bellum Legale”, *The American Journal of International Law*, Vol. 45 (July, 1951), No. 3. 528–534.
- LIGETI Lajos – TERJÉK József, szerk.: *Keleti nevek magyar helyesírása*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1981.
- MAHAN, Alfred Thayer: *The Life of Nelson: The Embodiment of the Sea Power of Great Britain*. 2. vols., Little, Brown, and Company, Boston, MA, 1897.
- NAGY Ádám szerk.: *A numizmatika és a társtudományok*. Móra Ferenc Múzeum – Magyar Numizmatikai Társulat, Szeged, 1994.
- NOVÁK György: „Némelyikük kétségkívül józan politikai elveken alapul, s mindegyiküket rendkívül(i) lelemé(nnyel)nyesen és pontos(sággal)an fogalmazták” -- Új magyar szövegek az amerikai forradalomról”, *Aetas*, (1998), 4. sz. 151–158.
- OGOT, B. A. szerk.: *General History of Africa. Volume 5: Africa from the Sixteenth to the Eighteenth Century*. University of California Press, Berkeley, CA, 1999.
- PACH Zsigmond Pál főszerk. – Várkonyi Ágnes R. szerk.: *Magyarország története 1526–1686*. 1–2 kötet, Akadémia Kiadó, Budapest, 1987.
- PALOTÁS Zsolt: „Diplomácia Anglia és Hollandia között a bredai (1667) és a westminsteri (1674) békeszerződések tükrében”, In: *Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület, „Nemzedékek együttműködése” című IV. PhD konferencia tanulmánykötete*. Nagy Edit szerk., Budapest, 2012. 43–52.
- PALOTÁS Zsolt: „Improvisation and Directive: Development of Naval Warfare Tactics in the Anglo–Dutch Wars (1652–1674)”, *Mediterrán Tanulmányok XX*. László J. Nagy szerk., SZTE, Szeged, 2011. 17–28.
- PALOTÁS Zsolt: *Sluys-tól a Szajna torkolatáig: Fejezetek a százéves háború tengeri ütközeteiből (1337–1453)*. Medievalisztika specializáció szakdolgozat (kézirat). Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2012.
- PECZ Vilmos szerk.: *Ókori lexikon I–VI*. Franklin Társulat, Budapest, 1904. <http://mek.niif.hu/03400/03410/html/6785.html>, Hozzáférés: 2016 július.
- PHILIPSON, Coleman: *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*. 2 vols., Macmillan, London, 1911.
- PIRENNE, Henri: *Mohammed and Charlemagne*. W. W. Norton, New York, NY, 1939.
- RAMSEY, Michael D.: „Textualism and War Powers”, *The University of Chicago Law Review*, Vol. 69 (Autumn, 2002), No. 4. 1543–1638.

- RYAN, Anthony M.: „Isten kalóza: Francis Drake”, In: *Admirálisok*, 29–45.
- STEIGER Kornél, szerk.: *Görög gondolkodók I.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- STEINGASS, Francis: *A Comprehensive Persian–English dictionary, including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature.* Routledge and Kegan Paul, London, 1963.
- STEINGASS, Francis: *The Student’s Arabic–English Dictionary. Companion volume to the author’s „English-Arabic dictionary”.* W. H. Allen & Co., London, 1884.
- SWEETMAN, Jack szerk.: *Admirálisok: A történelem legkiválóbb tengernagyai: 1587–1945.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 999.
- The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology.* ROGERS, Clifford J. főszerk., 3 vols., Oxford University Press, Oxford, NY, 2010.
- THOMAS, David – CHESWORTH, John A. szerk.: *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History. Volume 6. Western Europe (1500–1600).* Brill Academic Publishers, Leiden, 2014.
- TRACY, James D.: *Emperor Charles V, Impresario of War.* Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- VASSALLO, C. – D’ANGELO, M. szerk.: *Anglo-Saxons in the Mediterranean: commerce, politics and ideas (XVII–XX centuries).* Malta University Press, Msida (Malta), 2007. 151–166.
- WOODFINE, Philip: „Ideas of Naval Power and the Conflict with Spain, 1737–1742”, In: *British Navy and the Use of Naval Power*, 71–90.

8. A Magreb, az Oszmán Birodalom és a tágabb Mediterráneum története

- ABULAFIA, David: *The Western Mediterranean Kingdoms 1200–1500: The Struggle for Dominion.* Routledge, Abingdon – New York, NY, 2014.
- ABUN-NASR, Jamil M.: *A History of the Maghrib.* Cambridge University Press, Cambridge, 1971.
- ÁGOSTON Gábor: „Az oszmán és az európai diplomácia a kölcsönösség felé vezető úton”, In: *Híd a századok felett*, 83–84.
- AHRWEILER, Hélène: *Byzance et la mer : La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe–XVe siècles.* Thèse pour le doctorat des lettres, Presses Universitaires de France, Paris, 1966.
- ANDERSON, M. S.: „Great Britain and the Barbary States in the Eighteenth Century”, *Bulletin of the Institute for Historical Research*, Vol. 29 (1956), Issue 79. 87–123.
- ANDERSON, R. C.: *Naval Wars in the Levant, 1559–1853.* University Press, Liverpool, 1952.
- ANGELL, James B.: „The Turkish Capitulations”, *The American Historical Review*, Vol. 6 (January, 1901), No. 2. 254–259.
- ARI, Bülent – KIRVAL, Levent szerk.: *Four Centuries of Diplomatic and Economic Relations between Turkey & The Netherlands (1612–2012).* Panteia Press, Istanbul, 2014.
- ARI, Bülent: „Early Ottoman–Dutch Political and Commercial Relations after 1612 Capitulations”, *Bulgarian Historical Review*, Vol. 3-4 (2004), 116–144.

- ATAUZ, Ayse Devrim: *Eights Thousand Years of Maltese Maritime History: Trade, Piracy, and Naval Warfare in the Central Mediterranean*. University of Florida Press, Gainesville, FL, 2008.
- BALDWIN, Marshall W.: „The Decline and Fall of Jerusalem, 1174–1189”, In: *History of the Crusades*, 1: 616–617.
- BASSET, A.: *La Langue berbère*. Oxford University Press, London, 1960.
- BAYNES, Norman H.: *Byzantine Studies and Other Essays*. Greenwood Press, Westport, CT, 1955.
- BENNETT, Norman Robert: „Christian and Negro Slavery in the Eighteenth-Century North Africa”, *The Journal of African History*, Vol. 1 (1960), No. 1. 65–82.
- Bibliore – „BAUGEAN, Jean-Jérôme: *Collection de toutes les espèces de bâtimens de guerre et de bâtimens marchands qui naviguent sur l’océan et dans la Méditerranée*. Paris, [ca. 1810]” <http://www.bibliore.com/products/jean-jerome-baugean-collection-de-toutes-les-especes-de-batiments-de-guerre-et-de-batiments-marchands-qui-naviguent-sur-locean-et-dans-la-mediterranee-paris-marie-et-bernard-1852-in-4-a-litalie/>, Hozzáférés: 2015 június.
- BIRCHWOOD, Matthew – DIMMOCK, Matthe szerk.: *Cultural Encounters between East and West: 1453–1699*. Cambridge Scholars Press, Newcastle-upon-Tyne, 2005. 87–115.
- BLOUET, Brian: *The Story of Malta*. Faber, London, 1967.
- BOOGERT, Maurtis H. van den: *The Capitulations and the Ottoman Legal System: Qadis, Consuls and Beraths in the 18th Century*. Brill, Leiden – Boston, MA, 2005.
- BOUSQUET, G. H.: *Les Berbères : Histoire et institutions*. Presses Universitaires de France, Paris, 1957.
- BOVILL, E. W.: „North Africa in the Middle Ages”, *Journal of the Royal African Society*, Vol. 30 (April, 1931), No. 119. 128–141.
- BRAUDEL, Fernand: „Les espagnols et l’Afrique du Nord de 1492 à 1577”, *Revue africaine*, Vol. 69 (1928), 184–233.
- BRAUDEL, Fernand: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában* 1–3 kötet, Akadémia Kiadó, Budapest, (első kiadás 1949) 1996.
- BULUT, Mehemed: „The Role of the Ottomans and Dutch in the Commercial Integration between the Levant and Atlantic in the Seventeenth Century”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 45 (2002), 197–230.
- BURKE, Edmund III: „Towards a History of the Maghrib”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 11 (October, 1975), No. 3. 310–311.
- BUTLER, Alfred J.: *The Arab Conquest of Egypt and the Last Thirty Years of the Roman Dominion*. Clarendon Press, Oxford, 1902.
- CAHEN, Claude: *Az iszlám a kezdetektől az Oszmán Birodalom létrejöttéig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.
- CHARLES-ROUX, François: *France et Afrique du Nord avant 1830. Les précurseurs de la conquête*. F. Paillart – Félix Alcan, Abbeville – Paris, 1932.
- CHÉRIF, Mohamed Hédi: „Algeria, Tunisia and Libya: the Ottomans and their Hiers”, In: *General History of Africa. Volume 5.*, 233–261.

- CLANCY-SMITH, Julia szerk.: *North Africa, Islam and the Mediterranean World*. Frank Cass, London – Portland, OR, 2001.
- COLOMBE, M.: „Contribution à l'étude du recrutement de l'Odjaq d'Alger”, *Revue africaine*, Vol. 87 (1943), 166–183.
- CONSTABLE, Giles: „The Historiography of the Crusades”, In: *Crusades from the Perspective of Byzantium*, 1–22.
- CROWLEY, Roger: *Tengeri birodalmak: A kereszténység és az iszlám harca a Földközi-tenger feletti uralomért (1521–1580)*. Park Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- DENNETT, Daniel C. Jr.: „Pirenne and Muhammed”, *Speculum*, Vol. 23 (April, 1948), No. 2. 165–190.
- EICKHOFF, Ekkehard: *Velence, Bécs és a törökök. A nagy átalakulás Délkelet-Európában (1645–1700)*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- Encyclopedia of the Ottoman Empire*. Ágoston, Gábor – Masters, Bruce szerk., Facts On File, Inc., New York, NY, 2009.
- EPSTEIN, M.: *The Early History of the Levant Company*. George Routledge & Sons Ltd., London, [1908].
- FÉVRIER, Paul-Albert: *La Méditerranée de Paul-Albert Février*. 2 vols., École Française de Rome, Rome, 1996.
- FODOR Pál: „Háború és béke az oszmán-török gondolkodásban”, *História*, 32 évf. (2010), 5. sz. 16–18.
- FREND, W. C. H.: „North Africa and Europe in the Early Middle Ages”, *Transactions of the Royal Historical Society*, Fifth Series, Vol. 5 (1955), 81–80.
- GABRIELI, Francesco szerk.: *Arab Historians of the Crusades*. Taylor & Francis e-Library, 2009.
- GABRIELI, Francesco: „Greeks and Arabs in the Central Mediterranean Area”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 18 (1964), 57–65.
- GIBB, H. A. R.: „Arab-Byzantine Relations under the Umayyad Caliphate”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 12 (1958), 219–233.
- GIBBON, Edward – MILMAN, H. H.: *The Decline and Fall of Roman Empire*. 6 vols., Peter Fenelon Collier, New York, NY, 1899.
- GRAMMONT, Henri-D. de: *Histoire d'Alger sous la domination turque (1515–1830)*. E. Leroux, Paris, 1887.
- GROOT, Alexander de: *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of The Earliest Diplomatic Relations 1610–1630*. Institut historique et archéologique néerlandais, Leyde – Istanbul, 1978.
- GROOT, Alexander H. de: „Ottoman North Africa and the Dutch Republic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, *Revue de l'occident musulman et de la méditerranée*, No. 39 (1985), 131–147.
- GUILMARTIN, John Francis: *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century*. Cambridge University Press, New York, NY – London, 1974.

- HAMMER-PURGSTALL, Joseph von: *Histoire de l'empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*. 18 vols., Bellizard, Paris, 1835–1843.
- HEERINGA, K: *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel*. Vol. 1. (2. parts). Rijks geschiedkundige publicatiën, Hague, 1910., 1917.
- HEGYI, Klára – ZIMÁNYI, Vera: *Az oszmán birodalom Európában*. Corvina, Budapest, 1986. 122.
- HESS, Andrew C.: „The Battle of Lepanto and its Place in Mediterranean History”, *Past and Present*, Vol. 57 (1972), 53–73.
- HESS, Andrew C.: „The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain”, *The American Historical Review*, Vol. 74 (October, 1968), No. 1. 1–25.
- HESS, Andrew C.: *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth-Century Ibero-African Frontier*. The University of Chicago Press, London – Chicago, IL, 1978.
- HOPPEN, Alison: „The Finances of the Order of St John of Jerusalem in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *Europe Studies Review*, Vol. 3 (1973), No. 2. 103–119.
- HORN, Hendrik J.: *Jan Cornelisz Vermeyen, Painter of Charles V and His Conquest of Tunis: Paintings, Etchings, Drawings, Cartoons and Tapestries*. Davaco, Doornspijk, 1989.
- IDRIS, Hadi Roger: „De la réalité de la catastrophe hilálienne”, *Annales : Économies, sociétés, civilisations*, 23e année (1968), No. 2. 390–396.
- J. NAGY László – FERWÁGNER Péter Ákos: *Az arab országok története a XIX–XX. században*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- J. NAGY László: „Adalékok a kereskedelem és pénzgazdálkodás történetéhez Észak-Afrikában”, In: *A numizmatika és a társtudományok*, 23–27.
- J. NAGY László: „Magyar származású kormányzó Algírban 1580–1582”, *Világtörténet*, (1998. tavasz–nyár), 45–48.
- J. NAGY László: „Prisonniers protestants hongrois sur les galères de Naples et leur rédemption (1675–1676)”, *Cahiers de la méditerranée*, 65 (décembre, 2002), 69–75.
- J. NAGY László: *A Magreb-országok története a 20. században*. JATEPress, Szeged, 2014.
- J. NAGY László: *Magyarország és az arab térség*. JATEPress, Szeged, 2006.
- JAKAB Péter: „Az ispotályos rend letelepedése Máltán”, *Sic Itur ad Astra*, (2006), 1–2. sz. 127–153.
- JULIEN, Charles-André szerk.: *Les Africains*, Tome 7, 8. Editions Jeune Afrique, Paris, 1977., 1978.
- JULIEN, Charles-André: *History of North Africa: Tunisia, Algeria, Morocco: From the Arab Conquest to 1830*. Routledge & Kegan Paul, London, (első kiadás 1926) 1970.
- KÁRMÁN, Gábor – KUNIČEVIĆ, Lovro szerk.: *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth – Seventeenth Centuries*. Brill, Leiden, 2013.
- KONSTAM, Angus: *Lepanto 1571. The greatest naval battle of the Renaissance*. Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2003.
- LAIYOU, Angeliki E. – MOTTAHEDEH, Roy Parviz szerk.: *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, DC, 2001.

- LAROUÏ, Abdallah: *The History of the Maghrib: An Interpretive Essay*. Princeton University Press, Princeton, NJ, (első kiadás 1970) 1977.
- LOCK, Peter: *The Routledge Companion to the Crusades*. Routledge, London, 2006.
- LOT, Ferdinand: „Études sur la bataille de Poitiers de 732”, *Revue belge de philologie et d’histoire*, Tome 26 (1948), Fasc. 1-2. 35–59.
- MAALOUF, Amin: *A keresztes háborúk arab szemmel*. Európa Kiadó, Budapest, 2002.
- MALLIA-MILANES, Victor szerk.: *Hospitaller Malta, 1530–1798: Studies on Early Modern Malta and the Order of St John of Jerusalem*. Minerva Publications, Msida (Malta), 1993.
- MALLIA-MILANES, Victor: *Venice and Hospitaller Malta, 1530–1798. Aspects of a Relationship*. Publisher Enterprises Group, Marsa (Malta), 1992.
- MANTRAN, Robert: „L’évolution des relations politiques entre le gouvernement ottoman et les odjaks de l’ouest de XVIe au XIXe siècle”, Université d’Aix, Marseille, 53. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/817/10371.pdf>, Hozzáférés: 2013 decembere.
- MASSON, Paul: *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIe siècle*. Hachette, Paris, 1897.
- MATÚZ József: *Az Oszmán Birodalom története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- MÉNAGE, V. L.: „The English Capitulation of 1580: A Review Article”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 12 (November, 1980), No. 3. 373–383.
- MERCIER, E.: „Ethnographie de l’Afrique septentrionale : notes sur l’origine du peuple berbère”, *Revue africaine*, Vol. 15 (1871), 420–433.
- MERCIER, E.: *Histoire de l’Afrique septentrionale*. 3 tomes. Ernest Leroux Editeur, Paris, 1868.
- MERCIER, Maurice – SEGUIN, André: *Charles Martel et la Bataille de Poitiers*. P. Geuthner, Paris, 1944.
- MONLAÛ, Jean: *Les États barbaresques*. Presses Universitaires de France, Paris, 1973.
- MONTAGNE, Robert: *The Berbers: Their Social and Political Organisation*. Frank Cass, London, 1973.
- MUNRO, Dana C.: „The Popes and the Crusades”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 55 (1916), No. 5. 348–365.
- MUNRO, Dana C.: „The Speech of Pope Urban II at Clermont”, *The American Historical Review*, Vol. 11 (January, 1906), No. 2. 231–242.
- MURPHEY, Rhoads: *Ottoman Warfare, 1500–1700*. University College London Press, London, 1999.
- MUSCAT, Joseph – CUSCHIERI, Andrew: *Naval Activities of the Knights of St John 1530–1798*. Midsea Books Ltd., Santa Venera (Malta), 2002.
- MUSCAT, Joseph: *Sails Round Malta: Types of Sea Vessel, 1600 B.C.–1900 A.D.* Publikazzjonijiet Indipendenza, Pieta (Malta), 2008.
- NAYLOR, Philip Chiviges: *North Africa: A History from Antiquity to the Present*. University of Texas Press, Austin, TX, 2009.

- NICHOLSON, Helen: *The Knights Hospitaller*. The Boydell Press, Woodbridge, 2001.
- NYROP, Richard F.: *Area Handbook for Libya*. U.S. Government Printing Office, Washington, DC, 1973.
- PANZAC, Daniel: „International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 24 (May, 1992), No. 2. 189–206.
- PANZAC, Daniel: *La marine ottomane : de l'apogée à la chute de l'empire, 1572–1923*. CNRS, Paris, 2009.
- PAPP Sándor: „Keresztény vazallusok az Oszmán Birodalom észak-nyugati határainál. Diplomatikai vizsgálat a román vajdák szultáni ahdnámái körül”, *Aetas*, 17 évf. (2002), 1. sz. 67–96.
- PAPP Sándor: „Muszlim és keresztény közösségek, egyházak és államok autonóm rendszerei az Oszmán Birodalomban”, *Keletkutatás*, (2011. tavasz), 25–72.
- PARKER, Kenneth: „'Reading Barbary' in Early Modern England, 1550–1685”, In: *Cultural Encounters between East and West*, 87–115.
- PONCET, Jean: „Le mythe de la «catastrophe» hilalienne”, *Annales : Économies, sociétés, civilisations*, 22e année (1967), No. 5. 1099–1120.
- RANG, Sander – DENIS, Ferdinand: *Fondation de la régence d'Alger : Histoire des Barberousse, chronique arabe du XVIe siècle : publié sur un manuscrit de la Bibliothèque royale, avec un appendice et des notes. Expédition de Charles-Quint ; Aperçu historique et statistique du port d'Alger*. 2 tome, J. Angé, Paris, 1837.
- RILEY-SMITH, Jonathan szerk.: *The Oxford History of the Crusades*. Oxford University Press, Oxford, NY, 1999.
- RILEY-SMITH, Jonathan: „The Crusading Movement and Historians”, In: *Oxford History of the Crusades*, 1–14.
- RILEY-SMITH, Jonathan: *The Crusades: A short history*. Yale University Press, New Haven, CT, 1987.
- RILEY-SMITH, Jonathan: *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus c. 1050–1310*. MacMillan – St Martin's Press, London, 1967.
- ROUGH, Ramzi: „The Berbers of the Arabs”, *Studia Islamica, nouvelle édition/new series*, (2011), No. 1. 67–100.
- RUNCIMAN, Steven: „The First Crusade: Antioch to Ascalon”, In: *History of the Crusades*, 1: 333–337.
- RUNCIMAN, Steven: *A keresztes hadjáratok története*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- SETTON, Kenneth M. főszerk.: *A History of the Crusades*. 6. vols., The University of Wisconsin Press, London – Milwaukee, WI – Madison, WI, 1969, 1975, 1977, 1985, 1989.
- SETTON, Kenneth M.: *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century*. The American Philosophical Society, Philadelphia, PA, 1991.
- SIRE, H. J. A.: *The Knights of Malta*. Yale University Press, New Haven, CT, 1994.

- SKILLITER, S. A.: *William Harborne and the Trade with Turkey 1578–1582: A Documentary Study of the First Anglo-Ottoman Relations*. Oxford University Press, Oxford, 1977.
- SOUCEK, Svat: „The Rise of the Barbarossas in North Africa”, *Turcica*, 7 (1975), 238–250.
- SPINKA, Matthew: „Latin Church of the Early Crusades”, *Church History*, Vol. 8 (June, 1939), No. 2. 113–131.
- ST. JOHN, Ronald Bruce: *Historical Dictionary of Libya*. Scarecrow Press, Lanham, MD – London, 1998.
- SZILÁGYI Péter: *A líbiai monarchia a függetlenségtől a nacionalista forradalomig, 1951–1969*. Doktori értekezés (kézirat). Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2013.
- TESTA, Carmel: *The French in Malta, 1798–1800*. Midsea Books Ltd., Valletta (Malta), 1997.
- THAYER, Lucius Ellsworth: „The Capitulations of the Ottoman Empire and the Question of their Abrogation as It Affects the United States”, *The American Journal of International Law*, Vol. 17 (April, 1923), 207–233.
- THEUNISSEN, Hans Peter Alexander: „Ottoman–Venetian Diplomats: The 'Ahd-Names. The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents”, *Electronic Journal of Oriental Studies*, Vol. 1 (1998), No. 2. 1–698.
- THOMSON, Ann: *Barbary and Enlightenment: European Attitudes towards the Maghreb in the 18th Century*. E. J. Brill, Leiden – København – New York, NY, 1987.
- TIBI, Bassam: *Keresztes háború és dzsihád: az iszlám és a keresztény világ*. Corvina Kiadó, Budapest, 2003.
- VALENSI, Lucette: *On the Eve of Colonialism: North Africa Before the French Conquest*. Africana Publication Company, London – New York, NY, 1977.
- VALENSI, Lucette: *Le maghreb avant la prise d'alger (1790–1830)*. Flammarion, impr., [Paris], 1969.
- VÁRKONYI Ágnes R.: „A török háború: Béctől Budáig (1683–1686)”, In: *Magyarország története 1526–1686*, 2: 1577–1636.
- VILLAIN-GANDOSSI, Christiane-Durteste et. al. szerk.: *Méditerranée, mer ouverte : actes du colloque de Marseille, 21-23 septembre 1995*. Tome 1. Fondation Internationale, Malte; Université de Provence etc. 1997.
- VILLAIN-GANDOSSI, Christiane-Durteste et. al. szerk.: *Méditerranée, mer ouverte : actes du colloque de Marseille, 21-23 septembre 1995*. Tome 2. Fondation Internationale, Marseille-Malte, 1998.
- WINDLER, Christian: *La Diplomatie comme expérience de l'autre : Consuls français au Magreb (1700–1840)*. Librairie Droz S. A., Genève, 2002.
- WOOD, Alfred C.: *A History of the Levant Company*. Oxford University Press, London, 1935.
- ZAMPAKI, Theodora: „The Mediterranean Muslim Navy and the Expeditions Dispatched against Constantinople”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 3 (July, 2012), 11–20.

8. A nemzetközi kalózkodás története

- ANDREWS, Kenneth R.: *Elizabethan Privateering during the Spanish War, 1585–1603*. Cambridge University Press, Cambridge, 1964.
- AUCHTERLONIE, Paul: *Encountering Islam: Joseph Pitts: An English Slave in 17th-century Algiers and Mecca*. Arabian Publishing, London, 2012.
- BENNASSAR, Bartolomé – BENNASSAR, Lucile: *Les Chrétiens d'Allah. L'histoire extraordinaire des renégats, XVe–XVIIe siècle*. Perrin, Paris, 1989.
- BENNASSAR, Bartolomé: „Les Chrétiens convertis à l'Islam „Renégats” et leur intégration aux XVIe-XVIIe siècles”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 157/158 (1993), 45–52.
- BONO, Salvatore: „Naval Exploits and Privateering”, In: *Hospitaller Malta*, 351–397.
- BONO, Salvatore: *Corsari nel Mediterraneo*. A. Mondadori, Milano, 1993.
- BONO, Salvatore: *I corsari barbareschi*. ERI-Edizion RAI Radiotelevisione Italiana, Torino, 1964.
- BONO, Salvatore: *Les corsaires en Méditerranée*. Éditions La Porte, Paris, 2000.
- BONO, Salvatore: *Piraten und Korsaren im Mittelmeer. Seekrieg, Handel und Sklaverei vom 16. bis 19. Jahrhundert*. Klett-Cotta, Stuttgart, 2009.
- BRACEWELL, Catherine Wendy: *The Uskoks of Senj. Piracy, Banditry, and Holy War in the Sixteenth Century-Adriatic*. Cornell University Press, Ithaca – London, 1992.
- CASSAR, Paul: „The Maltese Corsairs and the Order of St. John of Jerusalem”, *The Catholic Historical Review*, Vol. 46 (July, 1960), No. 2. 137–156.
- CAVALIERO, Rodertic E.: „The Decline of the Maltese Corso in the XVIIIth century. A Study in Maritime History”, *Melita Historica*, Vol. 2 (1959), No. 1. 224–238.
- CLARK, G. N.: „The Barbary Corsairs in the Seventeenth Century”, *Cambridge Historical Journal*, Vol. 8 (1944), No. 1. 22–35.
- CLISSOLD, Stephen: *The Barbary Slaves*. Elek Books Ltd., London, 1977.
- COINDREAU, Roger: *Les Corsaires de Salé*. Société d'éditions géographiques, maritimes et coloniales, Paris, 1948.
- DAVIS, Robert C.: „Counting European Slaves on the Barbary Coast”, *Past and Present*, Vol. 172 (2001), 87–124.
- DAVIS, Robert C.: *Christian Slaves, Muslim Masters. White Slavery in the Mediterranean, The Barbary Coast, and Italy, 1500–1800*. Palgrave Macmillan, New York, NY, 2003.
- DEARDEN, Seton: *A Nest of Corsairs: The Fighting Karamanlis of Tripoli*. John Murray Publishers Ltd., London, 1976.
- DELL, Harry J.: „The Origin and Nature of Illyrian Piracy”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 16 (July, 1967), H. 3. 344–358.
- EARL, Peter: *The Pirate Wars*. Methuen Publishing Ltd., London, 2004.
- EARLE, Peter: *Corsairs of Malta and Barbary*. Sidgwick and Jackson, London, 1970.
- FISHER, Godfrey: *Barbary Legend: War, Trade and Piracy in North Africa, 1415–1830*. Clarendon Press, Oxford, (első kiadás 1957) 1957.

- FODOR Pál: „Máltai kalózkodók, török rabok és francia kereskedők a Földközi-tengeren a 17. század elején”, *Történelmi Szemle*, 41 évf. (1999), 3–4. sz. 369–385.
- FONTENAY, Michel – TENENTI, Alberto: *Course et piraterie méditerranéennes de la fin du Moyen Age au début du XIXème siècle*. Offprint from: *Course et piraterie*. Editions du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1975.
- FONTENAY, Michel: „Pour une géographie de l’esclavage méditerranéen aux temps modernes”, *Cahiers de la méditerranée*, Vol. 65 (décembre, 2002), 17–52.
- GABBERT, Janice J.: „Piracy in the Early Hellenistic Period: A Career Open to Talents”, *Greece & Rome*, Vol. 33 (October, 1986), No. 2. 156–163.
- GRANDCHAMP, Pierre: *Documents relatifs aux corsaires tunisiens (2 Octobre 1777–4 Mai 1824)*. J. Barlier & Cie., Tunis, 1925.
- GÜRKAN, Emrah Safa: *Ottoman Corsairs in the Western Mediterranean and their Place in the Ottoman-Habsburg Rivalry (1505–1535)*. MA Thesis, Department of History, Bilkent University, Ankara, 2006.
- HARDING, Christopher: „’Hostis Humani Generis’: The Pirate as Outlaws in the Early Modern Law of the Sea”, In: *Pirates? The Politics of Plunder*, 20–38.
- HARDING, Nicholas B.: „North African Piracy, the Hanoverian Carry Trade, and the British State, 1728–1828”, *The Historical Journal*, Vol. 43 (2000), No. 1. 25–47.
- HARIG, C. H.: *The Buccaneers in the West Indies in the XVII Century*. E. P. Dutton and Company, New York, NY, 1910.
- JARVIS, Robert M.: „Maritime Piracy in the Modern World”, *Insights on Law & Society*, Vol. 6 (Spring 2006), No. 3. 1–4.
- JOWIT, Claire szerk.: *Pirates? The Politics of Plunder; 1550–1650*. Palgrave Macmillan, London, 2007.
- KONSTAM, Angus – MCBRIDGE, Angus: *Elizabethan Sea Dogs, 1560–1605*. Osprey Publishing, Oxford, 2000.
- KONSTAM, Angus: *A kalózkodás igaz története*. Alexandra Kiadó, Pécs, 2011.
- KRIEKEN, Gérard van: „Renégats néerlandais en Afrique du Nord aux XVIIe et XVIIIe siècles”, *Cahiers de Tunisie*, Vol. 46 (1993), 49–63.
- KRIEKEN, Gérard van: *Corsaires et marchands : Les relations entre Alger et le Pays-Bays, 1604–1830*. Bouchène Editions, Paris, 2002.
- LAFI, Nora: „L’Empire ottoman en Afrique : perspectives d’histoire critique”, *Cahiers d’histoire. Revue d’histoire critique*, 128 (2015), 5. <http://chrhc.revues.org/4505>, Hozzáférés: 2015 szeptembere.
- LANE-POOLE, Stanley: *The Barbary Corsairs*. G. P. Putnam’s Sons, New York, NY, 1890.
- LEWIS, Bernard: „Corsairs in Iceland”, *Revue de l’occident musulman et de la méditerranée*, (1973), No. 15-16. 139–144.
- LLOYD, Christopher: *English Corsairs on the Barbary Coast*. Collins, London, 1981.
- MARÓTI Egón: *Kalózkodás a római polgárháborúk korában*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1972.
- MUSCAT, Joseph: „The Maltese Corso”, In: *Méditerranée, mer ouverte*, 191–236.

- ORMEROD, Henry Ardene: *Piracy in the Ancient World: An Essay in Mediterranean History*. The University Press of Liverpool – Hodder and Stoughton, Liverpool – London, 1923.
- PANZAC, Daniel: *Barbary Corsairs: The End of a Legend 1800–1820*. Koninklijke Brill NV, Leiden – Boston, MA, 2005.
- PENNELL, C. R. szerk.: *Piracy and Diplomacy in the Seventeenth-Century North Africa: The Journal of Thomas Baker, English Consul in Tripoli, 1677–1685*. Associated University Presses, London, 1989.
- PENNELL, C. R.: „Who Needs Pirate Heroes?“, *The Northern Mariner/Le Marin du Nord*, Vol. 8 (April, 1998), No. 2. 61–79.
- PERKINS, Roger – DOUGLAS-MORRIS, Kenneth J.: *Gunfire in Barbary: Admiral Lord Exmouth's Battle with the Corsairs of Algiers in 1816 : The Story of the Suppression of White Christian Slavery*. K. Mason, Havant (Hampshire), 1982.
- PLAYFAIR, Robert Lambert: *The Scourge of Christendom: Annals of British Relations with Algiers Prior to the French Conquest*. Smith, Elder, & Co., London, 1884.
- RIDDELL, William Renwick: „Observations on Slavery and Privateterring“, *The Journal of Negro History*, Vol. 15 (July, 1930), No. 3. 337–371.
- ROCHE, James Jeffrey: *The Story of the Filibusters*. T. Fisher Unwin – Macmillan & Co., London – New York, NY, 1891.
- ROTHENBERG, Gunther E.: „Venice and the Uskoks of Senj: 1537–1618“, *The Journal of Modern History*, Vol. 33 (1961), No. 2. 148–156.
- RUBIN, Alfred P.: *The Law of Piracy*. Naval War College Press, Newport RI, 1988.
- SEBAG, Paul: *La course tunisienne aux XVIIIe siècle*. Publications de l'Institut des Belles Lettres Arabes, Tunis, 2001.
- SEMPLE, Ellen Churchill: „Pirate Coasts of the Mediterranean Sea“, *Geographical Review*, Vol. 2 (August, 1916), No. 2. 134–151.
- SOUZA, Philip de: *Piracy in the Ancient World from Minos to Mohammed*. PhD Thesis, University College, London, 1992.
- SOUZA, Philip de: *Piracy in the Graeco-Roman World*. Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- SPENCER, William: *Algiers in the Age of Corsairs*. Norman, OK, University of Oklahoma Press, Norman, OK, 1976.
- TENENTI, Alberto: *Piracy and the Decline of Venice 1580–1615*. Longmans, London, 1967.
- VASSALLO, Carmel: „Maltese Corsairing or Christian Corsairing Based in Malta?... (Michel Fontenay) A Reassessment“, In: *L'Ordre de Malte*, 285–290.
- VITKUS, Daniel J. szerk.: *Piracy, Slavery and Redemption: Barbary Captive Narratives from Early Modern England*. Columbia University Press, New York, NY, 2001.
- WEISS, Gillian: *Captives and Corsairs: France and Slavery in the Early Modern Mediterranean*. Stanford University Press, Stanford, CA, 2011.
- WETTINGER, Godfrey: *Slavery in the Islands of Malta and Gozo ca. 1000–1812*. Publishers Enterprises Group, San Gwann (Malta), 2002.

WOLF, John B.: *The Barbary Coast: Algiers under the Turks 1500–1830*. Norton – G. J. McLeod, cop., New York, NY – London – Toronto, 1979.

9. Tunézia története

ABADI, Jacob: *Tunisia since the Arab Conquest: The Saga of a Westernized Muslim State*. Ithaca Press, Cornwall, 2013.

ABBASSI, Driss: *Entre Bourguiba et Hannibal : Identité tunisienne et histoire depuis l'indépendance*. Karthala – IREMAM, Paris – Aix-en-Provence, 2005.

ABDESSELEM, Ahmed: „Ah'mad Ben Abi-D'-D'iaf: chroniqueur du beylicat de Tunis”, In: *Les Africains*, 8: 13–38.

ABDESSELEM, Ahmed: *Les historiens tunisiens des XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles : Essai d'histoire culturelle*. Librairie C. Klincksieck, Paris, 1973.

ABUN-NASR, Jamil M.: „The Beylicate in Seventeenth-Century Tunisia”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 6 (January, 1975), No. 1. 70–93.

ABUN-NASR, Jamil M.: „The Tunisian State in the Eighteenth Century”, *Revue de l'occident musulman et de la méditerranée*, No. 33 (1982), 33–66.

AL-IMÂM, Rassad: *Siyâsat Hammuda Bâsâ fî Tûnis 1782–1814*. Dissertation, The University of Tunis, Tunis, 1980.

BACHROUCH, Taoufik: „Fondements de l'autonomie de la Régence de Tunis au XVIIe siècle” *Revue tunisienne de sciences sociales*, Vol. 40/43 (1975), 163–184.

BACHROUCH, Taoufik: „Rachat et libération des esclaves chrétiens à Tunis au XVIIe siècle”, *Revue tunisienne de sciences sociales*, Vol. 11 (1975), 121–162.

BACHROUCH, Taoufik: *Formation sociale barbaresque et pouvoir à Tunis au XVIe siècle*. Publications de l'Université, Tunis, 1977.

BEN TAHAR, Jamel: „Les stratégies de la Régence de Tunis durant l'expédition d'Égypte”, *Égypte monde arabe*, deuxième série, (1999), No. 1. 161–169. <http://ema.revues.org/764>, Hozzáférés: 2015 márciusa.

BOUBAKER, Sadok: *La Régence de Tunis au XVIIe siècle : ses relations commerciales avec les ports de l'Europe méditerranéenne, Marseille et Livourne*. Ceroma, Zaghouan, 1987.

BROWN, L. Carl: *The Tunisia of Ahmad Bey 1837–1855*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1974.

BRUNSCHVIG, Robert.: *La Berbérie orientale sous les Hafsides : Des origines à la fin du XVe siècle*. 2 vols., Adrien-Maisonneuve, Paris, 1940., 1947.

CALLARD, Keith: „The Republic of Bourguiba”, *International Journal*, Vol. 16 (Winter, 1960/1961), No. 1. 17–36.

CAMAU, Michel: *La Tunisie*. Presses Universitaires de France, Paris, 1989.

CHATER, Khélifa: *Dépendance et mutations pré-coloniales : la Régence de Tunis de 1815 à 1857*. Publications de l'Université, Tunis, 1984.

CHÉRIF, Mohamed Hédi: „H'ammûda Pacha Bey (c. 1759–1814) : et l'affermissement de l'autonomie tunisienne”, In: *Les Africains*, 7: 102–127.

- CHÉRIF, Mohamed Hédi: „La «Déturquisation» du pouvoir en Tunisie : Classes dirigeantes et société tunisienne de la fin du XVIe siècle à 1881”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 39, 3-4ème trim. (1981), No. 117-118. 177–197.
- CHÉRIF, Mohamed Hédi: *Pouvoir et société dans la Tunisie de H'usayn bin 'Alî (1705–1740)*. 2 vols., Deuxième édition, Centre de Publication Universitaire, Tunis, 2008.
- DAOULATI, Abdelaziz: *Tunis sous les Hafsides : Evolution urbaine et activité architecturale*. Thèse de Doctorat du 3e Cycle, Institute National d'Archeologie et d'Art, Tunis, 1976.
- DOUMERC, Bernard: *Venise et l'emirat hafside de Tunis (1231–1535)*. L'Harmatta, Paris – Montréal (Québec), 1999.
- FENINA, Abdelhamid: *Les monnaies de la Régence de Tunis sous les Husaynides : Études de numismatique et d'histoire monétaire (1705–1891)*. Thèse dactylographiée de doctorat, Université de Tunis, Faculté des Sciences Humaines et Sociales de Tunis, Tunis, 2003.
- GALLAGHER, Nancy Elizabeth: *Epidemics in the Regency of Tunis 1780–1880: A study in the Social History of Medicine*. PhD Thesis, University of California, Los Angeles, CA, 1977.
- GALLAGHER, Nancy Elizabeth: *Medicine and Power in Tunisia, 1780-1900*. Cambridge University Press, Cambridge – Sydney – New York, NY, 1983.
- GÉRIN-RICARD, Henry de: „Étienne Famin et son vrai rôle diplomatique à Tunis (1795–1802)”, *Revue tunisienne*, (1905), No. 12. 177–193.
- GRANDCHAMP, Pierre: „Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle: Jean-Baptiste Salvago, drogman vénitien à Alger et à Tunis (1625)”, *Revue tunisienne*, Vol. 30-32, 3e et 4e trimestres (1937), 292–322., 471–501.
- GRANDCHAMP, Pierre: *La France en Tunisie au XVIIe siècle : Inventaire des archives du consulat de France à Tunis*. 10 vols., La Rapide, Tunis, 1920–1933.
- HAVEN, Elisabeth C. van der: „The Abolition of Slavery in Tunisia (1846)”, *Revue d'histoire maghrébine*, 27 (mai, 2000), 99-100. 449–464.
- HUGON, Henri: *Les Emblèmes des Beys de Tunis : Étude sur les signes de l'autonomie Husseinite*. Leroux, Paris, 1913.
- IDRIS, Hadi Roger: *La Berberie orientale sous les Zirides, X^e–XIIe siècles*. 2 vols., Adrien-Maisonneuve, Paris, 1962.
- JERAD, Mehdi szerk.: *Les Relations Diplomatiques de la Tunisie en Temps de Crises (XVIe–XXe siècles) : Actes de la journée d'études, organisée à la Faculté des Lettres et des Sciences Humaines de Sousse le 19 février 2013*, Université de Sousse, Faculté des Lettres et des Sciences Humaines de Sousse, Sousse, 2015.
- JERAD, Mehdi: *Étienne Famin, chargé d'affaires américain à Tunis : Entre jeu identitaire et logique clientélaire (Fin XVIIIe- début XIXe siècle)*, publikálás alatt
- LANGER, William L.: „The European Powers and the French Occupation of Tunis, 1878–1881, II”, *The American Historical Review*, Vol. 31 (January, 1926), No. 2. 251–265.
- LARGUÈCHE, Dalenda: „The Mahalla: The Origins of Beylical Sovereignty in Ottoman Tunisia during the Early Modern Period”, In: *North Africa, Islam and the Mediterranean World*, 105–116.

- MAHJOUBI, Ali: *L'Établissement du protectorat français en Tunisie*. Université de Tunis, Tunis, 1977.
- MANTRAN, Robert: „L'Évolution des relations entre la Tunisie et l'Empire Ottoman du XVIe au XIXe siècle”, *Cahiers de Tunisie*, 26/27 (1959), 319–333.
- MOALLA, Asma: *The Regency of Tunis and the Ottoman Porte, 1777–1814: Army and government of a North-African Ottoman eyalèt at the end of the eighteenth century*. Routledge Curzon, London – New York, NY, 2004.
- MONTANA, Ismael M.: *The Abolition of Slavery in Ottoman Tunisia*. University Press of Florida, Gainesville, FL, 2013.
- PANZAC, Daniel: „La Régence de Tunis et la mer à l'époque d'Hammouda Pacha bey (1782–1814)”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 165 (1995), 67–84.
- PERKINS, Kenneth J.: *A History of Modern Tunisia*. Cambridge University Press, Cambridge – New York, NY, 2004.
- PERKINS, Kenneth J.: *Historical Dictionary of Tunisia*. Scarecrow Press, Inc., Lanham, MD, 1997.
- PERKINS, Kenneth J.: *Tunisia, Crossroads of the Islamic and European Worlds*. Westview Press – Croom Helm, Boulder, CO – London, 1986.
- PIGNON, Jean: „La milice des janissaires de Tunis au temps des Deys 1590–1660”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 4, 3ème trim. (1956), No. 15. 301–326.
- RAYMOND, André: „Une liste des deys de Tunis de 1590 à 1832”, *Les Cahiers de Tunisie*, Vol. 32, 4ème trim. (1960), 129–136.
- REVAULT, Jacques: *Le Fondouk des français et les consuls de France à Tunis (1660–1860)*. Éditions Recherche sur les Civilisations, Paris, 1984.
- ROUGHI, Ramzi: *The Making of a Mediterranean Emirate: Ifriqiya and Its Andalusis, 1200–1400*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, 2011.
- ROUSSEAU, Alphonse: *Annales tunisiennes ou, aperçu historique sur la Régence de Tunis*. Bastide, Alger, 1864.
- SEBAG, Paul: *Tunis : Histoire d'une ville*. L'Harmattan, Paris, 1998.
- SEBAG, Paul: *Tunis au XVIIe siècle : Un cité barbaresque au temp de la course*. L'Harmattan, Paris, 1989.
- STRENFELD, Richard: *Ludwigs des Heiligen Kreuzzug nach Tunis 1270, und die Politik Karls I. von Sizilien*. E. Ebering, Berlin, 1896.
- SYLVESTER, Anthony: *Tunisia*. The Bodley Head, London – Sydney – Toronto, 1968.
- VALENSI, Lucette: „Esclaves chrétiens et esclaves noirs à Tunis au XVIIIe siècle”, *Annales : Économies, sociétés, civilisations*, (1967), No. 6. 1267–1288.
- VALENSI, Lucette: „Islam et capitalisme : production et commerce des chéchias en Tunisie et en France aux XVIIIe et XIXe siècles”, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, Tome 16 (juillet-septembre, 1969), No. 3. 376–400.
- VÉRONNE, Ch. de la: „Commerce et Ressources de la Régence de Tunis, d'Après l'Histoire de la Barbarie et de ses corsaires du R.P.P. Dan”, *Revue d'Histoire Maghrebine*, 37/38 (1985), 1–47.

WINDLER, Christian: „Diplomatic History as a Field for Cultral Analysis: Muslim-Christian Relations in Tunis, 1700–1840”, *The Historical Journal*, Vol. 44 (March, 2001), Issue 1. 79–106.

10. Angol Észak-Amerika és az Egyesült Államok története

ADLER, David Gray: „The Constitution and Presidential Warmaking: The Enduring Debate”, *Political Science Quarterly*, Vol. 103 (Spring, 1988), No. 1. 1–36.

ALLEN, Debra J.: *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy from the Revolution to Secession*. Scarecrow Press, Inc., Lanham, MD, 2012.

ALLEN, Gardner Weld: *Our Naval War with France*. Houghton Mifflin and Company, Boston, MA, – New York, NY, 1909.

American Consular Service. Government Printing Office, Washington, DC, 1920.
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044103238242;view=1up;seq=7>,
Hozzáférés: 2016 februárja.

ANDREWS, Charles M.: „Colonial Commerce”, *The American Historical Review*, Vol. 20 (October, 1914), No. 1. 43–63.

BAILEY, Thomas A.: *A Diplomatic History of the American People*. 10th edition, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, NJ, 1980.

BARNES, William – MORGAN, John Heath: *The Foreign Service of the United States: Origins, Development, and Functions*. Historical Office, Bureau of Public Affairs, Department of State, Washington, DC, 1961.

BATTAGLIA, Rosario: „Consular and Commercial Relations between the United States and the Italian States in 1800–1861”, In: *Anglo-Saxons in the Mediterranean*, 151–166.

BAUER, K. Jack: „Naval Shipbuilding Programs 1794–1860”, *Military Affairs*, Vol. 29 (Spring, 1965), No. 1. 29–40.

BEMIS, Samuel Flagg: *The Diplomacy of the American Revolution*. Indiana University Press, Bloomington, IN, 1957.

BEN-ATAR, Doron S.: *The Origins of Jeffersonian Commercial Policy and Diplomacy*. St. Martin's Press, New York, NY, 1993.

BRADFORD, James C. szerk.: *A Companion to American Military History*. 2 vols., Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Malden, MA, 2010.

CARR, Wilbur J.: „The American Consular Service”, *The American Journal of International Law*, Vol. 1 (October, 1907), No. 4. 891–913.

CASSAR, Paul: *Early Relations between Malta and the United States of America*. Midsea Books Ltd., Valletta (Malta), 1976.

COGLIANO, Francis D.: *Emperor of Liberty: Thomas Jefferson's Foreign Policy*. Yale University Press, New Haven, CT, 2014.

COLTON, Paul A.: *Margaret Bayard Smith Papers – A Finding Aid to the Collection in the Library of Congress*. Manuscript Division, Library of Congress, Washington, DC, 2011.

CRAWFORD, Michael J. – HUGHES, Christine F.: *The Reestablishment of the Navy, 1787–1801: Historical Overview and Select Bibliography*. Naval History Bibliographies, No.

4. <http://www.ibiblio.org/hyperwar/NHC/reestablishment/reestablishment.htm>,
Hozzáférés: 2013 június.
- DAME, Frederick William: *The Muslim Discover of America*. Books on Demand, Norderstedt, 2013.
- DECONDE, Alexander: *The Quasi War: The Politics and Diplomacy of the Undeclared War with France 1797–1801*. Charles Scribner's Sons, New York, NY, 1966.
- DUROSELLE, Jean-Baptiste: *France and the United States: from the Beginings to the Present*. University of Chicago Press, Chicago, IL, 1978.
- ENGERMAN, Stanley L. – GALLAM, Robert szerk.: *The Economic History of the United States: The Colonial Era*. Vol. 1. Cambridge University Press, New York, NY, 1996.
- FIELD, James A.: *America and the Mediterranean World, 1776–1882*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1969.
- FLETCHER: *Preble's Boys*. William Sloane Associates, New York, NY, 1950.
- FOWLER, William M. Jr.: *Jack Tars and Commodore: The American Navy, 1783–1815*. Houghton Mifflin, Boston, MA, 1984.
- HAINES, Gerald K. – WALKER, J. Samuel szerk.: *American Foreign Ralations: A Historiographical Review*. Greenwood Press, Westport, CT, 1981.
- HICKEY, Donald R.: „Federalist Defense Policy in the Age of Jefferson, 1801–1812”, *Military Affairs*, Vol. 45 (April, 1981), No. 2. 63–70.
- HUME, Edgar Erskine: „A Proposed Alliance Between the Order of Malta and the United States, 1794: Suggestions made to James Monroe as American Minister in Paris”, *William and Mary College Quarterly*, Vol. 16 (April, 1936), No. 2. 222–233.
- JOHNSON, Emory R.: „The Early History of the United States Consular Service, 1776–1792”, *Political Science Quarterly*, Vol. 13 (March, 1898), No. 1. 19–40.
- KAPLAN, Lawrence: *Entangling Alliances With None: American Foreign Policy in the Age of Jefferson*. The Kent State University Press, London – Kent, OH, 1987.
- KEENE, Charles A: „American Shipping and Trade, 1798–1820: The Evidence from Leghorn”, *The Journal of Economic History*, Vol. 38 (September, 1978), No. 3. 681–700.
- KNOX, Dudley W. szerk.: *Register of Officer Personnel United States Navy and Marine Corps and Ships' Data 1801–1807*. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1945.
- KÖKÉNY Andrea: *A holland–amerikai kapcsolatok kezdetei*. Történelem szakdolgozat (kézirat). Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 1993.
- KÖKÉNY Andrea: „Az első tisztelgés. St. Eustatius és a holland–amerikai kapcsolatok kezdetei”, In: *Távolabbra tekintve*, 81–95.
- LEBERGOTT, Stanley: „Wage Trends, 1800–1900”, In: *Trends in the American Economy in the Nineteenth Century*. The Conference on Research in Income and Wealth, 1960. 462. Table 2. <http://www.nber.org/chapters/c2486>, Hozzáférés: 2013 októbere.
- LÉVAI Csaba: *Amerikai történelem és történetírás*. Könyvpont Kiadó – L'Harmattan, Budapest, 2013.

- MACKENZIE, Alexander Slidell: *The Life of Paul Jones*. 2 vols., Harper & Brothers, New York, NY, 1845.
- MACLAY, Edgar Stanton: *A History of American Privateers*. D. Appleton and Company, New York, NY, 1899.
- MACLAY, Edgar Stanton: *A History of the United States Navy from 1775 to 1894*. 2 vols., D. Appleton and Company, New York, NY, 1894., 1895.
- MACLEOD, Julia H: „Jefferson and the Navy: A Defense”, *Huntington Library Quarterly*, Vol. 8 (February, 1945), No. 2. 153–184.
- MAGYARICS Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- MARKS III, Frederick W.: „Foreign Affairs: A Winning Issue in the Campaign for Ratification of the United States Constitution”, *Political Science Quarterly*, Vol. 86 (September, 1971), No. 3. 444–469.
- MARR, Timothy: *The Cultural Roots of American Islamicism*. Cambridge University Press, Cambridge, NY, 2006.
- MUHAMMAD, Precious Rasheeda: *Muslims and the Making America*. 57. <http://www.mpac.org/assets/docs/publications/MPAC--Muslims-and-the-Making-of-America.pdf>, Hozzáférés: 2014 áprilisa.
- OREN, Michael B.: *Power, Faith, and Fantasy: America in the Middle East: 1776 to the Present*. W. W. Norton, London – New York, NY, 2007.
- PALMER, Michael A.: „The Navy: The Continental Period, 1775–1890”, *Naval History & Heritage*. <http://www.history.navy.mil/history/history2.htm>, Hozzáférés: 2014 októbere.
- PALMER, Michael A.: *Stoddert's War: Naval Operations during the Quasi-War with France, 1798–1801*. University of South Carolina Press, Columbia, SC, 1987.
- PAULLIN, Charles Oscar: *Diplomatic Negotiations of American Naval Officers, 1778–1883*. The Johns Hopkins Press, Baltimore, MA, 1912.
- PETERSON, Merrill D.: „Thomas Jefferson and Commercial Policy, 1783–1793”, *The William and Mary Quarterly*, Third Series, Vol. 22 (October, 1965), No. 4. 584–610.
- SCHUYLER, Eugene: *American Diplomacy and the Furtherance of Commerce*. Charles Scribner's Sons, New York, NY, 1886.
- SELLERS, Charles – MAY, Henry – MCMILLEN, Neil R.: *Az Egyesült Államok története*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- SIDAK, Gregory J.: „The Quasi War Cases—and Their Relevance to Whether „Letters of Marque and Reprisal” Constrain Presidential War Powers”, In: *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 28. (2005), 465–499.
- SMELSER, Marshall: „The Federalist Period as an Age of Passion”, *American Quarterly*, Vol. 10 (Winter 1958), No. 4. 391–419.
- SMELSER, Marshall: *The Congress Founds the Navy, 1787–1798*. University of Notre Dame Press, Notre Dame, IN, 1959.
- SMITH, Gene Allen: „Foreign Wars of the Early Republic, 1798–1816”, In: *Companion to American Military History*, 1: 39–58.

- SMITH, Walter Burges: *America's Diplomats and Consuls of 1776–1865: A Geographic and Biographic Directory of the Foreign Service from the Declaration of Independence to the End of the Civil War*. Foreign Service Institute, U.S. Department of State, Washington, DC, 1986.
- SOFKA, James R.: „American Neutral Rights Reappraised: Identity or Interest in the Foreign Policy of the early Republic?”, *Review of International Studies*, Vol. 26 (October, 2000), No. 4. 599–622.
- SOFKA, James R.: „The Jeffersonian Idea of National Security: Commerce, the Atlantic Balance of Power, and the Barbary War, 1786–1805”, *Diplomatic History*, Vol. 21 (Fall, 1997), No. 4. 519–544.
- STANTON, Lucia C.: *Observing the Health Law*. Charlottesville, VA, 1986.
- STRAUS, Oscar S.: „American Commercial Diplomacy”, *The North American Review*, Vol. 194 (August, 1911), No. 2. 218–225.
- SWANSON, Carl E.: „American Privateering and Imperial Warfare, 1739–1748”, *The William and Mary Quarterly*, Vol. 42 (July, 1985), No. 3. 357–382.
- SYMONDS, Craig I.: *Navalists and Antinavalists: The Naval Policy Debate in the United States, 1785–1827*. University of Delaware Press – Associated University Press, Newark, CA, – London – Toronto, 1980.
- TARNÓC András: *Erőszak és megváltás: Az indián fogságnapló mint az amerikai eredetmitosz sarokköve*. EKF Líceum Kiadó, Eger, 2015.
- TOLL, Ian W.: *Six Frigates: the Epic Story of the Founding of the US Navy*. W. W. Norton & Company, London – New York, NY, 2006.
- WALTON, Gary M.: „New Evidence on Colonial Commerce”, *The Journal of Economic History*, Vol. 28 (September, 1968), No. 3. 363–389.
- WRIGHT, Louis B.: „The Founding Fathers and ‘Splendid Isolation’”, *The Huntington Library Quarterly*, Vol. 6 (February, 1943), No. 2. 173–196.

11. Az Egyesült Államok és a Magreb térség

- ABD-ALLAH, Umar Faruq: „Turks, Moors & Moriscos in Early America: Sir Francis Drake's Liberated Galley Slaves & the Lost Colony of Roanoke” http://www.nawawi.org/wp-content/uploads/2013/01/roots_of_islam_p1.pdf, Hozzáférés: 2014 áprilisa.
- ALLEN, Gardner Weld: *Our Navy and the Barbary Corsairs*. Houghton Mifflin and Company, Boston, MA – New York, NY – Chicago, IL, 1905.
- ANDERSON, R. C.: „Tripoli and Tunis: The Americans in the Mediterranean, 1795–1805”, In: *Naval Wars in the Levant*, 393–426.
- BAEPLER, Paul Michel: „The Barbary Captivity Narrative in American Culture”, *Early American Literature*, Vol. 39 (2004), No. 2. 217–246.
- BAEPLER, Paul Michel: *White Slaves, African Masters: An Anthology of American Barbary Captivity Narratives*. University of Chicago Press, London – Chicago, IL, 1999.
- BARNBY, H. G.: *The Prisoners of Algiers: An Account of the Forgotten American–Algerian War 1785–1797*. Oxford University Press, London – New York, NY, 1966.

- BARTLETT, Harley Harris: „American Captives in Barbary”, *Michigan Alumnus Quarterly Review*, 61 (Spring, 1959), 238–254.
- BLUM, Hester: „Pirated Tars, Piratical Texts: Barbary Captivity and American Sea Narratives”, *Early American Studies: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 1 (Fall, 2003), No. 2. 133–158.
- BONNEL, Ulane: „Les Etats-Unis et les Etats Barbaresques : diplomatie, commerce et course en méditerranée, fin XVIIIe – début XIXe siècle”, In: *Méditerranée, mer ouverte*, 517–522.
- BROWN, L. Carl: „The United States and the Maghrib”, *Middle East Journal*, Vol. 30 (Summer, 1976), No. 3. 273–290.
- CARSON, Davis A.: „Jefferson, Congress, and the Question of Leadership in the Tripolitan War”, *The Virginia Magazine of History and Biography*, Vol. 94 (October, 1986), No. 4. 409–424.
- CHIDSEY, Donald Barr: *The Wars in Barbary: Arab Piracy and the Birth of the United States Navy*. Crown Publishers, New York, NY, 1971.
- FARBER, Hannah: “Millions for Credit: Peace with Algiers and the Establishment of America’s Commercial Reputation Overseas, 1795–96”, *Journal of the Early Republic*, Vol. 34 (Summer, 2014), No. 2. 187–217.
- FOLAYAN, Kola: „Tripoli and the War with the U.S.A., 1801–5”, *Journal of African History*, Vol. 13 (1972), No. 2. 261–270.
- FREMONT-BARNES, Gregory: *The Wars of the Barbary Pirates: To the Shores of Tripoli: the Rise of the US Navy and Marines*. Osprey Publishing, Oxford, 2006.
- GALLAGHER, Charles F.: *The United States and North Africa, Morocco, Algeria, and Tunisia*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1963.
- HALL, Luella, J.: *The United States and Morocco, 1776–1956*. Scarecrow Press Inc., Metuchen, NJ, 1971.
- HARRIS, Thomas: *The Life and Services of Commodore William Bainbridge, United States Navy*. Cary Lea & Blanchard, Philadelphia, PA, 1837.
- IRWIN, Ray Watkins: „The Mission of Soliman Mellimelni, Tunisian Ambassador to the United States, 1805–7”, *Americana*, (October, 1932), 465–471.
- IRWIN, Ray Watkins: *The Diplomatic Relations of the United States with the Barbary Powers, 1776–1816*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill, NC, 1931.
- KITZEN, Michael L. S.: „Money Bags or Cannon Balls: The Origins of the Tripolitan War, 1795–1801”, *Journal of the Early Republic*, Vol. 16 (Winter, 1996), No. 4. 601–624.
- KITZEN, Michael L. S.: *Tripoli and the United States at War: A History of American Relations with the Barbary States, 1785–1805*. McFarland & Company Inc., London – Jefferson, NC, 1993.
- LAMBERT, Frank: *The Barbary Wars: American Independence in the Atlantic World*. Hill and Wang, New York, NY, 2005.
- LEINER, Frederick C.: *The End of Barbary Terror: America’s 1815 War against the Pirates of North Africa*. Oxford University Press, New York, NY, 2006.

- LÉVAI Csaba: „Egy elfeledett konfliktus? Az Amerikai Egyesült Államok és Tripoli háborúja 1801 és 1805 között”, In: *Amerikai történelem és történetírás*, 372–385.
- LONDON, Joshua E.: *Victory in Tripoli: How America's War with the Barbary Pirates established the U.S. Navy and built a Nation*. John Wiley & Sons Inc., Hoboken, NJ, 2005.
- MAALOUF-LIMAM, Haifa: „The Mission of the American Squadron in the Mediterranean: 1790–1805”, *Revue d'histoire maghrebine*, Vol. 6 (1979), Issue 15-16. 83–91.
- MAAMERI, Fatima: *Ottoman Algeria in Western Diplomatic History with Particular Emphasis on the Relation with the United States of America, 1776–1816*. PhD Thesis, University Mentouri, Constantine, 2008.
- MANAI, Adel: „American Diplomacy in Tunisia in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries”, *American Diplomacy*, 2014. http://www-test.unc.edu/depts/diplomat/item/2014/0105/ca/manai_tunisia.html, Hozzáférés: 2014 októbere.
- NASH, Howard P. Jr.: *The Forgotten Wars: The Role of the U. S. Navy in the Quasi War with France and the Barbary Wars 1798–1805*. Thomas Yoseloff Ltd. – A. S. Barnes and Co., Inc., London – South Brunswick, NJ – New York, NY, 1968.
- NICHOLS, Roy F.: „Diplomacy in Barbary”, *The Pennsylvania Magazine of History and Biography*, Vol. 74 (January, 1950), No. 1. 113–141.
- PARKER, Richard B.: *Uncle Sam in Barbary: A Diplomatic History*. University of Florida Press, Gainesville, FL, 2004.
- PAULLIN, Charles Oscar: *Commodore John Rodgers, Captain, Commodore, and Senior Officer of the American Navy, 1773–1838: A Biography*. The Arthur H. Clark Company, Cleveland, OH, 1910.
- PESKIN, Lawrence: *Captives and Countrymen: Barbary Slavery and the American Public, 1785–1816*. The John Hopkins University Press, Baltimore, MD, 2009.
- REJEB, Lotfi Ben: „Observing the Birth of a Nation: The Oriental Spy/Observer Genre and Nation Making in Early American Literature”, *Council on Middle East Studies*, Vol. 5 (2007), 253–289. <http://opus.macmillan.yale.edu/workpaper/pdfs/MESV5-9.pdf>, Hozzáférés: 2014 áprilisa.
- REJEB, Lotfi Ben: „*To the Shores of Tripoli*”: *The Impact of Barbary on Early American Nationalism*. PhD Dissertation, Indiana University Press, Bloomington, IN, 1981.
- ROBERTS, Priscilla H. – TULL, James N.: „Moroccan Sultan Sidi Muhammad Ibn Abdallah's Diplomatic Initiatives toward the United States, 1777–1786”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 143 (June, 1999), No. 2. 233–265.
- TABLIT, Ali: „U.S. Maghreb Relations (1776–1800)”, *Revue d'histoire maghrebine*, 89/90 (1998), 139–158.
- WHEELAN, Joseph: *Jefferson's War: America's First War on Terror, 1801–5*. Carroll & Graf, New York, NY, 2003.
- WHIPPLE, A. B. C.: *To the Shores of Tripoli: The Birth of the U.S. Navy and Marines*. William Morrow and Co., New York, NY, 1991.
- WILSON, Gary E.: „American Hostages in Moslem Nations, 1784–1796: The Public Response”, *Journal of the Early Republic*, Vol. 2 (Summer, 1982), No. 2. 123–141.

- WILSON, Gaye: „Dealing with Mellimelli, Colorful Envoy from Tunis”, *Monticello Newsletter*, Vol. 14 (Winter, 2003), No. 2. 1–3.
- WRIGHT, Louis B. – MACLEOD, Julia H.: „Mellimelli: A Problem for President Jefferson in North African Diplomacy”, *The Virginia Quarterly*, 20 (Autumn, 1944), 556–565. <http://www.vqronline.org/essay/mellimelli-problem-president-jefferson-north-african-diplomacy>, Hozzáférs: 2013 októbere.
- WRIGHT, Louis B. – MACLEOD, Julia H.: *The First Americans in North Africa: William Eaton's Struggle for a Vigorous Policy against the Barbary Pirates, 1799–1805*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1945.
- ZINGG, Paul J.: „America and North Africa: A Case Study in United States-Third World Relations”, *The History Teacher*, Vol. 12 (February, 1979), No. 2. 253–270.
- ZINGG, Paul J.: „The United States and North Africa: A Historiographical Wasteland”, *African Studies Review*, Vol. 16 (April, 1973), No. 1. 107–117.

12. Konferencia-előadások

- AUBÖCK, Tobias: *Two Versions of the Truth: Class and Perspective in Early Modern Captivity Narratives from North Africa*. European Association for American Studies, Biennial Conference, Konstanca, 2016. április 23.
- HELGASON, Þorsteinn: *The Extreme Point: The Turkish Raid in Iceland 1627. Piracy and Captivity in the Mediterranean 1530–1810*, Innsbruck, 2016. június 16.
- MATAR, Nabil: *Two Arabic Accounts of Captivity in Seventeenth-Century Malta. Piracy and Captivity in the Mediterranean 1530–1810*, Innsbruck, 2016. június 16.
- PALOTÁS Zsolt: *US Diplomatic and Consular Representatives in Ottoman Maghreb, with special emphasis on the Agents in the Regency of Tunis, 1783–1865*. European Association for American Studies, Biennial Conference, Konstanca, 2016. április 23.

13. Internetes források

- 1790 to 1794 Pennsylvania Maps* – „WIKINSON, R.: *A Map of the United States of America, with part of the adjoining provinces... T Conder Sculpt. London (June 2, 1794)*” <http://www.mapsofpa.com/antiquemaps29a.htm>, Hozzáférs: 2013 októbere.
- American Diplomacy, 1775–1825* – „*The Early American Foreign Service Database*” <http://www.eafsd.org/locations/264/>, Hozzáférs: 2016 áprilisa.
- Az MTA Filozófiai Kutatóintézetének Akadémiai-Filozófiai Nyitott Egyeteme – „*Vitoria, Francisco de*” <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/vitoria.htm>, Hozzáférs: 2015 áprilisa.
- Bio* – „*James Madison U.S. President (1751–1836)*” <http://www.biography.com/people/james-madison-9394965>, Hozzáférs: 2013 novembere.
- Biographical Directory of the United States Congress* – „*Adams, John Quincy*” <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=a000041>, Hozzáférs: 2014 októbere.

- Biographical Directory of the United States Congress* – „*Thruston, Buckner*”
<http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=T000249>, Hozzáféres: 2013 októbere.
- Dictionary of American Naval Fighting Ships* – „*Franklin*”
<http://www.history.navy.mil/danfs/f4/franklin-ii.htm>, Hozzáféres: 2013 novembere.
- Dictionary of American Naval Fighting Ships* <http://www.history.navy.mil/>, Hozzáféres: 2013 októbere.
- Encyclopaedia Britannica* – „*Alberico Gentili*”
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/229355/Alberico-Gentili>, Hozzáféres: 2015 áprilisa.
- Encyclopaedia Britannica* – „*Chargé d’Affaires*”
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/106417/charge-daffaires>, Hozzáféres: 2013 májusa.
- Encyclopédie berbère*. Édisud–Peeters, Aix-en-Provence, 1984–
<http://encyclopedieberbere.revues.org>, Hozzáféres: 2015 szeptembere.
- Erenow* – „*Thomas Jefferson and the Tripoli Pirates*”
<http://erenow.com/modern/forgottenwar/20.html>, Hozzáféres: 2013 novembere.
- Genealogy Search & Family History Records* – „*GenealogyBank*”
<http://www.genealogybank.com/gbnk/>, Hozzáféres: 2013 októbere.
- Geographicus Fine Antique Maps* – „*BONNE, Rigobert (1727–1795): Cartes des Cotes de Barbarie ou Les Royaumes de Maroc, de Fez, d’Alger, de Tunis, et de Tripoli... (1771)*”
<http://www.geographicus.com/P/AntiqueMap/Barbarie-bonne-1771>, Hozzáféres: 2013 októbere.
- Granger Historical Picture Archive* – „*SULIMAN MELLIMELNI. Tunisian ambassador to the United States, active 19th century. Stipple engraving, early 19th century*”
<http://www.granger.com/results.asp?image=0113361&screenwidth=1366>, Hozzáféres: 2013 májusa.
- Heritage Press International* – „*History of The Marines’ Hymn*”
http://www.usmcpres.com/heritage/marine_hymn.htm, Hozzáféres: 2014 áprilisa.
- IIP Digital* – „*Thomas Jefferson’s Iftar*”
<http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/inbrief/2011/07/20110729153019kram0.3508199.html#axzz2jUc21CTu>, Hozzáféres: 2013 novembere.
- MONROE, James: „*Seventh Annual Message*”, December 2, 1823. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project.
<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=29465>, Hozzáféres: 2016 márciusa.
- National Portrait Gallery* – „*Huigh De Groot (Hugo Grotius)*”
<http://www.npg.org.uk/collections/search/portraitLarge/mw129500/Huigh-De-Groot-Hugo-Grotius>, Hozzáféres: 2015 júliusa.
- Naval Historical Center* – „*Commodore William Bainbridge, USN, (1774–1833)*”
<https://www.ibiblio.org/hyperwar/OnlineLibrary/photos/pers-us/uspers-b/w-bainbg.htm>, Hozzáféres: 2015 júniusa.
- NavSource Naval History* – „*USS John Rodgers (DD-574)*”
<http://www.navsource.org/archives/05/574.htm>, A hozzáféres ideje: 2016 áprilisa.

- Remember the Intrepid* – „Richard Somers - Key Date Illustrated Chronology”
http://remembertheintrepid.blogspot.hu/2015_01_01_archive.html, Hozzáférés: 2016 szeptembere.
- The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty of Peace and Amity, Signed at Tripoli June 4, 1805, 1786” http://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1805t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.
- The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty of Peace and Amity, Signed at Algiers September 5, 1795” http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1795t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.
- The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty of Peace and Amity, with Article Additional and Explanatory, Signed at Algiers December 22 and 23, 1816” http://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1816t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.
- The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty of Peace and Friendship, Signed at Tunis August 28, 1797” http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1797t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.
- The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty of Peace, Signed Algiers June 30 and July 3, 1815” http://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1815t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.
- The Barbary Treaties 1786–1816* – „Treaty with Morocco June 28 and July 15, 1786” http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1786t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.
- The Barbary Treaties 1786–1816* – „Tunis - Convention of February 24, 1824 Amending the Treaty of August 1797, and March 26, 1799” http://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1824t.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.
- The Barbary Treaties 1786–1816* – „Tunis 1797: Truce of June 17, 1796” http://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1797a.asp, Hozzáférés: 2013 szeptembere.
- The Center and Heart of America: Political and Cultural Influence of the Capitol* – „ANDERSON, Peter; LANE, Fitz Hugh: „View of the City of Washington,” 1838” <http://www.loc.gov/exhibits/us.capitol/kktwnty3.jpg>, Hozzáférés: 2013 novembere.
- The Library of Congress* – „Chronological List of Presidents, First Ladies, and Vice Presidents of the United States” https://www.loc.gov/rr/print/list/057_chron.html, Hozzáférés: 2016 áprilisa.
- The Library of Congress, Thomas* – „The Federalist Papers” <http://thomas.loc.gov/home/histdox/fedpapers.html>, Hozzáférés: 2014 októbere.
- The National Archives* – „Correspondence from the archive of John Baker Holroyd, Earl of Sheffield” <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/rd/da81aa96-d462-4475-a885-9bd3b8ced6a5>, Hozzáférés: 2014 decembere.
- The Navy Department Library* – „Mediterranean Passport (1807)” <http://www.history.navy.mil/research/library/manuscripts/j/mediterranean-passport-1807.html>, Hozzáférés: 2013 szeptembere.
- Thomas Jefferson's Monticello* – „Charles Willson Peale” <http://www.monticello.org/site/research-and-collections/charles-willson-peale>, Hozzáférés: 2013 októbere.

Thomas Jefferson's Monticello – „Dinner Etiquette” <http://www.monticello.org/site/research-and-collections/dinner-etiquette>, Hozzáférés: 2013 októbere.

Washington, DC, Historical Maps – „BENT, William (1747–1823): Plan of the city of Washington..., 1793” <http://www.dcvote.org/trellis/character/historicalmaps.cfm>, Hozzáférés: 2013 novembere.

Wikimedia Commons – „Alof Louvre” https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alof_Louvre.jpg, Hozzáférés: 2015 július.

Wikimedia Commons – „LUYKEN, Jan: Tijdens het bombardement van Algiers door de Fransen wordt de daar aanwezige Fransche Consul door de Algerijnen in een kanon geladen en alzoo gedood. 1698” https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Supplice_du_consul_de_france_pere_levacher.JPG, Hozzáférés: 2015 július.

Wikipedia: The Free Encyclopedia – „Edward Pellew, Lord Exmouth” https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Pellew,_1st_Viscount_Exmouth#/media/File:EdwardPellew.jpg, Hozzáférés: 2015 június.

Wikipedia: The Free Encyclopedia – „Hammuda ibn Ali” https://en.wikipedia.org/wiki/Hammuda_ibn_Ali, Hozzáférés: 2015 június.

Wikipedia: The Free Encyclopedia – „Portrait of Thomas Jefferson by Rembrandt Peale in 1800” https://hu.wikipedia.org/wiki/Thomas_Jefferson#/media/File:Thomas_Jefferson_by_Rembrandt_Peale,_1800.jpg, Hozzáférés: 2013 május.

WILSON, David: *List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories, from the sixteenth century to about 1860*. July 2011. 53, 48. [http://levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey\(1581-1860\)-D_Wilson.pdf](http://levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey(1581-1860)-D_Wilson.pdf), Hozzáférés: 2014 decembere.

14. A disszertáció témakörében megjelent tanulmányok és forrásközlémények

„A szegényeket szolgálni és a Hitet megvédelmezni. Könyvismertető: Emanuel Buttigieg: *Nobility, Faith and Masculinity. The Hospitaller Knights of Malta, c.1580-c.1700* Continuum. London – New York 2011”, *Aetas*, 28. évf. (2013), 1. sz. 202–206.

„Az 1805-ös krízis az Amerikai Egyesült Államok és a Tuniszi Kormányzóság között a források tükrében”, *Mediterrán Világ*, 27–28 (2013), 89–111.

„Diplomatic and Military Relations between the Regency of Tunis and England in the Early Modern Age (1662–1751)”, *Archives-Histoire*, 25–34.

„Encounter of Different Cultures and Interests: Supplementary Observations on the Activity of the Tunisian Envoy in the USA, 1805–1806”, *Arab Historical Review for Ottoman Studies*, 25éme Année (octobre, 2014), No. 50. 55–79.

„Keresztény rabszolgák a Barbarikumban: Keresztény források a muzulmán kalózkodás 16–18. századi történetéből”, *Világtörténet*, 3. (35.) évf. (2013), 1. sz. 1–18.

„Keresztények a Magrebben az ókortól napjainkig”, *Az Élet Fája*, 3. évf. (2014), 8–12.

„Political, Military and Cultural Impact of the North African Muslims on the United States during the first years of the Early Republic, 1783–1807”, *Mediterrán Tanulmányok*, XXIV. László J. Nagy szerk., SZTE, Szeged, 2015. 19–40.

- „Szidi Szulejmán Mellimelli tevékenysége az Amerikai Egyesült Államokban, 1805–1806”, *Aetas*, 30. évf. (2015), 2. sz. 44–56.
- „The History of an Almost War: Crisis between the Regency of Tunis and the United States of America in the last year of the Tripolitan War, 1805”, In: *Relations Diplomatiques de la Tunisie*, 59–95.
- „Traité entre la régence de Tunis et l’Angleterre le 19 octobre 1751 (A.N.T., S.H., Carton 224, Dossier 405)”, *Archives-Histoire*, 95–121.

ABSZTRAKT

A Tuniszi Kormányzóság (1574–1881) és a többi Barbár Állam, azaz a Marokkói Királyság, az Algíri és a Tripoliszi Kormányzóság meghatározó tényezői voltak a Földközi-tenger kora újkori történetének. A muszlim államok nem csak regionális szinten voltak hatással a Mediterráneumra, hanem kalózkodásuk következtében Nyugat-Európa és az Amerikai Egyesült Államok életének számos aspektusát is meghatározták.

Az értekezés az Oszmán Birodalom észak-afrikai tartományainak a nyugat-európai államokkal és az Egyesült Államokkal folytatott diplomáciai és katonai kapcsolatainak, illetve háborúinak bemutatására vállalkozik a kora újkorban. Tágabb kronológiai időhatárunkat 1605, az első szerződés dátuma a Tuniszi Kormányzóság és egy nyugat-európai állam között a kora újkorban és 1830, az Algíri Kormányzóság franciák általi annexiója jelenti.

A disszertáció szűkebb témája a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok (1783–1824) bemutatása. A dolgozatnak ez a gondolati egysége három nagyobb esemény mentén ismerteti a tunéziai–amerikai kapcsolatokat: az 1797-es tunéziai–amerikai szerződés megkötése és annak megújítása 1799-ben, a Tripoli elleni amerikai háború időszaka (1801–1805) és az 1824-es konvenció előzményei és aláírása.

A kora újkorban számos keresztény rab, utazó és diplomata készített beszámolót és jelentést Észak-Afrikáról és a muszlim kalózkodásról. Az értekezés alapvetően ezekre a forrásokra támaszkodik, mivel elsődleges célunk az, hogy a keresztények szemszögéből vizsgáljuk a Magreb kapcsolatát Nyugat-Európával és az Egyesült Államokkal.

A Magreb kora újkori históriáját, így a tunéziai–amerikai kapcsolatok történetét bemutató monográfia nem létezik magyar nyelven. Emellett az amerikai történészek figyelmét is elsősorban az amerikai kereskedők és tengerészek Algírban való rabsága (1785–1796/7), illetve az úgynevezett barbár háborúk, vagyis a Tripoli elleni (1801–1805), valamint az Algír elleni (1815–1816) konfliktusok keltették fel. Megállapítható, hogy a nemzetközi történetírásban indokolatlanul kevés figyelmet kapott az ezekben a háborúkban részt nem vevő Tuniszi Kormányzósággal való kapcsolat elemzése és bemutatása.

Az értekezés a magyar és a nemzetközi kutatásban is hiánypótlónak tekinthető a Tuniszi Kormányzóság és az Egyesült Államok korai kapcsolatainak vonatkozásában.

ABSTRACT

The Regency of Tunis (1574–1881) and the other Barbary States, namely the Kingdom of Morocco, the Regency of Algiers and Tripoli were important factors in the history of the Mediterranean world in the early Modern Times. The Muslim States not only had an impact on the Mediterranean at a regional level but, because of their piratical activity they also determined several aspects of the everyday life of Western Europe and the United States.

The dissertation aims to present the diplomatic and military relations, as well as the events of the wars between the North African provinces of the Ottoman Empire and the Western European States and the United States of America in early Modern Times. Our chronological time frame is between 1605, the signing of the first treaty between Tunisia and a Western European states in early Modern Times and 1830, the French annexation of Algiers.

The central topic of the dissertation is the presentation of the relations between the Regency of Tunis and the United States (1783–1824). This part of the work describes the Tunisian–U.S. relations through three major events: the conclusion of the Tunisian–U.S. treaty in 1797 and its renewal in 1799, the period of the American war against Tripoli (1801–1805) and the antecedents and the signing of the Convention of 1824.

In early Modern Times several Christian slaves/captives, travellers and diplomats wrote memoirs and reports about North Africa and the Muslim piracy. The dissertation relies on these primary sources because our primary intention is to examine the relation between the Maghreb and Western Europe and the United States from the Christians' point of view.

Very little attention has been paid to the history of early Modern Maghreb and the Tunisian–U.S. relations in Hungary. In addition, the American historians so far have concentrated on the captivity of American merchants and sailors in Algiers (1785–1796/7) and the so-called Barbary Wars, namely the Tripolitan War (1801–1805) and the Algerian War (1815–1816). Thus the U.S. relations with the Regency of Tunis which did not take an active role in these wars has been a peripheral topic in the international publications.

The dissertation fills in many gaps in and contributes in many ways to Hungarian and international scholarship concerning the relations between the Regency of Tunis and the United States of America.